
NEMZETI
DICSŐSÉGÜNK
GRILL KÁROLY BUDAPEST

NEMZETI DICSŐSÉGÜNK

SZALON KIADÁS

FÉNYES KORSZAKOK
A MAGYAR NEMZET
TÖRTÉNELMÉBŐL

BUDAPEST
NEMZETI DICSŐSÉGÜNK
KIADÓ VÁLLALATA

[illegible] BUDAPEST [illegible]
[illegible]
[illegible] VÁLLALATA [illegible]

[illegible]

NEMZETI DICSŐSÉGÜNK
SZALON KIADÁS

A KÉPEK JEGYZÉKE

A DISZMŰ TARTALMA

ELŐSZÓ

Midőn e díszmunkát sajtó alá rendeztük, oly könyvet akartunk adni a magyar közönség asztalára, amely kiállitásának fényességében, képeinek művészi becsében, szövegének választékosságában és tartalmasságában a legelső helyek egyikére tarthasson igényt az irodalomban. Az a gondolat vezetett bennünket, hogy a magyar nemzetnek világraszóló történelmi dicsőségéből összegyüjtsünk minden fényt és ragyogást, mely a férfi-szivet lelkesedésre buzdithatja és egyrészt, mint emlékezet, másrészt, mint példa-adás kitörölhetetlenül vésődjék a szivekbe.

Ezért szólitottuk sorompóba a magyar irók elitegárdáját, hogy genialitásuk szikrájával gyújtsák fel a lelkekben a honszerelem tüzét. Ahol pedig az irott szó nem tudna közvetetlenül hatni az olvasó-közönségre, oda hivtuk segitségül a magyar művészeket, hogy alkotásuknak melegségével és ihletével felébreszszék a magyar nemzet legjelesebb erényeit: a kegyeletes hálát az ősök emléke iránt és a hazaszeretet forrásából fakadó reménységét a jövendőnek. Igy egésziti ki e könyvben a művész genieje az iró művészetét! Kölcsönös erővel emeljék a magasba a hazafias érzések áhitatát és szárnyat adjanak azoknak a fenkölt vágyaknak és indulatoknak, amelyeknek czélja és egyúttal éltető levegője a szabadság!

Mi alkalmasabb eszköz a hazaszeretet erényének megtermékenyitésére és a lelkes fajszeretet áttüzesitésére, mint azok a gyújtó példák és csudálatos hőstettek, amelyek a magyar történelem évezredes küzdelmeiből lépnek elő, hogy bámulatra ragadják az egész világot?... A hősök tiszteletének, a haza és trón iránt való hűség évezredes kultuszának óhajtottunk hódolni, mikor a magyar történelem

kincseiből kiválogattuk a legbecsesebb anyagot, mely valaha a magyar művészi geniet megihlette és alkotásra sugalmazta.

Erre pedig fényes alkalmat nyujtott nekünk a magyar nemzet dicsőségesen uralkodó királyának 70-ik születése napja, amely mindnyájunkat kegyeletes hálával és szeretetteljes örömmel tölt el a mi bölcs Uralkodónk koronás Személye iránt, akit a Gondviselés nehéz próbákon keresztül emelt fel a dicsőség és népszerüség piedesztáljára. Egy egész korszakot töltött be az ő jóságos uralkodása s nincs sziv, amely megindulás nélkül ne pillantana vissza a nevével összeforrott utolsó évszázadra. Megmutatta ezt minden hű alattvalója, midőn a szeretetnek és hálának annyi megnyilatkozásával halmozta el Uralkodóját, amely még a külföldön is tiszteletet ébresztett és rokonszenvet keltett.

E szeretetnek megindulásától vezéreltetve teszszük le magas trónja zsámolyához e könyvet, amely Szent István koronája viselőinek: az Ő dicső Elődeinek nagyságáról és a magyar nemzetnek az Ő trónusához való évszázados hűségéről regél. Leteszszük azzal az imaszerü fohászszal, hogy a Gondviselés engedje felkent fején még sokáig dicsőségben ragyogni koronáit népei üdvére és a monarchia nemzeteinek boldogitására.

Hock János
szerkesztő.

NEMZETI DICSŐSÉGÜNK

IRTA
HOCK JÁNOS

Hősök és vértanuk sírján nő a nemzeti dicsőség virága! A népek történelmi nagyságához csak az a hazafi járulhat egy-egy porszemmel, aki önzetlen szeretettel és önfeláldozó munkában adja oda életét részben, vagy egészen a hazáért. Minden dicsőség a Megváltás nagy eszméjéhez van kötve. Hogy milliókat tehessünk erőssé, boldoggá, hatalmassá, életünk árán kell példát adnunk, hogyan lehet szenvedni és meghalni egy eszméért.

Az ily példák a tettek erejével hatnak s uj életre keltik a népeknek elalélt lelkét. Egy-egy tüneményes hős, egy-egy nemeslelkü vértanu sokszor a végpusztulástól mentheti meg nemzetét. Kötelesség teljesitésével — mely a halálmegvetésig terjed — megállithatja nemzetének erkölcsi rothadását s előidézheti azt a jóirányu gerjedést, amely „nagy időknek“ és „nagy embereknek“ csiráit hordozza méhében.

Emlékezzünk csak vissza gyermekéveink megindulására. Mikor csattant ki arczunkon a lelkesedés pirja?! Mikor dobogott fel szivünk a nemzeti büszkeség önérzetétől áradozva?! Valahányszor atyáink térdén, vagy iskolapadunkon ülve, visszafojtott lélekzettel lestük a halálba menő hősök történetét, akik életük vértanuságával szerezték meg a mi nemzeti dicsőségünket. Az ily példák ragadnak az égbe s lángra gyujtják szivünkben a hazaszeretet tiszta idealizmusát. Egy gondolat fogamzik meg ilyenkor lelkünkben, hogy milyen szép volna nekünk is igy cselekedni és ha kell, meghalni a hazáért.

Óh! az emberiségnek mindig szüksége volt egy-egy vezető alakra, aki valamely szent eszmének a zászlóját a kezébe ragadta s bátran vitte lépésről lépésre, mindig magasabbra — ha kellett, egész a Golgotháig. Akit nem riasztott vissza semmi mélység, nem szédített meg semmi magasság. Aki mosolyogva nézett szemébe az erőszaknak és megvetéssel tudott felülemelkedni minden csábitáson. Aki el tudta fojtani szivében az önzést s azt a silány földi dicsvágyat, amely meg nem fér a hazáért mindent feláldozni kész szivnek véghetetlen szerelmével!

Az ily vezérek sodorták magukkal a tömeget s ujraszülték megváltó életükkel nemzetüket a dicsőségben. Uj eszményeket adtak hanyatló korszakoknak s késő századok nemzedékeit nemesitették meg példaadásukkal. Ezekről mondja a költő:

Csak törpe nép felejti ős nagyságát,
Csak elfajult kor hős elődöket;
A lelkes eljár ősei sírlakához,
S gyujt régi fénynél uj szövétneket!

Valóban a szavak csak tanitanak, de a példák hatnak. Ez az oka, hogy minden ország, amely hőseinek emlékezetét nem tiszteli, saját nemzeti életét gyilkolta meg. Nemcsak a kegyelet szent érzését tiporja sárba, de elfojtja azt a nemzeti erőforrást, amelyből az utódok a hazaszeretet lelkesedését és e lelkesedés önzetlenségének történelmi tanuságait merithetik.

A mi hazánk hősöknek és vértanuknak temetője. Minden talpalatnyi földet honszerző ősök és nemzetfenntartó vitézek vére áztatott. Nincs e haza szent földjén egy maroknyi por, amelyet még szentebbé ne tenne elhunyt vértanuk ereklyéje. Nincs olyan népfaj a világon, amelynek multjában annyi fény, annyi dicsőség egyesülne, nehéz megpróbáltatások szenvedéseivel, mint az én édes magyar vérem. Miért rejtenénk tehát véka alá a mi világosságunkat?!

Hadd lépjenek elő évszázadok homályából azok a mesés hősök és martirok, akik vérükkel irták fel az égre a magyar név dicsőségét! Ne csupán a kegyelet őrizze porladozó ereklyéiket az anyaföldben, hanem bontakozzanak ki sirjaik sötétségéből s a vihar erejével rázzák fel sziveinket uj eszmények kultuszára. Önzetlen, megalkuvást nem tűrő hazaszeretetre, hogy méltó utódok sarjadzanak a hős elődök törzsökéből.

Vigyük a világ elé a mi dicsőséges történelmünket, hadd ragyogjon be fényével az egész világ szemébe . . .

Irigylem azt a bérczi sast, amely izmos szárnyaival áttöri a fellegek homályát s éles szeme előtt feltárul a végtelenség. Egyetlen pillantással tekinti át a messzeséget s e lebegő, könnyü mozdulatlanságban egy pontról lát meg egyszerre mindent.

Óh! végy szárnyaidra engem is emlékezet! Emelj föl az idők magaslatára, hogy megmérhessem egy ezredév történelmének mélységeit. Hadd nézzek be a századok ködös messzeségébe — csak egy futó pillanatra bár — csak addig, mig egy hulló csillag kilobban az égen és fénybe vonja a sötét éjszakát.

Hadd gyönyörködjem nemzetem multjának dicsőségében! Hadd fürödjék meg lelkem ott, a napfényes magasságban, az emlékeknek üde illatában. Hadd nézzem végig a honfoglaló ősök dicső küzdelmeit, szent királyaink apostoloskodását, mikor a vad, kemény törzsbe a kereszténység friss gallyát ojtják, hogy ezt az életerős fajt vele megnemesitsék. Hőseink diadalmas harczait, megpróbáltatásaink véres tusáit, martirjaink magasztos haldoklását, mikor életüket — a földi embernek legdrágább kincsét — áldozták fel hazájuknak csodálatos szerelméért.

Mennyi fény, mennyi dicsőség! Hálát adok neked mindenható Isten, aki a nemzetek szivét igazgatod, hogy ez a nemzet az én nemzetem. Az én elhagyott vérem, akit a népvándorlás vihara — mint az ágról elszakadt levelet — ide sodort a messze idegenből, hogy uj hazát találjon e hősök vérétől ázott, megszentelt földön. Itt éltünk, itt küzdöttünk végig egy hosszu ezredévet, hogy fajunknak nemes tulajdonaival pótoljuk a rokoni és baráti támogatás hiányát.

Te adtad Uram ezt a hazát s a te szent segedelmeddel hősök tartották ezt fenn nekünk. Oda tűzték keresztedet Kárpátunk bérczére és szent királyaink felkent homlokára. E kereszt árnyékában pihentünk meg a jó és a balsors napjaiban. Ezt ölelték szivükhöz a mi atyáink buzgó hittel, mikor már-már elmerültünk a századok hullámveréseiben. Ez a kereszt volt a mi biztosságunk horgonya, mely ideszegezte e nemzetet az anyaföldhöz s nem engedte kisiklani a biztos kikötőből, hogy szét ne törjön a kalandos vállalkozások zátonyán.

E jelvény ékesitette diadalmas lobogóinkat a dicsőségteljes csatákban, mikor a családi tüzhelylyel együtt kellett védelmeznünk a keresztény nyugatot is és benne a te szent tanaid szellemében felépült műveltséget és haladást.

Nehéz napok voltak ezek. Mi is, mint egykor a templomukat épitő zsidók, csak fél kézzel rakhattuk a téglát hazánk kulturjának szentélyéhez, mert a másikban kardot kellett forgatnunk, hogy megvédelmezzük a nyugoti czivilizácziót.

Ezért gázolt rajtunk keresztül a Keletnek minden erőszakos hatalma. Testünkkel fogtuk fel a csapásokat, mint az anya keble a gyermekére irányozott vasat. Hányszor roskadtunk össze saját vérünkben, mikor szomoru tekintetünket elhagyatva emeltük az égre?! Nemzedékeket irtottak ki emberöltőkre s rakásra gyilkolt csecsemők hulláin tört elő a pusztitás, hogy üszköt vessen a családi tűzhely szentélyébe és kiirtsa onnan a mosolyt és a boldogságot.

De az összeroskadó hamvakból mindig csak megujulva támadt fel ez a nemzet, mert nincsen olyan tátongó örvény és ijesztő mélység, amelyeken egy kiválasztott népet biztosan keresztül ne vezetne az Urnak szent keze.

Ezt a szent kezet válságos pillanatokban mindenkor éreztük. Megkönyörült rajtunk s a fölemelt fegyvert, melyet a diadalmas ellenség a letiport nemzet szivébe készült verni, mindig kicsavarta kezéből az erős Isten. Megtörte kezükben az aczélt, hogy össze ne tiporhassák Szent István nemzetét, melyet egy haldokló szent és király ajánlott az Isten anyjának pártfogásába.

Ez a pártfogás volt a mi ezredéves történetünk. Egy gondviselő kéz igazgatta a mi nemzetünk sorsát, amelyet sokan csak azért nem látnak, mivel ez a kéz is árnyékot vet maga után.

De nézzetek csak egy kissé élesebben! Történelmünk minden lapja a Gondviselés titkos intézkedéseit tárja elénk. Még nemzeti megpróbáltatásaink nehéz napjai is csak javunkra szolgáltak, bár hatásaik gyakran csak évszázadok mulva voltak érezhetők.

Egy ezredév alatt népek tüntek és enyésztek el a semmiségbe. Virágzó nemzetek porát szórta szét az idők vihara s világhóditó birodalmak roskadtak össze saját sulyuk alatt. Régi nagyságuk most már csak történelmi emlék. Hol vannak? Hova tüntek az idő áramlatában?! Nem a vihar törte le büszke fejük koronáját, hanem összeroskadtak észrevétlenül az Urnak egyetlen lehelletére. Eltüntek, mivel betöltötték már azt a feladatot, amely nekik kiosztott szerepük volt abban a világ-összhangban, melylyel a Gondviselés az egyetemes emberiség sorsát intézi.

Vajjon melyik élt közülük ezredévet?!

S ez a kis nemzet, ez a maroknyi nép, amely az európai fajok és nagy népcsaládok tengerében csak egy magányos, elhagyott szigetecske, visszatekint egy elmult ezredévre s a megszentelt multnak dicsőségteljes emlékeiből merithet uj erőt és kitartást a szebb jövendőre. Él még annyi megpróbáltatás után is s büszkén tekinthet vissza a messze századokba, reménységgel a jövendőkbe.

Itt látom én a Gondviselés kezét. Nem a mi erőnk, nem a mi gyengeségünk tartott fenn bennünket, hanem az Ő szent akarata. Mert bárminő parányi is ez a nemzet, egy sulyt képviselt a Gondviselés mérlegében. Az Isten bölcsesége hosszu időkre terjedő feladatot rótt e nemzetre s élni is fog mindaddig, mig e feladatát teljesiteni képes lesz.

Mi ez a feladat — tisztán látható. Kidomborodik történelmi emlékeinkből s mint vezető eszme bontakozik ki egy évezred eseményeinek tanuságaiból.

Ez a nemzet akkor volt legdicsőbb, akkor volt leghatalmasabb, mikor a kereszttel együtt védelmezte a szabadságot és a nyugoti műveltséget — akkor fog elpusztulni, mikor e hivatását megtagadja.

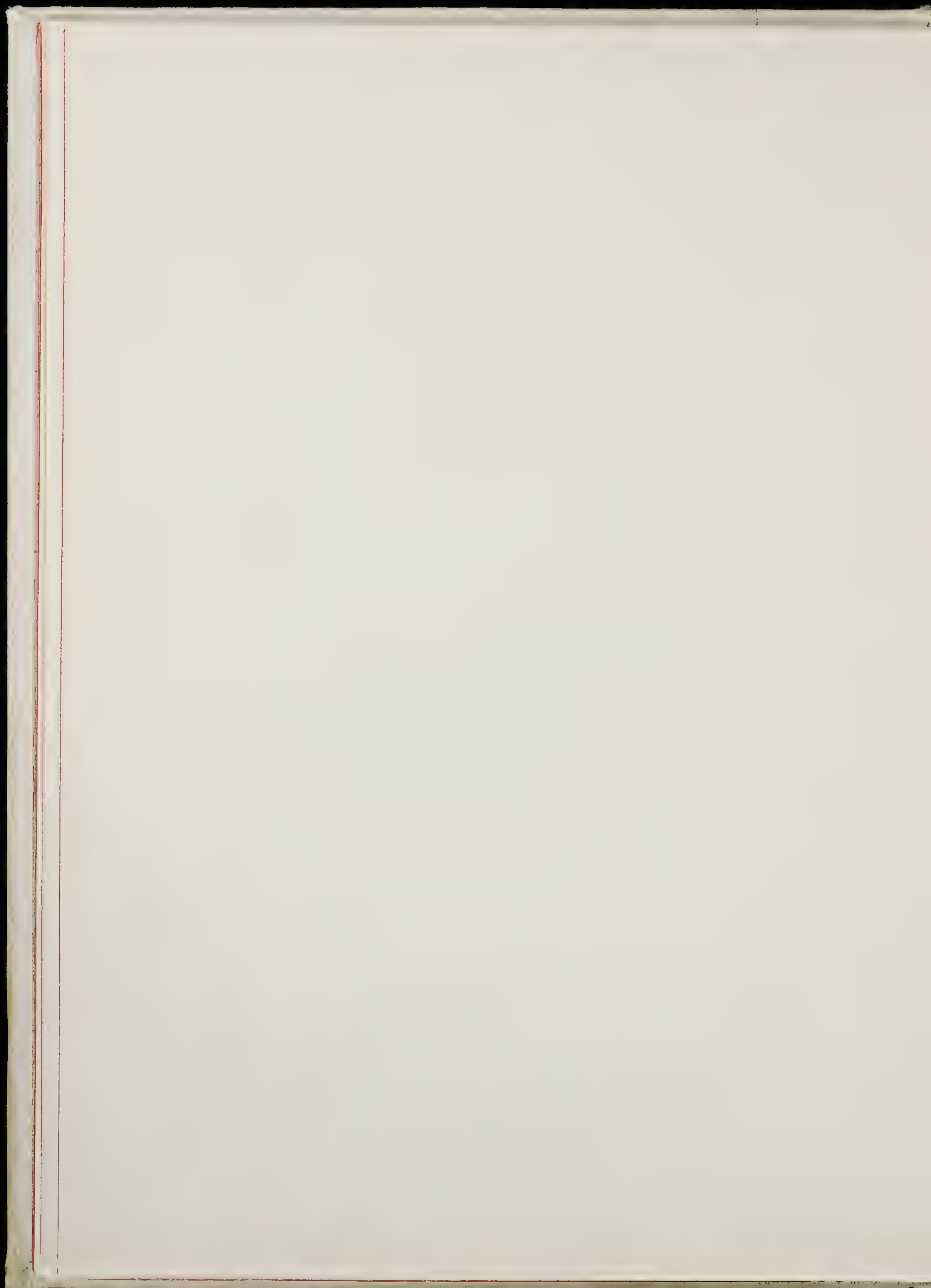
Ezt a szerepet mérte nemzetünkre az Ur, világkormányzatának összhangjában.

I

THAN MÓR

ATILLA LAKOMÁJA

A magyar fajnak tehát fönséges, isteni hivatása van s meggyőződhetünk hazánk történelméből, hogy e nemzetnek minden nagy férfia, minden hőse átérezte fajának magasabb rendeltetését. Senki náluk hazáját jobban nem szerette!

Haza! Te szent titok, fönséges szó, megérthetetlen szeretetnek hatalmas forrása. Óh mindaz, ami szivünknek kedves, amiért élni édes és jó, föltalálható a te nevedben. Nem egy elvont eszmény, egy hideg szimbolum vagy te csupán, hanem élő valóság, amelyet látunk, érzünk és tapinthatunk. Anyánknak könye, mely egykor szivünk sebére hullott, gyermekünk mosolya, mely földöntúli boldogsággal tölti el keblünket; lelkünknek legelső megindulása; az a begyepesedett hant, amely szülőink és gyermekeink porladó testét födi; az a legelső dal, mely ott fészkel emlékezetünkben, azok a rokonok és jóbarátok, akik közel állnak szivünkhöz; az üditő napsugár, az aranykalászos mező, amelyből a tápláló élet fakad; ringó bölcsőnk tündérmeséje; rónáink délibábja; suttogó erdőink mélysége; magasra törő bérczeink zúgó fenyvese csobogó patakjaival és vizesésének harsogásával, mind-mind együttvéve — ez a mi hazánk.

Ez a föld az, ahol megszerettük anyánkat, megismertük az Istent; amelynek tiszta tűzhelyén születtek gyermekeink, vérünknek sarjai s amelynek hantjai ide kötik szivünket mindörökre; mert könyjeink csak ezekre a sírokra folyhatnak.

Ki ne szeretné tehát hazáját, ezt az élő valóságot, amelyért atyáink boldogan mentek a halálba?

Üssük csak föl krónikáinkat, a hazaszeretetnek oly példáival találkozhatunk, mely rögtön megmagyarázza, hogy ez a maroknyi, elhagyatott magyar faj, minő tulajdonságával tudta fenntartani ezer veszély között imádott hazáját.

Nézzétek azokat a szent királyokat, akik állambölcsek, törvényhozók, hősök és diadalmas hadvezérek egy személyben! Nézzétek azokat a vértanukat, hogyan rohannak hazaszeretetük tüzétől égve a biztos halálba, Spanyolországnak egy nemese föláldozza életét, hogy megmenthesse a királyt. Századok regélnek heroizmusáról. Az ily vértanuságnak egész sorozatát mutatja föl a magyar történelem. Vagy nézzétek azt a hőst, aki lerántja magával a bástyafokról a dulakodó ellent — s meghal a hazáért.

A vértanuknak önfeláldozó haláltusáját beszéli nekünk Szigetvár, Temesvár, Drégely — s ezek a jelenetek csak egyes drágakövek a magyar faj hazaszeretetének koronáján. Hiszen még a legujabb szabadságharcznak is oly dicsőséges jeleneteit ismerjük, amelyek az ősi vér romlatlanságáról beszélnek csodákat a világnak. Nőket látunk álruhában küzdeni, mint ahogy anyáik harczoltak Eger bástyáin. Gyermekek hagyták ott

a szülői fészket s ifju jegyesek és anyák kötötték föl a kardot szeretteik oldalára s mosolyogva küldték őket a halál mezejére. Látunk gyenge gyermekeket, akik titokban csókolják meg anyjuk képét, hogy azután keblükbe rejtve rohanjanak föl az ostromlott falakra és ifju vérükkel öntözzék meg a bástya fokát. A fiu haldokló atyjának kezéből veszi ki a fegyvert s mikor ő is összeroskad s elönti arczát az a végső sápadtság, amely a megtört szemek rémületével beszél a közelgő halálról, akkor odalép melléje a legifjabb testvér. Előre tör, mig az ő szőke fürtei is vérben csapzanak össze s mély sebében összeroskadva haldokló arcza átszellemül hazája szerelmétől s utolsó sóhaja: Csak előre!

Ily hősöknek és vértanuknak ezreit mutathatjuk föl a világnak. Ezeknek a történetéből áll a magyar történelem: a mi nemzeti dicsőségünk!

E hősöket és vértanukat, akik a magyar művész-zsenit valaha kiválóbb alkotásokra inspirálták, mutatjuk be e könyvben: a magyar nemzetnek bibliájában. Régi idők szent emlékeit ujitjuk föl s alázattal fordulunk a népek Istenéhez, termékenyitse meg e példákkal ifjuságunk szivét s tanitson meg minden magyart atyáinkhoz méltó hazaszeretetre.

Kicsiny hazát adott az Isten, de ezt is nagygyá tehetik hősi erények és önfeláldozó erkölcsök. Dicső példa erre a mult. Okuljunk belőle!

Te pedig hatalmas Isten, aki itéled a népeket igazságban és a nemzeteket a földön kormányozod, ébreszd föl a szivekben őseink lelkesedését, hazaszeretetük lángoló tüzét, hogy hazánkat mi is oly nagygyá és dicsővé tehessük, mint ők tették hősi életükkel és vértanui halálukkal. Térdre hullva fohászkodunk Hozzád:

Isten! áldd meg a magyart!
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyujts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel.
Balsors, a kit régen tép,
Hozz reá víg esztendőt,
Megbünhődte már e nép
A multat s jövendőt!

A HUNOK ATILLA MONDAKÖRÉVEL

IRTA BENEDEK ELEK

... És fölkerekedék pitymallatkor Nimród két dali fia: Hunor és Magyar s útközben vadászgatván, mentek, mendegéltek elébb, elébb, nyugat felé. Szemmel be nem lephető végtelen nagy rónaságon vitt keresztül útjok s közbe-közbe rengeteg erdőségekbe jutottak, melyek tele valának vadakkal. Meg is sokallották, annyi volt a vad. Bölénybikák, szarvasok, őzek ott legelésztek a tisztásokon: nem bántották. Jobban esett, ha egy-egy vadat külön vehettek üzőbe. És megpillantának egy olyan vadat, amilyet még soha. Szarvas volt ez, csodaszép, melyhez hasonlatost emberi szem még nem látott. A két ágas-bogas szarva össze volt fonódva s lebegett a feje fölött, mint egy koszoru. A két szeme feketéllett, ragyogott, mint a fekete gyémánt. A dereka karcsu, hajlékony, mint a lengő nádszál s szaladván, nem látszott érinteni a földet.

— Nézd, öcsém, Magyar, csodaszép egy szarvas! — kiáltott Hunor.

— Csodaszép, csodaszép! — kiáltott Magyar is. — Utána!

Szaladott a csodaszép szarvas, mint a sebes szélvész, utána Hunor és Magyar s velök száz dali legény. Tisztásról sűrűbe, sűrűből tisztásra, hegyeken föl, vizeken át. Hol eltünt, hol felbukkant a csodaszép szarvas: csalta, csalogatta Hunort és Magyart. Habba keveredtek a vitézek paripái, mind lassubb, lassubb lett a vágtatásuk, de Hunor és Magyar nem hagyták félbe az üldözést. Reggeltől alkonyatig üzték. Hiába. Leszállt a nap s a csodaszép szarvas eltünt egy ingoványos helyen, sűrű nádas rejtekébe. De ha a csodaszép szarvast meg nem is foghatták, elvezette őket ez olyan szép földre, amilyet még nem láttak. Szépséges szép sziget volt ez, körös-körül, ameddig a szem ellátott: erdők és folyóvizek. Övig gázoltak fűben és virágban. Nagy terebélyes fák adtak pompás gyümölcsöt és enyhe árnyékot. A vizeknek szinén kicsiny és nagy halaknak ezrei uszkáltak s játszadoztak a nap verőfényében.

— Be szeretnék itt maradni örökre! — mondá Hunor áradozó szivvel. Hát te öcsém, Magyar?

— Én is bátyám, én is!

És ott maradtak. S im, amint egy napon kalandoztak a nagy rónaságon, mit látnak! Egy nagy csapat leány, egyik szebb a másnál, ott tánczolt karikába-körbe, egy csörgedező forrásnak a tövén. Lehettek százan, ha nem többen s a körnek közepén két leány lejtett, de olyan szép, mind a kettő, hogy a napra lehetett nézni, de rájok nem. Dulnak, az elánok fejedelmének gyermeke volt ez a két leány. E kettőt rendelte Isten Hunor és Magyar élete párjául. S választottak a többi vitézek is.

— Te az enyém, én a tied; ásó, kapa válaszszon el minket!

Ez volt az esküjök. És Isten megáldá frigyöket s szaporodtak ivadékról-ivadékra. Ugy elszaporodtak, hogy nem volt elég nagy a szép sziget Hunor és Magyar nemzetségének. Uj hazát, ennél nagyobbat kellett keresniök. Fölkerekedett hát mind a két nemzetség, vándoroltak hegyeken, völgyeken, erdőkön, mezőkön keresztül s addig mentek, mendegéltek, mig Szittyaországba nem értek.

Na, ez jó darab föld volt, ezen elfértek, pedig laktak ottan más népek is, még pedig rég időktől fogvást. Nem is fogadták ezek nagy örömmel a jövevényeket. Hanem Hunor és Magyar ivadékai nem sokat kérdezték, elfoglalták az országot s felosztották száznyolcz részre a száznyolcz nemzetség között. És nem is láttak szükséget sokáig, mig ez a száznyolcz nemzetség is még erősebben el nem szaporodott. Szűk lett nekik Szittyaország is. Akkor aztán összeültek a nemzetségek vezérei s tanakodtak, hogy merre vezessék a népet. A hún nemzetségek vezérei azt javallották, hogy menjenek nyugat felé; a magyar nemzetségek vezérei meg azt, hogy inkább menjenek vissza az őshazába, honnét eleik: Hunor és Magyar elszakadtak. De Hunor ivadékai mondák: hiába mennénk vissza, már ott sem férnénk el; menjünk csak nyugatnak, majd a jó Isten elvezérel olyan helyre, ahol a világ végéig lakhatik a hún s a magyar nemzetség.

— Hát menjetek el ti! — mondák a magyarok — mi itt maradunk. Ha találtok elég nagy földet, adjátok hirül s utánatok megyünk. Ha nem találtok: forduljatok vissza. Összeszorulunk, ahogy lehet. Kicsi helyen is megférnek, kik egymást szeretik.

Helyeselték mindannyian ezt a beszédet. Menjenek a húnok, maradjanak a magyarok. Hanem mikor éppen indulóban voltak, búcsuzkodtak, megszólal Atilla, Bendeguznak fia: Hát az Isten kardja kié lesz ezután? A húnoké-e, vagy a magyaroké?

Mert tudjátok meg, hogy mikor a húnok és magyarok elfoglalták Szittyaországot, egy kardot szenteltek Istennek, ki megsegitette, hogy legyőzhessék az uj haza népét. Ezt a kardot Isten kardjának hivták, jussa volt rá minden nemzetségnek. Azt mondták a táltosok: mig ez a kard meglesz, ne féljetek semmiféle népektől, veletek az Isten.

Elészólitották a bölcseket: tegyenek igazságot. Három nap s három éjjel tanakodtak ezek és azt határozák: adják a kardot egy világtalan ember kezibe, az hétszer egymásután penderitse meg, a hetedik penderités után ejtse ki a kezéből s ha nyugot felé esik, vigyék a húnok, ha kelet felé, maradjon a magyaroké.

Ebbe mind belényugodtak. Elévezettek egy ősz, öreg, világtalan embert, az hétszer megpenderité a kardot, hetedik penderités után kiejtette kezéből, de — halljatok csudát! — a kard nem esett le a földre. Hirtelen rettentő forgószél kerekedett, fölkapta a kardot s repitette magával, vitte, vitte nyugot felé s egyszerre csak eltünt a messzeségben . . .

— Lássátok, lássátok, — mondá az ifju Atilla — az Isten is azt akarja, hogy nyugotnak menjünk. Ne búsuljatok a kard után, megtaláljuk mi azt s hogyha megtaláljuk, hirül adjuk nektek: jertek ti is, jertek!

És elindultak a húnok nagy reménykedéssel. Elől ment az öreg Bendeguz, két oldalán két dali fia: Atilla és Buda. Utánuk tenger nép, ki lóháton, ki gyalogszerrel. Meg-megállapodtak erdőn, mezőn, folyóvizek mentén, megvizsgálták a földet, a vizet, a merre haladtak, de nem találtak kedvökre valót, mig a Duna s Tisza közé nem értek. Ez a föld tetszett nekik erősen. Egy szóval-lélekkel mondták: nem megyünk tovább, itt maradunk. De még le sem telepedhettek, jött rettentő nagy sereggel a vasfejü Detre. Messze földről hivták segitségül a megrettent népek, akik itt laktak a Duna s a Tisza mentén. Mint két fekete felleg, ugy csapott össze a két sereg s a hogy összecsaptak, kiáradt a Duna, annyi vér folyt belé. Ha kiáradt, nem áradt hiába. Győztek a húnok, övék lett a szép tartomány. És telt, mult az idő, éltek a húnok békességben, nem is gondoltak hadakozásra, ámde Atillának nem volt nyugodalma. Kicsi volt neki a Duna s Tisza köze: meg akarta hóditani az egész világot. Mondta Bendeguz:

— Ne is gondolj erre, fiam, mig az Isten kardját meg nem találod. Hiába a nagy vitézséged, ha nincs veled Isten.

Eközben meghalt Bendeguz s a húnok Atillát királyuknak választották. És ez naptól fogvást különösen mindig az Isten kardja volt a fejében. Hej, csak megtalálja!

S im egyszer oly csudálatos álmot lát, hogy nem tudja megfejteni, mit jelenthet az. Hivatja a táltosokat s elémondja nekik:

— Hallgassatok ide: mi csudálatos álmot láttam ma éjjel. Mintha fényes nappal történt volna, ugy emlékszem rá: egy ősz öreg ember szállott le hozzám a levegő-égből s egy ragyogó kardot kötött az oldalamra. Aztán ahogy felkötötte, eltünt, mintha föld nyelte volna el. Nézem, nézem a kardot s hát „ki világra“ olyan mint az Isten kardja. S valamiképpen az Isten kardját szemünk láttára felkapta s elvitte vala sebes forgószél, azon-

N.

képpen engem is sebes forgószél kapott fel s vitt erdők, hegyek, végtelen rónaságok, rengeteg nagy városok felett. Én pedig, amint repültem, le-lesujtottam kardommal s im, az erdők meghajoltak, folyók s tengerek kétfelé nyiltak, a városok lángba borultak. Erre fölébredtem. Mondjátok, táltosok, mit jelent az álmom?

Eléállott Torda, a legvénebb táltos s mondá, amint következik: Felséges királyom, életem, halálom kezedbe ajánlom, a te álmod azt jelenti, hogy megkerül az Isten kardja és te vele meghóditod az egész világot.

Hát ebben a szempillantásban szalad feléjök egy pásztorfiu nagy lelkendezve s mondja Atillának:

— Felséges királyom, a pusztán egy kardot találtam. Ihol, fogadd el én tőlem.

Nézi Atilla a kardot, megforgatja, villogtatja s ég, föld megzendült, akkorát kiáltott nagy örömében.

— Ez az Isten kardja, emberek!

Nézik a táltosok, nézik Szittyaországból jött vének s mondják ezek is: Ez az Isten kardja, ez!

Kérdé Atilla a pásztorfiut:

— Hol taláĺád ezt a kardot, fiam?

— Felséges királyom, mondá a pásztorfiu, amint a nyájam után mendegéltem, látom, hogy egy tavaji üsző „sajnálja a lábát.“ Nézem, mi baja lehet s hát vérzik az utóballába. Tünődtem magamban: vajjon mi vérezheté meg, mikor gyenge hajlós fűnél nincs egyéb a pusztán. Nézek erre, nézek arra s ihol egy kard hegyét pillantom meg a földben. Megfogom, hogy kihuzzam s im abban a szempillantásban láng csap ki a kard hegyén. Megijedtem, elszaladtam, de visszanéztem s mit látok? A kard kipattan a földből s forog, forog, mintha szél forgatná. Aztán egyszerre csak ellobban a lángja s a kard elterül a földön. Most már neki bátorodtam, visszamentem s fölvettem a kardot.

— Ez az Isten kardja, ez az! — kiáltották a népek.

— Ez az, ez az! — kiáltá Atilla, háromszor vágván vele a négy anyaszélnek. És megrendelé, hogy tüzeket gyujtsanak mindenfelé Istennek, aki a kardját visszaadta nekik.

És beteljesedék a vén táltos jövendőmondása: Atilla meghóditja a világot . . .

Rege és irott történet együtt hirdetik a nagy világhóditást, Atillának és népének csudálatos tetteit, melyekhez hasonlatosról nem tud a világtörténelem. Isten kardjával kezében, küldetésszerü hit hajtja előre: meghóditani az egész világot. A rémület és csodálat hangján emlegetik nevét: az egyik Isten ostorát látja benne, a másik dicsőiti benne a „nagy,

bölcs, hatalmas, gazdag és bőkezü, nagylelkü, emberséges és igazságos királyt, kinek párja sohasem volt és sehol nem található, kinek udvarában tizenkét király, herczegek és grófok szolgáltak s meg volt benne mindaz a kellék, miket a germánok képzeltek egy igazi királyban." A Kaspi tengertől a Rajnáig, az Al-Dunától a balti tengerig Atilláé ez az óriás birodalom; ebben a birodalomban a húnokon és sarmatákon kivül a népek nagy keveréke: osztrogótok, gepidák, a középdunai svévek visszamaradt részei, a markomannok, bastarnák, herulok, rugiok, turkibányok, skirek, turingok, brukterek, saxok, szlávok, neurok, a balti, volgai és kámai juru-ugorok, mind e népeknek Atilla a királya, mind e népek félmilliónyi harczosának Atilla a vezére!

Az igazi haza: a Duna és Tisza köze. Itt van a fából épült város, itt van az ő fából épült palotája: itt piheni ki a harcz fáradalmait; itt él a világhóditó király nagy egyszerüségben, itt zsongják körül királyok, herczegek, grófok, mind fényes, ragyogó öltözetben, de mind szolgál valóképpen. „Félelemmel vigyáznak legkisebb mozdulatára, szemének minden pillantására, hogy akaratát minél gyorsabban teljesithessék." Nem a mesemondó nép, a történetiró mondja ezt. Komoly fenséggel ül királyi székében s arczán nem villan mosoly, derü, hallgatván a dalnokoknak szertelen dicsőitésektől áradozó dalait az ő világhóditó, népeket leigázó harczairól.

S e regének ismét melléje áll a történelem, mondván: Midőn Priscus Atillánál járt, a szintén ott időző nyugatrómai követeknek már volt tudomásuk Isten kardjáról és a hozzá füződő babonás hitről s komor sejtelmek közt mondák a konstantinápolyi követeknek, hogy Atilla többé nem római vezérnek, hanem a császárral egyenrangunak tekinti magát, vezéreit a maga polgárainak nézi s nagyon lehet tartani attól, hogy ha a perzsákon is győzedelmeskedik, akik ellen épp akkor készült hadat viselni, a rómaiaknak nem mint barátja, hanem mint ura tér vissza.

S a rómaiak aggodalma nem volt alaptalan. A catalaunumi síkságon vívott szörnyü harcz eldöntetlen maradt, bár 165 ezer ember halálával végződött s maga a római vezér, Aetius is elesett, de a következő évben, 452-ben már a bevehetetlennek hitt Aquileát földig rombolja s az örök várost Leó pápa könyörgése menti meg az elpusztulástól. De Atilla nem mond le Róma világuralmának megdöntéséről s nagy tervének végrehajtásában csak hirtelen jött halála akadályozhatta meg. A világhóditó, az Isten ostora nem a harczmezőn hal meg: Ildikóval, a burgundi királylánynyal tartja nászát, a nász éjjelén orra vére elered, torkába száll s megfojtja.

A húnok fájdalma megmérhetetlen. Hajukat tőbe levágják, arczukat felhasogatják: igy gyászolják a világhóditót. A síkság közepén selyemsátor alatt teritik ki a nagy halottat s fölzokog a hún éneknek gyászdala:

„Atilla, a húnok hires királya, Mundzuk sarjadéka, a legvitézebb nemzetek ura, előtte hallatlan hatalommal egymaga uralkodott a szittya és germán országokon s a két római világ birodalmait, városaikat elfoglalva, rémülettel töltötte el s midőn könyörögtek, hogy a többit ne bocsássa zsákmányra, megengesztelődve, az évi adófizetéssel is megelégedett. Miután pedig a szerencse kedvezésével mindezt véghez vitte, nem az ellenség sebeitől, nem övéinek árulásától, hanem saját nemzetében sértetlenül, örömök közt, a fájdalom érzése nélkül halt meg. Ki mondja ezt halálnak, melyért senki boszut nem követelhet?“

Igy jegyezte ezt föl Jordanes. És tartának nagy tort a holttest fölött, melyet hármas: arany-, ezüst- és vaskoporsóba zártak s fegyvereivel, ékszereivel együtt eltemették . . .

És eltemették vele a nagy hún birodalmat is. Már a fűszál is feltámadt Atilla fiai ellen s mert másként nem győzheték le, egymásra tüzelték a testvéreket. Két pártra szakadtak a húnok s a vég? Szertezüllődött a rengeteg birodalom. S tovább füzi rege és krónika: fölkerekedett Csaba királyfi megmaradt vitézeivel s elindult Kelet felé. Arra, amerről vezette Bendeguz e földre a húnokat Szittyaországból. Itt hagyának pár ezer vitézt, hadd őrizzék Atilla földjét, mig ők visszatérnek Magyar ivadékaival. Ám világhóditó Atilla halála után négyszáz esztendő telék el, mig Magyarnak maradéki megmozdultak, hogy visszaszerezzék Atilla földjét. Azt a földet, melyről csudálatos szépeket regélt őseiknek a visszatért Csaba. A legszebb mindazon országok közt, melyeket Atilla meghóditott. Fekete a földje, édes a vize. Zöld selyemnél zöldebb s puhább a füve. Megmérhetetlen síkságon keresztül két nagy folyam hömpölyög: a Duna és a Tisza. S köröskörül a végtelen síkságot erdőboritotta hegyek szegik. Tündérek földje nem lehet szebb és ékesebb. Vajjon ott találják-e még Csaba hátrahagyott húnjainak maradékait?

Ott találták, ott. Imé, testvérek fogadják Magyar ivadékait Atilla földjének határán. Hunor és Magyar ivadékai ujból találkoznak: egymás kebelére borul a magyar és a székely: Hunor és Magyar ivadékai. Egy a nyelvök: megértik egymást. Egy gondolatban dobban össze a szivök: visszaszerezzük Atilla földjét, vissza!

- Együtt élünk, együtt halunk! — kiáltott magyar és székely, hogy ég, föld rengett belé.

- Együtt élünk, együtt halunk! — valljuk ma is, ezer év multán, valljuk mindörökké, Hunor és Magyar ivadékai . . .

2

VÁGÓ PÁL

MAGYAROK KIEV ELOTT

A MAGYAROK KIEV ELŐTT

IRTA FEKETE JÓZSEF

Hogy az egyetemes emberiség sorsát egy magasabb isteni kéz igazgatja, az leginkább szembetünik a népvándorlás csudálatos áramlatában. Ki tudja megfejteni az okát: miért özönlöttek Európa földjére rajonként azok a nyers, vad elemek, akik ismeretlen tájakról szedték fel sátorfájukat s elhagyták családjaikkal együtt szülőhelyüket, hogy a távol idegenben szerezzenek maguknak fegyverükkel uj hazát?!

E nagy népmozgalomnak egy láthatatlan erkölcsi rugója van, amely a Gondviselés beavatkozását árulja el. A nagy római birodalom ketté-szakadván, rohamosan sülyedt az erkölcsi pusztulás felé. Fényüző, kicsapongó zsarnokok uralkodtak felette és a római társadalom fenékig megromlott. Kiélt, elcsenevészedett az a hatalmas latin faj, amelyből az államfentartó közerények és az egészséges erkölcsi érzék kipusztult. Egy kéjelgő, bűnös nemzedék növekedett fel, amely nem volt alkalmas a Krisztusi erények megértésére és befogadására. Az átöröklött latin gőg nem tűrte meg a keresztény alázatosságot; az elharapódzott érzékiség nem fért meg a tisztaság nagy eszméjével; a kegyetlenség durva és állatias vonásai nem hajlottak a keresztény szelidségre, igazságosságra, türelemre és szeretetre.

Ha a testben a vér megromlott, nincs meg többé az életnek eme legnemesebb folyadékában a tápláló és fentartó erő, mely a szervezetet lüktető áramlatával épségben tarthatja. Ilyenkor csak egy egészséges vérátömlesztés segithet, amely azután a megromlott anyagot friss, életerőtől pezsgő vérrel üditheti fel. Ezt a friss vért eresztette bele a Gondviselés az európai népek poshadt szervezetébe. Hogy uj virágzás válthassa fel a fonnyadást, a kereszténység nemes galyát egészséges törzsbe kellett beojtani!

Ezért özönlötték el egész Európát azok a félvad, de romlatlan erkölcsi érzékkel rendelkező néptörzsek, amelyeket a római czivilizáczió erkölcsi kicsapongásai még meg nem mételyeztek s amelyek edzett, kemény nyakukat alázatossággal tudták hajtani később a Krisztusi erények igájába.

Ezek közül faji tulajdonságokban, nemes kvalitásokban főleg a magyar nemzet tünt ki. A hét törzs nemzedéke, amelynek egy magasabb küldetés

jutott osztályrészül, mert hazánk szent földjén telepedett meg, mely évszázadokon keresztül a keleti barbárságnak és a nyugoti czivilizácziónak ütközőpontja volt. Az a bölcs Gondviselés jól kiválasztotta fensőbb céljához az eszközöket! A mi fajunknak kellett a népvándorlás forgatagában a legtisztább, legvitézebb törzsnek lennie, mert hiszen a legnehezebb küldetés is méretett reá! Folyton harczban kellett állania, hogy megtörhesse a Keletnek ostromló hullámcsapásait, melyek elborítással fenyegették az egész kereszténységet.

E feladatra az a harczban edzett és a természet keblén élő romlatlan magyar faj teljesen képesítve is volt. Hiszen maguk a római történetirók beismerték a scythiai fajokról: „igen bölcsek és szelidek voltak, kik a földet nem művelék vala és csaknem semmi vétek sem vala közöttük. Mert nem voltak mesterséggel készített házaik, hanem csak szövetből készített sátraik; húst, halat, tejet és mézet esznek vala, sok barmot tartnak; nyusztok és más vadak bőrével ruházkodnak vala.“ (Anonymus.) Piszkos önzés és anyagi haszonlesés nem férkőzik a mi őseink szivéhez; „az aranyat, ezüstöt és gyöngyöket olybbá veszik vala, mint a köveket, mivel azon föld folyóiban találtatnak vala. Máséra nem vágynak vala, mivel mindnyájan gazdagok voltak, barmaik és eleségök bőven lévén.“ (Anonymus.) Erkölcsi életük tisztaságát és házi tűzhelyeik erényeit pedig e következő szavak jellemzik: „nem voltak paráznák sem, hanem kinek-kinek csak egy felesége vala.“ E nemes erkölcsi tulajdonságokhoz vitézséget, kitartást, hősiességet csatoltak. „E nemzet edzett volt minden bajt kiállani; kemény volt a csatára, gyors a lovaglásban; fejökön sisakot viseltek s íjjra és nyilazásra a világ minden nemzeténél derekabbak voltak.“ (Anonymus.)

Ezt a nemzetet, mint egykor a zsidó népet, a pusztaságban való vándorlással edzette meg az Isten, mielőtt az igéret földjére bejuthattak. Honnan indultak utjokra? ez történelmileg ma is vitás kérdés. A kozárok földjéről-e, mely a mai orosz déli síkságon feküdt, vagy Scythiából? — nem tudjuk eldönteni; de hogy második hazájuk Lebédia volt, a Fekete-tenger északkeleti részén, az kétséget nem szenved. Itt a magyar nemzet ketté válik s az egyik Keletre megy, a másik Nyugotra, uj hazát foglalni.

Igy jutottak Etelköz tartományába, ahol érintkezésbe léptek már a szlávokkal és hadjárataik emlékét megőrizték az orosz krónikák is. Ez az a híres kievi ostrom és csata, melyet Anonymus is leír.

„Etil vizén tömlőre ülve úsztattak át és minden ellenmondás nélkül Kiev városáig hatoltak. És midőn Kiev városán túlhaladtak, a Deneperfolyón áthajózva a ruthének országát meg akarák hódítani . . . A kievi vezér seregével elébök mene s a kúnok segítségével sok fegyveressel Álmos vezér ellen indula. Álmos vezér pedig — kinek segítője vala a Szent lélek —

fegyverbe öltözve és a sereget rendezve, lóháton jár s kel vala; bátorítva vitézeit s neki szöktetve megállott minden övéi előtt és mondá nekiek:

— Scythák, bajtársaim, hős férfiak! Emlékezzetek útra-keléstekre, midőn azt mondtátok, hogy földet, melyen lakozhassatok, fegyverrel és haddal fogtok keresni! Ne döbbenjetek azért meg a ruthének és kúnok sokaságán, kik ebeinkhez hasonlítanak, mert a kutyák mindjárt, hogy uraik szavát hallják, nemde megfélemlenek? Mert az emberség nem a nép sokaságában, de a lélek erejében áll. Vagy nem tudjátok-e, hogy egy oroszlán sok szarvast megfutamtat! — amint egy bölcs mondja... De ezeket mellőzve mondom nektek: ki birt ellentállni Scythia vitézeinek? Nem-e a scythák szalasztották meg Dárius persa királyt s így az rémülten és nagy csúffal futott Persiába s elvesztett 80,000 embert!? Vagy nem a scythák vágták-e le Cyrus persa királyt 330,000 emberével? Vagy magát Nagy Sándort is, Philep király és Olimpiás királyné fiát, ki harczolva sok országot meghódított volt, nem szalasztották-e meg a scythák csúfosan?... Azért is serényen és vitézül harczoljunk ellenük, kik ebeinkhez hasonlítnak és csak ugy féljünk sokaságuktól, mint a legyek sokaságától!...

Ezt hallván Álmos vezér vitézei nagyon megbátorodának s mindjárt megfúvák a hadi kürtöket mindenfelől és összegyült a két ellenfél serege s kezdének keményen vívni egymással és igen sok elhulla a ruthének és kúnokból. A ruthének és kúnok vezérei pedig övéiket a hadban hanyatlani látván, futásnak eredének és hogy életüket menthessék, sietve Kiev városába vonulának. Álmos vezér és vitézei a ruthénokat és kúnokat Kiev városáig űzvén, a kúnok tar fejeit Álmos vezér vitézei, mint a nyers tököt, ugy aprítják vala. A ruthének és kúnok vezérei pedig a városba bemenvén, a scythák merészségének láttára, mint a némák ugy elhallgatának. Álmos vezér és vitézei pedig győzedelmet nyerének, a ruthének földjét meghódíták és jószágaikat elszedvén, másod héten Kiev városát kezdék vívni. És midőn hágcsókat kezdének a kőfalhoz rakni, a kúnok és ruthének vezérei a scythák merészségének láttára nagyon megfélemlének. És miután által-látták, hogy azoknak ellentállni nem birnak, a kievi vezér és a ruthének más vezérei, mint szintén a kún vezérek, kik ott voltak, követeket küldve, kérik vala Álmos vezért és főembereit, hogy kössenek velük békét. Akkor Álmos vezér övéivel tanácsot tartva, igy bocsátotta el a ruthének követeit: „hogy a vezérek és előkelők adják túszokul fiaikat, fizessenek esztendőnként 10,000 márka aranyat s ezenfelül eleséget, öltözetet és mást, ami szükséges, adjanak.“ (Anonymus.)

Ez a kievi csata, amely után megindultak Pannonia földje felé a honszerző munkára. Mikor pedig az Isten által nekik kiválasztott földre bevonultak, az ősz Álmos kezéből átvette a kormányt Árpád, a tetterős, lelkes ifju, akinek emléke a honfoglalás szent történetével örökké fog élni a magyar szivekben.

ÁRPÁD PAIZSRA EMELTETÉSE

IRTA
MARCZALI HENRIK

Nemzetünk történetében két, látszólag ellentmondó elv váltja fel egymást uralmában és intézi a nemzet cselekedeteit, sorsát. Az egyik az egyenetlenség, pártoskodás, visszavonás, amely annyiszor teszi véressé, szomoruvá a mi történetünk évkönyveit; a másik a nemzet meghajlása egy ember akarata előtt, akit követ — mint azt Anonymus mondja — amerre útja viszi, jóban, rosszban, dicsőségre, veszélyre egyaránt. Mikor a magyar nemzet megalakul: ez a két elv egyaránt megvan benne. Mert miből lesz a magyar nemzet? Teljesen független, szabad törzsekből, akik azelőtt soha fejedelmet maguk fölött nem ismertek. És mi váltja ezt föl? Nemcsak egy embernek, hanem egy dinasztiának uralkodása, amely dinasztia — lehet mondani — sokféle ágazatában mai napig uralkodik, és ha genealogice nézzük át királyaink hosszu sorrendjét, azt látjuk, hogy az egy Hunyadi Mátyást kivéve, minden más királyunk kisebb-nagyobb fokban dicsekedhetett azzal, hogy az ő ereiben is Árpád vére folyik.

A magyar nemzetet és a magyar államot megalapitó tény az, amidőn Árpádot fejedelemmé teszik és — mint Konstantinos császár mondja — kozár szokás szerint paizsra emelik. Ezóta van ura, parancsolója a magyarnak; annyira, hogy az állam monarchikus szervezete feltünik az idegenek előtt. A scytha nemzetek közt — mint Leo császár mondja — a bolgáron kivül csak a magyar dicsekedhetett monarchiával.

Ilyen nagy változás, mint ez, amely kihat a nemzetnek nemcsak külső alakulására, hanem lelkére, egész életmódjára is, más népeknél rendesen valami nagy veszedelemnek következése szokott lenni; az kényszeriti őket arra, hogy maguk közt a legvitézebbet, akiben legjobban bíznak, szokatlan hatalommal ruházzák fel.

Arról, hogy Árpád megválasztatása idejében a magyart bárminő veszedelem fenyegette volna, semmi tudomásunk nincs. Mi okozta tehát azt, hogy azok a törzsfők, akik addig egyenlők voltak Árpáddal, akik közt — tudjuk — volt olyan is, akit rangra előbbrevalónak tartottak, azok most meghajolnak? Hódolnak azok, akik addig erejöknek teljes tudatában

KOVÁCS MIHÁLY

ARPAD PAIZSRA EMELTETESE

daczosan, függetlenül nem hajtották meg büszke nyakukat senkinek. Ennek a tüneménynek más magyarázata nem lehet, mint azon férfiu kiváló nagysága, aki nem egy tény által nyeri meg nemzetének szivét, ragaszkodását, hanem egész élete, egész viselkedése által azt magával birja ragadni ugy, hogy természetesnek lássék előtte a legnagyobb áldozat is. Mert mi, akik hozzászoktunk gyermekkorunktól fogva a czivilizáczió áldásaihoz és nyügéhez, tudunk-e helyes fogalmat alkotni arról, hogy mi volt a régi pusztai embernek a szabadság? Ha pedig urat ismer el maga fölött, annak a szabadságnak régi értelemben vége. És mennél inkább biztosak vagyunk afelől, hogy a magyar ezt a nagy áldozatot közvetlen kényszeritő viszonyok nélkül hozta meg, annál bámulatosabban áll előttünk egyrészt a törzsfőknek, vajdáknak politikai szelleme, érettsége, másrészt Árpádnak a nagysága. Hogy mit tett Árpád, azt nem tudjuk. Konstantinos császár csak azt mondja róla, hogy a magyaroknak jobban tetszett Árpádot megválasztani, mint atyját Álmost, mert Árpád méltóságos és körültekintő vala és bátorsága és okossága miatt is mindenkép alkalmas arra, hogy fejedelem legyen. Ez a jellemzés felér sok tettel. Elképzelhetjük a hősiességet a csatatéren; elképzelhetjük a bölcseséget a tanácsban: pontosan egyikről sem tudunk. De biztos és e rövid jellemzésből kitünik, hogy Árpádnak nemcsak tettei, hanem egész személyisége, méltóságos és körültekintő magaviselete birták a magyar nemzetet hódolatra.

Megint ki kell mondanunk, hogy ez a hódolat nem is egy embernek, hanem egy egész családnak mindenkorra urokul elismerése igen nagy áldozat volt a magyarság, elsősorban pedig a törzsfők részéről. Hiszen nem is egy törzsből fakadtak mind! Leo császár egyenesen kimondja, hogy a magyar sokféle népből van összeróva. Nem hatott tehát itt az, amit fajszeretetnek nevezhetünk. Nem hathatott más, mint maga az a politikai belátás, hogy, ha van arravaló ember, az parancsoljon, mert javára válik nem egy embernek, nem egy törzsnek, hanem az egész népnek. Ez az, amit a nemzet követett történetének legszebb idejében.

Ezen fő tanulságon kivül, hogy a magyarban megvan és már akkor megvolt a politikai érettségnek, a politikai érzéknek azon legfőbb követelése, hogy alá tudja magát rendelni, még két igen nevezetes tanulságot vonhatunk le Árpád megválasztásából.

Tudjuk, hogy Konstantinos elbeszélése szerint az első vajda az utána való vajdát, Álmost ajánlja, a magyarok azonban nem Álmost választják meg, hanem fiát, Árpádot. Ebben éppen nincs meg az, hogy Álmos ne lett volna a fejedelemségre olyan méltó, mint akárki más a vajdák között. De az benne van, hogy Árpádnak ugyancsak sokkal méltóbbnak kellett lennie. Az egész törzsszerkezet, a nemzeteknek az őskora azon alapult,

hogy a családfőnek, a törzsfőnek van a legnagyobb tekintélye; a méltóság, az állás, a kor már magában véve hatalom. Hát még ha személyes érdem is járul hozzá! Ahol oly népet találunk, mely a régihez ragaszkodik, mindig azt fogjuk találni, hogy nemcsak a régen szerzett személyes érdemek, hanem az ősök, a távoli ősök érdemei is nagy becsben állnak. A magyar első nagy történeti tényénél ezen általános tradiczió ellen cselekszik. Nem a mult érdemet nézi, hanem a jelent, azt a tetterőt, amelytől boldog jövőt várhat. Azt mondhatnók, hogy ebben az állam princzipiuma nyilvánul a törzsi szerkezet elvével szemben.

Végre még egy harmadik pontra kell kiterjeszteni a figyelmünket. A fejedelemválasztás nem a magyar nemzet részéről kiinduló kivánság vagy mozgalom volt, azt külföldi fejedelem kivánta először. Konstantinos azt is mondja, hogy még maga a felavatás is kozár szokás és törvény szerint ment végbe. Az a külföldi hatalom, amelytől tehát ez kiindult, a kozár khán, azt a reményt táplálhatta, hogy ez az ujonnan alakult állam, annak fejedelme az ő vezetése alatt fog állani, hűbérese lesz. És mi történik? Azon pillanattól fogva, hogy Árpád a fejedelem, többé nemhogy függésről, de még az előző összeköttetésről sincs szó. Az egyes különálló és ezért gyönge törzseket sokféle érdek kötötte a szomszéd nagy birodalomhoz. Mihelyt a magyar egységes lett, ezek a szálak, akár erősek, akár gyöngék voltak, egyszerre megszakadtak. Az egyes magyar ember vesztett függetlenségéből, szabadságából; az egész magyar nemzet aztán teljes mértékben élvezte.

De ebből még egy más, általánosabb igazságot is vonhatunk le. Ez az első eset, de éppen nem az utolsó, hogy azok a nagy politikai és szellemi mozgalmak, amelyek a nemzet egész életét átalakitották, a külföldről indultak ki, ugy jutottak hozzánk. De mihelyt a nemzet magáévá teszi azokat, felhasználja a saját erősitésére. Nem arra szolgálnak, hogy a nemzetet függésben tartsák idegen befolyástól, hanem ellenkezőleg arra, hogy felszabaditsák tőle; felszabaditsák az által, hogy új elemeknek beplántálása által erősebbé tegyék a magyar szervezetet, vagy szélesebbé a magyar látókört.

Valóban jelentékeny események nemcsak magokban véve történeti érdekük, hanem az által is, mert élénken megvilágitanak minden tényezőt, amely végbemenésökre lefolyt. Árpád személyisége volt az első, mely nagy és tartós hatást gyakorolt akkor alakult nemzetünk fogékony lelkére. Egész államunk ezen hatás alatt épült fel. A hatalmas, bölcs és vitéz fejedelem és a szabadságára büszke és féltékeny, de törvényes ura iránt törhetetlen hűségü nemzet egyaránt dicsősége történetünknek, egyaránt ideálja multunknak, jelenünknek és jövőnknek.

A MAGYAROK HONFOGLALÁSA

IRTA JÓKAI MÓR

Nehéz feladattal küzködöm, midőn éppen most, a keresztény vallás elfogadásának kilenczszázados örömesztendejében, ősapáink magukkal hozott ősvallásának képét akarom a dicső honfoglalás idejéből vázolni.

Minden magyar szivéből kiirthatatlan az a hit, hogy az Árpád fejedelem vezette honfoglaló nemzet ezelőtt ezer évvel is ugyanaz a magyar volt, a mi most, nyelvében, szokásaiban, testi alakjában, lelki tulajdonságaiban.

A vallásnak a lakhelye a sziv, a szivben kellett végbe menni annak a nagy átváltozásnak, mely a harczi dicsőség vágyát s a vándorlás ösztönét, a békés munka és honalapítás érzületévé átnemesitette. E csodatevő érzésnek csak egy neve lehet: a hazaszeretet.

Hagyományaink hirdetik, lelkünkhöz van nőve az a mondakör, mely honfoglaló őseinknek hazaszeretetéről beszél.

Nem háborgó szomszédok nyugtalankodása űzte el őket ázsiai őstelepeikről, hanem a firól-fira szállott hagyomány távol Európa közepén fekvő örökségükről, mely egykor Etele hun király birodalma volt: az vezette őket ide.

Regéink szólnak a turul madárról, a koronás sasról, s a fehér szarvasról: amaz fenn szárnyalva, az elől száguldva vezette a magyarok honkereső népét pusztákon, erdőkön, mocsaras folyókon keresztül a Kárpátok aljáig.

Itt pihenőt tartva, közben megvívott diadalmas harczok után, ujból sasok és keselyük serege száll alá az égből, vágva, tépve embert és barmot, hogy őket a rémséges hegylánczon átkelésre kényszeritse.

A hegy gerinczéről látják maguk előtt a megigért hazát, végtelen zöld rónájának a kerek éggel összefolyó látóhatárával: uj napot, uj vizet, uj földet maguk előtt; a nap melegebb itt, a viz éltetőbb, a föld termékenyebb, a lég tisztább, mint a régi otthonban volt. Kinek áldozzanak, ha nem ez éltető négy elemnek, mely együtt a hazát jelképezi?

Legelső áldozatuk maga az ősz fejedelem: Álmos, ki őket idáig vezette. Öreg ember már, keze a kardra, szive az elhatározásra gyenge.

Az uj hon behóditására erős kell mind a kettőből. Máglyát raknak fanyergekből a hegytetőn, arra az ősz fejedelem maga felhág s a meggyujtott máglya sziporka özönében vágtat előre tűzparipáján a nap mezejére. Pogány szokás: de értelme van. Helyébe paizsaikra emelik Árpádot, az ősz vezér egyetlen fiát, álomlátó Emős anyánk unokáját s a hét vezér közös kehelybe csorgatva ereinek vérét, esküszik hűséget a szabadon választott uj fejedelemnek: de a fejedelem is a napvágással fogadja nemzetének, hogy országát az ég mind a négy sarkáról támadó ellenség hóditó járásától meg fogja védelmezni: végül buzgón imádkozik az Istenhez.

A fejedelemválasztásra nagy áldomás következik. Táltosok, Gyulák, Kádárok nagy oltárköveken tüzeket gyujtanak; tiszta fehér ménlovat vezetnek elő, azt a Kádár dákosával leszúrja, fejét az oltár mellé dárdára tűzve illesztik, húsát felkonczolják, lakomát csapnak belőle, kürtjeikből bort és árpalevet isznak, mitől dalos kedvük támad: érzékeny népdalokat, imákat énekelnek, közbe bohó, tréfás sarkos verseket, miket kisér a méla tárogató, a sikoltozó igrecz: a kedv duzzadtával a dali legények fegyvertánczot járnak, birokra, fegyverre kapnak, igazi harczot vívnak, melynek gyakran bevert fejek, hült tetemek lesznek áldozatai. Ilyen áldozatokat még ma is gyakran tartanak a magyarok.

A ló volt a legdrágább áldozat-tárgya a magyarnak. Még a későbbi törvények és városi szabályok is fenntartják a szokást, hogy mikor lovat adnak-vesznek, azt áldomással kell felszentelni.

Ez adja meg az értelmét Árpád fejedelem béke-izenetének Szvatopluk morva fejedelemhez, kihez követeket küldött, felszólitva őt közös szövetségre, s ajándékul küldve neki, a mi vitézek közt legbecsesebb, délczeg hófehér mént, arany zablával, kengyellel s viszonzásul és szövetség jeléül követelve tőle, a keleti népeknél jelvényes föld, fű és viz ajándékot. A morva király elküldte Árpádnak a kivánt három jelvényt, kancsókban, vedrekben, kasokban, követei által, a miket azok a magyar fejedelem lábaihoz raktak; Nyitra televény göröngyeit, a Vág édes vizét, Trencsén kalászos füveit. A magyar vezérek aztán elmondják a tót követeknek, hogy a föld, fű és viz megküldése egyértelmü a meghódolással: a tót felföldből Magyarország lett. Mire a tót követek szószólója igy szólt volna a krónikás szerint: „akkor mi a ti ajándék-lovatokat agyonütjük, arany nyerget, zablát a vizbe dobálunk". Erre viszont — ismét a krónikás szerint — a magyar vezér (talán Lehel?) igy tromfolt vissza: „az nem nekünk lesz baj: a leütött lovon a mi kuvaszaink fognak lakmározni, a vizbe hányt lószerszámmal jól járnak a halászok; de az országotok a mienk marad". Megnyugtatja végül a derék tót követeket maga Árpád fejedelem: biztositva őket fejedelmi szóval, hogy a magyarok nem kivánják tőlük sem

4

MUNKÁCSY MIHÁLY

A HONFOGLALÁS

házaikat, sem mezőiket elvenni, se szabadságukat csorbitani. Csupán azt kivánják, hogy a közös hazát velük egyetértve védjék és tartsák meg

Ha szabad idézni költők verses szavát: hadd álljon itt, amit Árpád akkor mondott: „nem jöttem én ide, mint Etele ősöm, Isten ostorául, népeket büntetni. Kezemben nem hozok lánczot, se korbácsot. Egyik kezemben vas, a másikban arany: ki melyikből kiván, osztom érdem szerint: aki ellenség lesz, annak a vasamból, aki járomnak áll, adok aranyamból. S az ellenségnek is, ha földre vetettem, nem hágok fejére, hanem fölemelem. Legyőztem a kúnt, az oroszt, a marohánt; És ime a földet, mit vérrel foglaltam, Felosztám közöttük. Az ő vezéreik legyenek ispánok a vármegyéikben. A legyőzött ellent én el nem fogyasztom; Hanem saját népem szaporitom véle.“

Bizonyára Árpád bölcs szavai nyugtatták meg Szvatopluk hiveit, hogy azok egyelőre szabad előnyomulást engedtek a magyaroknak kitüzött czéljuk, Etelvár felé.

Ezt a jelenetet látjuk megörökitve Munkácsy Mihály emlékszerü nagy festményében.

Senki sem kereshet, senki sem találhat e megörökitett emlékben gúnyt, kihivást, megalázást a benne szereplő nemzetiségre nézve.

Hisz az egész magyar államnak az alapja az a közös hazaszeretet, melynek meghódol minden ajku polgára e hazának: melyben egyesül minden nemzetiségi törekvés, melyet betetőz a közös alkotmányos szabadság.

A kereszt, a Jézus keresztje elenyésztette közülünk a külön imádatot követelő bálványok versenygését: ez a vallás egyesitő ereje. A kettős kereszt a hármas halmon, ez a hazaszeretet jelvénye, mely alkotó, összetartó erővel öleli össze e hazának minden hű szülöttét.

Munkácsy Mihály festményében a közös hazaszeretetnek való meghódolása van megörökitve, s ez nem megalázás: felmagasztalás, ez nem ködképes mese: ez vasigazság.

A KERESZTÉNY KIRÁLYSÁG

IRTA
VASZARY KOLOS

A hálás utókor kegyelete ünnepet szentel az elmult nagy idők: a századokra kiható üdvös események emlékének. Nemzeti multunk ily kimagasló eseményei: a kereszténységnek hazánkba való behozatala és a magyar királyság megalapitása.

A történelem igazolja, hogy még óriási birodalmak is, melyeket hóditás gyürt egy államtestbe, — de csak fegyver és nem egyszersmind erkölcsi erő tartott össze — lassankint szétbomlottak, vagy a szomszédnépekbe olvadtak.

Hősi bátorság lelkesité az Európa térein egykor hullámzott néprajokat: a húnokat, keleti gótokat, longobárdokat, kik nagy birodalmakat alapitottak. És e birodalmak hová lettek? Holt betük hirdetik, hogy léteztek, de rövid idő mulva megszüntek.

Őseink is vitézséggel szerezték meg e hazát, de biztosithatták-e függetlenségét, fenmaradását, csupán bárdjaikkal, a minden oldalról körülvevő ellenséges szomszédokkal szemben?

Százéves állami létünk, a testi erőnél szilárdabb alapot kivánt. Szellemi műveltséget! Ezt szerezte meg István nemzetünknek a kereszténység által, amelyben nemzetünk ujjászületett.

Kegyelettel, áldólag emlékszem küldetéséről a szentéletü Asztriknak, kinek kettős minőségben, ugyis mint a pannonhalmi szent Benedekrend első főnökének — ki akkor hittéritő volt — ugyis mint Esztergom főegyházmegye első érsekének méltatlan utóda vagyok.

Ezen nagynevü elődöm István fejedelem megbizásából azon kéréssel járult az egyház feje elé, hogy fogadja be a magyar nemzetet az egyház kebelébe és küldjön neki koronát: tehát a szent keresztet és a királyi trónt egyszerre akarta felállitani a hazában.

Asztriknak mindkét kérelme teljesittetvén, oly előnyös eredménynyel tért vissza, melyhez hasonlót nem találunk a keresztény hitre tért nemzetek multjában.

Abban az időben azon elv uralkodott, hogy a keresztény világban csak két kard, illetve hatalom létezik: egyik az egyházi; a római pápa;

a másik, a világi: a római császár. Ezen elv szerint a keresztény hitre tért népek vallásilag a római pápának lettek hivei; államilag, politikailag a római császárnak lettek hűbéresei.

Nem igy nálunk!

Vallásilag hivei, hű fiai lettünk, voltunk, vagyunk egyházunknak és annak tanitásától egy vonalnyira sem térhetünk el. De államilag, politikailag, országunk kül- és belügyeiben, javaink és jogaink élvezetében függetlenek maradtunk, vazallusai soha semmiféle hatalomnak nem voltunk.

Kilenczszáz év előtt István a pápától küldött koronával Esztergomban, augusztus 15-én megkoronáztatott. Rendkivüli államférfiui bölcseséggel a keresztény vallás tanát és a magyar nemzet ősi alkotmányát oly összhangba hozta, hogy vallás és nemzet, mint lélek és test olvadt egybe.

Ezóta intézményeinket a vallás éltető szelleme hatotta át. Háromszinü zászlónk is állitólag akkor keletkezett, midőn a pápa a bibornokok gyülekezetében Nagy Lajos királyunkat az egyház zászlótartójává nevezte ki. S a vallásos király a keresztény hit három főerényének: a hitnek fehér, a reménynek zöld és a szeretetnek piros szineit választotta lobogóul s e zászló alatt hitért és hazáért vivta ki győzelmeit, e zászló alatt küzdött és győzött történetünk nagy alakja Hunyadi János, ki kora meggyőződését tolmácsolta e szavaival: „Ez a haza, ha a hithez nem ragaszkodott volna, soha fenn nem tarthatta volna magát."

Bár a viszonyok megváltoztak, bár a vallás bennünket elkülönit: a szent korona mindnyájunkat egyesit. A szent koronával, mely nálunk nem jelent korlátlan hatalmat, egygyé olvad a haza fogalma, a koronának tagja minden polgár, bármilyen legyen felekezete, bármilyen legyen a nyelve, csak legyen magyar a szive.

Négy év előtt, az ezredéves ünnepség alkalmával én vettem ki tartójából a koronát. Első érintettem ajkaimmal a nemzet e klenodiunát, és láttam drágakövekkel ékitett egyes részeit s azt gondoltam, e drágakövek jelképezik a korona részeseinek, tagjainak hazafias erényeit, — láttam az aranyabroncsot, mely a korona egyes részeit összeköti s azt hittem, ez symboluma a szeretet aranyabroncsának, mely a korona tagjait egymással összefüzi.

Igy van-e? Nem kutatom. De, hogy igy kellene lennie, azt állitom s hogy igy legyen, szivből óhajtom.

SZENT ISTVÁN KORA

IRTA
DR. CSUDAY JENŐ

Nemzetünk életének fényes és dicsőséges korszaka volt az, amely első szent királyunk nevét viseli.

Az igéret földjére a honalapitó Árpád vezette népünket. Minő föld ez? minő isteni ajándék?! Fenn a Kárpátok magas gerincze övezi, délen pedig mély folyásu, vizben gazdag folyók határolják. A Kárpátok hatalmas folyói hegyeket, síkságokat osztanak részekre és egyesülnek a szőke Dunával, amely az ország szivétől délnek fordul, hogy végig öntözze ezt a földet. Hazánk már területi berendezésénél fogva földrajzi egységet képez; s még sem tudott itt más nép egységes hazát alapitani, csak a magyar! Erőre gyengébbek, szellemre sokkal szegényebbek voltak, semhogy betölthették volna a népek nagy versenyében azt a hivatást, melyet az itt lakóknak Gondviselésszerüen betölteniök kell. Ezért a mi vérünkön kivül mindnyájan csak ideig-óráig birhatták ezt az áldott országot, amely nekünk rendeltetett. Csak addig, mig messze keleten megerősödik a magyar nép, mely az egész földet el is foglalta s a maga nevéről Magyarországnak el is nevezte!

Méltó nép az istenáldott földhöz! Erős, edzett test, mely hideget, meleget, éhséget és szomjuságot egyaránt elbirt. Bátor, elszánt, mindenekfölött szabadságszerető, lovas hadi nép volt a nemzetszerző magyar faj, mely a nomád életet többre becsülte, mint a földmüvelést. Nem épitett magának állandó lakhelyet, hanem irámos barmai után legelőről-legelőre járt s ahol megállapodott, ott felütötte sátorát. Erejének öntudatában élt függetlenségben, — mint a puszták oroszlánja — de azért erkölcse szelid volt, élete feddhetlen. Csak mikor a körülmények kényszeritették, hogy előbb védelemből, később a benne szunnyadó erőtől ösztönözve, támadásra használja fegyverét, akkor ez a nép a hősök hőseit szülte. Egész Európa fegyvere gyönge volt ellenében s harczivágytól tüzelt diadalútját tűz és pusztitás jelezte.

Ilyen volt Árpád népe, a magyar: amelyet ősi alkotmánya, a „vérszerződés“ egygyé, nemzetté avatott. E fenséges törvény igazolta, hogy

LOTZ KÁROLY

A KERESZTÉNYSÉG HIRDETÉSE

nemcsak erőben voltunk teljesek, de jogérzékünk is kifejlett. Csakhogy ez mind nem volt elég!

E népet be kellett az európai népcsaládok körébe vezetni, ezekkel egyesiteni, megszüntetni az ellentéteket és új összekötő kapcsokat teremteni, hogy a magyar nemzetnek fönmaradását biztosithassák. Ez volt az a nagy, nemes feladat, amelynek megoldásához egy szent és egy állambölcs kellett. Ezért adta nekünk a Gondviselés szent Istvánt!

Négy nemzedék született már e haza földjén és hullott el Európa különböző csataterein, mikor első szent királyunk született.

A honalapitó Árpád beszüntette ugyan a rablókalandokat, de mielőtt e béke és nemzetföntartó művét folytathatta volna, 907-ben meghalt. Közvetlen két utóda zsenge korban jutott a hatalomra s nélkülözvén a bölcs tanácsot, a nép harczias szellemétől elragadtatva arra az útra léptek, amelyet a nagy honalapitó örökre el akart zárni. Pedig ekkor már nem egy vereséget szenvedett nemzetünk. Határainkat ugyan még nem fenyegették; de a veszélyt egész nagyságában már föl lehetett ismerni.

Géza vezér ezt látta, megértette a helyzetet, ezen okult, meg is tette az első, a legszükségesebb lépéseket. Útat nyitott a kereszténységnek országába s amennyiben a térités hatalmát is növelhette, annyiban elő is mozditotta.

A nyugoti egyházhoz csatlakozott, amelynek külsőleg is nagyobb fényt kölcsönzött a visszaállitott német-római császárság s miután magát egész családjával együtt megkereszteltette, trónja örökösének a császári család egyik sarja, Gizella lesz felesége.

Mikor Géza vezér 997-ben meghalt, a keresztény vallásnak még csak az útja volt előkészitve. Hiszen még maga Géza vezér sem szakitott teljesen az ősvallás gyakorlásával. Ezenkivül még az egyeduralom megalapitása is hátra volt. Mind e nagy dolgok annak a férfiunak voltak föntartva, kinek születését a magyar mondakör épp úgy, mint egykoron Atilláét és Álmosét, álomban adott isteni jelenettel előre hirdette.

És valóban, István egyike lett a világtörténelem ama nagy fejedelmeinek, kik mély értelemmel, teremtő erővel és szilárd jellemmel felruházva, korukra rányomták egyéniségöknek bélyegét. Alkotása oly nagy, hogy századok után is fölkelti az utódok bámulatát.

Nemcsak lángoló szeretet és ragaszkodás jellemzi a keresztény vallás iránt első szent királyunkat, hanem jellemvonása az a határtalan szeretet is nemzete iránt, amelylyel népének fönmaradását intézményekkel biztositotta. Jövőbe látó sasszeme, mély értelme, államférfiui tapintata nemcsak a keresztény vallást terjeszti, biztositja országában, hanem alapitójává lesz oly államnak és országrendnek, mely egy ezredév viharával daczolva, még manap is fennáll.

István 24 25 éves lehetett, mikor atyja halála után a törzs- és nemzetségfőnökök, valamint a nép is elismerték fejedelmöknek. Ez elismerés bizonyitja, hogy a nemzet ragaszkodott az ősi alkotmányhoz, a vérszerződéshez. Mihelyt átvette a kormányt, azonnal felismerte, hogy a fennálló intézményeknek meg kell változniok. Tisztán lebegett lelki szemei előtt a czél, melyet elérnie kell és e czél megvalósitásához oly erővel és lelkesedéssel fogott, mely képes volt minden akadályon győzedelmeskedni.

Első sorban arra törekedett, hogy a keresztény vallást minden alattvalója elfogadja, mert egyéb intézményei szilárdan csak ezen nyugodhattak. E végből gondoskodott, hogy elég pap legyen a nép oktatására és ne a külső kényszer, hanem a belső vallásosság legyen az, mi a magyarok daczos faját a keresztviz alá hajtja. De mikor ez új alkotáshoz fog és népét a keresztény családok sorába akarja avatni, távol tart minden idegen beavatkozást. Szent István még eme ténykedésében is függetlenül járt el. Nem találunk semmit feljegyezve arról, hogy akár a passaui, akár a salzburgi, akár a prágai egyházmegye, amelyeknek határai benyomultak Magyarország belsejébe, befolyást gyakoroltak volna szent István intézkedéseire. István keresztény uralkodó volt ugyan, aki rászorult arra, hogy a keresztény népek segitségére legyenek nagy munkájában; de mindenekfölött magyar volt s az is akart maradni mindörökre. Még a térités művét is ő maga intézte. Maga hirdette a keresztény vallást, sőt még keresztelt is. Krisztus vallásának gyors elterjedését még a kortársak sem a téritők, hanem István buzgalmának tudták be, mit a régi irás e szavakban örökitett meg: „Csodálatos dolog, hogy Pannonia apostoli királyok által kebeleztetett a szent római egyházba.“

A szép kezdetet megerősitendő, István rendeletet bocsátott ki, hogy magát mindenki megkereszteltesse, az ősvallás szertartásaival felhagyjon és keresztény rabszolgáit szabadon bocsássa. E rendelet azonban, mely az egyeduralomnak első nyilvánulása, forrongást, majd lázadást szít, melynek élére Koppány somogyi vajda, a tar Zirind fia állott és zászlója alá felesen sorakoztak a keresztény vallásnak és az egyeduralomnak ellenségei. Az idegenek kegyetlen üldözése és a keresztény imaházak pusztitása eléggé jellemezték a fölkelők érzelmeit.

István, hogy e mozgalomnak határt szabjon, a hozzá hű nemzetségek és a bevándoroltak zászlóaljait magához vonja s miután Esztergomban Hunt és Pázmán vitézek által a nyugoti népek szokása szerint lovaggá üttetett, a sereg vezérletét az erőskaru Venczellin wasserburgi grófra bizza. Majd miután fogadást tett, hogy ha Isten ellenségei fölött győzelemre segiti, a pártütő Koppány javait és megyéje minden termékének tizedét az atyja által épiteni kezdett pannonhegyi apátságnak adomá-

nyozza, szent György és szent Márton zászlóit előllobogtatva, a Veszprémet ostromló Koppány ellen indult.

A harcz heves, a diadal soká kétes volt, mert mindkét fél vallásából meritett erőt a küzdelemre; de akkor, mikor a harcz hevében a két vezér találkozott és az erőskaru Venczellin fegyvere alatt Koppány elesett, a vezérét vesztett had rendetlen futásban keresett menedéket.

István győzelme a keresztény vallásnak volt győzelme az ős vallás fölött. Ha történt is ezután itt-ott mozgalom, István szigora azt csirájában elnyomta, alatta többé már ily erővel nem léphetett fel.

E győzelem után azonnal erélyes intézkedést tett a keresztény vallás érdekében. Parancsot küld szét az országban, hogy mindenki a kijelelt határidőig szabadság és jószágvesztés terhe alatt magát megkereszteltesse.

Mindez maga után vonta a keresztény vallás hatalmas növekedését, mi szükségessé tette a magyar keresztény egyház szervezését. E végből Esztergomban érsekséget és az ország különböző részeiben tiz püspökséget alapitott s ezek élére szentéletü férfiakat nevezett ki. A Szent Benedek-rend számára Pannonhalmán kivül, melynek épitését még atyja kezdte meg, Pécsváradon, Szalaváron, Bakonybélben és Zobor hegyén kolostorokat alapitott és ugy ezeknek, mint a püspököknek meghagyta, hogy iskolák alapitása által a keresztény műveltség előmozditásán közremüködjenek.

Az 1000-ik évben Asztrikot, az első esztergomi érseket, II. Sylvester pápához követül küldte, arra kérvén a pápát, hogy a megtért magyarokat a keresztény népek sorába befogadni, egyházi intézkedéseit megerősiteni méltóztassék s küldjön neki királyi koronát, melylyel magát megkoronáztathassa.

II. Sylvester pápa nemcsak jóváhagyta István minden intézkedését, hanem számára koronát is küldött, sőt ugy őt, mint minden trónutódát apostoli joggal ruházta fel az egyház ügyeinek rendezésében. E végből neki a koronán kivül, apostoli hatalmának jelzése végett még kettős keresztet is küldött, hogy ezt, mint apostolságának czimerét maga előtt vitethesse.

Asztrik a pápa becses ajándékával visszatérvén, István a mi időszámitásunk szerint az 1000-ik év augusztus 15-én Esztergomban „a főpapok, papok, az urak és a nép üdvkiáltása között“ királylyá koronáztatott. E koronázás a magyar népet mindenkorra a római egyházhoz fűzte, államunkat pedig beiktatta a keresztény államok sorába.

A koronázási ünnepély lezajlása után is együtt maradtak a meghivottak, hogy István királylyal közösen meghatározzák az új alkotmányt. E szerint a keresztény vallás és a királyi hatalom által teljesen egyesitett nemzet élén áll a király, de a nemzet is részese a törvényhozásnak. A király tehát egyedüli törvényhozó nem lehet soha. Meghagyta

továbbra is a nemzet főbbjeinek a kormányzatba való alkotmányos befolyását, mit a vérszerződés 3-ik pontja világosan kiköt s ő maga is az idegen (frank) intézményekre csak annyiban volt tekintettel, amennyiben azt a nemzet Európában való fenmaradásának föltételei szükségképen megkivánták. Mindezek az intézmények azonban az ő teremtő keze alatt annyira magyarrá lettek, hogy a kölcsönzésnek még mázát sem hordták magukon és mint oly intézmények, melyeknek szelleme is magyar, csakhamar összeforrtak a nemzettel.

A királyság követelményének megfelelően a törzs- és nemzetségfők hatalmát korlátozta; az egész országból kihasittatá a magántulajdont és rendelte, hogy mindenki az általa használt birtoknak törvényes teljes jogu birtokosa legyen. A többit pedig megtartotta magának, illetőleg királyi, később ugynevezett korona-birtoknak. Ebből származott a királyi vármegyei birtok, mely nemcsak a földet foglalta magában, hanem az azon élő szabad-embereket, vitézeket is, kik a király fegyveresei voltak.

A királyi méltóság fényének emelése, de meg a közigazgatás és az igazságszolgáltatás miatt is a következő hivatalokat szervezte: a nádorispánságot, a ki, mint a király helyettese, közbenjáró a király és nemzet között; az országos főbiróságot, udvarbiróságot, az igazságszolgáltatásnak őrét; kincstárnokságot, a királyi jövedelmek kezelőjét. E hivatalok viselői, az országos renddé emelkedett főpapság, a törzs- és nemzetségfők képezték az országos tanácsot.

Három országos rendet különböztet meg István király alkotmánya, u. m. a főpapok rendjét; az uri rendet — a törzs- és nemzetségfők ivadékai, — kik a király jobbágyainak neveztettek; a királyi nemes szolgák, a nemzet vitézlő része, amely a beköltözködő magyarságnak volt ivadéka. Csak e három rend volt szabad és a kormányzatba való befolyásukat a nemzeti gyüléseken gyakorolhatták.

A nemzeti gyülések, később országgyülések, István és utódai alatt csak gyéren tartattak. Az István király alatt tartottaknak két törvénykönyv az eredménye. De tartattak Székesfehérvárott évenkint az ugynevezett törvénynapok (később Szent István ünnepén), amelyeken a király az igazságszolgáltatást gyakorolta.

A két világi rend joga egyenlő volt, őket védelmezte a törvény, jogaiktól csak felségsértés vagy hazaárulás bűne miatt fosztathattak meg; törvényes dolgokban csak a király, vagy ennek helyettese, a nádorispán hatósága alá tartoztak. Később azonban a szükség követelményének megfelelően minden megye részére a nemesség két-két birót választott.

A magánbirtok szabályozásával az ország területének törzsek szerinti felosztása is megváltozott és ezek helyét oly kisebb területek foglalták el,

6

BENCZÚR GYULA

[illegible]

amelyeknek középpontját egy megerősitett hely képezte, mely egész határával (— megye) vármegyének neveztetett. Élén állott a király által kinevezett várgróf, ki a megyét a király nevében kormányozta. Beszedte a várnép adóját, amelyből egy harmadrész őt illette, az igazságszolgáltatás és közigazgatás tisztjét viselte, a királyi rendeleteket végrehajtotta; háboruban pedig védelmezte a várat, ha pedig a háboru szinhelye távol volt, a várjobbágyokat a király táborába vezette. Mellette állott a várispán, a megye birája; a várnagy, kinek hatásköre csak a várra terjedhetett ki. A megye hatósága alól kivétettek a városok lakói, kik egyedül a királytól függtek.

A honvédelem kettős tényezőn alapult, nevezetesen volt királyi és nemzeti sereg. A királyi sereg a várak fegyvereseiből és a hűbéri birtokkal megajándékozott idegen lovagok fegyvereseiből állott, akik egyedül a király parancsa alatt állottak; a nemzeti sereget pedig a két világi rend alkotta. Ezek a király zászlói alatt harczoltak, de nem a királyért, hanem csak a hazáért.

Ime István király alkotmányának főbb vonásai, melyeket az esztergomi és a később tartott országgyüléseken létrehozott.

Törvénykönyveiben szabályoztatik az igazságszolgáltatás is. A felségsértést és hazaárulást a vérszerződés 4-ik és 5-ik pontjának megfelelően halállal, egyéb bűnöket nagy pénzbirsággal sújtja. A lopást, rablást rendkivül szigoruan bünteti. A szolgát a harmadik, a nemest a negyedik esetben halállal sújtja.

E csodás és rohamos átalakulásról még egy német iró is igy irt: „Bizonyára mondható, hogy ez példátlan tünemény. Soha még nép vadász- és halászéletének viszonyaiból .... oly rohamosan nem vezettetett be a kiképzett kulturai életbe, mint a magyar! .... A nép lemondván vándoréletéről, állandó lakásokat foglalt el; felhagyott zsákmányoló kalandjaival; uralmát bent a meghódoltak fölött fentartotta és egyszerre az európai államélet viszonyaiba lépett."

De mikor igy megalkotta a jövő Magyarországot, nem feledkezhetett meg a keresztény vallás biztositásáról sem, amely minden intézkedésének alapját képezte. E végből Német- és Görögországból behivott épitőmesterek által a püspöki székhelyeken templomokat épittetett, melyek között legszebbek voltak a királyi székhelyen, Esztergomban épült és a székesfehérvári, a melyet bár a tűz többször elpusztitott, de mindannyiszor újra fölépült és ötszáz éven át a királyok koronázási és a legtöbbnek temetkezési helyül szolgált; mig végre a török uralom alatt teljesen elpusztult. Meghagyta továbbá, hogy minden tiz falu épitsen magának templomot. Mindannyit egyházi szerekkel és öltözetekkel ő maga látta el; a szükséges könyvek beszerzését és a papok eltartását azonban a püspökök köteles-

ségévé tette. Hogy pedig a vasárnapok és ünnepek megszenteltessenek és a hivek e napokon az istentiszteleten jelen legyenek, e czélból szintén törvényeket hozott.

A keresztény vallás biztositása érdekében hozott intézkedései közepette is folyton figyelemmel kisérte Erdélyt, hol a Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyula vezérnek hasonnevü unokája majdnem függetlenül uralkodott. II. Gyula szenvedélyes hive volt az ősvallásnak és a törzsszerkezeti alkotmánynak, gyülölettel tekintett István újitásaira és ez újitásokkal elégedetleneket országába befogadta.

István király többször szeretetteljesen figyelmeztette unokatestvérét, hagyna fel az ellenségeskedéssel és térne ő is a keresztény vallásra; de ez intelem nemcsak hogy eredménytelen maradt, sőt ellenkezőleg a szenvedély által vezetett Gyulát még arra is rábirta, hogy a mai Moldvában lakó Keán besenyő fejedelemmel szövetkezzék István király ellen és ennek szövetségében Magyarországot pusztitsa.

Ily körülmények között István király nem maradhatott tétlen; e végből 1002-ben sereget vezetett a házához hűtlen rokon ellen, őt legyőzte, foglyul ejtette, nejével és Bua és Buzna fiaival együtt foglyul Magyarországba küldte. Ezzel egyszersmind Erdély függetlenségének is véget vetett, szorosabban csatolván e tartományt az anyaországhoz, amelyre kiterjesztette az új alkotmányt és rokonának, Zsolt vajdának kormányára bizta, egyuttal a kereszténység terjesztése és biztositása végett Gyula-Fehérvárott püspökséget alapitott.

Gyula veszedelme azonban nem tartotta vissza Keánt attól, hogy Erdélyt hadaival pusztitsa. Ezért István király már a következő évben sereget vezetett ellene, amely elől Keán a hegyek közé vonult vissza; de ide is követte őt a magyar sereg, csatára kényszeritette, amelyben Keán serege szétszóratott, maga Keán is elesett, sőt egész tábora zsákmányul esett.

Mig keleten István király győzelmesen harczolt, nyugaton is szerencsésen változtak a körülmények. 1002-ben elhunyt III. Ottó császár és utódjává II. vagy szent Henrik bajor herczeget választották. E választás igen szerencsés volt Magyarországra nézve, mert Henrik, királyunk sógora, szent életü és békeszerető uralkodó volt s igy biztosra lehetett venni, hogy hazánkat fenyegetni nem fogja. Éppen e körülmény tette lehetővé azt, hogy királyunk minden figyelmét hazánk déli határaira forditsa, hol fontos események vették kezdetüket.

Ugyanis II. Basilius görög császár hosszu, kegyetlen harczban legyőzte Bolgárországot és hatalma alá vetette. Basilius csakhamar veszélyes szomszédnak bizonyult, már csak azért is, mert Achtum, a görögök szertartása

szerint Bodonban megkeresztelkedett vezér, aki a Maros, Tisza, Duna és Erdély között elterülő földön vezérkedett, félvén Gyula sorsától, ha már független nem lehetett, inkább akarta a tőle távol eső görög császár fenhatóságát elismerni, akihez a vallás köteléke is fűzte, mint Istvánét. A görög fegyverekben bizakodva, meg is kezdte a magyar király ellen az ellenségeskedést: a magyar folyókon vámot szedett, a királyi sószállitmányokat lefoglalta. Ugyanekkor menekült István királyhoz a vitéz Csanád, kit Achtum orgyilkosok által üldözött ki a tartományból.

István király, hogy a nagyobb veszedelemnek elejét vegye, de meg a házához hűtlen vezért is megbüntesse és hazánk területi épségét is megvédelmezze, háborura készült. Sereget küldött Achtum ellen, amelynek vezérévé az általa megtéritett Csanádot nevezte ki, aki egy éjjel váratlanul megtámadja Achtum seregét, ezt szétszórja; maga Achtum is elesett Csanád fegyvere alatt (1008).

Az elfoglalt tartományt a király szerencsés vezérének, Csanádnak kormányára bizta, kinek tiszteletére Achtum fővárosát, Marosvárát az ő neveről Csanádnak nevezte el, amelynek első püspöke Gellért, Imre herczeg egykori nevelője lett, kinek buzgalma győzelemre juttatta ott is a római katholikus vallást.

Ezzel Magyarország egész területe a magyar szent korona alá került és az egységes kormányzás az előbb csak laza kötelékekkel Magyarországhoz csatolt részeket az anyaországgal a legszorosabban egyesitette.

Nehéz gondjaiban osztozott Gizella királyné, aki az alatt, mig István a kormányt vezette, templomok épitése, iskolák alapitása által a keresztény műveltség terjesztése érdekében fáradott, udvarhölgyeivel egyházi díszruhákat himzett, melyek közül több napjainkig fönmaradt. Mindannyi közt a legnevezetesebb az az aranynyal gazdagon himzett királyi palást, mely a szent korona, jogar és kettős kereszttel együtt manap is koronázási jelvényünk. E gondos munkának áldásos következményei nem is maradtak el. Az ősvallás táplálta szokások lassankint kivesztek és ezek helyét keresztény műveltség foglalta el. A földművelés és az ipar, amelytől korábban a magyarok, mint szolgai munkától, idegenkedtek, rendes foglalkozássá vált; békés munka gazdag jutalmat nyujtott a fáradságért, a jólét általánossá lett, mi azt eredményezte, hogy a magyarok házájukban mindent bőségben birván, többé már nem vágytak külföldre.

A nagy átalakulás nem érintette nemzeti jellegünket. Az idegenek helyét csakhamar magyar hittéritők foglalták el s magyar nyelven, magyar szivvel imádták az Istent. Ekkor érte meg hazánk azt a ritka szép korszakot, amikor egynyelvü, egy nemzetiségü volt.

A nagy király a nagy munkában kifáradt s nyugalom után vágyódott. A kormány gyeplőjét fia, Imre herczeg kezébe akarta letenni, kit a tudós Gellért nevelt.

Már a nap is ki volt tüzve, amelyen fia átveendi a kormányt, az ország rendjei is összehivattak, hogy a koronázáson jelen legyenek és a megkoronázott ifju király előtt hódoljanak, mikor Imre herczeg hat nappal előbb meghalt. 1031. szeptember 2-án vadászaton egy vadkan ölte meg. Az összegyült rendek hódolat helyett a végtisztességet adhatták csak meg a korán elhalt herczegnek, ki atyja minden örömét, a jövő nemzedék minden reményét vitte magával a sírba.

A nemzet rendjei tanácstalanul távoztak otthonukba. A királyság alkotmányába befoglaltatott ugyan a vérszerződés 1-ső pontja, mely a nemzetnek az Árpád-házból származottak közül való szabad választását biztositotta és e jogot később, az Árpád-házból származott királyok idejében is gyakorolta; de mert a nemzet oly határtalan tisztelettel viseltetett a szent király iránt, hogy minden intézkedésében előre is megnyugodott, ezért a kérdést, ki legyen utóda? a nemzet hallgatagon reá bizta. Pedig a váratlan csapás: Imre herczeg halála, annyira megtörte István királyunk lelkét, hogy ha valamikor, ugy most nagyon is helyén lett volna a nemzet támogatása. Igy e kérdés is a megtört király lelkét terhelte.

Tanácstalanul kérdezte, ki lesz utóda? Erre azonban megnyugtató választ adni nem tudott. Élt ugyan még több Árpádvérü herczeg, mint unokatestvére Vazul és elhalt unokatestvérének, Szár Lászlónak három fia: Endre, Béla, Levente; de ezek közül egyiket sem találta alkalmasnak arra, hogy az ország kormányát átvegye. Vazul kicsapongó, feslett életü volt, miért István király kénytelen volt őt büntetni, — most is Nyitrán vezeklett bűnei miatt — Szár László fiait pedig nem tartotta elég szilárdaknak a keresztény vallásban. A jövő tanusága szerint azonban azt kell mondanunk, hogy a fiatal herczegeket a szent király jóformán nem is ismerte, mert különben ő, aki oly nagy emberismerettel birt, Béla herczegben felismerte volna azt, kinek kezébe nyugodtan teheti le az ország jövőjét.

E bizonytalanság szülte aggodalmakat növelte Gizella királyné, ki az Árpád-fiakat nem kedvelte s inkább óhajtotta a trónon látni Pétert, Urseolo Ottó velenczei herczeg és István nővérének fiát, ki akkor István testőreinek volt hadnagya. István király azonban Péter kijelölését, melyet a vérszerződés megszegésének tartott, határozottan megtagadta és végre is választása a megjavultnak hitt Vazulra esett, kiért udvari embereinek egyikét, Budát el is küldötte Nyitrára.

E hirre Gizella királyné, kit hazai emlékeinkkel ellentétben a külföldiek sok rossz okozójának mondanak, tanácsot tart Péterrel és a vele tartó

7

LOTZ KÁROLY

SZENT ISTVÁN KORA

EMLEKEK
RÉGIEKREL.

idegenekkel, melynek eredménye veszthozó volt Vazulra nézve. Buda fia, Sebös, megelőzi atyját és a szerencsétlen Vazul szemeit kiszuratta, füleibe ólmot öntetett, hogy igy megnyomoritva képtelen legyen az uralomra; e borzasztó tett befejezése után pedig Sebös Csehországba menekült.

Ily állapotban találta, igy hozta meg Buda a megnyomoritott herczeget a királyhoz, ki keserves könyeket hullatott szerencsétlen rokona felett. Az előbb oly erélyes király, most már csak árnyék, nem érez magában arra erőt, hogy a bűntényt megtorolja. Csak javasolni tudja nekik, hogy meneküljenek a biztos veszedelem elől. A herczegek el is menekültek e hazából.

Most Gizella, Péter és a velök tartó külföldiek lettek a helyzet urai. A nagy király élő halottja volt nemzetének, melyet már nem tudott a szomoru jövő ellenében megvédelmezni. Mintha előre látta volna azt a dicstelen pártviszályt, mely Péter és Aba Sámuel versengésével oly setét árnyékot vetett a mi nemzeti dicsőségünkre.

Végnapjait a folyton ágyban fekvő nagy királynak még egy borzasztó tettel keseritették meg e gonoszok. E véres tervnek kovácsa legnagyobb valószinüség szerint Péter volt, ki nem győzte már bevárni az időt, amikor István halálával a magyar királyi széket elfoglalhatja. „A palotások négy legnemesebbike vállalkozott“ az orgyilkosságra, kiknek egyike alkonyatkor a beteg király hálótermébe lopódzik, meztelen kardot rejtegetve palástja alatt. De az isteni Gondviselés nem engedte a nagy királyt ily nyomorultan elveszni. A gyilkos éppen a tett pillanatában borzad meg iszonyu szándékától; elejti a kardot s a zörejre fölébredt király lábaihoz veti magát s bocsánatért esedezik. A nagy király a bűnbánónak megkegyelmez; de társait a birák elé állittatja, akik halált mondanak a bűnösökre.

E tett után István királyunk nem soká élt; a halál reá nézve szabadító angyallá vált. Miután a magyar nemzetet a boldogságos Szűzanya pártfogásába ajánlotta, meghalt 1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén, azon a napon, amelyen megkoronáztatott, amely napon a keresztény anyaszentegyház annak ünnepét üli, kihez népéért ő annyiszor buzgón imádkozott. Eltemettetett az általa épitett székesfehérvári templom sirboltjában.

Negyvenöt év után Imre fiával együtt az egyház a szentek sorába iktatta őt, ki korának legnagyobb fejedelme, egy középkoru királynak példányképe volt.

A magyar nemzet mindég büszkén tekint első szent királyára, aki újjáalkotta e hazát, aki által adott alkotmány kilenczszáz év vihara között is mindég védpaizsa, megmentője volt e nemzetnek; ezért tekint még ma is minden magyar szent áhitattal a soha el nem porladó „dicsőséges szent jobb kézre“, mely hazánk alkotmányos szabadságának alapjait lerakta.

A CSERHALMI ÜTKÖZET

IRTA
VÁRADI ANTAL

„. . . Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok aczéli
Szeldelik a levegőt . . . Villog, dörög a hadi környék! . . .“

Daliás idők csodahajnala, derengj a késő kor szemének, hadd lássa még egyszer villámló jelenéseit a multaknak, az óriások harczát, a hősök küzdelmét. Honmentő ütközetek, népszabaditó harczok története újul meg előttem, — mesés tetteket visz végbe a hazaszerző Árpád-ivadék s tüzes kardjával égő betüket ir a világtörténelembe. Egyik legragyogóbb lapja a cserhalmi ütközet.

Az Árpádok alatt hol a besenyő, hol a kún pusztitotta ezt a szép hazát. Keleti nép mindakettő, talán közös bölcsőben ringatott távoli rokon. Nyolcz nagy törzse élt a besenyőknek keleten, melyeket nem tartott egybe más, csak a rablás vágya. Egyébként szétszakadoztak, elkalandoztak világszerte s már István királyunk éreztette velük kardja hatalmát. Visszavonó, egységes államéletet nem ismerő történetük azt mutatja, hogy rendszeres alkotmány nélkül mivé lesz egy, bár nyolcz törzsü és erős nemzet s mivé lettünk volna mi is, ha a vérszerződés és István törvényei nem forrasztanak össze bennünket?

A tizenegyedik század közepén felütötte fejét közöttük a pártviszály. Tyrák király és egy vitézi karja által nagy népszerüségre vergődött besenyő vitéz, Kegen, viszálykodtak egymással s versengtek a főhatalomért. Tyrák legyőzte Kegent, aki húszezred magával menekülni volt kénytelen az ősi földről s Görögországba ment, ahol Monomachos császár szivesen fogadta az erős törzsöt s patricziussá tette megtérő vezérüket. Igy kerültek a besenyők közelünkbe. De az otthonmaradtak sem élhettek sokáig békességben. Üldözte, nyugtalanitotta őket egy erőteljes, fegyverre hatalmas nép, a kúnok, akikről orosz történetirók már a tizedik század közepétől fogva tesznek emlitést. Alkalmasint Etelközből özönlenek kifelé. Előbb az orosz birodalmat támadják meg s ugy látszik, e portyázásaik közben érintik az erdélyi határt, utat keresnek, vagy kerestetnek kémeik által a hegyszorosokban, mig végre a Szilágyságba rontottak s onnét tovább, kijöttek Biharba is.

Szélnövelte méneiken mint a villám száguldották be a dús rónát. Elhajtottak embert, barmot s rabszíjra fűzve férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, vonultak vissza a Szamos mentén a határ felé.

Géza herczeg földjét zsarolták meg legelébb s amint hire ment rablóhadjáratuknak, fegyverre kapott az ország s hada élén odasietett Salamon király. Kiséretében volt László, a szekerczecsapással rettenetes hős, az óriás, aki csodálatos tetteinek és égi küldetésének fényes nyomait hagyta a magyar nemzet történetének érczlapjain.

Erdélyben találkoztak a betörő kún haddal, Cserhalom környékén. Cserhalom Dobokamegyében fekszik, a mai Kerlés falu vidékén, kies, lankás vidéke költői szép, szelid, halmos; háttérben a kővári hegyekkel, melyek előtt akkortájt Doboka vára tartotta az őrséget.

Nagyvárad felől jött a magyar sereg, s megállott Doboka vára előtt. Oda torkollott akkor az a néhány út, mely nagy Magyarországból Gyula vezér egykori földjére vezetett. Ott tábort ütének és várakoznak vala.

A kún jött elbizakodva és biztosan. Ellenállást, a meglepetésükből alighogy felocsudó nép részéről nem talált. Győzőnek hitte magát pogány gőgjében s a rabszíjra füzött emberek ezreivel s dús zsákmányával ellenállástól, megtámadástól nem tartott, de nem is félt.

Pedig készült a boszú, a nemzet haragjának rettenetes kitörése, a megtorlás . . .

Nyolcz napon át táboroztak Doboka körül a király s a herczegek. Nyolcz napon át hiába kémlelték a magaslatokról a kiállitott őrsök a kún had érkezését, — porfelleg nem látszott. Végre jön egy kém, abauji származásu, neve Fantiska, — s azt hozza hirül, hogy a kún elvonul lassan kelet felé.

Hajrá, magyar vitézek! . . . Lóra kapnak, elvágtatnak kelet felé, ahol a harcz és halálveszedelem várnak. Hajrá a kún elébe! Élet, — vagy halál, — de véreiket kún rabságban nem hagyják soha!

Péntek volt. Hajnalodott, mikor kürtszóra ébredt a sereg. A kún elbizakodottan vette hirét annak, hogy a megtorló magyar sereg közelg. A mieink virradattal sorakoztak, az Úr testét vették magukhoz, mint keresztény nemzet harczosaihoz illik halálramenőben s indulnak Salamon, László és Géza vezéreik után.

Kaczagva nézte közeledésüket az elbizakodott kún fejedelem, Ozúl. — „Mit? Harczolni ezekkel? — Mi, élemedett férfiak, régi kún harczosok, — nem tartjuk érdemesnek. Menjetek ti, gyerekek . . . Verjétek el a magyar hadat gyerekjáték gyanánt! . . .“

De lélekszakadva rohantak vissza a kún fiuk és élemedettebb kisérőik, mikor megpillantották a Doboka várától idáig ért magyar hadat! Ozúl

nem kart nekik hinni, de egy pillantás a fegyver-edzett kún hadnagynak elég volt, hogy megértse: kikkel van dolga? Szélsebesen kapott lovára, összekürtöltette seregét, s felvonult vele a beszterczei határtól nem messze fekvő Kerlés hegyére, nem messze Széktől, kitünő hadi poziczióba, honnét a magasból kisérhette figyelemmel a magyar sereg minden mozdulatát.

Salamon vitézei, ugymond a krónika, mind egyforma vászonlobogót viseltek s összegyülének a domb alján. A pogányok a hegytetőn sorakoztak. A bátrabbak leszállottak közülök a domb lejtőjére, hogy a magyarokra nyílazzanak „s folytonos sűrű nyílzáport zúditottak a magyarok sűrű soraira, mig egynéhány magyar harczos fel nem rontott a „bajos" hegyi úton közéjük, megtámadta az íjjászokat s levágta nagy részüket ugy, hogy csak irmagnak menekülhetett vissza egyik-másikok a kún sereg zöméhez, hirül vinni társainak a magyarok rohamát. Azok is az ívvel verték lovaikat, — ugymond a krónikás, — hogy feljuthassanak . . ."

Salamon harcz tüzétől lángolva törtet a meredek lankán fölfelé. Nyomában vétézei. Hullik a kún nyíl a fölfelé törekvő, majd lelkendezve rohanó, majd csak mászva boldoguló magyarságra. Nyílzápor vág a támadók szeme közé. Sok jó vitéz szivébe furakodik a gyilkos szárnyas nyíl, sokan tördelik félkézzel a pánczéljukba vagy vállaikba akadt nyílvesszőket, a másikkal kapaszkodnak fölfelé, fogaik között a ragyogó kard. Hajrá! . . . Hajrá! . . . hangzik az ősi magyar harczkiáltás, — és Salamon vitézei nyomulnak fölfelé, föltartóztathatatlanul.

„Nézzétek . . . Kit föd legelől kapcsoltan aranynyal
Szép párducz-kaczagány? . . .
. . . Méltósággal jár a seregeknek előtte,
. . . Ő . . . Ki lehetne egyéb a hármas bérczek uránál? . . ."

Salamon az, a szent korona birtokosa, akkor még szeretett és véreivel egyetértő fejedelme nemzetének, akit Vid mérges tanácsai nem ronthattak meg egészen. Ő száguld legelől.

Géza vezér óvatosabb és bölcsebb. Megkerüli a magaslatot és a kevésbbé meredek hegyoldalon támad. Serege csöndben kúszik utána bokor- és cserje-födte vizmosásokon, mig hirtelen kanyarulattal fönterem a hegy fensíkján s rettentő nyilzáporral adja tudtára a kún seregnek, hogy megérkezett . . .

„Hah . . . De mi csattog alatt? . . . Mely nép rohanása közelget?
Vassá váltak az emberek, a sok dárda Bakonynyá,
És nem ló, — repülő sárkány viszi rémesen őket . . ."

Mert a szekerczecsapással rettenetes László serege közelit. Ő, a csodák hőse, a szent lovag, aki „vállastul magasan látszott ki a többi seregből, — és ha körülhordozta szemét, — ellátá fölöttük . . ." Ő az, a magyar

reménye, büszkesége, oltári szentje később, bálványa, imádott vezére most. Mint a szélvész rohan táltosa hátán, seregek élén, por föllegében, harcz rivajában. Körülötte cseng a dárda, menydörögve döbben a paizs, szikráznak a kardok, égre csavarodik a nyögő föld napsugaras pora, — s nyomában sárkányok ezreiként száguldanak a kúnverő magyar vitézek.

És századok csudálják a harczot, melyet László keze harczolt . . . A dobokai domboldal vérpatakokkal csörgedez, üvöltő haldoklók a lovak patkói alatt, recseg a tört dárdák forgácsos nyele, sirva pendül a kettétörő kard, amint megpattan a döngetett érczpaizsok oldalán . . . Elszabadult az ősi mesék minden réme, süvölt a vész és pusztit a halál!

Nem soká birta ki a hatalmas kún sereg a rohamot. A völgyből fölfelé törtető magyar sereg leverte a bérczi magasból legúnyolódó büszke ellenséget. Futamodóra fuvatott Ozúl, de kevesen hallották. A halál örök siketsége fogta be harczosai fülét s véres por tömte be szemeiket. A nagyobb zsákmánynyal megterhelt rabló kúnok vágtatva menekültek, de utolérte őket a futókat üldöző László, kinek ez üldöző rohama egyik legnevezetesebb fegyverténye volt.

Legendába illő üldözés volt. Az öles termetü hős robogó lován egy kún után veti magát, aki minden rablott kincsét elszórja, egyet kivéve, egy gyönyörü magyar leányt, akit szorosan ölel magához, hogy el ne veszitse a minden zsákmánynál drágábbat.

László a rettentő harczban kifáradt óriási lovát nem birván kellő gyors vágtatásra ösztönözni, már-már elszalasztja a könnyü ménen futó kúnt, akinek ölében alélva piheg a leány, némelyek szerint a váradi püspök leánya, más krónikairók nyomán magáé Könyves Kálmáné. László harsány hangon kiált oda a leánynak: „Rántsd le magaddal a pogányt, szép hugom . . .“ s a félig alélt leány még egyszer erőre kap, összeszedi minden bátorságát, övébe kapaszkodik elrablójának és lerántja magával a porba . . .

Gazdátlanul száguld fel s alá a nemes mén — László is leugrik nagy harczi ménjéről és szemben áll vitéz vitézzel: László, a nagyerejü és kardvivásban ügyes kúnnal.

Rövid volt a harcz. László fejedelmi keze inait vágta ketté a kúnnak, aki vérözönt ontva rogyott a földre. László pedig hálát adott az Ég urának a győzelemért és a leánynyal visszatért övéihez.

Harsogó diadalzene fogadta. A győzelmes király és a hős herczegek nagy hálaadásban egyesültek, mely tömjénfüst gyanánt szállott fel a magyarok Istenéhez, akinél vagyon az erő és a diadal.

Igy végződött a kúnok — kiket némely krónikás a besenyőkkel még mindég egynek tart, — rabló berohanása 1070-ben az Úr születése után, mikoron is a magyar vitézség üstökös csillagként ragyogott fel Doboka

halmain, Szék mellett, a beszterczei határon, melyet azóta Cserhalomnak neveznek, mivel Bonfinius, a bölcs krónikás szerint azon a vidéken volt az ütközet, melyen „montem accolae Cherhelem appellant.“

„És most... összejön a három győző... Bámulva tekintik
Egymást, mint kiket a villongás messze szakasztott,
És iszonyu jeleket vágott a harcz keze rajtok.
Összejövének most — s népestül térdre borulván
Hálát zengettek diadalmas ajakkal az Úrnak...“

Cserhalomra pedig ráborult az éj, a multak és a rohanó idő éjszakája. Por lepte be a hősök nyomát s párolgó vérük helyén zöld lomb és nyiló virág fakad. Vénülnek a törzsök és aszály fű aszály fűre borul, emelve, egyre magasabbra emelve a sirhantot, mely alatt óriások pihennek zajló csaták után. Csontjaikon végig kigyózik a mélybe nyuló fagyökér, a magasba hozza porló atomjait s virágillatban leheli őket a világ négy tája felé. Odalenn álmodnak a hősök, álmuk erős, szép, dicsőséges magyar haza, egyetértő nemzet, szeretett király! . . .

És álmuk meg fog valósulni. Megvalósitja a magyarok hatalmas Istene, kinek neve dicsértessék!

Cserhalom pedig pihenjen, hadd szálljon néma borongással el az őskor lelke fölötte, bár nem kér emlékül oszlopot érczből, mert:

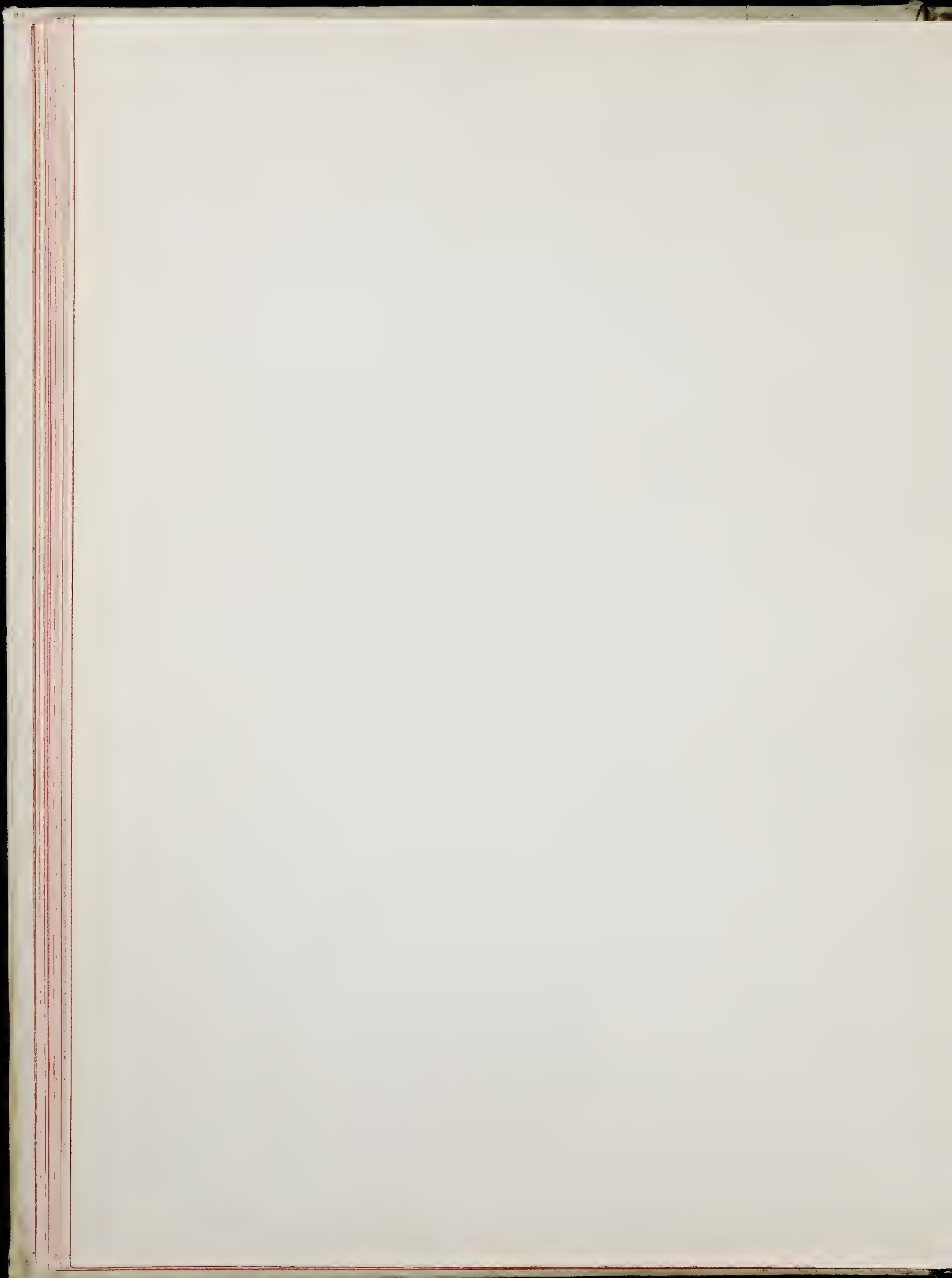
„Cserhalom, a te tetőd diadalnak büszke tetője...“

5

PÁLYA CEL

DICSŐSÉGÜNK SZENT LÁSZLÓ ALATT

IRTA HOCK JÁNOS

Nincs meggyőzőbb ékesszólás a történelmi példáknál. Ha tehát a magyar faj életrevalóságáról akarunk bizonyságot tenni a világ előtt, adjuk a kezükbe nemzetünk történelmét. Beszéljen helyettünk a mult. Mondja meg, kik voltunk, mit tettünk, hogy álltuk meg helyünket egy ezredévnek küzdelmeiben, alkotásaiban és szenvedéseiben?! Vegyük csak a kezünkbe s ne merüljünk bele az egyes események gyászába és dicsőségébe, hanem keressük mindezekben az okozatos összefüggést s rögtön látni fogjuk, hogy a Gondviselés bölcsesége magasztos hivatást mért a magyar nemzetre.

Kiválasztott nép vagyunk! A népvándorlás áramlatából a legvitézebb és a legnemesebb tulajdonságokkal rendelkező magyar faj telepedett le e haza szent földjén, hogy évszázadokon át a keresztény nyugotnak védőbástyájává legyen. Mi voltunk az a sziklafal, amelyen megtörött a keletnek minden erőszakos hatalma. Előőrsei voltunk a keresztény Európának s a modern czivilizáczió szentélyét magyar vér ragasztja össze. Kettős hivatást teljesitettünk. A nemzetfentartó munkán kivül megvédelmeztük a kereszténységet. Önérzettel mutathatunk reá, hogy mig a többi nemzetek a keresztény czivilizáczió áldásaiban fejlődtek és gyarapodtak, addig mi véreztünk, vagy sebeinket ápoltuk, amelyekkel a nyugoti műveltséget váltottuk meg. Ez volt a mi Gondviselés-szerü hivatásunk s nemes büszkeséggel mondhatjuk el, hogy ezt az önfeláldozó munkát önzetlenül és becsületesen teljesitettük.

Lapozzuk csak történelmünket s rögtön tisztán fog állni előttünk a magyar nemzetnek élethivatása.

Mit látunk?!

A késő századok homályából két isteni törvény bontakozik ki, amelyek sorsunkat vezették és irányitották. Az egyik az, hogy egy következetes erkölcsi erő igazgatta nemzetünk történetét, amely rendszeresen, ugyszólván törvényszerüséggel lépett fel és kizárja teljesen a véletlent. Ez a bölcs, magasabb rendü vezetés mindig akkor nyilatkozott meg legerősebben, mikor nehéz válságok előtt állottunk és pusztuló fajunkat többé emberi erő fenn nem tarthatta volna. A másik isteni törvény — amelyet láthatunk —

hogy nemzetünk mindenkor gyarapodott és virágzott, mikor kijelölt hivatásának útján haladt, viszont elsatnyult és hervadt, valahányszor csak letért életczéljának kiszabott ösvényéről.

Mit bizonyit mindez?!

A magyar fajnak történelmi rendeltetését, amely a keresztény haladás testőrségévé tette nemzetünket. Csak a felületes elme tud belenyugodni, hogy a nemzetek élete, valamint a világ alakulása a történelmi eseményeknek bizonyos esetlegessége szerint módosul. Ellenkezőleg! Erkölcsi okok szülik és mozgatják a történelmi eseményeket, amelyeknek egy láthatatlan központi törvényük van: az igazság, vagyis az Isten! Rendszer van a történelemben. Bölcseséggel és következetességgel teljes. Ez a rendszer azután körülveszi az egész életet és reánehezedik az emberiségnek minden cselekedetére és egy csodálatos összhang felé irányitja azt. Benne élünk észrevétlenül, mint a légkörben, amelynek nyomása tartja össze szervezetünket, mivel a legutolsó parányra is kiterjeszkedik. Ez az a fentartó erő, amelyet csak azért nem érzünk, mivel észrevétlenül hat.

A történelem is ily láthatatlan erőnek kereteiben mozog. Egy mindenható kéz tartja kezében a féket, amivel az egyetemes emberiség sorsát igazgatja. Mi pedig öntudatlanul is azt a czélt szolgáljuk, amelylyel az emberiség kölcsönös tökélyetesitését előmozdithatjuk.

Világos akarok lenni, s reámutatok arra a hatalmas törvényre, amit a fizikai világrendben nehezedési erőnek nevezünk. Ennek köszönhetjük a világegyetem rendjét és összhangját. Ez az oka, hogy az égitestek egy kiszabott pályán kölcsönösen egymás felé, mindnyájan pedig egy láthatatlan középpont felé nehezednek. Ezen erő nélkül beállna a bomlás s megzavartatnék az általános egyensuly. Ha egy csillag csak egy vonalnyira zökkennék is ki kimért pályafutásából, világok omlanának össze.

Ugyanaz az erő, mely a nagy mindenség összhangját védi és biztositja a térben, nyilatkozik meg az idő keretében mozgó erkölcsi rendben is. Az egyik az anyagvilág harmoniáját védi, hogy a továbbfejlődést biztositsa, a másik a történelmi összhangot tartja fenn az emberiség tökélyetesbitésére.

Ezért van bölcsen kimérve az életczélja nemcsak az egyéneknek, hanem a fajoknak és a nagy népcsaládoknak is. Mindegyiknek pedig kötelessége saját életük fentartása mellett előmozditani az emberiség egyetemes hivatását: a haladást!

Közös rendeltetésünk az, amely bennünk természeti törvényképen lép fel. Nem jöhetünk vele ellentétbe, hogy ne éreznénk rögtön azt a lelki meghasonlást és disharmoniát, amely lázadásunkat nyomon követi. Mindnyájan tapasztalhattuk, hogy hiába bocsájtjuk minden erőnket az önczél-

nak, vagyis a rideg önzésnek szolgálatába. Ez nekünk a boldogságot sohasem adhatja meg. Lelki nyugalmat, békét és összhangot szivünkbe csak a mások javáért teljesitett munka adhat.

A nemzetek boldogulása is attól függ, hogy hivatásos küldetésüket hiven szolgálják-e?! Betöltik-e szerepüket a történelmi harmoniában, amelylyel az egyetemes emberiség haladását mozdithatják elő?

A mi hazánknak a keresztény Európa megvédése volt a magasabb élethivatása. Ezért volt ez az ország nagy, hatalmas mindenkor, mikor feladatát hiven teljesitette. Szent István, Szent László, az Anjouk és a Hunyadiak korszaka a mi történelmi dicsőségünk kincsesháza.

E korszakok közül talán külső fényben legnagyobb volt Nagy Lajosnak és a mi igazságos Mátyásunknak korszaka, de benső tartalmában, erkölcsi értékében Szent László uralkodása volt a legbecsesebb.

A magyar nemzet nemcsak világszerte tündökölt hirnevében, hanem jólét és boldogság virágzott e szent király kormányzása alatt, amelylyel nemzetét az irigyelt jólétnek és dicsőségnek szédítő magaslatára emelte.

Magyarország ekkor élte azt a boldog időt, melyet Carley történelmi bölcsészetében „pozitiv korszak"-nak nevez. A termékenyitő hit áthatotta a nemzet egész gondolkodását, mint a hogy áthatja a tenger vizét a só. A vallásos élet nem külső formákban nyilatkozott meg, amely végelemzésében mindig csak a hatalomnak, vagy az egyéni hatáskörnek biztositását célozza, hanem az Istent lélekben és igazságban imádták.

A pogány törzsbe beoltott keresztény galy megeredt és nemes gyümölcsöket kezdett teremni. A nomád életben megőrzött tisztaságot, vitézséget és erkölcsi romlatlanságot a keresztény eszmények szentségével forrasztotta össze Szent László korszaka s ez a benső egyesülés egy új társadalmat teremtett Európában, amelyet a XI. század legtökéletesebb alkotásának tekinthetünk. A pogány magyarságtól átörökölt erények keresztény erkölcsökké nemesedtek. A hősiességből kipusztultak a durva, erőszakos vonások s ezek helyébe a gyengék iránt való irgalmasság, vagyis az általános emberszeretet törvénye lépett és a nyers férfiui vitézséget lovagiassággá változtatta át.

Igy valósultak meg az új magyar társadalomban a legmagasztosabb eszmények, amelyek hazai talajból nőttek ki és előnyös faji sajátságainkat kicsiszolták, hogy a becses anyagot még értékesebb drágakővé változtassák.

Ehhez az átalakuláshoz egy olyan királyt adott nemzetünknek a Gondviselés, aki személyében egyesitette fajának minden erényeit. Hős és szent volt; hóditónak erős, uralkodónak kegyes. Tudott hinni, lelkesedni és teljes erejével s hatalmával iparkodott belevinni a nemzeti közszellembe

az evangéliumi ideálokat: vagyis az igazságnak és szeretetnek törvényét. Ezekből meritette azokat a magasztos eszményeket, amelylyel nemzeti életünknek erkölcsi tartalmát gyarapithatta. Nemcsak uralkodója, hanem vezére tudott lenni a legnemesebb értelemben hazájának. Életét állitotta példaképpen a nagy tömeg elé s az egész nemzet követendő mintaként tekintette Szent László alakját.

Minden lélek megtalálta benne az ő politikai, erkölcsi és férfiui ideálját. A tudósok bölcseségét, a harczosok vitézségét, az alattvalók kegyességét, a hivők jámborságát, a szegények bőkezüségét, valamennyien pedig alázatosságát, igazságosságát és szeretetreméltóságát csodálták. Azért mondja róla az egykoru irás: „Fénylik vala minden mennyei szeretettel, bölcseséggel, kegyességgel és a Szent Léleknek malasztjával, mint az égen való fényes hajnalcsillag . . .“

A legnagyobb politikai erényre, vagyis a hazaszeretet önzetlenségére tudta megtanitani a magyart. Ő maga is csak a nemzet javát kereste, s minden önző érdek annyira távol állott tőle, hogy még a királyi trón elfoglalására is csak könyörgő kényszeritésekkel tudták reá erőszakolni az ország nemesei, akik egy lélekkel választották meg, mert — a krónikás szerint — tudták felőle, hogy fel van ruházva az erények tökéletességével.

Ilyen vezér és ilyen példa kellett a magyar nemzetnek! Hatása aló kibontakozni senki sem tudott és Szent László lassanként egyéniségének minden kiváló tulajdonságát észrevétlenül átültette nemzetébe. Ő volt az a megtermékenyitő anyag, aki nemes erjedésbe hozta a magyar faj tömegét s mig Szent István fölötte állott nemzetének s csaknem természetfölötti nimbuszával hatott reá, addig László teljesen összeforrott vele. Kiforrott a magyar lelkekből és egyesiteni tudta érzésében, gondolkodásában, karakterében az egész nemzetet.

Nem csoda, hogy ily vezetés mellett nagygyá lett a magyar. A külföld megbámulta nemzetünk vitézségét, jámborságát s azt a tökéletességet, amely összhangba hozta a férfiui ideált a sziv leggyengédebb tulajdonságaival. A nemzet pedig virágzott jólétben, gazdagságban és soha erkölcsi tartalmában nem volt tökéletesebb . . .

Nem tudjuk, hogy törvényhozásunk bölcseségét, mívelődési intézményeink nemzeti erejét, vagy állami megerősödésünknek hősiességgel megszerzett biztositékait bámuljuk-e jobban e korszak alkotásaiban? Vagy talán azt a benső rendet, mely igazságos kormányzással teljes jogi és vagyoni biztosságot nyujtott a népnek, hogy róla az irás ezt mondja: „egész Magyarország oly rendben és gyarapodásban virágzott, hogy Szent István király idejétől fogva törvényben, szabadságban, vagyonosságban soha oly jelesen nem ragyogott . . .“

Szent László először is az ország megszilárditását tűzte ki czélul maga elé. A folyton betöréssel fenyegető kúnoktól északon, a besenyők rablócsapataitól délen megtisztitotta az országot s bölcseségét abban is kimutatta, hogy ezt a nyugtalan és félelmes ellenséget a nemzeti erő gyarapitására használta fel. Korának szokása szerint nem irtotta ki a legyőzötteket, hanem keresztény könyörületességgel fajába beolvasztotta. „Ne vágjuk az embereket“ — mondá a király — „hanem fogjuk el őket és hadd éljenek, ha megtérnek!“ Igy telepitette le a jászkúnokat, akik a magyar nemzetnek fiaivá lettek és vérükkel pecsételték meg évszázados harczainkban ezt a szent szövetséget.

Hogy a rabló-támadások fészkét is kiirtsa, az oroszok ellen indult, akik a kúnok szövetségesei voltak s országukban verte le őket, azután a besenyők szövetségesét, a görög császárságot támadta meg és a rabló-hadjáratok déli fészkét is széttiporta.

A benső béke és rend helyreállitása után hozzáfogott a magyar korona területének gyarapitásához. Megszerezte a nemzet számára Horvátországot s az ellenszegülőket szétverte, elhunyt sógorának: Zvojnimir királynak országát Magyarország koronájához csatolta s kormányzójává Álmos unokaöcscsét, Géza testvérének fiát nevezte ki.

A magyar király tekintélye oly nagy volt a külföld előtt, hogy hozzánk fordultak segélyért, midőn valamely birodalom benső rendjének helyreállitásáról volt szó. Igy fojtották el magyar fegyverekkel a lengyel lázadást és Szent László világtekintélyét leginkább igazolja az a hagyomány, amely szerint Európa fejedelmei őt választották meg a legelső keresztes háboru fővezérévé. Még ha ez a népmonda történetileg nem állhat is meg, de azért fényt vet királyunk szeplőtelen alakjára, elismert lovagiasságára és világszerte tisztelt hatalmára.

A középkor legnagyobb kultur-mozgalmának: a keresztes hadjáratoknak vezérévé a magyar király alakját teszi a hagyomány s Európa összes keresztény nemzetei ismerik el legelsőnek a magyar fegyverek dicsőségét.

Szent legyen e korszak mindnyájunk emlékezetében s példaképpen ragyogjon örökre a magyar szivek előtt! Buzditsa fel a nemzetet az ősök csodálatos erényeinek követésére s tanuljuk meg belőle mindnyájan, hogy egy országot hatalmassá csak az önzetlenül teljesitett munka, az Isten félelme és szeretete tehet. Kicsiny hazát adott a Gondviselés, de nagygyá tették azt Szent László korszakának közerényei, a melyekkel kettős czélt szolgált ez a nemzet: fentartotta életét és diadalra juttatta az emberi haladás törvényét is saját történelmében.

SZENT LÁSZLÓ A NEMZETI HŐS

IRTA
HOCK JÁNOS

A nagy emberek kiváltsága, hogy életük példa-adásával milliókat nemesithetnek meg és követésre buzditó erényeikkel ujjászülhetik nemzetüket. Minden igaz, őszinte lélek, aki az önfeláldozás útján halad s életét részben, vagy egészen feláldozza embertársaiért, nagy áldás az ő korára és nemzetére. A történelmi hagyományok kincsesházában ők képviselik azt a nagy erkölcsi gazdagságot, melyből egész nemzedékek táplálkoznak s mely mindenkor szine-java a nemzeti dicsőségnek.

A gyarló emberiségnek ilyen vezérekre van szüksége. Izmos szárnyu sasokra, akik nem az önzésnek és elpuhultságnak bölcsőjében, hanem a lemondásnak és önfeláldozásnak sziklafészkeiben edződnek s akik gyámoltalan kicsinyeiket aztán szárnyaik alá vehetik, hogy felemeljék oda a csodás magasságba, a hova azok saját erejükkel felszállani képtelenek.

Csakis az ilyen életnek lehet termékenyitő ereje, csakis az ilyen nevekhez fűződhetik egy nemzetnek történelmi dicsősége.

Érdekes megfigyelni, hogy a társadalom benső rendjében hogyan megy végbe a haladásnak proczesszusa.

Sohasem emelkedik egyszerre az egész tömeg, hanem mindig a szellemi kiválás törvénye lép előtérbe. Vagyis: a nemesebb rész befolyásolja az egészet. Isten magasabb adományával kiválaszt egyeseket, akik nemzetüknek, vagy társadalmuknak erjesztő anyagává lesznek. Ők kezdeményeznek, mert bennük a tisztább erényeknek, a fenköltebb érzésnek, az igazságosságnak és az emberszeretetnek nagyobb mértéke és tisztább nyilvánulási módja nyilatkozik meg, mint másokban. Ők inditják meg koruknak eszme-mozgalmait s reányomják egyéniségüknek bélyegét egész korszakukra.

Az ily emberek a példák eleven erejével hatnak s bevésődnek mélyen a lelkekbe, mert minden nemes cselekedet ezreket buzdit a követésre.

Hogy igazán nagygyá lehessen valaki, annak ki kell emelkednie a köznapi felfogásokból s tiszteletet kell ébresztenie kitüzött czéljai iránt. Tiszteletet azonban csak az önfeláldozó munka szerezhet, azért minden hős, aki önzetlenül dolgozik a társadalomért, kötelesség-teljesitésének egyúttal vértanuja is.

WEBER FERENCZ

[illegible]

Könnyen érthető a dolog. A nagy embereknek hivatása, hogy a szunnyadó lelkiismeretet felébreszszék, vagy új életre keltsék nemzetüknek elalélt lelkét. Ez a feladat mindig nehéz megváltó munka és csak lemondásnak, szenvedéseknek árán szerezhető meg.

Ezért nincs is olyan valódi nagyság, akinek fejére a Gondviselés reá ne tenné a megpróbáltatások töviskoronáját. Az a halántékot övező babér mindig töviskoszoru a sziven és senki sem lehet másokra hasznossá, csak könyeinek és fájdalmainak árán.

De az ilyen életnek azután meg van a maga jutalma is. Mert senki sem adhatja oda saját életét a közjóért a nélkül, hogy önfeláldozó vértanuságával meg ne szerezné nevének a halhatatlanságot. Ha kortársai meg nem értik is, de eljő egykor az idő, mikor annál hálásabb kegyelettel fogja ünnepelni őt az utókor. Elérkezik majd az igazság-szolgáltatásnak az az isteni pillanata, amely még a történelmi időben megadja kinek-kinek az ő jutalmát, vagy megérdemlett büntetését. Lelkének összhangjában már a földi életben meg van az a jutalma, a melynél nagyobbat az Isten halandó embernek nem adhat. A sírnál pedig ugyis szétfoszlik minden hazugság s a mesterségesen gyártott hirnevet szétfújja az idő, mint a hogy a szellő elcsapja koporsónk mellől a fáklyafüstöt.

Elérkezik az a tárgyilagos és megvesztegethetlen történelmi időpont, amely szembeszáll egyes korszakok előítéleteivel s a zavaros mélységből felhozza a szinaranyat, bárminő iszapréteg rakodott is reá. Viszont örökre eltemeti azt a csillogó, de értéktelen holmit, amely megvesztegette hazug fényével egykor a gyermekes felfogásokat és a részrehajló itéletet. Megaláztatik minden érdemetlen nagyság, amelyet földi hizelgés és haszonlesés emelt fel silány önzésből a méltatlan piedesztálra és felmagasztaltatik a legkisebb érdem is, amelyet egy lelkiismeretes munkás a kötelesség-teljesités önzetlenségével végzett embertársaiért. Aki pedig sokat adott önmagából másokért, az sokat is nyer hálában és kegyeletben az utókortól.

Az ilyen emberek lesznek a nemzetek hőseivé. Példájuk nyomában iparkodik járni egy egész nemzedék, hogy szélesre taposhassák azt az ösvényt, melyet ők jelöltek meg könyeiknek, verejtéküknek, vagy vérüknek hullatásával.

Ilyen nemzeti hőse a magyar történelemnek Szent László király, akiben a legnemesebb férfiui vonások egyesülnek a kegyes, irgalmas és jószivü apostollal. Mindaz a lovagias vonás, amely nemzetének jellemében feltalálható, fokozott mértékben volt meg ő benne. Mintaképe volt a lovag-eszménynek, akit utánozni iparkodott mindenki s minél inkább megközelitette, annál tökéletesebbnek érezte magát. Hősi tulajdonságai csodálatos alakjává tették népregéinknek s hatása azért volt fajára általános, mert magyar földön, magyar vérben termett.

Szent László életének nincs is története — egy hősköltemény az egész! Az Árpád-ház dicső sarjadéka volt, amely törzsnek emlékéhez a honfoglalás és a nemzetalapitás van kötve.

Már külső megjelenésében is csodálatos: vállal magasabb mindenkinél; „arcza piros és ragyog, mint a teli hold, mint a fénylő nap . . ." Hatalmas termete, izmos csontszerkezete, félelmes hőssé teszik s ahova lándzsája lecsap, ott pusztul az ellen és csatabárdjával a magyar dicsőséget felirja az égre.

Származása csak nimbuszt ad nevének, de tekintélyt fényes tetteivel szerez magának az a férfiu, aki király volt minden ízében. A hazaszeretetnek, a vitézségnek és a szent életnek oly emlékeit hagyta reánk, amelyeket nemzete, mint ideált, mintaképnek fogadott el és nevét örökre halhatatlanná tette történelmünkben.

Már atyja is legendás hős: az udvari ármányok elől menekülő szegény Béla herczeg! Rokonszenvvel fordul ezen üldözött ártatlanság felé minden szenvedő, minden igazságtalanul elnyomott lélek, aki a saját nyomorának osztályosát siratja benne. Már pedig melyik emberi nyomor nem keresi szenvedéseinek okát önmagán kivül álló körülményekben?! A közös emberi fájdalmaknak részvéte kiséri a hazátlanul bujdosó herczeget útjában, aki Árpád királyi vérének hajtása és mégis nyomorultabb az útszéli koldusnál, aki fejét nyugodtan hajthatja üditő álomra a porlepett országúton. A havasok járatlan útjain tör ösvényeket idegen országok felé ez a menekülő, akit a hatalom üldöz és ott leskelődik nyomdokaiban a gyűlölség, az irigység, a halál!

Ilyen történet kell a nép fantáziájának, amely megtermékenyiti a sziveket szánalommal és érdeklődéssel. Róla zeng a dal s a ponyvasátorok mélyében ilyen regékkel ringatja álomba gyermekeit a mesemondó anya. A gyermek-szivekben felgyullad a szánalom, amely az isteni irgalmasságnak a földre ejtett szikrája; a szemekben felcsillan a köny s talán a kéz is imára kulcsolódik össze a bujdosó és üldözött királyfiért, akinek sorsa az övékkel oly rokon!

A távol északról új hír hallatszik a Kárpátok bérczein keresztül: hogy az imát meghallgatták ott fenn s új hazát és dicsőséget szerzett hős erényeivel magának a bujdosó. A száműzött Béla herczeg vitézségéről és szerencséjéről tovább fűzi regéjét a néphagyomány. A biblia nagy eposzának: a kis Dávidnak és az óriás Góliáthnak harcza ujul meg a nemzeti büszkeség szemében. A pomeránok vezére volt ez az erős Góliáth, akivel a lengyel vitézek nem mertek birokra kelni. A félelmes óriás azután szemben találja magát a zömök, barna arczu magyar vitézzel, az idegenbe menekült Béla herczeggel, aki vitézi tusában legyőzi a pomeránt és

eldönti a háboru sorsát. E lovagias mérkőzésnek mi lehetett volna a jutalma más, mint a legyőzött ellenség országa és a lengyel király leányának: Rikézának keze.

Ennek a hősnek volt második gyermeke Szent László; az elsőszülött: Géza, akik átörökölték atyjuknak erős lelkét, vitézi karját és akik fényt árasztottak dicső életükkel Szent István koronájára. Együtt vívták diadalmas csatáikat s László, ki a hagyomány szerint „mindjárt születésekor teste és lelke alkatában Isten kegyelmének czélját magán hordja vala," erős munkatársa volt testvérének a nemzetfentartó munkában.

Gondviselés-szerü hivatás jelölte ki őket, hogy a Salamon önzésével felkeltett pártviszályt, mely részekre tördelte az egységes nemzetet, megszüntessék s a méltatlan kezekből átvegyék Szent István koronáját. A tiszta életü László már gyermekkorában isteni jelenést lát. „Mikor állanának a tanácsban, Istennek szent angyala mennyből leszállván, egy aranykoronát hozott és — Szent László szerint — azt Géza fejébe nyomá." E látomás után eldőlt a harcz a két Árpád-herczeg és Salamon között. A hires mogyoródi és czinkotai ütközet volt ez, ahol László önfeláldozó szeretettel cserélt ruhát és zászlót bátyjával és Salamonnak félrevezetett csapatját szétverte.

De még ez a fényes diadal is szomorusággal töltötte el hős László szivét, mert testvérharczban gyilkolta le a magyar a magyart. Körüllovagolta a csatateret és „kesergett, mint az anya fiainak elveszte felett." Mikor pedig meglátta Ernye pőispánnak — aki a béke barátja volt — hulláját a földön, sirva borult reá, mondván:

— Ugy sajnállak, mint atyám fiát, mert szived és tanácsod telve vala békével!

Sőt még a gyűlölség-szító gonosz Vid holtteste mellett is részvétre gerjedt:

— Téged is sajnállak, bár mindig ellenségünk voltál! Vajha élnél, megtérnél és a békét köztünk megerősitenéd! . . . Csodálom, nem voltál herczegi faj, mért akartál mégis herczegséget? Nem voltál királyi vérből, mért akartál mégis koronát? Most a szivet, mely herczegségre vágyott, dárda járta át és a fejet, mely koronát óhajtott, kard hasitá szét! . . .

Ilyen nemeslelkü hősnek mythikus alakká kellett lennie. Sőt többé — szentté! Az önzésnek e durva korszakában természetfölötti adományképpen tündöklött ez az önfeláldozással teljes élet, mely szembeszállt a halállal hazájáért, testvéréért s még azért az ismeretlen magyar szűzért is, akit a fegyveres kún elrabolt.

Igy nyilatkozott meg László hős alakjában a lovagi ideál, aki ellenségeivel szemben legyőzhetetlen hős, a legyőzöttekkel szemben irgalmas és nagylelkü, a gyengékkel és védtelenekkel szemben szabadító.

Ki csodálná, hogy erre a tökéletes magyarra bámulattal nézett nemzete és természetfölötti erőkkel ruházta fel még haló porában is. Aki nagygyá tette a magyart, az nem hiányozhatott a magyar dicsőséget szerző csatáknak hősei közül még holta után sem. Ezért látta a nép a sírjából kikelt Lászlót mindig megjelenni a csatatéren, hogy a legválságosabb pillanatokban eldöntse az ütközet sorsát. Fényes csatabárdja ott csillogott a hadsorok élén s toborzékoló érczlovával tiporta a pogányt: a megriadt ellenséget.

Beleszőtték alakját a századok hősregéibe s a nagy király példás hazaszeretetét méltó kegyelettel hálálta meg az egész nemzet.

A legelső alak volt ez a hős, akinek szobrot emeltek Nagyváradon és sírja a nemzeti zarándoklásnak kegyhelyévé lőn. Ide jönnek vigasztalást keresni a szenvedők, hódolatukat bemutatni a királyok s ide vágyakoznak lehajtani örök nyugalomra fejüket mindazok a hős utódok, akik Szent László életének példáján lelkesedtek. Azért mondja róla a régi egyházi ének:

„Környül feküsznek tégedet császárok,
Püspökök, kerálok és jobbágy-urak“ . . .

Még érczszobrát is — mely legelső művészeti emléke volt Magyarországnak — beleszőtték az énekbe:

„Képed feltötték az magas kűszálra,
Fénlik, mint nap, sajog, mint arany,
Nem elégszik senki Te reád nézni“ . . .

Évszázadokon keresztül a nevezetesebb magyar műemlékeket László nevéhez kötik; Erdélynek csaknem minden régi templomában megfestették a cserhalmi ütközet diadalát s a századokon át bemeszelt freskók most egyenként jönnek napvilágra, hogy hirdessék a régi hős nagyságát és dicsőségét. Testének maradványai nemzeti ereklyéink kincsei között foglalnak helyet és nevét még évszázadok mulva is pénzeinkre vésették. A magyar aranyakat Szent László koronás alakja díszitette; még a protestáns Bocskay István is verette a László-aranyakat, melyek elterjedtek a külföldön is, sőt idegen államok is verették.

Igy jutalmazza meg az igaz érdemet mindig a jövő! A hősi élet önfeláldozó szenvedései nem vesznek kárba, hanem gyümölcsöznek egy egész nemzetnek és megszerzik a küzdőnek a legfényesebb halhatatlanságot. Mig magyar sziv dobog a Szent László diadalai által megszentelt hazában, emléke élni fog a szivekben, hogy a nemzeti öntudat büszkeségével regéljen róla a családapa gyermekeinek és példáján lelkesedjék önzetlen, tiszta hazaszeretetre László király vére — a magyar ifjuság!

SZENT LÁSZLÓ A CSUDATÉVŐ

IRTA
HOCK JÁNOS

Az a mesés nemzeti hős, akinek alakjához a magyar dicsőségnek annyi emlékezete fűződik, mi lehetett volna más a nép általános felfogásában, mint Istennek kiválasztott szentje, aki nemzetével szemben felsőbb hivatást teljesitett?! A megtestesült lovag-eszmény, aki a magyar faj összes jó tulajdonságait megszemélyesitette, aki erős volt, mint az oroszlán, szelidlelkü, mint a galamb, félelme a gonoszoknak s reménysége a gyengéknek. Az emberek csudálták, az Isten szerette s megvédelmezte természetfölötti, csudálatos eszközökkel is a veszedelemben, hogy betölthesse teljesen az ő földi küldetését.

Mihelyt egy kiváló ember alakja gyökeret vert a nemzet szivében, nem mosódik el többé soha a századok homályában s minden új század alakját csak nőni látja. Mindig nagyobbá lesz, amint növekszik az árnyék a távozó napnyugtával. Körülszövik a népregék a csudáknak gazdag sorozatával, mint ahogy az évszázados tölgyet körülfolyja a folyondár s virul rajta még akkor is, mikor már az az izmos fa porladozik. Addig él, mig egy szivben a nemzeti érzés lángra gyulni tud s lassanként a hős nimbusza összevegyül a szentség glóriájával, mert aki szeplőtelen volt földi életében, lehetetlen, hogy szent és tiszta ne maradjon az Isten előtt is . . .

Szent László nagyságát legjobban jellemzi, hogy mig Homer hősei, vagy a lovag-erények mintaképei: Arthur, Roland és Cid csak a férfierénynek és a gáncsnélküli becsületességnek fényében tündökölnek, addig a mi királyunk az életszentség legmagasabb polczára emeltetik. Vitézi tetteivel összekeveredik a csudás elem s mindegyik arra szolgál, hogy erejét, jóságát és igazságát tökéletes összhangban domboritsa ki.

Ezért nincs olyan diadalmas csatája, amelyben a hős vezért ne támogatná a csudatévő szent. Mindig az istenség oltalma alatt áll s mivel nem ismeri a lehetetlent, még a természet törvényeit is akarata alá kényszeriti.

Megütközik a kúnokkal s mikor az ellenséget üldöző király a pusztaságba jut, ahol táborát az éhség gyötri, leborul, mint egykor Mózes a pusztában és imádságát meghallgatta az Úr. Az a hatalmas Isten, aki

Izrael fiait mannával táplálta, szarvas- és bivalycsordát terel a sereghez s a megszelidült csapatból annyit ejtenek el, amennyire csak szükségük van . . . Máskor szomjuság epeszti a sereget s belevág csatabárdjával a király a sziklába, melyből üditő viz szökell ki, mint egykor a pusztában Mózes vesszejének érintésére.

Ki ne látná e dolgokban a hasonlóságot a két alak között? — akik népüknek vezérei és prófétái egyszemélyben, mivel az Isten mindakettőt égi küldetéssel ruházza fel, hogy szolgái lehessenek a kiválasztott népnek.

Sőt van egy közös vonás a két népvezérnek életében még abban is, hogy valamint Mózes megveti az arany-bálványt és eszményibb czélok felé emeli fel az anyagiasságban elmerült nemzetét, ugy Szent László is az üldözött kúnoknak az üldöző magyarok elé szórt aranyát kavicscsá változtatja. Igy győzte meg nemzetét, hogy minden silány magánérdek felett áll a közczél, amely mindenkor szentebb és drágább, mint a hitvány anyag.

Ő is, mikor az Isten meglátogatja népét és öldöklő járványt bocsájt az országra, megtalálja a pusztitó ragály ellen a gyógyszert. Mózes a pusztában felállitja az érczkigyót s aki reá tekint, megszabadul a halálos marástól. László pedig a pestises nyomor ellen szintén csudás úton szerez gyógyitó orvosságot. Felemeli szemét hittel az égre s merészen kilövi nyilát, amely egyet kanyarodva a levegőben, függőlegesen leesik s megmutatja azt a gyógyitó füvet, amelynek érintésére megszünik a ragály. Ezt a füvet még mai nap is „László füvé"-nek nevezi a magyar nép.

Igy oltalmazza lépten-nyomon az Isten az ő kiválasztott szentjét. Mikor üldözi a kún csapat a seregétől eltévedt királyt s nincs már számára menekülés, fáradt lova még egyet rúg a sziklabérczen s az középen ketté hasad — mint ahogy ketté vált Mózes vesszejének érintésére a vörös-tenger. Széditő mélység választja el üldözőitől: a tordai hasadék.

Még lovát is csodás erőben mutatja be a néphagyomány; patájának rúgása belevésődik a kőbe és viz fakad nyomában a sziklából.

Mikor pedig Salamon király kijön az ostromlott Pozsony városából, hogy a bajnoki vívásra odajött magyar vitézzel megmérkőzzék, megrémülve rohan vissza a várba, mert felismeri benne Szent Lászlót, mivel feje felett ott lebeg az arkangyal, aki őt lángpallosával védi . . .

A csodáknak ilyen lánczolata füződik életéhez és még dicsőbbé teszi sírját a hagyomány. A Nyitrán elhunyt királynak holttestét az ő végső, szent akarata szerint Nagyváradra kell szállitani. De a bomladozó test nem birja a hosszu utazást és tanácsot tart a kiséret, hol elhatározzák, hogy vigyék a közelebb eső Székes-Fejérvárra, ahol nemzetalkotó elődének: Istvánnak szent hamvai nyugszanak. S mi történik? . . . Ime, a kocsi, melyen a hős király teteme utolsó útját teszi, önmagától megindul s megy

egyenesen Nagyvárad felé. Az álmából felriadt gyászkiséret utána rohan és óriási néptömeg imája és zokogása között kiséri a nemzet halottjának koporsóját.

A sírnál pedig folytatódnak a csudák. Meggyógyulnak a betegek, járnak a sánták, látnak a vakok, hallanak a süketek s Magyarországon az evangéliumi korszak isteni ereje működik.

Ily csudával segitett egy vak leányon is, aki bizalommal fordult az Isten szentjének közbenjárásához. Sirva imádkozott és könyeivel együtt szemgolyói kihullottak. A sikoltására összefutott tömeg pedig bámulva látta, hogy tiszta szemeket nyert és maga is csudálkozva tekintett körül az Égtől kapott új ajándokával.

Aki életében igazságos volt, az sírjánál is Istenitéletképpen hirdethette az igazságot. Peres ügyekben döntött a Szent László sírjánál letett eskü és királyaink is idejártak letenni a nemzeti jogok biztositására adott királyi esküt. A néphagyomány hirdette, hogy az esküszegőt megbünteti Szent László, mint ahogy megbüntette azt a hamis-szivü ispánt, aki egy lopott ezüsttálat tulajdonosának visszaadni nem akart.

Ő, akit már életében háziszolgája mennyei fénynyel körülvéve, a templomban a levegőbe felemelkedni látott, szentté avattatott az egyháztól is és e nemzeti ünnep dicsőséges napját újabb csudákkal tette emlékezetessé az Isten. „Azon a napon és órában, mikoron ő szentséges voltát megkanonizálták volna, a váradi szent monostornak felette nagy, szép, fényes csillag láttaték az égen az ő szent testének felette. Éppen szentté tétele óráján is egy gyermek, kinek sem keze, sem lába nem vala, ép testet nyert. Ugyancsak egy bélpoklos, ünnepélyre jövén, érdemei ereje által útközben megtisztula s gyógyitójához, a szent királyhoz dicséretekkel és hála-adásokkal járula. S mai napig is számtalanok szabadulnak meg betegségeiktől Szent László király nevének segitségül hivásával, a mi Urunk Jézus Krisztus eszközléséből, kinek legyen tisztesség és dicsőség mindörökkön örökké — Ámen!“ . . .

Mutasson nekünk a világtörténelemben bárki egy ilyen királyi alakra, akiben oly tökéletes összhangban egyesült volna a nemzeti hős és a csudatévő szent! Büszkeséggel mutathatunk reá, hogy ez a mindenek felett álló mintakép magyar tudott maradni még emlékében is és a szentség glóriája — mely körülövezte felkent homlokát — ragyogó fénysugárává lett a mi halhatatlan történelmi dicsőségünknek is!

KÁLMÁN KIRÁLY TÖRVÉNYHOZÁSA

IRTA
SERESS IMRE

Sem kora, sem a történet nem illeti Kálmánt dicsőitő melléknévvel: mégis legnagyobb nemzeti királyaink egyike ő. Mint húsz éves ifju foglalja el a trónt 1095-ben, egy mérhetetlen gyász közepette, amelyben Magyarországgal az egész keresztény világ osztozik. Meghalt László, a lovagok mintaképe, a hős, a szent, legszebb férfikorában, váratlanul. Mialatt őt siratják, utódával jóformán csak a hizelgők törődnek, akikkel minden királyi udvar tele van. Kálmán, az új király, mindenben ellentéte elődének: nem testileg magasabb egy fejjel összes kortársainál, hanem szellemileg; nem hadverő hős, seregek bálványa, hanem ügyes, körültekintő vezér. Mint államférfiu pedig nem kisebb első szent királyunknál: Istvánnál.

Külsejének nem kedvezett a Gondviselés. Termete igénytelenül középszerü, sőt némely krónikások szerint púpos. Egyhangulag magasztalja azonban mindenki lángeszét és mély tudományosságát. Ennek hire csakhamar eljut II. Orbán pápáig, aki nem mulasztja el üdvözölni a fiatal királyt és magasztalni a sok szép miatt, amit róla hallott. Bizonynyal volt más, diplomatikus czélja is a pápai dicséretnek: megnyerni Kálmánt, hogy álljon a keresztesek élére, akik éppen a szent földre voltak indulandók. De Kálmán erre nem érzett hivatást és ezt rögtön ki is jelentette.

Bölcsen belátta, hogy az ifju Magyarországra a keresztes háboruban való részvétel végzetessé válhatnék. Azért a Gondviselés kegyelmének tekinthetjük, hogy e rendkivüli korszak alatt egy szintén rendkivüli férfiu adatott királyunknak. Nyugodt, józan megfontolás; gyors elhatározás és a határozat kivitelének képessége: mindezeknek egyesülnie kellett abban a személyben, aki akkor a magyar trónon ült.

Egy gyenge uralkodó alatt Magyarországot már 1096-ban rettenetes katasztrófa érhette volna. Hazánkon vonultak át a keresztes hadak. Ezek a kóbor csapatok, abban a meggyőződésben, hogy Kálmán király tudósnak született, nem pedig hadvezérnek, félelem nélkül szegték meg a vezéreik által adott szót s rabolni, zsákmányolni kezdettek. A csalódás, amely őket érte, lesujtotta egész Európát. Folkmár remete, Godeschalk vezér és Emicho,

10

Lotz Károly

KALMÁN KIRÁLY KORA

leiningeni gróf seregeit Kálmán király egymásután veri tönkre és szórja szét. A menekülők panaszkodva terjesztik hirét, hogy az ifju magyar fejedelem karja nem kevésbbé súlyos Szent Lászlóénál. Pedig Moson alatt, amely várat a keresztes gyülevész hadak ostromoltak, már azon veszekedtek a vezetők, hogy a biztos győzelem után melyikük legyen Magyarország királya?

A történelem elismeri, hogy csupán a keresztesek garázdasága kényszeritette Kálmán királyt, hogy a végsőig menjen. „Isten keze pedig — mondja az egykoru krónika — azért fordult a keresztesek ellen, mert szertelen fajtalansággal vétkeztek ellene és mert a számüzött zsidókat, bár Krisztus ellenesei, inkább pénz-sóvárgásból, mint Krisztus igazsága miatt, öldökölték. Pedig az Úr igazságos biró és nem parancsolja, hogy kényszeritsenek valakit a katholikus hit igájába.“

Hogy Kálmán mennyire szivén hordta a kereszténység magasztos ügyét, ezt csakhamar megmutatja. Mikor a hős Bouillon Gottfried áll meg seregeivel az ország határán és engedelmet kér az átvonulásra, azt rögtön megadta.

Bouillon serege tényleg csupa válogatott vitéz. Maga a vezér a keresztény lovagok büszkesége. És ez a fejedelmi hős — a pogányok későbbi réme — miután bejött az országba, „nagyon barátságosan üdvözöli Kálmán királyt és alázatos tisztelettel csókolja meg őt.“ Mindazáltal Kálmán túszokat vesz tőle, öcscsét, Balduin herczeget és ennek családját, hogy békésen fog seregével az országon átvonulni. Mikor aztán Bouillon herczeg átkelt a Száván, Kálmán fényes ajándékok kiséretében visszaküldte hozzá a túszokat és szivélyes búcsut vett a keresztesek fővezérétől. Az első keresztes háboru tehát Magyarország tekintélyének, biztosságának és területének teljes megóvásával végződött, anélkül, hogy a magyar király keresztényi és lovagi hire csorbát szenvedett volna. Sőt Kálmán erélyes föllépése maradandó hatásu volt, mert habár még két századig tartott hazánkon keresztül a keresztes hadak átvonulása, ezek többé nem váltak veszélyesekké. „Kálmán példát mutatott, hogy hogyan kell velük elbánni, ha elfelejtkeznének igazi czéljukról,“ — mondja a történetiró.

Horvátország elfoglalását Kálmán örökségül nyerte Szent Lászlótól. Ebben a vállalatában is okos, vitéz hadvezetőnek mutatkozott. Mikor a veszély elmult, a keresztesek ellen mozgósitott seregét egyszerre meginditotta Zára felé. Minden ellenállást az erő öntudatával, nyugodtan győz le: a horvát városok sorra meghódolnak neki. Még azok is, amelyek eddig Velenczét vallották hűbér-uruknak, kegyelmébe ajánlják magukat, hallván, hogy milyen lovagiasan gyakorolja a győző jogait. Tényleg a hadjárat egyik eredménye az, hogy a horvát városok, főleg a tenger-

partiak, egymásután kapják a kiváltságokat. A másik eredmény még fontosabb: Kálmán király, közel járva Velenczéhez, „békére és barátságra kötelezi magát a doge-vel szemben, még pedig, hogy nagyobb garancziája legyen a szerződésnek, országa egész tanácsának meghallgatásával.“ Ez a magyar-velenczei szerződés egy modern diplomatának becsületére válhatnék. Kálmán elérte általa, hogy új szerzeményét Velencze nem bolygatta. Ennek fejében Kálmán csupán annak vitatásától állott el, hogy Micheli Vitale doge-t joggal megilleti-e, vagy nem, a horvát-dalmát herczegi czim?

Igy megszerezvén a magyar tengerpartot, Kálmán közvetlen érintkezésbe akarja hozni országát a hajózó népekkel, többek közt a vitéz normanokkal, akik akkor Szicziliát lakták. Az érintkezés eredménye, hogy Roger, szicziliai őrgróf leányát, Buzillát nőül kéri és közel egy esztendei alkudozás után meg is kapja. (1099.)

A diadalmas horvát hadjáratot a szerencsétlen oroszországi táborozás követi. Maig sincs kideritve, hogy erre a hadviselésre mi adott okot: csak az eredmény ismeretes, hogy Kálmán seregét a litvánok megverték. A vereséget csakhamar kiheverve, Kálmán ismét Horvátországban keres tért fáradhatatlan tevékenységének. Tizenhárom, nagyrészt vásárolt gályával hajóhadat alapit az Adrián és a hajóhaddal sorra foglalja el a parti szigeteket. Nagy tekintélyre és befolyásra tesz szert ezáltal a parti népek közt. Mikor 1108-ban békeszerződést kötnek a görögök és normanok, a szerződés aláirói közt két magyar főispán, Péter és Simon is szerepel. Kálmán felismervén, hogy a művelt tengerparti népekkel való érintkezés milyen hasznos a kissé zárkózott magyarnak, hogy a meghóditott népeket megnyerje, egymásután adja ki számukra szabadalomleveleit.

De nem a diadalmas háboruk, nem is a szerzett területek tartják fenn Kálmán nevét az idők végéig. Amiket ezeken kivül tett nemzete boldogitására, a magyar azokra csak háladatossággal gondolhat. Sűrün megfordulva az országban, mindenütt észreveszi a hiányokat és ezek közt a legnagyobbat, hogy a törvénykezés nem igazságos. Ettől kezdve nem nyugszik és rövid idő alatt megalkotja az első, rendszeres magyar törvénykönyvet. Csak töredékekben maradt fenn mai napig ez a mű, de csonka alakjában is bámulatba ejt kifejezéseinek egyszerü világosságával. Európának egy nemzete sem büszkélkedhetik, hogy abban a korban ilyen értékes törvényhozói alkotást hozott volna létre. Kálmán a maga tisztaságában állitja vissza a jobbágyrendszert, amely az akkori idők szellemének megfelelt, de gátat vet a rabszolgaságnak, szigoruan fenyitve azt, aki magyar embert külföldre elad, mint valamely barmot. Az istenitéletek szigoruságát enyhiti. A halálbüntetést is csak a legfőbenjáróbb esetekre korlátozza. A boszorkányokról nincs több intézkedése e pár szónál: „Ilyeneket,

minthogy nincsenek, ne is üldözzenek.“ Ma még jobban bámuljuk ezt a kijelentést, mint bámulták akkor. Mert századok multak el, mig maga a törvényhozás belátta e királyi szavak igazságát.

Érdekes, hogy milyen kiváló érzéket tanusit Kálmán a magyar nemzet polgárainak összeolvadása iránt. Törvényt hoz, hogy az izmaeliták, a lakosság legelzárkózottabb elemei, ne házasodhassanak egymás közt: „Izmaelita ne merje leányát nőül adni az ő neméből való embernek,“ és természetes, hogy az izmaelita férfi sem választhatott élettársat saját hitsorsosai közül. A drasztikus törvény, amely egy elnyomott felekezetet legérzékenyebb oldalán érintett, nem volt sokáig érvényben, de világosságot vet Kálmán nemzeti irányára.

A katholikus egyház csak Kálmán király intézkedései óta forrott össze teljesen a nemzettel. Az egyházi rendet közelebb hozza a nemzethez az által, hogy a papi főméltóságokat magas közigazgatási feladatok teljesitésével bizza meg. Igy támadt később Magyarországon lassan, észrevétlenül az az államfentartó nemzeti egyház, amelynek mását a többi katholikus államokban hiába keressük. Ezek szülték idővel az Ugrinokat, Tomoriakat, Fráter Györgyöket és igy lett nemes hagyománynyá napjainkig, hogy az egyház jelesei egyuttal a magyar közélet legelső irányitói is legyenek.

Mint az árpádházi királyok legtöbbjének uralkodását, ugy Kálmán királyét is testvérharcz zavarja és keseriti meg. Öcscse, Álmos herczeg csak duzzogva, kénytelenségből engedi át neki a trónt, mint öregebbnek, de nem szünik meg ellene áskálódni. Néhányszor nyilt lázadást is szervez és sereget visz ellene. Kálmán mindannyiszor legyőzi, nagylelküen megbocsát neki és visszaadja gazdagságát. De Álmos csak nem tud megnyugodni, sőt végre Henrik német császártól kér segedelmet. Kálmán Henriket is csufosan kiveri az országból. Ekkor hallgat tanácsosaira és öcscsét börtönbe záratja, hogy végét vesse a pártharczoknak.

Itt kezdődik a nagy király életének tragikuma. Megszabaditotta magát és hazáját a külső ellenségtől. Most azon dolgozik, hogy biztositsa egyetlen fiának, Istvánnak a koronát. Apai aggodalmai egyre jobban hatalmukba ejtik őt, amit némely lelketlen udvaronczok felhasználnak, hogy elhitessék vele, hogy mihelyt behunyja szemeit, öcscse: Álmos le fogja a trónról taszitani fiát, a jogos örököst. Ugyanebben az időben történik, hogy második felesége, Eufémia, szemérmetlenül megcsalja őt és házasságtörést követ el. A rossz asszonytól elválasztatja magát és visszaküldi őt apjához, Szmolenszk herczegéhez. Ott, litván földön születik aztán Boris, a fattyu Arpádivadék, aki annyi trónviszálykodásnak lett később okozója. Ez a csapás és a fiáért való aggodalom megtöri lélekben is a gyenge

szervezetü Kálmánt, akit alig negyven éves korában halálos betegség dönt ágyba. Olasz orvosa inkább sietteti halálát. A nagy király nyugodtan adná vissza lelkét Teremtőjének, ha fia fején a koronát biztositva látná. A tanácsosok azzal akarnak könnyiteni lelkén, hogy rettentő cselekedetre birják: öcscsének megvakitására. A beteg király soká vonakodik, de tiz éves fia ott van körülötte és apai gyötrődése meginditó. Végre rábeszélik, hogy cselekedjék, amig nem késő. Csakugyan, rendelet megy a dömösi apátságba, ahol Álmos mint fogoly tartózkodik: a hirnök egyuttal hóhér is, aki tüzes vassal megfosztja szeme világától a szerencsétlen herczeget. Még az sem elég, nemsokára másik hirnök jön Dömösre, azzal a rendelettel, hogy Álmos herczeg kivégzendő. A rendeletet azonban a kolostorbeliek nem engedik végrehajtani. Kevéssel ezután Kálmán király kiadja lelkét 1115. február 3-án.

A történelem, a mely pártatlanul itél, csak Álmos herczeg szenvedései és gyászos sorsa iránt bir érzékkel. De a költői igazságszolgáltatás szemében Kálmán király tragikus hős, aki vétsége miatt bukik, bünhődik, de rokonszenvünk az övé marad haláláig. Alkotásainak óriás eredményeiért: könnyen hajlandók vagyunk megbocsájtani a szerencsétlen atyának, aki még hibájával is hazájának akart használni.

11

THAN MÓR

IMRE KIRÁLY ELFOGJA PÁRTÜTŐ ENDRE ÖCSCSÉT

PÁRTVISZÁLYOK

IRTA
VARGA OTTÓ

Hatalmas volt az a magyar királyság, melyet Szent István alapitott, Szent László és Könyves Kálmán pedig egy századdal utóbb betetőzött és törvényekkel erőteljes formába öntött. Ifjuságának friss életerejében gyorsan felvirágzott és minden dicsősége attól függött: milyen férfiu ül a királyi trónuson? Egy hős királylyal az egész nemzet hőssé lett, egy szent életü fejedelem erkölcsileg tudta megnemesiteni a nemzetet; egy bölcs törvényhozó pedig, mint Kálmán, európai szinvonalra tudta emelni Magyarország törvénykezését.

Minden a király személyében összpontosult. A magyar nemzet lojalitása a trón iránt Árpád vérének sarjait a tisztelet rajongásával vette körül s a király személye a szentségnek és a sérthetetlenségnek nimbuszában ragyogott. Nincs szebb példa erre, mint Imre királynak fellépése pártütő Endre öcscsével szemben, midőn őt, a lázadó vezért, tábora közepén fegyvertelenül elfogja és királyi díszruhájában, fején a koronával, kezében a jogarral belép az ellenséges táborba.

Ismerte ő jól a magyar népet! Ismerte fajának jogtiszteletét, nemes jellemét s azt a csodaszámba menő lojalitást, amely még a szenvedélyeket is képes megfékezni, ha a nemzeti hűségre hivatkoznak.

Szent és sérthetetlen volt minálunk a királyi tekintély már az első századokban. Ez a királyság volt a nemzeti életnek törzsöke s e törzsnek egyetlen sebezhető pontja volt csupán: a rendezetlen trónöröklés. Ez volt a kútforrása kezdetben minden bajainknak. A király testvérei szembe voltak állitva a király gyermekeivel s jól mondta egy külföldi történetiró, hogy Magyarországon nagy tekintélyük van a királyi herczegeknek, mig trónörökös királyi utód nem születik, de ekkor vagy megvakitják, vagy kiirtják őket!

Ebből eredt minden pártviszály. Vazulnak, Álmosnak, Bélának megvakitása, a törvénytelen származásu Borisnak trónigénye, amely évtizedes harczokat zúditott az országra.

Félelmes erejü volt ez a nemzet mindenkor, ha teljes egységében állt szemben a külfölddel. Összezúzta a kúnokat, besenyőket, megalázta

a görög császárságot, visszaverte a németeket s képes volt megzabolázni a nyugotról beözönlő keresztes vitézeket is. De annál gyengébb volt, ha belső zavarok és pártviszályok részekre tördelték e nemzetet és testvért testvérrel állitottak szembe. Ilyenkor tudott csak rajtunk erőt venni a külföld. Máskor nem birt velünk sem a keleti, sem a nyugoti császár és függetlenségünket még a világuralom magaslatán álló pápai szék ellen is megvédeni és fentartani tudtuk.

A magyarnak tehát mindig a legnagyobb ellensége volt a magyar. Ezek közt első sorban mindig az uralkodóháznak dicsvágyó herczegei, akik azt állitották, hogy az Árpád-ház törvénye szerint mindig a család legidősebb tagját illeti meg a hatalom.

Ők tüzték ki mindig a lázadás zászlaját és kútfejei voltak a pártviszályoknak. Örömmel csatlakoztak hozzájuk az idegen hatalmasságok s mindazok az elégedetlen egyházi és világi urak, akik az ilyen testvérháborutól bárminő előnyöket remélhettek.

Ebből keletkezett az országra nézve a zavaroknak az a végtelen sorozata, mely Magyarországot az egész XII. században betölti. Csaknem minden királynak meg volt a maga trónkövetelője! Némelyiknek kettő-három is!

Kelet, Nyugat beleavatkozik villongásaikba, pártolják a trónkövetelőket és támad belőlük a háboruknak hosszu sora minden oldalon. És e zavarok, háboruk — akár győznek, akár vesztenek — szinte egyformán ernyesztik a Szent István-féle királyságot.

A pártoskodók ellen a királynak is pártot kell szerezni, a sok külháborura a sereget egyre lábon tartani és a küzdelmekben módjuk van az alattvalóknak érdemekre szert tenni. Az pedig oklevelekben is egyenesen kimondott kornézet, hogy a király az érdemeket jutalmazni tartozik. Jutalmaz is azzal, a mije van: birtokokkal és jogokkal. A sok birtok-adományozás útján egyre fogy a várbirtok; előbb részek, majd egész várispánságok, vármegyék adományoztatnak el; amit eddig a várispán birt hivatalánál fogva, az örökségképpen száll tovább annak családjában. Épp igy fogynak a jogok is; a különféle „szabadságok“, „immunitások“ révén egész kerületek, vármegyék, püspökségi egyházmegyék siklanak ki a királyság kormányzása alól és egyes nagybirtokosok földesúri hatóságukat igyekeznek az addig érzett királyi hatóság helyébe igtatni. Ugyanakkor az ily útonmódon a királyságtól egyre függetlenebbé váló püspökségeket, szerzetesrendeket a pápaság csatolja mindjobban magához azok óriási terjedelmü birtokaival egyetemben. Igy rendül meg a királyság mindkét alapja: az egyház és a várbirtok egyaránt; az elvesztegetett várbirtokok és jogok alapján pedig addig nem ismert arisztokráczia keletkezik vele szemben a magyar társadalomban és ez arisztokráczia hűbéries kis-királyságok ala-

kitására tör — egészen nyugati módra. Egyre nehezebben lehet nekik parancsolni, egyre drágább az ár, melylyel a küzdelmekben való hűségüket megfizettetik és igy egyre rohamosabb a Szent István-féle királyság hatalmának pusztulása. Már a XII. század közepén trónkövetelő trónra tud emelkedni idegen segitséggel; a század végén a trónkövetelő már erősebb a királynál idegen segitség nélkül is — és a királyt többé nem tényleges hatalma, hanem csakis a multak dicsőségéből rásugárzó fény menti meg a bukástól.

Ezt a jelenetet ábrázolja a művésznek képe.

Imre királylyal és annak Endre nevü öcscsével történt az eset 1200 körül. Mint annyi Árpád-herczeg, Endre is föllázadt bátyja, királya ellen. Első izben Horvát-, Dalmátország kormányát csikarta ki tőle; amikor pedig azt vette észre, hogy a bátyja nem őt, hanem mindenáron saját fiát akarja utódjává tenni: akkor másodszor, harmadszor is fölkelt ellene és ez alkalommal a lázadó serege nagyobb volt már a királyénál.

Valahol a Dráva mentén találkoztak a seregek és Imre belátta, hogy az ütközetet okvetlen el fogja veszíteni, legjobb hivei is visszavonulást, menekülést ajánlottak neki. Ekkor Imre király rendkivüli dologra határozta el magát.

Letette fegyverzetét, vesszőt ragadott és hiveit visszatartóztatva, a szál vesszővel egyedül, öcscsének táborába indult. Amikor igy fegyvertelenül öcscsének táborához ért, akkor harsány hangon rájuk kiáltott:

„Majd meglátom, ki meri kezeit fölkent királya és ura ellen fölemelni!“

Olyan méltóság sugárzott arczáról, annyi férfiasság volt egész tartásában, olyan valami dicsőség volt magyar királynak, Szent István, Szent László utódának lenni: hogy senki se merte kezét ellene mozditani. Megdöbbent arczczal, lesütött szemekkel, szótlanul nyiltak meg a felháborodott felség előtt a pártos hadsorok, közöttük a király öcscsének sátrába ment, kézen fogta őt és az ellenséges seregek közepéből foglyul vitte saját táborába s a közeli keenei várba elzáratta.

A Szent István-féle királyság egész dicsősége benn van e páratlan jelenetben. Árpád sarjának hősi elhatározása, merész fellépése dicsfénybe vonja egyfelől a királyt, másfelől a magyar sereg hűsége és lojalitása megaranyozza a nemzetet. Ilyen nemes jellemvonást hiába keresünk a népek történetében! A tekintély szentsége, a király személyének sérthetetlensége, erős, élő hit a magyar nép szivében, amely még akkor is a szivekben ragyog, mikor a hatalom napja már alkonyulni készül.

TATÁRJÁRÁS

IRTA
KABOS EDE

Azt mondta IV. Béla: „Nincs elég tekintélye a királynak!“ S aztán lassankint visszaszedte nemesektől, kis uraktól, amit nekik II. Endre ajándékozott. A nagyobb hatalom meghozza a nagyobb tekintélyt: gondolta. Igaza is volt, ahogy már halandó embernek igaza lehet — egy pár kurta esztendőre. Mert később már nem volt igaza. Akkor beleszólt a királyok királya, akinek nincs rá szüksége, hogy ajándékok elkobzásával növelje tekintélyét, mert ő maga a tekintély és nincs is kivüle más.

Beleszólt a királyok királya: — elvette IV. Bélától az ajándékokat s azt is, ami már nem volt ajándék. Mindent elvett tőle és a néptől. A hazát is. Csak nyakukra küldte a tatárt s az elég volt. Mégis — ki találja meg kulcsát a csudás rejtélynek? — mikor egyformán koldussá lett király, úr és jobbágy, akkor találták meg egymást s akkor lett igazán tekintélye a királynak. Vagy a királyok királya akarta példával ráolvasni a nagy tanulságot, hogy: nem a gazdagságban van a fejedelmek tekintélye, nem is a hatalomban, de az összetartásban?

A nagy nyomoruságból tanitás fáklyája világitott a szegény IV. Bélának. De nem, késő századoknak is.

I.

A tizenharmadik század derekán járt a magyarság. Nem sok megelégedéssel. Elégedetlen volt a király, hogy tán nem is király, mikor olyan csöpp a tekintélye. Elégedetlen volt a nemesség, hogy volt — nincs, az egyik király ajándékokkal gazdagitotta, a másik meg elvette. Elégedetlen volt a főpapság, hogy király és nemesség pörében tanácsát se kérik. S elégedetlen volt a jobbágyság, amelyiknek hát emberi mérték szerint volt is egy kis oka az elégedetlenségre. Csak ez az áldott magyar föld nem árulta el elégedetlenségét és hajtott dúsan, ha vérrel, ha verejtékkel, ha éppen csak vizzel öntözték. Aki halandó ember volt, mind csak magát szerette, a másikát egyik sem. A föld azonban mindnyájukat szerette.

12

LIEZENMAYER SANDOR

[illegible]

És akkor valami kiáltás hangzott be az országba:

— Jön a tatár!

Jön? Hát ki az a tatár, hogy igy jelentik messziről? Kevesen tudták még, de a király tudta. Julián szerzetes, aki Ázsiában járt magyar testvérek után, két hirt is hozott a királynak. Egyet jót, de a másiktól a király is megijedt. A jó hir az volt, hogy Julián szerzetes ráakadt az otthon maradt magyar testvérekre s nem is kételkedhetett bennük, mert megértette a beszédüket. A rossz hir meg az volt, hogy a mongolok és tatárok elindultak világgá, mert sarczot akarnak szedni az egész világon. Jaj, ha ez az istentelen horda sarczoló útjában ráveti magát Magyarországra is!

A királyi homlokon talán ott maradt felhőnek az aggodalom, hogy jön a tatár, de a nemesség és a nép nem tudott a királyi homlokról olvasni, a felhőből vihart jósolni. Hovatovább elfeledte maga a király is: — hiszen szivesen felejti az ember a rossz hirt, ha nincs, aki szüntelen eszébe juttassa. És Julián szerzetes nem állt szakadatlan a király háta mögött, hogy megakaszsza a szüntelen torzsalkodást. Folyt tehát a csúf háboru a király nagyobb tekintélyeért, a király tekintélye rovására. IV. Béla csupa szigoruság, a nemesség csupa elfojtott panasz, a nép csupa elégedetlenség volt. S ilyen viharrejtő levegőbe hatolt a hir, hogy: jön a tatár!

A királynak eszébe jutott a veszedelem, a népnek semmi sem jutott eszébe. De ekkor aztán közelebbről is hallszott a vihar szava. A határon megjelentek a kúnok és hirnök kérte a királyt, fogadná kegyesen Kuthen fejedelmet, aki negyvenezer nyílas kúnjával magyar földön keres oltalmat, mikor a tatárok kiverték saját hazájából és már tönkretették az egyesült orosz és kún sereget. Én jövök, Kuthen fejedelem, a népemmel — üzente a menekülő fejedelem — utánam pedig jön a tatár. És jó lesz az nektek magyaroknak is, ha nem lesztek magatok, mikor ez a tatárhad elönti az országotok. Mi már ismerjük őket és velünk is többen lesztek fegyverbirók, ha fel akarjátok majd tartóztatni a veszedelmet!

Ez már elég közel mutatta a veszedelmet. S mégsem a veszedelem volt, amire első sorban gondolt a király és gondolt a nemesség.

A király azt gondolta:

— Hiszen az is jó, hogy a kúnokkal is növekszik a seregem. De az a legjobb, hogy a kúnokkal lebirom a rakonczátlan nemeseimet és van, kikre támaszkodnom, ha ezek a jó urak valami galibát akarnának csinálni. A kúnokkal fogom én engedelmességre tanitani a gőgös urakat.

A nemesség pedig azt gondolta:

— Hogy a király minket szorit, az ugyan nem fáj a népnek. Még örül neki, hogy minket is sanyargat valaki, holott mi folyton sanyargattuk a sze-

gény jobbágyokat. De ha most bejönnek a kúnok s a király megajándékozza őket szeretetével, azzal mégis inkább fellázithatjuk a magyarokat. Mert azt súghatjuk nekik, hogy a király semmit sem adhat a magyarjainak, mindent a jövevény kúnoknak kell tartogatnia.

Különböző okokból tehát, de elég szivesen fogadták magyar földön Kuthent és negyvenezer nyílasát. Csak a nép nem örült. Hogy a kúnokban a segitséget lássa, amelyik erősitheti a veszedelem órájában, ahhoz nem ismerte eléggé a veszedelem nagyságát. De hogy a kúnokban ellenségeit lássa, ahhoz még a nemesség alattomos gyanusitása se kellett, mert gondoskodtak róla a kúnok, hogy a nép valami nagyon ne lelkesedhessék értük. Az állataikat szabadon legeltették a magyarok földjén, tulajdonjogot nem ismertek, loptak, raboltak, asszonyokra és lányokra vetették magukat s ahogy a krónika jegyzi fel róluk, „az urak nyoszolyáját is bemocskolták.“ Hát mit mondhatott volna a nép a kúnokról? Látta, hogy a király pártolja a kúnokat, hallotta, hogy a nemesség mit suttog a jövevényekről, érezte, hogy nyakán ül a kún veszedelem — hát minden vészhirre, mely a tatárok közeledését jelezte, csak azt mondta a nép:

— Nem jön a veszedelem, már itt van. Vagy lehet-e rosszabb a tatár, mint amekkora rossz a kún?

A nemesség felkapta ezt a kiáltást s már hirdetni kezdte:

— A kúnokat a tatárok küldték előre. A kúnok is tatárok.

Igy szövődött, áradt, hullámzott a hangulat s közben a tatárok pusztitva, égetve és gyilkolva jöttek közelebb. A hegytetőkről elnézve a messzeségbe, jobbágyok már láttak itt és ott lángokat fellobogni. Egő városokból, elhamvasztott falvakból szöktek magasba a lángok, mintha elnyujtott rémes kiáltások volnának, messzire hirdetők, hogy: jön a tatár! . . .

II.

Hozott Julián szerzetes üzenetet IV. Bélának a nagy-khántól. Arab betüs, tatár irás volt és Batu khán azt irta benne: „Parancsolom neked, ne tartsd a kúnokat tovább magadnál, nehogy ellenfeleddé legyek miattok. Mert könnyebb nekik megmenekülni, mint neked: nincs házok, sátorban laknak s igy talán elfuthatnak. De te házban lakol, vannak váraid és városaid, hogy fogsz te elmenekülni kezeim közül?“

IV. Béla azt mondta az üzenetre:

— Ellenfelem leszel Batu khán, ha elkergetem a kúnokat vagy ha nem kergetem el. Én hát inkább itt tartom őket, nehogy ők is ellenfeleim legyenek. S ha nincs házok, hát adok nekik, hogy ne legyen kedvök elfutni.

S adott nekik. Mikor már lángok jelezték a tatárok közeledését, akkor is ajándékokkal halmozta el a kúnokat. És mentül rémesebb hirek jöttek a tatárok rettenetes pusztitásairól, annál inkább iparkodott a kúnokat magához hajlitani. S a magyar urak s a magyar nép teli voltak miatta haraggal. Hallották már hirét, hogy a tatárhad közeledik s a magyar határtól öt napi járó földig mindent porrá égetett, férfiakat kardélre hányt, asszonyokat darabokra vágatott, gyermekeket máglyára dobott: idehaza annál több dühvel nézték a kúnt. Sőt amikor Dénes nádor ijedten menesztette futárát a királyhoz és jelezte, hogy a tatárok már a vereczkei szorosnál vannak s az ott emelt torlaszokat a mongol fejszések olyan könnyen hányták szét, mintha csak hitvány kórókból készültek volna: a magyarok nem a tatárok ellen szervezkedtek, hanem a kúnok ellen. S mikor IV. Béla tanácsba gyüjtötte az érsekeket, püspököket, ispánokat és zászlós urakat, hogy velük beszélje meg, mit lehetne a tatárok ellen cselekedni, a nép már nem habozott, hanem megrohanta a Kuthen fejedelem hajlékát, egy szálig levágta az őrséget s aztán egyszerre egy levágott fej röpült az ablakon keresztül az ujjongó tömeg közé.

Az a fej: a Kuthen fejedelemé volt.

De akkor már nem Kuthen volt az egyetlen, aki fejét vesztette. Fej nélkül járt az egész ország. Dénes nádor már nem küldött futárokat, de maga futott lóhalálába Budára s verejték csurgott a homlokáról, mig elmondta, hogy az orosz kapunál csatába ereszkedett a tatárokkal.

— Mi történt? — kérdezte a király.

A nádor alakja megtörött.

— Én vagyok a sereg. Meg talán még vagy ötven ember. A többit levágta a tatár. És most jön, már talán a nyakunkon is van!

Volt bizony. És nem is egyedül a tatár, hanem most már a kún is. Mig a tatár pusztitva és égetve közeledett Buda felé, a fejedelme meggyilkolásán felbőszült kún nép viszont Budáról sietett gyilkolva és égetve a tatárok elé, hogy velük egyesüljön. Az is pusztitott, ez is pusztitott: a király pedig hiába nógatta a magyar urakat, hogy siessenek a sereggyüjtéssel. Oh be lassan gyülekeztek a magyarok! Még Ugrin érsek volt a legfürgébb a seregével. Igaz, hogy leghamarább unhatta is el a tatárok garázdálkodását. Mert rettenetes mulatságokat csaptak útközben a mokány tatárok, akikről Tamás spalatói érsek irásos följegyzésében azt mondja: „Kegyetlenséggel élnek, a kenyértől irtóznak, tisztátalan állatok húsát eszik és lóvérrel megaltatott tejet isznak.“ Ugrin érsek látta ezeket a kegyetlen mulatságokat és seregével megrohanta a tatárokat. Azok meg szokásuk szerint ugy tettek, mintha megfutnának, de lesből hirtelen visszafordultak és egyszerüen elsöpörték a kis magyar sereget. Ugrin érsek nehányad-

magával ugy menekült csak szomoru hirmondónak és röstelkedve mondta Budán a királynak:

– Sereg is volt a hátam mögött, mikor Budára indultam. A sereg már fűbe harapott, tönkretette a tatár. Hát magam vagyok.

A magyarok lassan gyültek s a király okult az Ugrin esetén. Parancsba adta, hogy mig az egész sereg együtt nincsen, senki se merjen csatába ereszkedni. Hogy a tatár időközben vigan garázdálkodott, kisebb baj volt. Mert máskülönben óvatosan viselkedett s ahol nagyobb sereget sejtett, azt a helyet bölcsen elkerülte. IV. Béla tehát két baj közül a kisebbiket választotta s ugy tett, mint az ordasok elől menekülők. Egy kis zsákmányt dobott a kocsijából a toportyánférgeknek, hogy a becsesebbet megmentse tőlük. A becsesebb: a haza volt. Azt kellett megmenteni, ha mindjárt néhány megye bánta is. Végre tán áprilisa volt már az 1241. esztendőnek, mikor a magyar sereg valahogy összesereglett. S akkor Ugrin érsek, aki különben is égett a vágytól, hogy a szenvedett csorbát kiköszörülje, rá tudta venni a királyt a háboruság megkezdésére.

De nehéz szivvel ment bele IV. Béla. Valami rossznak a sejtése ült a lelkén. Elhagyták a kúnok, áltatták a Frigyes herczeg osztrákjai s akiket maga előtt látott: be furcsa érzésekkel jártak a magyarok. Nem szerették egymást, nem rajongtak a királyért s ami mindnél nagyobb baj volt, a haza baja se vette ki őket a sodrukból. Egy kicsit szinte örültek a veszedelemnek, amelyikből inkább jót reméltek a maguk számára. Mert még mindig nem hitték valami nagynak a bajt s ahogy már szokása a magyarnak, fitymálták az ellenség erejét.

– Hogy egy csorda kutyafejüvel ne birnánk! — Csak ilyenformán gőgösködött a tábor.

S szomoruan mondta már a király:

– Nem birtok magatokkal, én se birok veletek, fogtok-e birni az ellenséggel?

Ugy érkezett seregével a Sajó torkolatához . . .

III.

Batu a tulsó parton ütött tábort. Homlokban a Sajó, jobbra a Hernád, balra a Tisza, hátul csupa sűrű erdőség. Akár el is rejtőzhetett Batu a tatárjaival a magyarok elől, olyan kedvező helyen állt a táborával. Ha elnézett a Mohi pusztán, jól látta az egész magyar sereget, mely nem volt kisebb az övénél. De látta azt is, hogy a magyarok ugy körülsánczolták magukat szekerekkel, mintha mozdulni se akarnának, csak aludni.

S akkor azt mondta Batu az embereinek:

— Ne féljetek bajtársak, mert akármennyien vannak is a magyarok, ügyetlenül vezetik őket s azért nem menekülhetnek meg a kezeink közül. Hiszen nyájmódra szűk akolba zárkóztak!

Aztán már be is akarta keriteni az egész nyájat, ahogy a magyar sereget nevezte. Szép lassacskán megindult a Sajó hidjához, ahová a magyarok még őrséget se állitottak. S ha egy orosz szökevény még idejében el nem árulja Batu tervét, talán ott fogják egy szálig a magyarokat, a királyt is. Igy azonban a király öcscse, Kálmán herczeg és Ugrin érsek még jókor érkeztek a hidhoz s a már javában hömpölygő tatár áradatot visszaszoritották. Heves volt a magyarság és különben is szivesen mutatott menekülést a tatár: hát ugy esett, hogy a magyarok a legelső összecsapásban már győzelmet köszöntöttek. Ujjongásuk verte föl a levegőt.

— Diadal! — áradt szét a magyar táborban s már kezdődött a magnum áldomás.

Estére pedig győzelmes tudatban rakták le a fegyvert, hogy nyugodni térjenek. Csak Kálmán herczeg és Ugrin érsek virrasztott a tábor fölött és talán a Gondviselés. (Mert akkor is virraszt a Gondviselés, ha gyarló földi ember azt hinné róla, hogy alszik.) A sereg azonban aludt az áldomás után és verten takarodó tatárokról álmodhatott. Takarodó tatárokról — hát hiszen takarodtak, de erdő rejtette a mozdulataikat s ahova takarodtak, az nagy temető hely volt: a szegény magyar sereg temetője. Az éjszaka homályában lassan visszaszállingóztak a Batu emberei s mire a magyar sereg rémülten kapkodott a fegyvere után, a tatár már körül is keritette. Hullott a nyíl, mint a zápor, némelyiken égő kanócz is volt, hogy legalább sátrat gyujtson fel, ha embert nem talál. S amit nyíl meg nem ölt, kanócz föl nem gyujtott, arra égő haragjával vetette magát a tatár. El kellett a magyaroknak vesztenie a fejét s jó, hogy egy-két ember meg tudta őrizni a magáét. Mert ezek mentették meg legalább a királyt, mikor már minden elveszett.

Micsoda hajsza volt az estig! Erdőkön keresztül, mocsarakon át üldözte a tatár a futó magyarokat. Az erdőket rájuk gyujtották, a mocsarakba belekergették. A sebesült Ugrin érsek a Tisza mocsarába fúlt, Kálmán herczeg Pest felé menekült, onnan Segesdre, onnan a halálba, mert ő is sebeibe halt, a király pedig egy-két hűséges emberétől kisérve futott rokonokhoz, szövetségesekhez, egyiktől a másikhoz és segitséget sehol, de zsarolót és üldözőt mindenütt talált. A szegény magyar seregből pedig aki megmaradt és mocsarat, kúnt, tatárt elkerült, az elszéledt, mint polyva a szélben és erdők rengetegében, avarba temetkezve bujdokolt, hogy legalább hírmondó maradjon a rettenetes pusztulásból.

Az eget lángok, a földet és folyókat vér föstötték pirosra s ez volt az egyetlen kiáltó szin az egész magyar hazában. Máskülönben szürke volt minden, mint az a hamu, melylyé a vad ellenség hazánkat égette.

Járhatott már a tatár feltartóztatás nélkül. Már ellenfelet alig talált, de vadászó kedve támadt s a bolyongókra, a rejtőzökre vadászott. Ugy pusztitotta őket egyenkint, ahol érte, miután tömeg már a menekülőkből se került. S a végpusztulás e rémes napjaiban egyszerre sáskák lepték el a véres mezőket is. És együtt pusztithattak: tatár és sáska. A tatár ette az embereket, a sáska az embereknek valót: Olyan lett az ország, hogy menekülő ha menekülővel találkozott, egymástól is menekültek. Mert minden vadállat közül az embertől riadt meg akkor az ember legjobban. Azt látta a legfélelmesebb vadállatnak. Mégis, ha olykor hallott még arról egy-egy menekülő, hogy Kadán, Küküllő-várán, az Olt mellett, a Bárczaságban még ütköznek a magyarok, bár hiába: valahogy fölragyogott az arcza. Hála a Mindenhatónak, hogy mégis vannak még magyarok, akik fegyvert birnak, akik haláltól nem félnek, akik futva is arra gondolnak valahol, hogy egyszer csak elmulik a tatár, mint az árviz s akkor kijöhetnek az erdő rejtekhelyeiből és talán újra épithetik, újra szépithetik ezt a szegény, elhamvasztott országot . . .

IV.

Ugy tetszett aztán, hogy szinte hamar is virrad. A király pecsétjével levelek jutottak a bolygó magyarsághoz s valaki a király nevében biztatta:

— A kutyák vadságától, dühösségétől ne féljetek, házaitokból ne merjetek kimozdulni. Igaz ugyan, hogy váratlan szerencsétlenség következtében elvesztettük táborunkat, de Isten segitségével rövid időn mindent visszafoglalunk ismét s a harczot bátran megújitjuk. Imádkozzatok azért, hogy az Isten legyen irgalmas és engedje meg, hogy ellenségeink fejét összetörhessük.

Az üzenettől fölemelkedtek a csüggedt fejek, kigyúltak a hamvadt szivek. Sokan visszatértek hajlékaikba, hogy buzgón imádkozzanak. S akkor lecsapott rájuk orvul a tatár. Ő volt az, aki a király megtalált pecsétjével visszaélt, leveleket iratott s a gyanútlan menekülőket igy hálójába keritette. Két oka is volt erre az orv csalásra. Először, ez volt a legbiztosabb mód, hogy senki se kerüljön ki körmei közül; és másodszor, szüksége volt a tatárnak munkás kezekre, hogy a földet megműveljék s a rabló csordának ne kelljen éhen vesznie. Fogoly, megkínzott papokkal leveleket iratott tehát, ráütötte a király pecsétjét s a visszaszállingózó magyarokat aztán

azzal fogadta, hogy vagy fejüket veszi vagy megmunkálják a földet. Nem maguknak, de ellenségeiknek. S elegen akadtak, akik a puszta életükért megtették, hogy tatárnak művelték a magyar földet.

Pedig csak halasztást kaptak ők is, nem kegyelmet.

Krónika maradt róla: Rogerius nagyváradi kanonoké, aki végigszenvedte a tatárjárást, szökött, visszatért, újra szökött és részese volt minden kínszenvedésnek, mely leszakadt a szegény magyarra. Mikor a tatárok Tamáshidát is elfoglalták és fölégették, a szegény kanonok megint futott.

Azt irja:

— Fölborzadának hajam szálai, testem remegni és alélni, nyelvem nyomorultan hebegni kezde, átlátván, hogy közel van az iszonyu halál pillanata, amelytől többé menekülni nem lehet.

Mégis futott, menekült. Szigeteken bujdosott, erdőkbe rejtőzött és mint a többi menekülő, ő sem volt biztonságban. Mert kutyák módjára szaglászott a tatár még a nádasokban is s ahol menekülőt talált, levágta. Később a hamis királyi levelek őt is kicsalták s akkor Rogerius tatárt volt kénytelen szolgálni. De ő hamar észrevette, hogy a tatár kegyelem csak a munka idejére szól s az is kegyetlen kegyelem. És megint szökni próbált. Szolgájával meglapult egy patak gödrében, amelyet galyakkal meg levelekkel takartak be. Ugy feküdtek mozdulatlanul, mint valami sírban, két napig. Nem egyszer hallották az üldöző tatárok lépteit, de visszafojtott lélegzettel állták azt is, ha rajtuk járt a tatár. Harmadnapon az éhség kergette ki önásott sírjukból. Keserü gyökereket kerestek legalább, hogy valamit rághassanak. S ahogy kétségbeesve kapaszkodtak egy fa tetejére, ahol rejtekből kémlelhették az egész vidéket: oh mi rémes kép tárult eléjük. Feldult falvak, dülő tornyok, lakatlan rompuszták. Ember sehol. Csak vérük piroslott a romokon. A mezőkön pedig a burjánból fehérlett sűrűn valami: de nem virág volt, hanem koponyák, emberi csontok. S ilyen úton kellett tovább menekülniök.

Rogerius nem tudta még akkor s akik vele egyidőben száz elhagyott tájról menekültek, azok se tudhatták, hogy a tatárhad közben már takarodik kifelé az országból. Honnan is tudhatták volna, hogy Ázsiában meghalt Ogatáj főkhán s Batu most már okosabbnak vélte hazasietni, nehogy távollétében többet veszitsen, mint amennyit az elpusztitott magyar földön nyerhet. A menekülők tehát szerencséről beszéltek, hogy tatár nem állta már útjokat, holott a tatár akkor az ország szélén pusztitott már, csak ugy hazatérőben, mulatságból. S a magyar bujdosók egymásra akadtak és megismerhették közös nagy nyomoruságukat. De még mindig nem merészkedtek a városok közelébe. Nádasokban, mocsarak közelében, erdőkben

éltek csoportostul s az volt az ünnepnapjuk, ha szomoru asszonyok lisztből és tört cserfahéjből valami ennivalót sütöttek, amit boldogan neveztek el — kenyérnek. Oh hogy újra ehettek valamit, ami hasonlitott a kenyérhez. Mert az erdei tűz köré gyülve, sírva emlékezvén a még nagyobb nyomoruságra, égő szégyenkezéssel vallották meg egymásnak a bujdosók, hogy emberhús-evésre is vetemedtek. A nyomoruság, az éhség, a gyötrelem kiváltotta belőlük az — állatot.

És járván az erdőket, kutatván a bujdosó társakat: tengődtek a magyar sivatagon a bujdosók. Most látták csak, hogy mit művelt a tatár végig a szerencsétlen országon. Oh nem is volt ez már ország! Temető volt, az is feldúlva. S akik benne jártak, talán nem is voltak eleven emberek, de kisértetek.

Egyszer csak szállt a hír eleven sírról eleven sírra.

— Hazajött a király!

És a kisértetekbe élet szökött. A bujdosókból emberek lettek. A szürke romokra életszint föstött a nap. Valami csudálatos melegség áradt el a levegőben. Hazajött a király! Most már szerették a királyt. Most már volt tekintélye a királynak. Most már tudta a király, hogy szeretet az ő legnagyobb hatalma, szeretet az ő tekintélye, fegyvere, mindene . . .

V.

Emberek elpusztulnak, igazságok megmaradnak. A tatárjárás áldozatai temetetlenül hevertek, lelkük elszállt, poruk a földet termékenyitette: nincsenek. A magyar nemzet szent hivatását azonban tatár se ronthatta le. Az emberek elvesztek, a nemzetnek meg kellett maradnia. S maroknyi magyarjaival a visszatért IV. Béla meg tudta cselekedni a csudát, hogy újjá teremtette a magyar hazát. A tatárjárás tüzében minden megtisztult. A király jobban lehajolt népéhez, a nép jobban felemelkedett királyához: a vérben nemesedett magyar föld pedig dúsan osztotta az áldást királyra, népre egyaránt. S a magasságos égben mosolyogva nézte a magyarok Istene, hogy a nyomoruságból is kihajt nemzeti dicsőségünk káprázatosan szép virága. Mintha kellett volna a tatár csapás: tanulságul királynak, népnek, mindeneknek . . .

13

GRÜNWALD BÉLA

A TATARJÁRÁS

AZ ÁRPÁDHÁZ SZENTJEI

IRTA
DEDEK C. LAJOS

Sárgult lapjain középkori krónikáknak sok dicsőséges dolgot olvasunk nemzetünk múltjáról. A pogány magyarok haditettei rémülettel és rettegéssel töltötték el Európa népeinek szivét; a keresztény magyarok fegyelmezettsége, a soraikból kikerült szentek magasztos alakjai ámulatba és csodálatba ejték őket. Méltán. Virágos kert, a szentek valóságos otthona volt az ifju Magyarország, Mária dicső hona.

A legválságosabb pillanatokban pattant ki a nemzet testéből első királyunk, a nagy és bölcs honalapitó István. Az ő királyi törzséből sarjadzott szent Imre, a szűzesség virága; szent László, az erő és akarat megtestesülése; boldog Kálmán a tudással és boldog Salamon a töredelemmel elegyitett áhitat képviselője. Az ő nyomdokán haladva szentelte meg vére hullásával a hazai földet szent Gellért, az első vértanu; tőle tanult buzgalommal mívelé az Úr szőlőjét boldog Mór, a püspöki méltóság ősalakja. Szent András a szkalkai hegyek rengetegében a remete élet szigorával edzette hirnevét s méltó tanitványában szent Benedekben talált hű követőre.

Az Árpádok családja rövid félszázad alatt a katholikus egyháznak aránylag több szentet adott, mint a többi uralkodó család együttvéve egy évezred folyamán. Szent Hedvig, Lengyelország és Szilézia herczegnője, ennek leánya boldog Gertrúd a trebniczi kolostor fejedelem asszonya. IV. Bélának gyermekei közül kivált szent Margit, a keresztény alázatosság és szerénység mintaképe; szent Kinga, Lengyelország védő szentje. E törzsből fakadt boldog Erzsébet, a margitszigeti zárda buzgó fejedelemnője; boldog Jolánta portugalliai szent Erzsébet nagyanyja; boldog Ágnes, Csehország tiszteletének hő tárgya, szent Lajos, Toulouse nagy püspöke. Igaza van, nagy igaza a szent István után áhitozó régi magyar éneknek, mikor a természetesség egyszerü hangján zengi: Virágos kert vala hires Pannonia, mely kertet öntözé híven szűz Mária.

E virágos kertnek azonban legdíszesebb virága, legbájosabb rózsaszála, a kedves, a jó, az édes, a szent jelzőkkel illetett magyarországi szent Erzsébet, II. Endre leánya, Lajos thüringiai herczeg hitvese vala.

Az örök hirü wartburgi dalnokversenyen történt. Thüringia művészetpártoló fejedelmének Hermann grófnak elnöklete alatt a németek hat legelőkelőbb mester-dalnoka versenyzett egymással az elsőbbség miatt. Ám itéletet mondani senki nem tudott. Elhivatták tehát Magyarországból Klingsohr mestert, Endre magyar király udvari tudósát, a hét szépművészet, a csillagászat és szellemidézés nagy mesterét. Láthatatlan módon akkor jelent meg közöttük, mikor Stetgreff hires vendéglőjében esti pohár mellett egybegyülekezve valának. Nagy tisztelettel fogadták a hires tudóst, hódoltak előtte. Majd csudálni kivánván tudását, kérve kérték mondana nekik újságot. Engedett a sok nógatásnak Klingsohr, felállott s miután a nyitott ablakon át sokáig figyelemmel nézte volna a csillagokat, ily szóra nyilt ajaka: „Uj és örvendetes dolgot hirdetek nektek; szép csillagot látok emelkedni Magyarországban, mely sugárait széthinti Marburgra s innen az egész világra. Ez éjen Magyarország királyának leánya született. Erzsébet lészen neve s Thüringia uralkodó herczeg fiának Lajosnak leend hűséges hitvese. Szent légyen ő és szentsége örömére meg vigaszára leend az egész kereszténységnek!"

Megfelelt a nagy várakozásnak a magyar mester. Igazságot tett a verseny-dalnokok között s azután, mint jött, egy éjen át, visszaszállott Magyarországba. Hermann herczeg fülében azonban folyton ott csengett az örvendetes jóslat s nem hagyott nyugtat szorgos atyai szivének. Igy beszéli el ezt a thüringiai néphagyomány.

*

Távol keleten, szép Magyarország legtávolabbi részében, a mai Sárospatakon, azon a napon és abban az órában, amikor Klingsohr mester jövendölése elhangzott, meráni Gertrud a magyarok királynéja, II. Endre hitvese, leánygyermeket szült, aki a keresztség szentségében Erzsébet nevet nyert.

Harcz és háboru zajától visszhangzott az ország. De mint hajnalcsillag a szürkület nehéz párázatán, ugy tünt fel a csudálandó gyermek a magyar haza egén. Egy pillanatra eloszlott a békétlenség. Nyugalom szállt a szivekbe! Egy vándor szerzetes, kit négy évi vakságából a kis Erzsébet parányi kezének érintése gyógyitott volt ki, lelkendezve beszélte róla Thüringiában: „Egész Magyarország örvend e gyermeknek, mert magával hozta a békét!"

Titkos öröm dobbantá meg e szavakra Thüringia fejedelmének apai szivét. Reá tekinte szépen fejlődő fiára, jövendő örökösére Lajosra s mig szeme az ifju délczeg termetén pihent, gondolata elszállt a magyarok honába. Ahhoz a kisded királyi szűzhöz, ki boldogságot és üdvöt volt

hivatva árasztani hatalmas fejedelmi házára. Mult az idő s megérlelé méhében a jövendőt. 1211-ben fényes küldöttség jelent meg Magyarország határváránál Pozsonynál, hol őket II. Endre fényes udvara körében fogadta. Leánynézőbe jöttek. Thüringia uralkodó grófja küldötte őket, hogy feleségül kérjék Lajos herczeg részére a kisded Erzsébetet. Az volt ugyanis fejedelmi körökben a szokás, hogy azokat, kiknek későbben egész életöket, mint férj és feleségnek együtt kellett tölteniök, közösen neveltették. Fenséges gondolat! A testvér nevezet a házastárs megszentelt nevezetével elegyült össze!

Nagy volt a vigalom Pozsony várában. Az ország főurai és hatalmasai ugy határozták, hogy teljesiteni kell a jeles herczeg kérelmét. Három napig szólott az ének, hangzott a dal, mig végre ütött a válás szomoru pillanata. Aranynyal és ezüsttel gazdagon himzett ruhába öltöztették a négy éves kis Erzsébetet s gazdag mívü tömör ezüstbölcsőbe fektetve adták át a küldötteknek. Sírva ölelte meg leányát a királyi anya, gondokba merülten állt fölötte Endre király. „Lovagi becsületedre bizom legfőbb vigasztalásomat,“ mondá Vazula lovaghoz fordulva. Gertrud könyes szemekkel esdve nézett reá. „Szivesen veszem őt oltalmamba és mindenkor hive leszek,“ hangzott a lovag nyilt és őszinte válasza.

*

Idegen földre vitték a kisded csemetét, idegen talajban nevekedett viruló hajadonná. Szive mélyén mégis ott pihent a magyar érzés, ereiben buzgott az ősi vér. Egyszer részesülhetett csak, rövidre szabott élete folyamán abban a szerencsében, hogy hazai földet taposott ismét lába. 1222-ben, már férje oldalán, nagy fénynyel vonult be a magyar királyok székesvárosába. Részt vettek atyjának, Endrének második esküvőjén, melyet a konstantinápolyi császár leányával, Courtenay Jankával ült s azután búcsut vettek s eltávozott körünkből a kedves Erzsébet örökre, hogy soha viszont ne lássa többé drága szülő honát.

Gyermekévei idegen udvar idegen légkörében nem igen voltak rózsákkal himezve. Akkor volt csupán boldog, mikor ott térdelhetett a wartburgi ősi vár kisded kápolnájának kemény kövein és mikor szivének második nemes virágát, a jótékonyság élő erényét gyakorolhatta. Nem láthatott könyet anélkül, hogy azt letörülni, sebet, hogy azt beheggeszteni ne igyekezett volna. Mig gyermek volt, játékait és a neki juttatott inyencz falatokat, mikor felnőtt, pénzét, ékszereit, sokszor öltönyeit osztogatta szét a szegények és nyomorultak között. Egykor már asszonykorában fényes ünnepélyre indult. Rajta volt fejedelmi köntöse s drága szőrmével, selyemmel, arany meg ezüst mívekkel ékesitett köpenye. Útjában egy

elnyomorodott koldusra talált, ki esengő szóval kért tőle alamizsnát. Pénze nem volt s a szegény koldus rongyokban didergett a csípős hidegben. Mint a villám, ugy siklott végig tekintete a meleg köpenyen s a gondolatnál is gyorsabban lekapta azt vállairól, hogy befödje vele a koldus fázó tagjait. Ám ugy kivánta az udvari szokás, hogy vendégei előtt drága köpenyben jelenjen meg s mivel elajándékozta most egyetlen fejedelmi díszét, nyugodtan visszatért lakosztályába, nem gondolva többé a vendégséggel, hol köpeny nélkül ugy sem jelenhetett volna meg. Ám nagy meglepetés érte. A köpeny, melyet elajándékozott volt, ott függött hálótermében. Ki volt vajjon e koldus, ki oly csodálatos módon visszavarázsolta a nyert ajándokot szobájába? Erzsébet érezte, hogy Ő volt, ki mondá: amit egynek tesztek a szegények közül, azt nekem teszitek, s hő imában imádta az örök jótékonyságot, az örök szeretet zálogát, Jézus Krisztust, Isten egyszülött fiát.

Alázatos vala és szerény. Bármennyire megkivánta az udvari szabály, ő nem akart fejedelmi koronával ékitve belépni a templomba, hol tekintete az Isten fiának töviskoronáján akadt meg. Ilyenkor letette maga mellé a földre koronáját s mint más közönséges halandó térdre borulva imádta Urát. Saját kezével ápolta a betegeket, mosta sebeiket, tisztogatta ruháikat és a magukkal tehetetleneket gyakran önkarjain emelgette. Nyájas és szelid volt az érintkezésben, kerülte a zajos vigalmakat s a kor aszkétáinak szokása szerint kinzó övet viselt ágyékai közül. Mindezt nem szivesen látta az udvar csillogáshoz s a külső máz bámulásához szokott népe. Zsófia, a különben jószivü anyaherczegnő sokszor keményen korholta, az udvaronczok aljas serege durva gúnyjaival illette őt. Ő pedig nagy alázatosságában meghajtá fejét, türt és szenvedett, de soha egy pillanatra sem tagadta meg szent hajlamait, vallásos áhitatról folyó természetét.

Megindult tehát ellene az udvari cselszövények árja. Néhány bizalmas barátnőjét kivéve, mindenki ellensége volt az udvarnál. Meg is mozgattak minden követ, hogy elidegenitsék tőle ifju jegyesének, a deli Lajos herczegnek szivét. Egykor Varila lovag kiséretében vadászni indult az ifju herczeg. Thüringia legmagasabb hegyének, az Inselbergnek lábainál, illatos pázsiton heveredtek le, hogy kipihenjék a nap fáradalmait. Az ifju fejedelem beszédes kedvében volt s a hű lovag, ki egykor elhozta s oltalmába fogadta a kis Erzsébetet, a szép herczegnő ellen inditott hajszára forditotta a szót: „Látod e hegyet előttünk? volt a herczeg válasza. Ha aljától kezdve egészen csúcsáig aranyból volna és nekem adatnék azon feltétel alatt, hogy Erzsébetet visszaküldjem, nem tenném. Gondoljanak és beszéljenek róla mások bármit is, én csak ezt az egyet mondhatom: szeretem őt szivem egész hevével. Erénye és áhitatossága kedvesebb előttem az egész földnél és a világ minden gazdagságánál!“

14

Than Mór

KUN LÁSZLÓ ÉS HABSBURGI RUDOLF TALÁLKOZÁSA A MORVAMEZEI CSATATÉREN

1220-ban Wartburg várában végbement az esküvő. Erzsébet ekkor tizennegyedik, Lajos herczeg huszonegyedik életévében vala. A menyasszony bájos és szép volt. Alacsony, de karcsu és finom termetét nagyban emelte a magyaros szabásu ruha. Barnás és hamvas bőrét dicsfényként övezte hosszu barna haja, arczán az élet rózsái ragyogtak, nagy szemeiben a gyöngédség, szeretet és irgalmasság szent tüze lobogott. Rég látott világ boldogabb, odaadóbb párt náluknál. Kétségtelen, hogy a szent nők között a keresztény házaséletnek oly tökéletes példáját, minő Erzsébet volt, nem találhatni.

A szűzesség liljoma kivirágzott. Négy izben hajtott erős, életre való sarjat az ősi Thüringia ifju uralkodójának ága. Tizenhat éves korában lett először anyává Erzsébet. Kreutzburg várában adott életet egy fiunak, kit a túlboldog apa Hermann névre kereszteltetett. 1224-ben egy leányt szült, ki Zsófia nevet nyert; ez később a brabanti herczegnek lőn nejévé s a hassiai uralkodóház törzsanyjává. Két más leánya, Zsófia és Gertrud még a bölcsőben Istennek ajánltattak s utóbb az Úr jegyesei gyanánt föl is vevék a fátyolt.

Az anyaság örömei s az udvar fényes hódolatai közepette is Erzsébet az önsanyargatás, alázatosság és legbuzgóbb áhitatosság erényeit gyakorolta. Fáradhatatlan volt a szegények nyomorának gondozásában és határtalan a szeretetben. Lovagias férje, kinek jelmondata: buzgóság, szűzesség, igazság vala, nem vetett gátat sem áhitatosságának, sem jótékonyságának. Sőt előmozditotta azt, kivált ama csodás rózsajelenet óta, mely Erzsébet szent életének talán legismertebb mozzanata.

Egykor ugyanis a kedves szent Erzsébet köpenye alatt élelmiszerekkel telt nehéz kosarat czipelt. Egy hegyi ösvényen a liliom mezőre iparkodott, hogy várakozó szegényeit kielégithesse. Útjában találkozott férjével, ki látván a teher alatt görnyedező szerető nőt, mosolyogva lebbenté szét köpenyét. És ime, az élelmiszerekkel telt kosár, bár késő ősz ideje vala, gyönyörü illatos rózsákkal volt tele. Lajos megérté az Úr kegyes csodáját, kiválasztott egyet a rózsák közül s azt szent talizmánként őrzé élete végéig.

Nem sokáig tartott e napsugaras boldogság. Beborult az ég a szerető pár felett. Keresztes hadba indult a keresztény világ. Lajosnak is mennie kellett. Hű neje elkisérte a határig s alig tudott kibontakozni ölelő karjaiból. Talán érezte, hogy utolsó ölelésük vala. Nehány hónap mulva jött a lesujtó gyászhír: Lajos herczeg Ottrantóben meghalt. És ezzel megkezdődött a szegény Szent Erzsébet földi kalváriája, amelyről oly nagy igazán mondá a kor legnagyobb szentje, Assisi Szent Ferencz: Szegény volt e fejedelemné gazdagságában és mérhetetlen gazdag volt szegénységében.

Erzsébet ajkairól ismételten hangzott e fohász: Óh Uram! nem hálálhatom meg eléggé, hogy alkalmat adtál nekem fölkeresni a szegényeket, kik legdrágább barátaid és megengedted, hogy magam szolgálhassak nekik.

Most szegény volt ő maga is. Az udvari cselszövény kiüldözte őt otthonából. A megtört özvegy négy apró gyermekével, télben, a legnagyobb hidegben, futó koldussá lett. Elűzték minden nélkül, sőt szigoru tilalmat adtak ki, hogy senki befogadni ne merészelje. Mikor Wartburg hegyének aljához ért és belépett Eisenachba, ama városba, melyet egykor, nem is oly régen, szeretetével elárasztott, könyörtelen szivekre talált. Az új uralkodó parancsa előtt meghunyászkodott a nép; ajtótól ajtóhoz járt a megalázott herczegnő és nem nyilt meg előtte hajlék. Egy elhagyatott színben vonult meg gyermekeivel s csendes önmegadásban, két keze nehéz munkájával kereste azt a száraz kenyeret, melynek java részét gyermekeinek táplálására forditotta.

Az özvegy szerencsétlenségének, a wartburgi udvar galád eljárásának hamar híre ment. Maga Zsófia, az anyaherczegnő, értesité erről a rokonokat, miután másodszülöttének, az uralkodó herczegnek kemény szivét meglágyitania nem sikerült. Mindenünnen jöttek a kegyes rokonok, hogy biztos födél alá segitsék a szegény Erzsébetet. Jöttek a magyar király követei is, hogy fénynyel és díszszel, rangjához illőleg kisérjék őt vissza hazájába. Nehéz szivvel, de tagadó választ adott nekik. Az ő nagy szelleme bűnnek tartotta volna azt, ha csupa merő kényelem-szeretetből elhagyta volna azt a földet, melyen egykor boldog órákat élt át.

— Itt peregtek le édes napjaim, itt akarom fenékig üriteni a keserüségek poharát. Fejedelemasszonya valék e népnek, gyávaság lenne körükből távozni, mert Isten ő szent felségének tetszett a megpróbáltatás nehéz napját deriteni reám.

Ott maradt. Élt, mint egyszerü és szegény özvegy, mint a rokonok kegyelemből elfogadott vendége. Előbb a kitzingeni zárdában, hol Mathild herczegnő, anyósának, Zsófiának nagynénje volt a fejedelemasszony és hol két leánygyermeke örökösen megmaradt; utóbb nagybátyjának: Egbert bambergi püspöknek kegyéből a battensteini várban vonult meg. Ekkor már nagy híre ment özvegységének és hatalmas urak kezdtek versengeni birhatásáért. Ő pedig ragaszkodott özvegyi fátyolához és tagadó választ adott.

Könyekkel volt vegyitve a középkor egész költészete és vallásossága. E könyek isteni ajándéka volt az az áldozat, mely Jézus Krisztus érdemeinek részesévé avatta a hivőt. Erzsébet is csak e könyekben talált vigaszt és ifjukora daczára hősies lélekkel tűrte szenvedéseit.

Bús özvegységének harmadik évében hírül hozták neki, hogy hű lovagok hazahozták szeretett férjének földi maradványait. Megujult szivében a fájó seb, de behegeszté azt az a vigasztalás, melyet az édes ereklyék látása okozott. Reyhartsbrunban, hol Lajos eltemettetni kivánt, a gyászszertartás napján összegyült egész Thüringia. Ott volt a keményszivü Henrik herczeg is, Erzsébet üldözője. És a korán elhunyt ifju fejedelem ravatala a béke szent oltárává leve. Henrik herczeg ünnepélyesen bocsánatot kért a kedves Szent Erzsébettől és az ország főurai előtt tett nyilatkozattal visszahelyezte őt özvegyi jogaiba, gyermekeit apjok örökségébe.

Erzsébet pedig megnyervén ismét a világot, lemondott a világról. Marburgba vonult, melyet Henrik herczeg örökjoggal birtokába bocsátott volt s ott belépett Szent Ferencz rendjének harmadszabályosai közzé. Szeretett volna tulajdonképpen Klarissza apácza lenni, ezt azonban gyóntatója, marburgi Konrád, gyönge egészségére való tekintetből, nem engedte meg neki. Korlátlan hatalmu grófnéja volt ő Marburgnak és vidékének, ő azonban nem élt e jogával. A Lahm-patak kies partján fekvő Wehrda faluban egy rongyos kis gunyhóban vonult meg s folytonos ima, önsanyargatás és elmélkedés között töltötte napjait. Egyik alapitványát a másik követte, ugy, hogy 22 éves korában joggal mondhatta magáról az apostollal: „Élek, de már nem én, él pedig bennem Krisztus.“ Alig maradt annyi birtokában, hogy legszükségesebb kiadásait fedezhette.

*

Lágyan zsonganak Marburg környékén a harangok... Temetnek... Meghalt a kedves, a Szent Erzsébet. Élete 24-ik évében ragadta őt magához a Mindenható. Mintegy két héttel halála előtt, az éj csendjében, megjelent előtte a világ üdvözitője: „Jöjj Erzsébet, kedves jegyesem, igy szólt hozzá, gyöngéd barátnőm, jöjj kedvesem velem azon hazába, melyet számodra öröktől fogva készitettem: jöjj, magam foglak odavezetni!“ Forró lázt kapott és két heti, nagy türelemmel elviselt betegség, ájtatos előkészület után, 1231. november 19-én éjjel felszállott lelke a magas egekbe. Négy napig feküdt a ravatalon, mert a nép látni óhajtá drága úrnőjét s nem tudott elbúcsuzni a kedves szenttől. Végre november 24-én, egész Thüringia jelenlétében, az általa alapitott kórház imaházában örök nyugalomra helyezték.

Meghalt, ereklyéi szétszóródtak, de emléke Isten és a magyar név dicsőségére, élni fog időtlen időkig!

A MORVAMEZEI ÜTKÖZET

IRTA
VARGA OTTÓ

Évezredes küzdelem folyik a germán és szláv világ közt Közép-Európa keleti szélein, az Elba-Visztula közt, a Szudeták vidékén és az Alpok keleti aljában. A küzdelem hol nyilt, hol rejtett; majd ez, majd amaz nyomul előre a másiknak rovására és foly a harcz minden eszközzel, amit csak vallás, műveltség, politika, gazdasági érdekek, nyers erőszak nyujthatnak. Folyt már másfél évezreddel ezelőtt és folyik napjainkban is.

Az évezredes kérdés ez volt: germánná legyen-e minden a Visztuláig, Kárpátokig és le a Dráva-Duna vonaláig; avagy szláv tenger boritsa el a földeket az Elbáig, a Szudetákig és az Alpok havas bérczeiig?

Európa két nagy nyelvcsaládjának e világkérdésére mi adtuk meg a feleletet nem egyszer azon ezer esztendő alatt, amióta e kérdéses területen hazát szereztünk és a Kárpátok-övezte Közép-Duna mellett hatalmi állást foglaltunk.

Első és minden további időkre elhatározó feleletünk mindjárt honfoglalásunk volt.

Szláv vizek boritottak akkor mindeneket az orosz alföldektől az Elbáig, a Cseh-erdőig, az Alpokig, a Balti-tengertől le a Balkán alsó széleiig. Sekélyek voltak e vizek, de itt is, ott is medret ástak, mélyültek, szláv országocskák keletkeztek, amelyekben eltünt a germán elem mindenütt, amint nálunk a Dunántúlon. És vele tünőben volt az a román-germán művelődés is, melynek gyönge palántáját Nagy Károly ültetgette.

A germán világra nézve e válságos időpontban jelent meg a Közép-Dunánál a magyar 900 körül Kr. u. és megjelenése nagy változásokat okozott Közép-Európának a két nagy nyelvcsalád közt vitás terein. A magyarság ketté vágta a mindent megfojtással fenyegető északi és déli szláv-világnak ölelkezését és honalkotásával, a Közép-Duna vidékein talált szlávoknak hova-tova való fölszivásával örökre elválasztotta az északi meg a déli szlávot egymástól.

Igaz, hogy a magyarság a kardjával ekkép meghóditott Közép-Duna vidékeit nem a germán világ németei, hanem a maga számára szerezte

meg: mindamellett még igy is nagy szolgálatot tett a németeknek. A rájuk nézve is félelmes szláv birodalom helyén az ő nyugati műveltségükhöz csatlakozó magyar állam keletkezett, mely bár független maradt tőlük, de ép e függetlenségében nekik is, műveltségöknek is hatalmas oltalmazója lett századokon át Kelet népei ellen, ma is elválasztja a félelmes számu szlávságtól őket anélkül, hogy rájuk nézve veszedelmes volna. Még többet segitett rajtuk azzal, hogy a magyar által szétválasztott északi szláv országokat most már a németség hatalmi körébe vonhatta és saját nyugati műveltségének reájuk való kiterjesztésével azokat még a többi szlávoktól is újból elszakithatta. Három darabra, — észak, dél és keletre — zúzódott ekkép nemzetünk föllépésével az egységesnek készülődő szláv világ; ezer éves elkülönülésében a daraboknak egymástól elütő nyelve, műveltsége, története támadt és ez uton még a lehetőség is megszünt, hogy Közép-Európában valaha egy, északot és délt átfogó, a Nyugattól elütő műveltségü, nagy szláv birodalom keletkezzék.

Multak a századok a német, a magyar és az általuk elválasztott szláv népek fölött. A nagy Németország erejét kimeritette a fényes, de végzetes római császári politika. Darabokra bomlott és darabjait ragadozta nyugaton a franczia, belsejében pedig fejetlen, önmagával is jótehetetlenné vált. Ugyanakkor Magyarországot is végzetes csapás érte: földre gázolta a világrontó tatárjárás és egész belső szervezetéből kiforgatta. Az egymásra utalt két nemzetnek emez elgyöngülésével nyomban jelentkezett is a századokig elnyomott szláv veszedelem a XIII-ik század derekán.

II. Ottokár volt akkoriban Csehország királya, aki német és magyar szomszédainak gyöngeségét ugyancsak fölhasználta. Csakhamar megszerezte az éppen akkor kihalt Babenbergiek osztrák herczegségét: Ausztriát, Stájert, Karinthiát, Krajnát; a freisingi és salzburgi püspököket keményen szorongatta, mig a bajor herczegek a meddő ellentállás után a hozzá való csatlakozásban kerestek menedéket. Ugyanilyen formán járt el velünk, magyarokkal is. Közel atyafiságban állott a magyar királyi házzal, de ez a rokonság is csak arra való volt neki, hogy beleavatkozzék a királyi ház viszályaiba, egymásra uszitsa az apát és fiut és ez úton zsákmányolja az ország nyugati vármegyéit és azokat alkalmilag magához rántsa. Dühös ellenségeskedés is ütött ki az addig mindig jó viszonyban élt két ország között; IV. Béla, V. István és ennek fia: IV. vagy Kún László idejében, szinte 30 esztendőn át egyre viaskodnak. Kivált V. István és ennek családja volt végképpen elkeseredve; hadra-hadat inditottak Ottokár ellen, cselt is vetettek neki: de a hős cseh kijátszotta a cselt, leverte a hadakat, tovább hóditott le az Adriáig, pusztitotta, magához ragadta a kis Alföld vármegyéit: a tatárjárástól beteg ország nem tudott vele boldogulni.

A dolgok ez állásában a német fejedelmek elvégre császárválasztásra szánták el magukat és császárrá választották Habsburgi Rudolfot, egy kisbirtokos, de tekintélyes svájczi grófot, akinek tekintélye egyesithette mindnyájokat a gyűlölt Ottokár ellen, hatalmától pedig még se kellett tartaniok. Ottokár elértette a választást. Tisztában volt vele, hogy összehóditott birtokaiért életre-halálra meg kell küzdenie, hiszen birodalmi törvény is tilalmazta két oly nagy hűbérbirtoknak egy kézben való egyesitését, mint a minő volt Csehország és az Osztrák-herczegség. Abbanhagyta tehát a Magyarországgal való ellenségeskedést, kivonta hadait az országból, kereste a magyar udvar barátságát, atyafiságot emlegetett és szövetkezést sürgetett, olyat, a minő régen volt és az ő ellenségeskedéséig mindig is volt a két ország között.

De ugyancsak ez útra jutott hamarosan Rudolf császár is. Ottokár nem ismerte el császárának és amikor ez Ausztria átadását és Csehországra nézve is a hűségeskü letételét követelte: akkor gúnyosan beszélt a „kis grófról" és azt mondta róla, hogy a magas császári trónon szédül a feje. Rudolf baját azután fokozta, hogy Ausztria népei is inkább szítottak Ottokárhoz, mint a távoli Rajna-vidék idegen lovagjához; a herczegei pedig ugyszólván segitség nélkül hagyták, amint észrevették, hogy a „kis gróf" még nekik is igazában császáruk, uruk akar lenni. Elhagyatottságában tehát Rudolf is a magyar udvarhoz fordult, hízelgőbbnél hízelgőbb leveleket irt hozzája, fiává fogadta az ifju Kún László királyt, a király öcscsének egyik leányát adta jegyesül, a magyar főurakat elárasztotta igéretekkel, birodalmi kitüntetésekkel, hiszen — irta — ő érzi magát különösen megajándékozottnak, ha ilyeseket nekik adhat, mivelhogy semmit sem is visel inkább szivén, mint Magyarország régi dicsőségének helyreállitását. Mindennek pedig egy volt a czélja: hogy Magyarország vele és ne Ottokárral szövetkezzék. A germán-szláv világkérdés igy jutott újra a magyar nemzet kezeibe és itt kellett eldőlnie újból, hogy Közép-Európában szláv vagy német nép uralkodjék-e tovább? Olyanok voltak a körülmények, hogy szinte előre lehetett látni, hogy amely részre a magyar áll, annak számára biztositja a jövendőt.

Évekre terjedő huza-vona támadt a két ellenfélnek ebből a nagy igyekezetéből a magyar urak között, végre is azonban győzött az a párt, mely az utóbbi évtizedek sok megaláztatásáért a boszuállást és a Habsburgi Rudolffal való szövetkezést tűzte zászlajára. Népszerü is volt e politika, ugy, hogy amikor 1278 nyarán törésre került a dolog: a tizennyolcz éves ifju király személyesen szállt táborba Székesfehérvárott és mihamar negyvenezer magyar és tizenhatezer kún vitéz sereglett köréje. A császár is fegyverkezett, de alig tizezernyi hadat tudott csak összegyüjteni, azzal Ausztria keleti

széleire szorult és ott ugy várta a magyarok segitségét — saját szavai szerint — miként az Istenét. Augusztus közepén megérkezett a várva-várt segitség, a szövetséges hadak egyesültek és a hónap 26-án, a Morvamezőn, döntő csatára keltek Ottokárral. „Krisztus“ és „Prága“ jelszavakkal omlott a két hadsereg egymásba, és mire a nap lehanyatlott, teljes szétszórtságban viaskodott a cseh sereg a győzelemnek reménye nélkül. A büszke király nem akarta túlélni birodalmának romlását, ellenségeinek legsűrűbb sorába vágott ekkor, ott küzdött egyhalálig, mignem tizenhét sebből vérezve, haldokolva bukott le lováról és elveszett. Könnyü magyar és kún lovasság száguldó paripái vágtattak át holttetemén, üldözőbe vették futó hadát, kezükbe kerültek sátra és kincsei és sok cseh főnemessel együtt a meghalt király egyik fiát is elfogták. Teljes volt a diadal és a hatalmas Ottokárnak szláv birodalma a magyar kardok csapása alatt ott, a Morva vize mellett, Dürnkrut táján összeomlott. Ugyanakkor pedig fölemelkedett a Habsburg-ház hatalma, amelynek trónját Magyarország mentette meg, hogy ez a ház folyton emelkedve, utóbb trónunkra jusson és maradékaiban azon uralkodjék maig.

Ott, a diadalmas csatatéren sietett köszönetet mondani az öreg császár az ifju magyar királynak a győzelemért és kijelentette, hogy sem ő, sem utódai soha nem fogják felejteni, a mivel a nemes magyar nemzetnek tartoznak. „A nyelv meg nem mondhatja, a toll le nem irhatja véghetetlen örömünket — irja utóbb küldött levelében László királyhoz — hogy oly nagylelküleg és oly hatalmas erővel keltetek közös sérelmeink megboszulására a közös ellenség ellen. Miért is Istent dicsérve, a legnagyobb hálát mondjuk királyi Felségednek és fenhangon igérjük, hogy a nektek fogadott szövetségtől semmiféle viszontagság nem fog bennünket elhajlitani és ügyeiteket mindig és mindenben saját ügyeinknek fogjuk tekinteni.“

A magyar dicsőség e fényes napját ábrázolja Thán Mór gyönyörü festménye. Középen a hálálkodó császár és az ifju magyar király találkoznak a diadalmas csata szinhelyén; az előtérben pedig lovához teritve fekszik az elesett cseh király, ki előtt foglyul esett fia térdepel. Balról német, hátul és jobbkéz felől magyar és kún vitézek alakjai láthatók, kik közül egyik győzelmes rivalgás közt száguld előre a levert ellenségnek zsákmányul ejtett lobogóival.

Mi más lesz egész Európának története a magyar nemzetnek ez elhatározó erejü közbelépései nélkül! És amikor most a közép-dunai erők mesterséges egyensulya újból minden eresztékében bomladozik: meritnek-e az intéző körök annyi tanulságot a történetből, hogy itt, a Közép-Duna vidékein, az önczélu és mégis az emberi műveltséget biztositó magyar királyságon kivül csakugyan nincs más államegyensulyozó természetes hatalom?...

AZ ANJOU-KORSZAK FÉNYE

IRTA
RÓZSA MIKLÓS

A történelem folyamának hullámcsapásaiban magasság és örvény nem ötletszerüen váltakoznak: magasabb erkölcsi törvény érvényesül azokban. Miként az egyes embernek, ugy a nemzeteknek életében is ott látjuk az osztó igazság sujtó, vagy jutalmazó kezét. Elpuhult, gyáva, hitetlen, erkölcstelen, önző, parázna korszakok fiainak végig kell szenvedniök hazájuknak benső kórtól eredő elzüllését; mértéktelenül hóditani vágyó, kapzsi, rabló fajok fegyvertől vérzenek el; csak becsületes, szorgalmas, okos, erkölcsös és munkás életü korszakoknak adatik meg nagynak látni a hazát.

Ezredéves történelmünk csudálatos példákkal adózott ennek a szomoru és mégis oly vigasztaló igazságnak. Valahányszor csak letért ez a nemzet a becsületes munkának, az istenfélelemnek és az igaz erkölcsöknek egyenes útjáról, mindig örvénybe szédült s egymást érték nemzeti megpróbáltatásaink; viszont mindannyiszor felragyogott napja, mikor testvérharcz, pártviszály, vallásháboru s egyéb önzésből, hiuságból, kapzsiságból eredő bajok nem marczangolták. Fájdalom, sokszor vetette le a mélységbe a történelem folyamának háborgó hulláma ezt a nemzetet, de életrevalósága, genialitása s küldetésének, hivatásának szilárd tudata mindannyiszor felemelte, sőt nem ritkán hihetetlen magasságba röpitette.

Mégis, ezredéves történelmünk ideje alatt tán sohasem ragyogott fényesebben a magyar nemzeti dicsőség csillaga, mint az Anjouk idején. A XIV. század ama nyolcz évtizede alatt, melyet méltán nevez „daliás korszak"-nak a történelem s melynek ragyogása főképp I. Károly és Nagy Lajos koronáiból sugárzik elő, Magyarország a hatalomnak, gazdagságnak, ragyogásnak, tekintélynek eladdig nem is álmodott polczára jutott; jólét, műveltség, vallás, tudomány és művészet ezer áldása boldogitotta; izmossá, életerőssé edződött a szent korona teste s a hármas halom bérczes kis országa Európa legfélelmesebb birodalmává nőtt.

Végzetszerü irgalmasság és isteni könyörületesség kellett ahhoz, hogy Magyarország megérte ezt a korszakot s nem aludt el örökre abban a tehetetlen aléltságban, melyben a pusztuló és kihalóban levő Árpád-ház

17

ORLAY SOMA

[illegible]ACH FELI[illegible]

uralkodásának utolsó éveiben sinylődött. Már Kún László erkölcstelen és szánalmas kormánya alatt megkezdődött a veszedelmes züllés s még jobban fokozódott az utolsó, gyenge Árpád-vér: III. Endre alatt. Millió benső baj emésztette az országot s ekkor még közbe jött a szerencsétlen interregnum, mely nem hogy apasztotta volna, de még növelte a bajokat. Két király is volt egyszerre: a Cseh Venczel és Bajor Ottó, de mindakettőnek a királyi hatalma együtt sem ért föl az elhatalmasodott oligarchák hatalmával, akik kormányt-kormányra buktattak, loptak, zsaroltak, zsarnokoskodtak, királyosdit játszottak, a hazát idegen uralkodók pénzeért százszor elárulták és az egységes Magyarországból elaprózott, egymást gyilkoló s egymást leigázó területet csináltak.

S az árnyképeknek ebből a szomoruan fekete sorozatából milyen ragyogó tükröt varázsoltak az Anjouk! A tehetetlen árnyék-királyságból micsoda európai nagyhatalmat formált erős karjuk, becsületes szivök, okos fejük és szerencsés kezük! . . . Amilyen nehezen, amily fáradsággal és szívós kitartással birtak csak trónra jutni, oly hirtelen, szinte varázsütésre tudták a kis Visegrádot központjává tenni az európai udvaroknak . . .

Daliás idők, mikor az idegen királyok daczára is magyar udvartartás hintette szét fényét a királyi várban, mikor a kis Visegrád fogadta be ragyogó kongresszusra Magyar-, Cseh-, Lengyel- és Morvaország fejedelmeit, hogy megkössék a világtörténelmi jelentőségü szövetséget a német hegemonia ellen s kijelöljék Nápoly trónjára másodszülött fiát a magyar királynak! . . . Daliás idők, mikor oláhok, horvátok sorra hódolnak meg a magyar főhatalom előtt s a diadalmas magyar trikolórt lengeti az Adria szellője! . . . Daliás idők, mikor magyar harczosok lovainak dübörgésétől visszhangzik Italia klasszikus földje s magyar díszőrség áll őrt Nápoly királyi palotája előtt a magyar királynak tiszteletére! . . . Daliás idők, mikor a mi lábainkhoz rakta adóját a tenger büszke királynéja: Velencze; ujra a szent korona testébe olvadt Dalmáczia s tőlünk függnek Genua, a „superba", Aquiléja, Flórencz és Pádua! . . . Magyar király: Lajos, uralkodik Lengyelországban, hűbéresei a bosnyákok, szerbek, bolgárok, oláhok s az ő hatalmas karjának intésétől függ sorsa Ausztriának, a pápának, az olasz fejedelmeknek! . . . Daliás idők, mikor magyar kezek tartották szorosan Európa gyeplőjét, mikor három királyi udvarnak: Budavárnak, Visegrádnak, Diósgyőrnek fénye sugározta szét a magyar dicsőséget s mikor ezekben a királyi székhelyekben még egyaránt megfordultak a konstantinápolyi császár, csak ugy, mint a franczia király s a német lovagrendek és apróbb európai fejedelmek éppen ugy, mint a barbár ázsiai hatalmasságok! . . . Daliás idők, mikor a magyar harczi vitézség legendás híre betöltötte a világot s a mi dicsőségünk

melegében sütkéreztek azok, kik egy századdal előbb még reánk mint olcsó prédára leselkedtek! . . .

S ha vizsgáljuk az Anjou-ház alkotása: az erős és hatalmas magyar királyság születése titkát, mit találunk? Mi volt az oka és kik voltak megindítói, ápolói ennek a hatalmas lendületnek, mely hazánkat a XIV. században a virágzásnak páratlanul magas fokára emelte? . . . A nemzet, maga a magyarság, az ő államfentartó, törhetlen erejével! Mert akármilyen vitéz, munkás, ügyes, erélyes és bölcs volt is Károly király, uralkodása kezdetén sokkal fiatalabb s különben is idegen származásu, semhogy Magyarország regeneratora lehetett volna. Ellenben igenis, ugy ő, mint a többi Anjouk azonositották magukat a nemzet benső életével, megértették törekvéseit s felismerték hivatását: őrévé lenni Európának kelet felé s hidjául szolgálni a nyugoti czivilizácziónak. Belátták, hogy a magyar állam a nemzeti királyság alatt keletkezett keleti jellegével meg nem állhat és súlyra sohasem gyarapodhatik, ha csak a nyugati czivilizáczió terjesztőjének szerepét át nem veszi. És ezt a szerepet az Anjouk nemcsak balkáni politikájukkal szolgálták, de Nagy Lajos az ő lengyel királyságával kibővitette ezt a czivilizátori szerepkört észak-kelet felé is.

A magyar faj politikai érettsége és hazafisága mellett bizonyit, hogy ebben a munkában oldaluk mellé állott az Anjou-királyoknak. Ennek a korszaknak szülötte a nemzetnek amaz új arisztokrácziája, mely az Apponyiakat, Széchényieket, Sztáraiakat, Drugeteket, Nádasdiakat stb. adta a hazának, melyekből — a régi irás szerint — „a szentkorona jobb ágai" hajtottak ki és virultak tovább. A zsarnoki önzés szenvedélyébe elmerült oligarchia helyett ezek végezték a nemes, hazafias munkát, mely Magyarország újjászületését eredményezte. Viszont az Anjou-királyok voltak az elsők, kik a középkorban először ébredő demokratikus szellemet el nem nyomták, sőt inkább támogatták, akik belátták, hogy a népnek nem csupán uralkodóra, de kormányzóra és pártfogóra is van szüksége s a nép az, mely adóval, munkával, fegyverrel szolgálva az államot, legbiztosabb alapot nyujtja annak fentartásához.

Ekként táplálták és erősitették egymást a nép és a királyi hatalom s az Anjou-házbeli királyok erélyes és bölcs kormánya nemcsak visszaszerezte, de meg is sokszorozta a legfőbb államfentartó intézmény: a királyi hatalom tekintélyét. Károly megerősiti a nemesség régi jogait, a trónvillongások oligarchiái helyébe új főnemességet állit s igyekszik azt jószágadományozásokkal, kitüntetésekkel magához kapcsolni. Nagy Lajos kormánya alatt pedig a megállapodott viszonyok, a hosszu béke, szerencsés külpolitika, igazságos belkormányzat s a törvények oltalma alatt már nemcsak a nemesi osztály, de a polgári elem és a nemzet zömét képező

jobbágyság is vagyonosodik. Ez az általános jólét egyik leghatalmasabb támasza volt a királyi hatalomnak s ez tette lehetővé azt is, hogy a nemzet végre tisztább ideálok: vallás, tudomány, művészet felé is irányithatta figyelmét.

Az Anjou-korszak dicsőségéhez tartozik végre jogéletünknek demokratikus alapon történt rendezése is. Az ő művök volt a vármegyei igazgatás, a királyi városok rendezése, a honvédelem, a biráskodás, a földesurak és jobbágyok közti viszony s a pénzügy szabályozása s az Anjou-kor szervezkedő mozgalmában birják eredetüket Zsigmond későbbi törvényei is: a jobbágyság költözködési szabadságáról s a szegény adózó nép terheinek könnyitésére irányuló többi törvények. S bár I. Károly és Nagy Lajos idejében alkotmányos életünk látszólag szunnyadt, mégis kormányzásuk idején ment végbe nálunk az a csodálatos proczesszus, mely az első dinasztia korából származó ősi intézményeinket a kor szellemében átalakitotta s lerakta a rendi alkotmány továbbfejlődésének alapjait. Ekkor eresztettek gyökeret a nemzeti élet talajába és ha gyökerük mélyebbre, a korábbi századokra nyult is, e korszak uralkodó eszméiből szívták az erőt megizmosodásukhoz azok az intézmények, amelyek a következő korszakban közéletünk organumaivá fejlődtek.

Fájdalom, az Anjouk végnapjait katasztrófák kisérték s az elkerülhetetlen izgalmak, melyek az új vallási eszmék elterjedésével jártak, meg előbb a tizenötéves küzdelem, melybe az Anjouk örökét átvett Zsigmond trónjának megszilárditása került, feldulták az ország nyugalmát s elhomályositani készültek e korszak ragyogó fényét. S ez a csapás nem jött egyedül, mert ugyanekkor, a belső átalakulás nagy munkája mellett készülnie kellett a nagy élet-halál harczra a külső ellenség ellen, amely kelet felől végromlással fenyegette.

De a magyar nép e válságos, lassan emésztő küzdelemben is diadallal megállott s bebizonyitotta fajának államfentartó erejét. S ha váratlan szerencsétlenségek reá nem szakadnak, genieje, talentumossága s a küzdelmekben megedződött szívóssága bizonyára később is biztositotta volna számára azt a vezető szerepet, melyet az Anjouk alatt játszott az európai népek történelmében.

ZÁCH FELICZIÁN

IRTA MOLNÁR FERENCZ

Egy viharos napon jártam fenn a visegrádi várban. Ami a völgyben szél volt, az itt az ormon orkán; szemünkbe vágta az esőt és végigszalasztotta a hideget az ember hátán, amikor átsüvitett a romok ablaknyilásain. Ezen a napon, hogy fekete volt az ég s messziről a távozó mennydörgés bömbölt a hegyek közt, ugy éreztem, hogy Zách Feliczián lelke háborog a dunai hegyek közt. Zách Felicziáné, aki egy kardcsapással családjának három nemzetségét sujtotta halálra s aki ide, ebbe a most ledőlt várba csörtetett fel akkor élesre fent karddal, a rege szerint nyomában Klára, letört lilioma, eltaposott virágszála . . .

I.

1330. április 17-et irtak. A visegrádi várban — irják a krónikák — a családi lakosztály rendes ebédlőjében, asztalnál ült a királyi család: a felkent, koronás király, I. Károly, (mert volt egy koronátlan fejedelem is, Csák Máté, csakhogy az a trencséni várban parancsnokolt!) felesége: Erzsébet királyné, a királyi pár fiai: Lajos és Endre királyi herczegek, a királyfiak nevelői: Tapolcsányi Miklós, Druget Miklós és a rendes udvari kiséret. Az asztal körül a mai értelemben vett kamarási szolgálatot Cselénfia János alasztalnok végezte. Egy darabig a szokott, előirt rendben folyt le az ebéd, mikor egyszerre csak élesre fent, meztelen szablyával berontott a terembe Zách Feliczián, egy előkelő nógrádmegyei nemes, Karancs-Ság földesura, a Zách nemzetségből s egyenesen a király ellen fordult, fejére hatalmas csapást irányozva. A király szerencsésen elkerülte a halálos ütést s csupán jobb karján sebesült meg, mikor a vágást felfogni igyekezett. A királyné ugyancsak kezével igyekezett elháritani a reá mért vágást s a meztelen kard eközben négy ujját levágta. Majd Lajos és Endre királyi herczegek ellen fordult a merénylő, de ezeket a nevelők: Tapolcsányi Miklós és Druget Miklós saját testükkel megvédték.

16

MOLNÁR JÓZSEF

DEZSŐ HŐSI ÖNFELÁLDOZÁSA KIRÁLYÁÉRT, RÓBERT KÁROLYÉRT

Cselénfia János alasztalnok, felhasználva az időt, mig Zách a nevelőkkel dulakodott, hátulról megtámadta a merénylőt s csákányával, vagy talán csak fokosával oly iszonyu csapást mért a Zách nyaka és lapoczkája közé, hogy a tompa vas egészen bevágódott a húsba s igy a sebesültet hanyatt ránthatta a földre. Az iszonyu dulakodásra eközben már a szolgák is berohantak s a földön fetrengő Záchot a király buzditására valósággal felkaszabolták. Hasonló sorsra jutott Zách fia is, ki künn leselkedett az ebédlő előtt, várva a történendőket — kihallgatás nélkül ott nyomban felkonczolták...

*

„Száll a madár ágrul-ágra, száll az ének szájrul-szájra“... A középkor misztikus sötétségében mint valami fekete madár, ugy szállt át az országon ez az ének s szárnyának minden libbenése egy-egy új mesét suttogott a bosszuálló Záchról. S ebben a meghatóan tragikus regében már nem is Feliczián volt a hős, hanem Klára, Zách Feliczián szépséges leánya.

XIV. századbeli hegedősök igy dalolják ezt a szomoru regét:

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra;
Fehér rózsa, piros rózsa...
Szőke leány, barna.

... Szépséges hajadonok, deli szüzek virultak Erzsébet királyné udvarában — palotahölgyei. Az ország legelőkelőbb és legszebb lányai viselték az udvarhölgy méltóságát a visegrádi várban, de ez előkelő szépségek közt is a legelőkelőbb és legszebb volt Zách Klára, Karancs-Ság földesurának büszke szemefénye.

Erre a nyiló rózsabimbóra, erre a legszebb virágra vetett szemet éppen a királyné öcscse: Kázmér lengyel herczeg, aki ezidőtájt, mint a király vendége a visegrádi várban tartózkodott. Meg is vallotta bűnös szenvedélyét a királynénak, aki látszólag haraggal utasitotta el magától a koronás kéjenczet vakmerő kivánságával, titokban azonban terveket szőtt: miképpen járhatna kezére elkényeztetett öcscsének, akinek képtelen volt megtagadni valami kivánságát.

Sikerült is valami ördögi tervet kieszelnie. Egy reggel, mielőtt ő maga udvarhölgyeivel elindult volna a reggeli misére, szobájában elrejtette Kázmért, azzal az igérettel, hogy a templomból valami ürügygyel haza fogja küldeni Klárát.

Ugy is történt. Mikor a királyné bevonult a várkápolnába s az udvarhölgyekből álló kiséret is elhelyezkedett, a királyné szinlelt kétségbeeséssel

konstatálta, hogy kedvencz olvasóját otthon felejtette. Anélkül pedig ő nem tud imádkozni! Ki siet kedvére, ki megyen elhozni?

„Eredj fiam Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon!"

És Klára keresni indul az olvasót a királyné lakosztályába — a tőrbe, hol hálójával lesben áll már — készen akár a durva erőszakra is — az aljas csábitó. És mig a koronás keritő szemforgató ájtatossággal morzsolja biboros térdeplőjén a leghazugabb imádságot, azalatt hozzá méltó ivadéka a palotában letépi Klára fejéről az ártatlanság mirtus-koszoruját . . . A meggyalázott leány most már

Vissza se megy többé
Deli szüzek közzé;
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába,
Ősz atyja elébe!

De e naptól kezdve szemlátomást hervadt a királyi udvar legszebb rózsaszála. Az ősz Zách Feliczián hiába faggatta kedves gyermekét, hiába vonta keblére szeretettel, hiába könyörgött, hogy gyónja meg, ha valami bánat emészti szivét, Klára csak sírt, csak hervadt hangtalan.

Végre azonban megértett mindent az agg apa. Első haragjában az amugy is erőszakos, vérengző természetü aggastyán a leányát akarta összetiporni, de emellett véres boszút is esküdött. Megesküdött, hogy leánya életéért a királyné is életével lakol s hogy az ő gyermekének gyalázatát a királyi gyermekek vérével mossa le. Sőt levágja a királyt is, az egész családot, hogy hirmondója se maradjon szégyenének.

. . . Igy történt, hogy a visegrádi várba egyik udvari ebéden meztelen karddal rontott be Zách Feliczián, hogy felkonczolja a királyi családot.

1330. április 17-et irtak akkor . . .

*

Innentől kezdve összeolvad a mithosz és a történeti igazság. Felicziánt és fiát felkonczolták a királyi cselédek, leányát: Klárát előbb megcsonkitva városonként hurczolták s kényszeritették atyja bűnének kikiáltására, a királyi felség megsértőire szabott büntetés kihirdetésére. Másik leányát: Sebét, Palásti Kopaj nejét, a lévai vár előtt fejezték le. Az 1330. május 16-án összeült országos főtörvényszék Zách nemzetségét harmadizig kiirtani rendelé.

A királyné tehát csakugyan megkapta — amit férjétől kivánt — „fájdalom dijába". Mutató ujjáért Zách hajadon lányát, nagy ujjáért legény fia borzasztó halálát; a másik kettőért veje, lánya végét, piros vére hullásáért minden nemzetségét! . . .

Ám teljesen elüt a történelmi igazságtól e borzasztó tragédia költői meséje ott, hol Zách tettének motivumait kutatja. Ki van ugyanis mutatva, hogy Zách Felicián királygyilkossági szándékához még csak köze sem volt Klára leányának. Közönséges politikai gyilkossági kisérlet volt a Zách Felicziáné, akinek erőszakos, vérengző természetét végre is megúnta a király és 1330 elején végre elhatározta, hogy Záchot minden állásától megfosztja. Ez jutott Záchnak a fülébe s ez érlelte meg benne a királygyilkosság gondolatát.

Maga az 1330. május 16-án hozott s a Zách nemzetséget oly könyörtelenül sujtó itélet sem utal egy szóval sem arra, hogy a merényletnek Klára megszeplősitése lett volna oka. Az Arany János által is megénekelt s a köztudatba átment regét főleg külföldi irók kolportálják, de az egész történetet nehezen hihetővé teszi már maga az az egy körülmény is, hogy Erzsébet királynét igaz, mély vallásosságu és feddhetlen jellemü asszonynak ismeri a történelem. Különben — még az sincs bebizonyitva, hogy Kázmér lengyel herczeg 1329-ben vagy 1330-ban egyáltalán — nálunk járt volna.

*

Fenn a vár ormai közt buján tenyész a zsálya meg a pipacs. Csupa mosolygás, csupa virág az a térség, ahol valamikor a táncztér volt. Benn a csarnokok maradványai közt legtöbb a virág . . . Talán a legszebb virágok ott virulnak, ahol a fehérhajú Felicziánt lerántották a király csatlósai a földre s ahol kilehelte a lelkét ez a tudtán kivül családirtó ős, aki akár lánya becsületének megboszulója, akár politikai gyilkos volt — egy véres napot jelent a mi történelmünkben. S talán mindnyájunknak, akik olvastuk az ő történetét, nem az a vér fáj, amely a királyasszony négy ujjából csöppent a földre, hanem az, amely a Feliczián szép, hosszu fehér haját tarkázta égő-pirossal . . .

DEZSŐ HŐSI ÖNFELÁLDOZÁSA

IRTA
ÁBRÁNYI EMIL

Hellász története szép. Tele van a hősies bátorság, a magasztos önfeláldozás fényes példáival. De nekünk, magyaroknak, nincs mit irigyelnünk Hellásztól!

Róma történetének nem egy lapjáról a férfias jellem szigoru szépsége, a hazaszeretet csodatévő nagysága szól hozzánk soha el nem muló ércz-ajakkal. De nekünk, magyaroknak, büszke Rómára nem kell irigykednünk!

Ez a föld, ez a magyar föld, mely ezer év óta vérben ázott, bámulatos bőséggel termette meg a bátorság, a hazaszeretet, az önfeláldozás remek hőseit; azokat a nemes, tiszta lelkü férfiakat, akik nyugodtan, fönségesen, a kötelességtudás szent némaságával haltak hős halált, szenvedtek gyötrő vértanuságot a hazáért.

Nemcsak azokra gondolok, akiket az örök Hír vett szárnyaira; akiknek a nevét a történet géniusza irta be századok homályán átragyogó lángbetükkel a halhatatlanság aranykönyvébe, ahol mind együtt vannak az igazi nemesek: a hűség, a nagylelküség, a tündöklő erények nemesei.

Gondolatban szertejárok Magyarország földén és koszorukat teszek névtelen sírok ezreire, ahol csak a pacsirta énekel hajnali himnuszt, ahová csak a tavasz hint egyszerü mezei virágot.

Ki lelkesedjék, ha nem a magyar?
Maroknyi nép, mely százával terem
Nagy hősöket!... Pusztáink temetők,
Hol héroszok porladnak névtelen!

Ugy van! Névtelen félistenek porát szántja föl az eke Magyarország áldott földén. Ha nálunk Deukálion csodatételét ismételni lehetne: minden talpalatnyi rögből egy magyar hős szökkenne talpra. Ha egymás mellé sorakoznának mindazok, akik nagy dolgokat műveltek a haza védelmében és rendületlen bátorsággal estek el a hazáért: ugy állanának végtelen sorokban, mint a rengeteg erdők hatalmas fái; avagy mint hév nyár

szakán a szántóföldek arany-termése, mikor a sok millió érett kalász morajtalan tenger gyanánt végig reng a hullámos rónaságon.

Ime itt van egy szép, nemes férfi-alak a magyar hősök, a nemzeti vértanuk büszke sorából.

Fölidézem a magyar lovagkor egyik ékességét, a hazaszeretetnek, a királyához való hűségnek egyik ragyogó mintáját: Szécsy Dezsőt!

Ti fiatalok, akik duzzadó erővel jártok Isten szép ege alatt és tüzes vágygyal élvezitek a percz minden gyönyörét, édes reménykedéssel merültök a jövőbe, mely nektek annyi szerelmet, annyi boldogságot igér: ugy-e szép az élet?

És ti, hanyatló aggok, akik halk lépéssel vándoroltok már a földi pálya végső határa felé, de még nem akartok megválni a nap áldott melegéből, még nem akarjátok ott hagyni a tűzhely kedves nyugalmát, még hálát adtok mindennap az Istennek, hogy parancsoló szavával nem szólitott ki ebből a gyönyörü világból: ugy-e szép az élet?

Ó igen! Az élet szép, pótolhatatlanul szép! És ez a fiatal ember, ez a Szécsy Dezső mégis eldobta magától, mert jobban szerette hazáját és királyát, mint a maga életét.

Fiatal volt, gazdag volt, főnemes volt, fia Dénes bánnak, a hatalmas zászlós úrnak, Róbert Károly király kedves emberének. Hosszu, boldog élet, fényes jövendő, temérdek vagyon, megszámlálhatatlan kitüntetés várakozott rá. És Szécsy Dezső fiatalságának nyiló virágát mégis a halál sarlója elé tartotta, hogy vágja le könyörtelenül. Csak egy jutalom lebegett előtte: hogy bebizonyitsa hűségét ura és királya iránt! Csak egy dicsőségre szomjuhozott: hogy föláldozza magát panasz nélkül a hazaszeretet oltárán!

Szép, daliás magyar hadakkal indult Róbert Károly, az első Anjou, aki Szent István koronáját viselte, hogy ránczba szedje Havasalföld ravasz vajdáját, Bazarádot, akit újabb kutatások nyomán Bazarábának neveznek a történetirók.

Havasalföld, a mai Oláhország, akkor sem tartozott a magyar birodalom kiegészitő részei közé, de fejedelmei függő viszonyban állottak a magyar koronához. Hogy ez igy volt: bizonyitják maguk az akkor élt bizanczi krónikások, akiknél az Olt és Duna közt, Erdély havasaitól délre fekvő tartomány „magyar Oláhország“ néven fordul elő.

Róbert Károly uralkodása kezdetén, a zürzavaros belső háboruk korában, Szörény várát és környékét a zavarosban halászó oláhság ragadta magához. Későbbi vajdájuk, Bazarád, amikor fanyar képpel látta, hogy Károly trónusa végképp megszilárdul: felajánlotta ugyan alattomos hódolattal a szokásos adókat, de Szörény várát és környékét (a Joanniták birtokát, akik

ezt a szép darab földet IV. Béla királytól kapták ajándékban) még Károly király ismételt fölhivására sem akarta kiengedni a markaiból.

Ugyanabban a gyászos évben, amikor Zách Felicziánt a királyi boszúállás családostul, gyökerestül kiirtotta: „az Úr 1330-ik esztendejében" támadta meg Bazarádot Károly király.

A nemzet nyomott hangulatát, a véres, iszonyu tragédia emlékét valami fényes, dicsőséges hadi tett árán kivánta eltüntetni Magyarország fölkent fejedelme. Bazarád lázadó makacssága megadta rá a kedvező alkalmat.

Harsonás hírvivők száguldtak keresztül az országon. Nyeregbe zökkentek a magyar leventék és a válogatott kún csapatok. A bandériumok kibontották czimeres zászlóikat és széllel versenyző paripáikon vágtattak Temesvárra, ahol a király már várakozott rájuk.

Remek időben indultak a hadi rendbe sorakozott daliák. A fölkelő nap még sohasem látott ehhez hasonló pompás, vidám sereget. A magyarság hires, nemes familiái kevés kivétellel mind ott lovagoltak a király személye körül. Ott voltak czimeres lobogóikkal az Apponyiak, Szécsyek, Amadék és Sztárayak; ott ragyogtatták aranyos mentéiket a Drugetek, Bátoriak, Szécsényiek és Kanizsaiak; ott robogtak elől gyors, drága paripákon a Tátra sas-fészkeiből ideszállott Görgeiek, az Alsó és Felső Lendvaiak, a nagyreményü Bebek fiuk és a szerencsés Laczfiak; ott tánczoltatták ezüstcsótáros méneiket a Kontok, a Nádasdiak, a Gerseiek, a Lipócziak, a Debreczeniek, az Ostfiak, a Tököliek, a Gilétfiak; ott volt az egész új főnemesség, mely a nemesi középrendből emelkedett ki harczias vitézség és a közügyekben való jártassága révén. Ott voltak a hűséges bárók, a serény ispánok, a vaskezü várnagyok fényes, hosszu sorokban. Ott lovagoltak csillogó pánczélingben az aranysarkantyus vitézek és a Szent György lovagrend elszánt daliái. És ott voltak ragyogó díszben a magyar főpapok, az apáturak, a prépostok és perjelek, az egyház kegyes pásztorai, akik pásztorbot helyett most buzogányt ragadtak és villogó kardot kötöttek oldalukra, hogy segitsenek megoltalmazni a magyar haza becsületét.

A kibontott zászlók büszkén lebegtek a sugárzó légben és a magyar daliák bátor szive határtalan önbizalomtól dobogott. Komor sejtelem csak egy-két idősebb magyar képére vetett fekete felhőt, akik a Zách-családra gondoltak és féltek a fátum megtorló kezétől; akik „hitték és vallották" — mint ahogy Dlugors irja — „hogy attól a naptól kezdve, amikor ama gonosztettet elkövették, a jó szerencse búcsut mondott nekik és országuknak!"

A gyáva oláhság annyira megijedt a magyar hadak közeledtére, hogy minden kardcsapás nélkül azonnal a havasok mögé bujt. Károly király könnyü szerrel elfoglalta Szörénymegyét, megvette Szörény várát és bánul beleültette Szécsy Dénest.

Bazarád követeket küldött Károly királyhoz és alázatosan békét kunyorált. Ajánlkozott, hogy fizet hétezer ezüst márkát, megtériti a hadi költségeket, sőt kezesül elküldi a fiát is, csak ne haragudjék rá perfid viselkedése miatt a magyar király.

Károly az alattomos rimánkodót elutasitotta:

— Mondjátok meg Bazarádnak, hogy ő az én juhaim bojtárja; én pedig szakállánál fogva rántom elő odujából!

Igy szólott a haragos király és a magyar sereg bevonult Bazarád földjére, a sziklás, erdős hegyek közé.

Nem láttak ők szemtől szemben harczias, vitéz oláht. Elbujtak azok, mint a rókák, a magyar fegyverek elől. De az idő őszre járt, közeledett a november, hideg, nehéz ködpáráival és a kopár, kietlen tájakon beállott az eleséghiány.

Ilyen viszonyok közt szivesen fogadta Károly király Bazarád Iván újabb ravasz alázkodását, aki „hittel igérte, hogy hűségben marad a királyhoz és kalauzokat adott, akik a királyt és seregét biztosan kivezessék Erdélybe a legrövidebb úton."

Károly király megbizott a hitvány oláh vajda esküjében és halálos veszedelembe rohant. Az áruló kalauzok valami zord, keskeny hegyhasadékba vezették. Óriás sziklafalak meredeztek mind a két felől és a sziklafalak tetejében „oláhok nagy sokasága ólálkodék", akik a szűk fenéken haladó, rosszat nem sejtő királyra és hadára mázsás sziklákat hengeritettek, nyílzáport bocsátottak. „Nem volt helye se támadásnak, se védekezésnek, se futásnak. Mint a varsába került halak, halomra pusztultak a jeles vitézek, a nemesség virága, ifjak és öregek, gazdagok és szegények egyaránt."

Toll nem irhatja le azt a vérengzést, azt a tömérdek ocsmányságot, amit a sziklatetőkről követ dobáló oláh-zsiványok a kelepczébe csalt magyarokkal elkövettek. Ötszáz évvel később hozzá méltó utódaik, a nagy-enyedi és abrudbányai hősök, éppen igy öldösték halomra asszonyostul, gyerekestül a védtelen magyarokat; éppen igy huzták karóba, feszitették keresztre a magyar szabadság vértanuit, aláváló, minden tigrist megszégyenitő, baromi kegyetlenséggel.

Három napja aratott már a halál a magyarok közt, akik kétségbeesetten védekezve vonultak lassan-lassan a pokol útjánál gonoszabb ösvényeken, zuhanó kövek, sziszegő nyílak folytonos záporában. Már elesett a kún daliák szine-virága. Már ott hevert a halottak közt bezúzott fejjel Lőrincz vitéz, a Kanizsai család alapitója; Pető, csicsói várnagy, Péter nevü atyafiával; Csepeli János és Amade László; Endre, székesfehérvári prépost, a király al-kanczellárja; Mihály pozsegai és Miklós erdélyi prépost; Péter barát a Domonkosok rendjéből; udvari káplánok, akiket az oláhok ugy emésztettek el, hogy fa-szöget kalapáltak a koponyájukba.

Ekkor, a gyász és veszedelem tetőpontján, előállott Szécsy Dezső, a Dénes bán fia és igy szólott a szomoru, elcsüggedt királyhoz:

— Kedves uram! Felséges királyom! A czudar ellenség téged akar megkeritni minden áron, a legnagyobb, legfényesebb martalékot! Látom a szándékát, de nem lesz belőle semmi! Add ide nékem, alázatos szolgádnak, a te királyi köntösödet, hadd vegyem magamra; te pedig méltóztassál fölvenni az én öltönyeimet; és arra kérlek: ne habozzál, hanem engedelmeskedjél most nekem, aki eddig a te engedelmes alattvalód voltam! Mert nincs idő a habozásra! Sietni kell!

— Mit akarsz, fiam Dezső, mit akarsz?

— Király akarok lenni ebben a hegyszakadékban!

— Azt akarod, hogy meghalj?

— Azt akarom, hogy megmenekülj!

- Fiatal vagy, szép vagy, fiam Dezső! Apád, anyád szemefénye!

— Te pedig a nemzet szemefénye vagy!

— Az embernek csak egy élete van! Becsüld meg, fiam Dezső!

— Ha száz életem volna, azt is örömmel odaadnám érted és hazámért!

Könnyező szemmel vetkőzött a király; örvendező mosolylyal vette magára Szécsy Dezső a király ruháit; sarkantyuba kapta hófehér ménét és nyargalt előre; oda, ahol legtöbb oláh ólálkodott; ahol legsürübben omlott a kő, leggyilkosabban süvitett a nyíl, legjobban pusztitott a halál. Róbert Károly még hallhatta menekülése közben, amint a gyáva bestiák, akik a magyar oroszlánokat csak lesből merték elejteni, örömittasan fölorditottak. Ebben a pillanatban halt meg Szécsy Dezső.

Az orgyilkosok azt hitték, hogy a király esett el. És nem csalódtak egészen. Abból a daliás testből, mely összetörve hevert a véres szakadékban: igazán királyi lélek szállott a magasba!

Roland, a hős paladin, aki elesett Roncevalnál, nem volt olyan dicső, mint a mi Szécsy Dezsőnk! Roland, amikor rácsaptak a szaraczénok, még élni akart, még a kürtjébe fujt, mértföldekre hallszó búgással még hivta Nagy Károlyt, hogy forduljon meg a frank hadakkal és segitsen rajta.

Szécsy Dezső azt akarta, hogy meghaljon. Fenséges elhatározással, föl akarta áldozni magát. Tudta, hogy nincs remény. És mégis ment. Ment, boldogan, mint a nászára siető vőlegény. Ment, félelem nélkül, ragyogó képpel, mint egy szabaditó angyal. Ment. Egyenesen a halálba. Egyenesen a halhatatlanságba.

És most ott ül fényben, dicsőségben Jézusnál, a vértanuk istenénél. Századok óta ott ragyog a hősök sorában. Századokig ott lesz és örökké ott marad a magyar nemzet büszkeségei, az emberiség példaadói közt!

17

LOTZ KÁROLY

NAGY LAJOS KORA

NAGY LAJOS KORA

IRTA
IGNOTUS

Kelet és Nyugat össze-ölelkezésének, Kelet és Nyugat mesgyéjén tanyát ütött magyarságnak, Európa közepébe idecseppent, gyökeret vert, kivirágzott, gyümölcsöt termő kis darab Ázsiánknak jelképe s egyben legszebb valósága: örök dicsőség s letűnt nagyság hajnali s alkonyi elegyes fényében ragyog az utód felé a tizennegyedik század. A hetvennégy esztendő, mely a félig-meddig kalandor szicziliai királyi vérnek, Carobertonak, magyar királylyá való választatásától, a világ egyik leghatalmasabb urának, az ízig-vérig magyar Nagy Lajos királynak haláláig eltelik (1308—1382), második honfoglalása a magyarságnak. A történelem néha, mintha programmot állítana a nemzetek elé. Ilyen programm volt a tipikus Keletnek s a tipikus Nyugatnak: a magyaroknak s az Anjouknak találkozása. Nép, amely tele van büszkeséggel, önállósággal, a maga úri jogainak kevély tudatával: ez az egyik fél, Európának akkori rabszolga és hűbéres, dinasztiát csereberélő s házassági üzletei számára akarat nélkül való jószágszámba menő népei közt sajátos és idegen jelenség. Ez a Kelet virágja, ilyet Európa nem terem. A másik fél a nemzetközi dinasztia, melyben egybefolyik olasz és normann vér, ma Angliában úr, holnap Szicziliában, lenn a Havasalföldön s fönn Lengyelországban, s más jogot, törvényt, vagy köteléket nem ismer, mint a maga uraságát. Ez meg egészen európai termék s a magyarság előtt megfoghatatlanul idegen. Mikor Károly Róbert követeli a magyar trónt, csak mert ő az ötödik István dédunokája; mikor fia Gentile, a pápa követe, a Krisztus helytartója jogánál fogva megteszi Károly Róbertet Magyarország királyának: e beszédet, melyet Londontól Nápolyig mindenütt megértettek volna, a királyi érzésü és buzgóan vallásos magyarság még sem akarta megérteni. A nyugati herczeg, de még a tudós és nagy emberismerő papi fejedelem előtt is első perczre különös, mulatságos és gyermekesen makacs hajszálhasogatásnak tetszhetett csak, mikor a kevély keleti urak kifejtették előttük, hogy nekik ugyan kell a szicziliai herczeg, de csak a maguk akaratából és szabad választásából, de még a Szent Széknek sem parancsolatjából. Ám annyi

fenség volt ebben az önérzetben, hogy önkéntelen meghajolt előtte a világi s az egyházi fejedelem is. E napon kezdődött meg az a vegyi folyamat, mely a Nagy Lajos korszakát adja a történelem Pantheonja számára.

Károly Róbert az átmenet Nagy Lajos felé. Ő maga fölfuvalkodott nagyúr, ki agyofinomodott olasz létére, mélyen megveti a barbár népet, melynek fölébe került. E nép, mely még gőgösebb, még fölfuvalkodottabb nagy urak közt oszlik meg, kik előtt értéktelen elpuhultság a nyugati műveltség s tűrhetetlen rabság a nyugati fegyelem. De a Caroberto fegyverei előtt sorra meg kell hajolniok a Csákoknak, a Záchoknak s az erdélyi vajdának. Viszont az Anjou-vérnek a koronázó esküt latinon kivül magyar nyelven is le kellett tennie. Igy ütközött s egyben csiszolódott is össze élről-élre e két kemény drágakő. Nagy Lajos alatt már együtt ragyog s ragyogása betölti a világot.

Európa történetében Nagy Lajos az első tudatosan nemzeti király. Az ő idejéig a királyság a nemzetek fölött állott — ő volt az első, ki erejét a nemzetből meritette. Ilyen alakulat akkoriban csak magyar földön keletkezhetett: az alkotmány s a nemesi egység hazájában. A magyar adta az akkori világnak azt a tanitást, hogy akik egy korona alatt élnek: egyek, s nem királyi kegyelemből élnek, hanem a maguk jogán. Igy ismertették meg a királyságot egy addig ismeretlen valamivel: a kötelességgel. Az Anjouk meg olyasmit hoztak magukkal, ami a Duna mentén volt ismeretlen: rendet és fegyelmet. Mindenek atyja csak úgy lehet a király, ha ura is mindeneknek s mindenkinek jogát csak úgy tisztelheti egyformán, ha mindenek felett egyformán úr. S ha király és nemzet fölött egyformán legfőbb egység a szent korona, a ragyogását egyformán kell szolgálniok vér- és pénzadóval. A magyar közjogi sajátságokból s a nyugati hűbériségből ami jó és életre való, az Anjouk uralkodása alatt igy olvad egybe azzá az eleven egészszé, mely Anglián kivül Magyarországot teszi a közjog s az alkotmányosság klasszikus hazájává.

E kelet-nyugati új szellem az, mely Nagy Lajos alatt világraszóló csudákat mivel. Ez válatja az olasz s franczia fejedelmi vért magyarrá, melynek pezsgéséből kiforr a fajszeretet s a nemzeti kegyelet, mely a középkorban oly idegenszerü. Nagy Lajos azzal kezdi királyságát, hogy elzarándokol a nagy nemzeti király, Szent László nagyváradi sírjához. Megiratja, melyekkel addig senki sem törődött, a magyar nemzet krónikáit. Más trónokra való igényeiben nemcsak a vérség jogait hangoztatja, hanem, például a Balkán és Dalmáczia felé, a magyarság történeti igényeit is. Viszont a magyar tipus is megváltozik. A Kupák és Gyulák, a Vaták, a Csákok s a Záchok zabolátlan és forradalmi alakjait fölváltják a Szécsy Dezsők, kik, mint ez a Havasalföld szorosaiban Róbert Károlyért, életüket

adják a királyért; a Laczfiak, a Kontok, a Gilétek s a Telegdiek, kik a király hadvezérei és diplomatái. S ezzel egyben bevonul a magyarság az európai diplomácziába is. Magyar urak s magyar főpapok járnak Avignonba, Nápolyba, Lengyelországba s Oláhországba, — a magyar király visegrádi palotája pedig vendégül látja a világ urait s azok követségeit. Egyetemek alakulnak, paloták emelkednek s Kelet népe eltelik a Nyugat míveltségével. S ez nem czafrang, nem külső máz, nem különösség többé; nem exotikum már a magyarság, mint volt addig még hatalmas erőkifejtéseiben is, mikor kalandozásait a nyugat egy sorba vetette a hún- és tatárjárásokkal. A magyar lobogó együtt leng a többi népekével; a magyar király igénye s a magyar nemzet uralma nem természetellenesebb és nem jogtalanabb akár a császár igényeinél és jogczimeinél sem. A magyar tette az Anjoukat nagy dinasztiává s az Anjouk szerezték meg a magyarságnak az európai polgárjogot.

S ez az igazi nagy érték, mely az ő idejükből a mi számunkra megmaradt. A három tenger mosta nagy birtokok széjjelestek, más kézre kerültek; a magyar lobogó véresen és megtépve merül alá és merül föl a történet sokadalmaiban s a magyar dicsőséget hosszu időkre beárnyékolta a magyar gyász. De hogy az Európa közepén társtalan és rokontalan árválkodó maroknyi magyarság az élet minden gyökérszálával egybenőtt a történelemcsináló világgal s lombjait bármint megtépte a vihar, e gyökerei épek maradtak, folytonos újjászületésre: a magyarság nemzeti életének ez a titka a Nagy Lajos idejének öröksége. A világtörténet szótárába ő iktatta bele a magyar nevet.

A MÁSODIK NAGY MEGPRÓBÁLTATÁS

IRTA
AMBRUS ZOLTÁN

Jöttek pedig a tarfejü pogányok, Mahomet hivei, hogy, utoljára és utolsóképpen, államot alkossanak Európában és elsöpörjék az egész czivilizácziót, mely a Kereszt jelében fogantatott.

Egy kicsit nem maguktól jöttek! Ugyanaz az elemi erő sodorta őket előre, amely Magyarországra az első megpróbáltatást mérte: a mongol horda hatalma. Ez űzte őket Örményországba, ez szereztette meg velök a régi Frigia egy részét s ez birta rá vezéreiket, hogy a terjeszkedésre kényszeritve, szemet vessenek a haldokló bizanczi császárságra s mert az étvágy evésközben jön meg, a szomszédos és nem éppen szomszédos területekre. A szél hordta őket erre, az elementáris hatalmak: s egy óriási lökés erejével zúdulnak rá a belső tusáktól kifáradt Nyugatra.

Az ozmánok a tizennegyedik század közepén ütik fel fejöket Európa szinpadán s megjelenésökkel új korszak kezdődik Nyugat történetében: a keresztény népek századokon át tartó küzdelme egy kemény ellenféllel, akivel megalkudni, összeférni, egygyé-olvadni lehetetlen, de akit lebirni is rengeteg feladat. Mert nemcsak számban, nemcsak a tömegükkel imponálnak; hatalmas alkotásu faj ez, mely teherhordásban nevelődött s a birkózást tette élet-hivatásává.

A nyugottal szemben még egy nagy előnyük volt: a harczra való nagyobb készségük, pontosabban szólva, állandó hadseregük! Amikor Urchán szultán szervezte első állandó hadseregét, nagyon megelőzte a nyugati czivilizácziót. Ezzel már félig-meddig biztositotta a török fegyverek sikereit. Az ozmánok janicsárjaival, akiket arra neveltek, hogy örökkön katonáskodjanak, csaták közepette éljék le a számukra kimért időt s szinte okvetetlenül fegyvertől haljanak meg, szpáhijaikkal, akiknek hadi kötelezettsége öröklődött s akiknek olyan földekből kellett megélniök, amelyeket maguk hóditottak meg: mit állithatott szembe a fenyegetett Európa? Zsoldosokat, szedett-vedett gyülevész népet s azoknak a nemzeteknek az energiáját, amelyekre nézve a győzelem, földrajzi helyzetüknél fogva, a „lenni vagy nem lenni“ kérdése volt.

18

MATEJKÓ JÁNOS

A VÁRNAI CSATA

Az utóbbi energiát, tudjuk, oroszlánrészben — s itt nagyon helyén van ez a szó — Magyarországnak kellett szolgáltatnia. Rá nézve élet-halál harczról volt szó; neki kellett tehát feltartóztatnia a hozzá képest iszonyu áradatot s megvédelmeznie, nemcsak magát, hanem egyszersmind a kereszténységet, a háta mögött nyugtalankodó egész czivilizácziót. Neki kellett a legelsőbben helyt állnia a századokig tartó küzdelemben, vérrel és ismét vérrel; neki kellett mindig az első sorban lennie s ő volt az utolsó, aki a küzdelem eldőltével lélekzetet vehetett: a czivilizáczió ő rá háritotta, hogy a túlnyomó erő ellen háromszáz esztendeig védje a keresztény világ termopylaei szorosát. Mennyi vér és mennyi dicsőség!

És a hogy a törökök Európa földére teszik lábukat, Magyarországnak ez a világtörténelmi szereplése már szükséggé válik. Az első, aki komoly ellentállást fejt ki s útját akarja állni az inváziónak: Lázár szerb király a koszovopoljei ütközetben életét veszti. Az oszmán áradat elfoglalja Oláh- és Bolgárországot, betör az egykori Hellasz földjére s meg akarja vívni Konstantinápolyt. Ekkor Zsigmond császár ront rájok kereszteseivel, de a nikápolyi csatában a keresztény sereg megsemmisül. Majd ujabb akadályt gördit a hóditók elé ugyanaz a terjeszkedés, mely őket Európába szoritotta. A mongolok betörnek az oszmánság ázsiai tartományaiba s meggyőzik Bajazidot. Csak II. Murád gondolhat ismét Konstantinápoly ostromára, de neki már le kell számolnia a magyarság erejével. Ennek készülődése irányt változtat vele és kezdetben győz: Galambócz várát elfoglalja. De nemsokára jobban meg kell ismernie ezt az erőt s megkezdődik Hunyadi János szereplése. A nagy hadvezér egyik diadalt a másik után aratja: Szendrő után a szentimrei győzelem, aztán a vaskapui. S Murádnak békét kell kérnie. Szerbia és Oláhország egy része visszakerül Ulászló fensősége alá; megkötik a szegedi békét: 1444-ben.

Ugyanez az év a várnai csata éve; azé a csatáé, mely az oszmánság európai hatalmát megszilárditotta.

Ennek a vereségnek a története telidestele van tanulságokkal. Mennyi hibának kellett közrejátszania, hogy a magyarság egy csapással elveszitse mindazt, amit esztendők során vívott ki, pazar véráldozattal!

A diabolus rotae itt is az olasz perfidia, melynek, sajnos, olyan jelentős szerep jutott Magyarország történetében. Az olasz perfidia s a magyar hiszékenység, meg a magyar lobbanékonyság. A trónon egy húsz esztendős fiatal ember ül, a Jagellók és Nagy Lajos leányának vére; az, akit Hunyadi János helyezett elébe a posthumus és csecsemő trónkövetelőnek. Hajlandóságok dolgában méltó unokája a nagy királynak, de temperamentumra az örök lengyel: a slavus saltans. Nem siket a jó szóra s Hunyadi tanácsára megköti a törökkel a békét tiz esztendőre, de nyugtalan vér, mely az okosság

követelését szinte nyügnek tekinti. S a kisértés nagy. A velenczei hajóhad vezére azzal biztatja, hogy: most vagy soha! üssön a törökre, mert, mialatt Ulászló támad, ő majd a Helleszpontuson meg fogja gátolni, hogy az Ázsiában csatázó Murád otthon teremhessen; a pápa is biztatja, több fejedelemmel egyetemben, akik mindent megigérnek, s azonkivül még sokat. A Jagello mindezt készpénznek veszi; ámbár maga se tudja, mit akar. Végre is egyet gondol, megindul vagy húszezer emberrel s meg se áll a Fekete-tengerig. Várnánál aztán megtudja, hogy a velenczei eladta magát Murádnak és vezetőnek állott be a török sereghez. Csak Hunyadi nem veszti el a fejét; a veszedelem, ellenkezőleg, mintha megkettőzné az erejét. És sztratégiai bölcsesége valóra váltja a lehetetlent: olyan erővel veri vissza a támadást, hogy Murádnak már menekülnie kell. De Ulászlóban ismét feltámad a slavus saltans; vére pezsegni kezd s ki akarja venni részét a diadal mámorából. Bele rohan a csatába, bátran és vakon, mint egy pillangó a lángba: ott is marad. S eleste ugy megriasztja az egész sereget, hogy a koczka megfordul s hiába Hunyadinak minden erőfeszitése, a pillanatnyi győzelem-mámort zürzavar és fejetlenség váltja fel: a csatavesztés tökéletes.

Várna: az oszmán invázióval küzdő magyarság első igazi veresége; Várnával kezdődik a török világ Európában. 1444. november tizedikén következett el Magyarországra a második nagy gyásznap.

De nemcsak a sikerek, a győzelmek a nemzeti erő fokmérői: a megpróbáltatások még inkább. A megpróbáltatások idején tünik ki, hogy mekkora a nemzetben az életerő, a szívósság, az ellentállás, amint hogy az egyes embert is főképpen az jellemzi, hogy miképpen tudja viselni a sors csapásait. Szép győzni, de még szebb: felemelkedni és újra küzdeni. Várna temetője lehetett volna a magyarságnak s alig hogy pár év elhalad: Magyarország nagyobb, mint valaha.

CSÁSZÁRTALÁLKOZÁS NAGY-VÁRADON

IRTA VARGA OTTÓ

„Európa szinpadán mi is játszottunk,
S mienk nem volt a legkisebb szerep“

énekli Petőfi fenséges dalában és vele oly igazságot mond, mely nemcsak a költő szent hevülésében igaz, hanem amit a hidegvérrel latolgató történet is valóságnak bizonyit.

Zúgó viharként csaptunk Európára honfoglalásunk idején és háromnegyed évszázadon át porba gázoltunk országokat, nemzeteket az Északi-tengertől a Földközi-tengerig és Konstantinápolytól az Atlanti-óczeánig. Igy tettek a kelta, germán népek is, általán ily világrázó robajjal járnak a talentumos nemzetek, amig szilaj tehetségüket meg nem szeliditette vallás és műveltség.

Azután megismertük az igaz hitet és az erőtől duzzadó szilajság keresztény alázattá nemesült; országunk Mária országa, turul helyett kereszt a jelvénye. Az Árpádok hős fajából koronás szentek, asszonyaiból a tiszta élet liliomai, az irgalmasságnak, emberszeretetnek örök példái lettek. Hivatásunkká vált a hátunk mögött elterülő keresztény, művelt világnak oltalmazása Kelet barbárai ellen és eszményünkké Szent László, a buzgó keresztény, a lovagias férfiu és a hadrontó harczos. Igy viaskodtunk századokon át kún-besenyővel, tatárral, törökkel szinte végpusztulásunkig. Hol az az uralkodó ház, mely annyi nemes szentet adott volna az égnek, mint a magyar Árpád-ház dicső fajzata? és hol a nemzet, mely a legnemesebbért, az Istenért és hazáért küzdő hősöknek fényesebb sorát mutathatná, mint a magyar? Széles e keresztény világban maig és mindennap megkondul a déli harangszó; Isten-imádás mellett az is a te dicsőségedet hirdeti: magyar csatatér, Belgrád!

Államot alkottunk a Kárpát-ölelte Duna-Tisza vidékén, ahol a germán-szláv-világ árja csap össze, ahol Nyugati és Keleti császárság viaskodik külön műveltségével, ahol semmiféle nemzet huzamosan megállani nem tudott. Mi megálltunk és elválasztottuk, ellensúlyoztuk az egymást össze-

morzsoló külön faju, nyelvü, műveltségü, de éppen ezért az általános emberi művelődésben hivatásos, nagyszámu nemzeteket. És államunk az emberiesség és szabadság országává lett. Kálmán királyunk már 1100 körül eltörli a boszorkányégetést, mert boszorkányok nincsenek; a keresztes háboruk korában Európa-szerte üldözött zsidók menhelyet találnak itt, a kereszténység védbástyáján: mert azok is emberek; a renaissance előbb jut nálunk virágzásra Hollós Mátyás idejében, mint szülőhelyén kivül akárhol. Jobbágyunk súlyos teher alatt nyög, de a legműveltebb Nyugat ius primae noctisáig nem jutunk; számtalan és sokféle nyelvü néppel élünk együtt, de az öntengelye körül forgó Magyarország ideje soha ilyfajta lázadást nem ismert. Törvényünk tiltja az apa bűnének megtorlását ártatlan családján, és a magyar asszony olyan állást foglal el a közéletben, mint tán sehol a világon. A távoli angol nemzettel egyidőben mi vetjük meg az aranybulla által már 700 esztendővel ezelőtt az alkotmányos élet alapját; és a mi nemzeti géniuszunk fejleszti ki a szent korona eszméjében az államszervezés legmagasabb ideálját, melynél fogva az állampolgár mindent, de mindent föláldozhat a közösségért anélkül, hogy személyes függésbe jönne, anélkül, hogy személyes legmélyebb hódolata mellett is férfiu önérzetén csorba esnék. Ez emberies és szabad haza pedig tisztelt és hatalmas volt a nemzetek sorában. Van idő, hogy Kelet-Európa fejedelmei a magyar királyok irányitó szavára intézik el viszályos ügyeiket; Visegrádon, Budán nemzetközi nagy kongresszusokat tartanak, a magyar lobogót három tenger uralja, a német császár magyar voltával kérkedik és a büszke Bécset magyar fekete sereg igájába szoritja.

E fényes idők egyik jelenetét ábrázolja Bihari Sándor képe.

1412-ben történt, amikor Zsigmond volt a magyar király és egyuttal a németek császára is. Huzamosb idő óta egyenetlenkedtek már akkoriban Magyar- és Lengyelország, továbbá Lengyelország meg a német lovagrend és velök zavarogtak egymás közt is a tőlük függő kisebb uralmak: osztrák, sziléz herczegek, lithván és novgorodi fejedelmek, masszovai herczegek és mások. A pápaság rossz szemmel nézte a két nagy országnak viszályait akkor, amidőn Oroszország fölött még a pogány tatár uralkodott, a Balkán-félszigeten pedig az ugyancsak pogány török nyomult előre, miután Nikápolynál az egész nyugati kereszténységet legyőzte. A pápaság mindent el is követett, hogy a kereszténység e két előre tolt védbástyája viszálykodás helyett barátságos kezet fogva, oltalmazzák tovább magukat és a mögöttük elterülő keresztény világot, úgy amint addig is oltalmazták.

Ily körülmények közt hivta meg Zsigmond császár-király személyes találkozóra Magyarországba sógorát, Ulászló lengyel királyt. Ulászló elfogadta a meghivást és miután megbizottaik előzetesen Ófaluban elintézték a függő

kérdéseket: a lengyel király a masszovai herczegekkel, a novgorodi fejedelemmel, sok lengyel országnagygyal, főnemessel, 6—8000 főre menő lovascsapattal Magyarországba indult. Óriási udvari kiséret, pompa közt vele jött királynéja is, hogy unokahugát, a magyar királynét meglátogassa. Zsigmond nem kevesebb fénynyel várta vendégeit a határokon, azután együttesen a kis, határszéli városkába mentek, Lublóra és ott márczius közepén forma szerint is megkötötték az e helyről elnevezett békét.

Miután a két király és királyné Kassán töltötték a husvéti ünnepeket, mindnyájan Nagyváradra zarándokoltak, Szent László sírjához, akinek tisztelete mindennél általánosabb és érthetőbb volt abban az időben, mind a két országban. Mind a két uralkodónak elődje, Nagy Lajos, azt a pogányverő szent királyt választotta példaképül; a sírjához sereglő mindkét ország nagyjainak apái csak nem régen is, oltalmának segitségül hívása mellett vívtak együtt nehéz, diadalmas harczokat a pogány lithvánokkal, tatárokkal.

Ott, a váradi székesegyházban, a pogányverő szent királynak fehér márványból ékesen kifaragott síremlékénél fogadja ujra a magyar király a lengyel királyt, vendégét, fegyvertársát a pogányok ellen való harczában; és ott kérik áldását megkötött békéjükre és segitségét további küzdelmökben. És talán ugyanakkor ott tesz egész életre való fogadást a magyar király testőrségének egy fiatal, akkor még névtelen lovagja, akinek neve azonban 30—40 év mulva besugározza az egész keresztény világot, s akinek elsőszülött fia szintén László nevet viselend.

A királylátogás ünnepségei Budán érték tetőpontjukat, ahová május közepén, kevéssel pünkösd előtt értek. Oda sereglett a pünkösdi ünnepek után a német fejedelmi világ: két osztrák herczeg, két bajor herczeg, valami nyolcz sziléz herczeg, sok gróf és lovag; ott volt a pápának, a franczia és angol királynak, valamint Európa egyéb uralkodóinak követsége; ott mutatták be hódolatukat a magyar szent koronának hűbéresei, köztük Lázárevits István, a szerb despota, Hervoja spalatói herczeg, Hranics Sandalj bosnyák vajda; és oda gyülekeztek a magyar egyházi és világi nagyok olyan pompával, kisérettel, hogy például egymagának a macsói bánnak kiséretében ezer lovast számlálunk. Es voltak ez igazán nemzetközi kongresszuson világraszóló játékok, ünnepségek, vadászatok, egyéb mulatságok; és szövődtek óriási, az egész keresztény világot átfogó tervek: a három pápaság megszüntetéséről, a keresztény világ egyesitéséről, a keleti egyház visszatéréséről és az egységessé váló, egész keresztény világnak együttes hadjáratáról a Kelet pogány barbárai ellen . . .

V. LÁSZLÓ UDVARA

IRTA
HERCZEG FERENCZ

Estebéd idején a kis király ott ül a budai vár képes termében, unottsággal a szivében. A falakról csatanyerő barna férfiak képei néznek le a bús szőke gyermekre.

A király nagybátyja, Ulrik úr, melléje ül és irást tesz eléje.

— Ha nincs ellenedre, ird alá, kegyelmes öcsém.

László király a kezébe veszi a tollszárát, hogy odarajzolja a nevét, miként máskor szokta. De aztán egyszerre fölemeli a szőke, makacs Habsburg-fejét.

— Tudni akarom, hogy mi van ebben a levélben?

A kormányzó kedvetlenül méri végig királyi öcscsét, majd gúnyos meghunyászkodással mondja:

— Kegyelmes üzenet ama Hunyadi Lászlónak, hogy Nándorfehérvár végvárát adja a kezembe — adja a te királyi kezedbe . . . Igy végeztük el a futtaki országgülésen.

A Hunyadi név hallatára egyszerre vérvörös lesz a király arcza . . .

— Megint Hunyadi — mindig Hunyadi! A tanácsosok Hunyadi János bölcseségével példálódzgatnak, a hegedősök a nagy Hunyadi csatáiról regélnek, a fiatal udvaronczok Hunyadi-köntöst viselnek és a lányok Hunyadi Lászlóról suttognak.

A király nemrégiben szemtől szembe látta a nagy János úr fiát, a futtaki gyülésen. Kevély tartásu, hosszu termetü úrfi. A nyaka olyan ínas, mint a fiatal ménlóé, az arcza barnapiros, a tekintete szúrós, vakmerő, mint a karvalyé. Mikor felszólalt a gyülésen, ízibe elcsendesedtek a különben oly lármás urak. A hangja metsző és erős, akár a jász kürté. Kissé akadozva beszél, katonás nyerseséggel. De amit három tudós püspök órákig tartó oráczióikkal se tud a közrendek kemény fejébe verni, azt ő egy talpraesett, a lovas életből vett hasonlattal tüstént megmagyarázza „édes magyar véreinek," miként a szűrös nemeseket nevezi. Beszédközben egyszer a kardjára csapott, egyszer pedig a halántékához emelte a jobbját. Az urak, főleg a közrendből valók, rajongó áhitattal nézték a barna kezét,

melyen kötélnyi ínak duzzadoztak és mely már nem egy pogány ebet lóditott be a pokol kapuján...

A kis király azalatt elszomorodva kulcsolta össze a maga rózsáskörmű, keskeny két leánykezét. Csodálat, fájdalmas irigység és rettegés szállotta meg ingatag szivét. Hej, miféle bűbájos mestersége van ennek a végvári kapitánynak, hogy igy uralkodni tud az izgága nemzetségek fölött? — Minap a király meghagyta csiszárjának, hogy készitsen neki szakasztott olyan ezüstinget, mint amilyet Hunyadi László visel.

Hogy határoz az én kegyelmes öcsémuram a végvárak dolgában? kérdezte most ujból Ulrik úr.

A király elgondolkozott.

Tudod bátyám, hogy mit mondott Gara uram? Azt mondta: minden Hunyadi olyan, mint a farkas-eb, amibe beleüti a fogát, azt nem tudja többet elereszteni, még ha akarná sem. Hunyadi László nem fogja átadni a várát!

Lesz rá gondom, hogy kitörjem az ebfogát! mormogta a kormányzó.

A király ezuttal szokatlan makacs volt.

Jó volna, ha kikérnők a zászlós urak tanácsát, mondotta, fontoskodó ránczokba szedve a homlokát.

Ekkor megnyilt az ajtó. Vidám kurjantás és zeneszó hallatszott. Furcsa csapat vonult be a komor terembe. Elől Koppantó jött, a király bolondja, aztán néhány lantos ember és féltuczat ékes köntösü, virágpártás némber. A leánycsapat megállott az ajtóban, egyik kivált közülök és odalejtett a király elé; mélyen meghajolt, magába összesüppedve, mint a kigyó, ugy, hogy a homlokával a szőnyeget érintette, aztán egy gyors és kecses mozdulattal odadobta a kezében levő fátyolt László lába elé.

A leány messzi keletről jöhetett. A haja szénfekete volt, arczát és mezitelen karját finom barna zománczczal futtatta be a nap, a szemében is a déli nap perzselő heve csillámlott. Olyan volt, mint azok a karcsu, aranysárga, bóditó virágok, melyek messzi puszták ingoványaiban viritanak.

Koppantó odaült a székes dobogóra és szokott arczátlanságával odakiáltott a királynak:

— Nyisd ki mind a két szemedet, kis komám!

A hegedősök valami ősrégi havasalföldi besenyő dalba kezdtek. Valami csodálatosan vad, vérforraló üteme volt a dalnak. Ha lehunyta az ember a szemét, azt képzelhette, hogy hallja a besenyő hadak zaját, amint végigszáguldanak a messzi rónaságon. Az egyik hegedős olykor-olykor fojtott rikoltást hallatott, ami úgy hangzott, mint a vérszomját türtőztetni nem tudó kopjás csatakiáltása.

A fekete leány fölemelte a két karját és különös, idegenszerü méltósággal, nesztelen párducz-léptekkel körüllépett a termen. Az arcza kipirosodott, a szemét félig lehunyta, a keskeny piros ajka pedig úgy vonaglott, mintha fájdalmat érezne. A karcsu teste lassanként ritmikus hullámzásba jött, mint a fiatal pálmafa, mikor a forró szélviharral küzködik.

László király sápadt arczczal, némán nézte a tánczot.

Ekkor halkan megszólalt a kormányzó:

– Király uram, ha nem akarod aláirni a levelet, menjünk a tanácsterembe, az urak már együtt vannak. Ámbátor én azt hiszem, hogy kár volna még tovább rágódnunk a végvárak dolgán...

– Igen, kár volna, mondta rekedt hangon a király.

A kezébe vette a tollat és habozás nélkül, de remegő kézzel, odairta nevét az irás alá.

És sem a király, sem a hideg, eszes Ulrik úr nem sejtették, hogy a tollvonásnak mi lesz a következménye. El fogja metszeni Czillei Ulrik hazug torkát, levágja Hunyadi László szép fejét és korai sírjába dönti a királyt. Mindezt egy éven belül. A véres éjszakában pedig, mely Magyarországra hárul, vakító fényü csillag születik meg: Mátyásnak, a gyűlölt, rettegett és irigyelt Hunyadi-ház királyi sarjának szerencsecsillaga.

19

BIHARI SÁNDOR

ZSIGMOND A NAGYVÁRADI SZEKESEGYHAZBAN ULAS[illegible]

DUGOVICS TITUSZ HALÁLA

IRTA INCZÉDY LÁSZLÓ

Sok győzelmes csatának dicsőségéről beszél nekünk a magyar történelem, de egy sincs fogható a nándorfehérvári diadalhoz. Ez az ütközet következményeiben is nagyjelentőségü volt: hét évtizedre vetette vissza a török uralmat Magyarországon.

Nemzeti hivatásunk, mely a nyugoti műveltségnek és a keresztény Európának megvédése volt, ekkor állotta ki tűzpróbáját. S mivel ez a nemzet átértette feladatát és hittel, lelkesedéssel lépett szolgálatába Gondviselés-szerü hivatásának, csodálatos győzelemmel gazdagitotta a magyar dicsőséget.

Hiányosan felfegyverzett, gyakorlatlan sereg állott szemben a hatalmas török szultánnak másfél százezernyi haderejével. Capistrano János toborzotta össze ezt a keresztes hadat. Kaszákkal, fejszékkel jelentek meg a táborban a lelkes harczosok, akiket a föld népéből, jobbágyokból és munkásokból gyüjtött össze a lángszavu szerzetes. Mintha a bibliának szent jelenete ujult volna meg, mikor Gedeon háromszáz kiválogatott harczosával, fegyvertelen kézzel megy az amalekiták ellen és legyőzi a túlerőt Istennek segitségével. Nincs más fegyvere, mint a hit, amely kiirtja a szivekből a gyávaságot, a halál félelmét s amely felgyujtja a tömegben azt a hősi lelkesedést, amely nagy tetteknek és halhatatlan dicsőségnek szülő-anyja.

Egy igénytelen szerzetes jön be az országba, aki még nyelvünket is csak törve beszéli, de szivében ott él az ő magasabb küldetésének öntudata. Ez az élő hit benne az egyetlen erő, amely nagy elhatározásra inditja őt. Ott hagyja előkelő, fényes családját, birói pályáját, szétosztja minden vagyonát a szegények között és szőrcsuhába öltözve, kezébe veszi a keresztet, hogy visszaállitsa a megromlott középkorban az evangéliumi eszmék tisztaságát, vagyis Isten országát e földön. Megadatott neki minden tehetség, hogy magasztos czélját emberfeletti erővel szolgálhassa. Átható, érczes hangja, bámulatos emlékező-tehetsége, lángoló buzgalma, tántorithatatlan meggyőződése oly hatalmas szónokká teszik, hogy képes

meginditani, magával ragadni az egész tömeget, amely boldogan követi őt a dicső halálba.

Mert nagy erő van a hitben s az a gyenge ember ellenállhatlanná lesz az ő erős hitével!

Hazájában Capistrano egy eszményi czélnak szolgálatára szenteli életét. Olaszországot akarta az érzéki élet züllésébből kiemelni, hogy az áldatlan hatalmi versengések helyett magasabb czélokra, eszményibb feladatokra irányitsa nemzetének figyelmét. Hire futó tűzként terjedt az egész világon. Ahol megjelenik, körülveszi őt a hivők sokasága, akik megindulva hallgatják a meggyőző szavu apostolt és lelkük mélyében megrendülve követik útmutatását.

Hire eljut Magyarországba is. A hős Hunyadi János e szent életü férfiuban isteni segitséget lát, akit az Ég küld hazájának megmentésére. Sietve irja hozzá e sorokat: „Atyaságodat egész családommal együtt a legbuzgóbban és lángoló sóvárgással várom!“

Capistrano nem várat magára sokáig. Megjelenik Győrött, hogy lángra gyujtsa az egész országot és megtörje a törökök fenyegető hatalmát. A Tisza és Duna között gyüjti táborba a feltüzelt keresztteseket és oda vezeti a legnagyobb keresztény hősnek: Hunyadi Jánosnak segitségére, hogy a török ellen induljanak, akik már körülzárták Nándorfehérvárt.

Ez a két csodálatos alak egymást kölcsönösen kiegészitette. Capistrano öntötte a szivekbe a hitbuzgó rajongást, Hunyadi János hősiessége és hadvezéri bölcsesége pedig győzelemre vezette a lelkes tömeget. Talán nemzetünk hősének fényes életét akarta egy dicsőséges harczi tettel megjutalmazni az Ég s azért küldötte táborába ezt a szentet, hogy Hunyadi utolsó nagy feladatát megoldani segitsen.

Háromszáz ágyu töri a falat s romokban hevernek a belgrádi sánczok. Ez a végvár most Európa kulcsa s egy maroknyi csapat védi a félhold ellen a szent kereszt jelvényét. Hunyadi sógora, a vasfejü Szilágyi kétségbeesetten harczol a rombadőlt falakon s várja a segitséget. De hiába az őrség emberfeletti kitartása, körül van fogva a vár s a török hajóhad elhelyezkedik a Dunán, hogy a felmentő seregnek útját állja. A magyarok csak sajkákat és dereglyéket tudnak a hajóhaddal szembeállitani, de ezeket Hunyadi vezeti, Capistrano lelkesiti és fényes győzedelmet aratnak. Három török gálya elsülyed, négy a magyarok kezébe esik, a többi megfutamodik. Ez a győzelem megnyitja Hunyadi fegyveresei részére Nándorfehérvár kapuit, a keresztesek pedig a Száva balpartján kezdenek gyülekezni.

Julius 21-én megkezdődik a nagy ostrom. A törökök áradata elboritani készül a kis szigetet, mint a viharos tenger hullámai a partot. Nincs menekvés, nincs segedelem. Háromszor nyomulnak a tömött sorok a várba

s véres utczát nyit holttestekből közöttük a magyar vitézség, de a hősi karok lankadnak s a sziveken erőt vesz a csaták legnagyobb réme: a csüggedés. Most már a lelkesitő szó kevés, lelkesitő példa kell a tömegnek, hogy lángra gyúljon újra a lelkekben a hit, a reménység és a győzelemre vezető hősi bátorság.

Ez a példa sem hiányzott! Nézzétek azt a magyar közvitézt, aki ott harczol kétségbeesetten a várfokon a törökkel, hogy megakadályozza a félholdnak, mint győzedelmi jelvénynek, kitüzését a falakra! Nincs már a kezében fegyver, de puszta kézzel szoritja magához az izmos törököt és égre tekintve küzd bizodalommal hitéért és hazájáért. Tudja, kogy az a lobogó félhold ott az ozmán uralom hatalmát jelenti egész Európa fölött, hazája szolgaságát és Magyarország végpusztulását. Talán látta lelki szemeivel a felperzselt falvakat, a rabszíjjra fűzött testvéreket, a megölt csecsemőket, a kiirtott nemzedéket, a hervadó szűzeket és a kereszt árnyékában pihenő ősök feldúlt sírjait! . . . Az itélet nagy napját látta közeledni vérében összeroskadó hazájára; e pillanatban eszébe juthatott a szent kereszt, mely a Megváltás magasztos jelvénye! Ott is egy haldokló alakot: az Isten fiát lát meghalni az emberiségért, hogy önfeláldozó életével megmentse az egész világot.

Ez a gondolat új erőt ád lankadó izmaiba s a vértanuság nemes elhatározásával aczélozza meg tehetetlenségét, hogy ő is Megváltója lehessen hazájának. Összeszedi minden erejét s az átkarolt törököt egy merész ugrással lerántja magával a vértől átázott sánczokba, a biztos halálba — a halhatatlanságba!

Ez a szent példa új reménységet önt a csüggedező szivekbe. Egy martirnak vére száll kiengesztelésül az Ég felé s az önkényt felajánlott áldozat megváltója lőn nemzetének. Dugovics Titusz hősi halála és vértanusága eldöntötte a csatát. Ez az egyszerü közvitéz, akinek nevét nemzeti imáinkba kellene foglalni, megmentette hazájának szabadságát és hervadhatatlan babérágat tüzött nemzetünk történelmének dicsőségébe. Az ő halála a megváltás; nem pusztulás, hanem megdicsőülés. Addig élt, mig befejezte legnemesebb feladatát, amelyet Istennek csak kiváló kegyelme nyujthat halandó embernek. Követte őt nemsokára vezére is, a hős Hunyadi János, aki után Capistrano pár hónap mulva szintén átköltözött az örök életbe.

Addig éltek, mig befejezték magasabb hivatásukat és megmentették a kereszttel együtt nemzetüket, hogy előkészitsék a Hunyadi-ház legifjabb sarjának: Mátyásnak és benne a mi sokat szenvedett hazánknak örök dicsőségét.

HUNYADI JÁNOS HALÁLA

▫▫▫▫ IRTA ▫▫▫▫
PALÁGYI LAJOS

Diadal és gyász! Az utolsó nagy győzelem, melyet Hunyadi kivivott, a nemzet dicsőségének végét jelentette. Alig terjedt el rónákon és bérczeken a nándorfehérvári diadal örömhire, nyomában száguldott a gyászhir, hogy aki e diadalt kivívta, elesett. Bár nem adatott néki, hogy végső győzelme tüzében, a harczi zaj közepette essék el, mégis a nándorfehérvári csata halottja ő, a véres harcztéren szivta magába a gyilkos kórt, mely Zimonyban ravatalra vetette. Utolsó nagy tettével még egyszer megoltalmazta Magyarországot, még egyszer feltartóztatta Kelet romboló áradatát.

Fenséges a halál, mely a hőst dicsősége tetőfokán, legnagyobb győzelme pillanatában éri utol. Mintha a végezet még magasztosabb fénybe akarná vonni a pályát, még jelentősebbé akarná tenni a vezér művét, egyszerre tárván fel nemzetének, hogy mit birt és mit vesztett fiában. Igy érte a magyart egyszerre a fölemelő és lesujtó sors, igy egyesült a győzelem örömmámora a nemzeti csapás sirámával.

Amióta a történelem szálai szövődnek s ameddig szövődni fognak, mindig voltak és lesznek nemzetalkotó s nemzetfentartó hősök. Ha ezek jellemnagyságát és lelki fenségét megbirálni akarjuk, ne azt vizsgáljuk, mennyi hatalmat szereztek, hanem azt, hogy minő czélra szerezték. Mert az a fegyver, az az erő, ami egyiknek csak arra szolgál, hogy a maga és családja nagyravágyását elégitse ki, — a másiknak kezében nemzeti erő. Nem a maga számára gyüjti, hanem nemzete oltalmára. Hunyadi is szerzett kincseket, mint Czillei, — de Hunyadi a haza és a hit önvédelmi harczára forditotta azokat. Ez a különbség a nemzet hőse és a kapzsi oligarcha közt.

De hova tüntek a vádaskodó oligarchák, valahányszor hire jött, hogy a török támadás végveszedelemmel fenyegeti Magyarországot? Különösen hova tüntek akkor, midőn a szultán 150,000 főnyi sereggel, kétszáz hajóval, háromszáz ágyuval Nándorfehérvár elllen indult, hogy az ország kapuját bevegye?

A legválságosabb napokban ugyanazok, akik Hunyadit nagyravágyással vádolták s akik ugyancsak töméntelen várat és kincset birtak,

20

Székely Bertalan

V. László udvara

mily nagy lelki nyugalommal háritottak minden gondot Hunyadira. Igy Perényi János tárnokmesternek, Pálóczy László országbirónak s még több úrnak nem akadt sürgősebb dolga, mint egy Talafúz nevü cseh kapitánynyal való alkudozás. Czilleinek az országos veszedelem napjaiban egyedüli teendője az volt, hogy László királyt Frigyes ellen háborúra bírja. A király pedig, nemhogy hadat vagy pénzt adott volna Hunyadinak, hanem még tőle kért és kapott nyolczezer forintnyi kölcsönt.

A nemzeti veszedelem e válságos napjaiban, midőn sohasem sejtett nagyságu hadsereg jött Magyarország megsemmisitésére, kitünt, hogy Hunyadi annyira irigyelt hatalma és gazdagsága mily czélra gyüjtetett s kitünt, hogy a nemzet nagy bánatára — nem elég gyüjtetett abból. Az az elenyészően kis sereg bizony nem állhatta volna a keleti hóditó útját.

A Gondviselés csodás kegyelméből ekkor segitő társa akadt Hunyadinak. De nem a magyar oligarchák soraiból. Déli Olaszországból származott az a szent-ferenczrendi barát, ki Hunyadival együtt hivatva volt ez országot megmenteni.

Nem koronásfő parancsa, nem kecsegtető jutalom vonzották őt ez elhagyott, szerencsétlen országba, csupán hite sugallatára eljött e honba Kapisztrán János, hogy társa legyen Hunyadinak az életben és társa a síron túli halhatatlanságban.

Csodálatos pár, aminőkhöz hasonlót hasztalan keresünk a történelmünkben. Látszólag két eltérő világfelfogás képviselői, de egy nagy közös czélban egyesülve együttesen vívják ki az örök dicsőséget.

Hunyadi a magyar nemzet férfias erejét jelképezi. A hazát képviseli ő, mely már itt a földön kiván boldogulni. Vele szemben Capistrano annak a hitnek apostola, melynek világa nem e világból való, mely semmit sem kiván ezen a földön.

Hazájáért szállt síkra Hunyadi, hitéért küzdött Capistrano, — de amannak hősiessége a hitet is védelmezte, s emennek apostoli heve a hazát is óvta. Mily szép összhang, csodás tüneménye a történelemnek, két egymáshoz méltó férfinak s két egymást kiegészitő eszmének harmónikus találkozása.

Bár sohase szakadna meg az összhang a nemzeti s az általános emberi eszme közt. Bár adna mindig a végezet nagy férfit a nemzetnek, aki hazáját méltókép személyesiti s ki, midőn a nemzeti eszmét szolgálja, egyuttal az egyetemes emberi ügy harczosa is legyen.

Nincs ellentét az igazi hazafiság s az igazi emberiesség közt és e két eszmét egymás ellen lázitani égrekiáltó bűn marad mindörökre.

Az emberi faj egyes nemzetekben jelen meg s minden nemzet, ha önmagát tökéletesiti, ezzel egyuttal az egész emberiséget viszi előre. Boldog

az a nemzet, amely nem más népek megsemmisitésével, nem a gyűlölet fegyverével tör czélja felé, hanem magát az emberi faj zászlóvivőjének tekintve, a maga érdekével együtt az egyetemesség érdekét is győzelemre viszi. Ha minden kebelben együtt lángol a nemzeti és az általános emberi gondolat s ha egy hős személyében egyesül mind a két erő: akkor ér a nemzet oda, hogy az emberiségnek nemcsak harczosa, hanem vezére legyen.

Hunyadi volt nemzetünk legnagyobb hőse, fokról-fokra emelkedett s tisztult meg minden salaktól, végül a nándorfehérvári diadalban s utána halálában érte el pályája koronáját. Ily nyílegyenesen fölfelé haladó, egyre tisztábban tündöklő pályát az övén kivül nem ismerünk s meg kellett halnia a nándori diadal után, mert legnagyobb munkáját elvégezte és nagyobbat úgy sem tehetett volna.

Ezért oly megnyugtató még halála is.

Honának vívta ki a diadalt,
Magának a halált,
Amidőn felkelt tündöklő napunk,
Az övé éjbe szállt.

Oh milyen gyász és mégis milyen üdv!
Midőn napunk letünt,
Az ő diadala ragyogta bé
A mi bús éjjelünk'.

V. LÁSZLÓ ESKÜJE

IRTA
DIVALD KORNÉL

Csodával határos volt a diadal, a melyet Hunyadi János a Nándor-Fehérvárt ostromló törökökön kivívott. Ám alig mult el két hét Nándor-Fehérvár fölmentése óta s a kereszténység daliáját, akit a csaták tüzében nem fogott a kard, nem érték a golyók, Zimony várában karjaiba zárta a fekete halál. A diadalöröm Európaszerte gyászba fulladt, csak a bécsi udvar lett hangosabb, mint valaha.

- Kiirtom az egész kutyanemzetséget! újjongott Czillei Ulrik, a Bécsben lakó magyar király nagybátyja és rossz szelleme, — szavaival a Hunyadiakra czélozva — akiknek, mig Hunyadi János élt, tizenhét éven át folytatott konkolyhintése ellenére sem árthatott.

S még ugyanabban a hónapban, amelyben a Hunyadi-ház feje nemzetének panaszos siralmai közepette kilehelte hősi lelkét, Bécsben hajóra szállt V. László király, hogy rég elhagyott országába térjen. A Dunán leereszkedő gályáján válogatott zsoldosainak testőrsége kisérte; a hatalmas folyam partján pedig Németországban gyüjtött serege. Mintha nem is szülőházájába, hanem ellenséges földre jönne!

— A nagy fegyveres erő a török ellen indul! hiresztelte Czillei, aki Pozsonyban ujabb haddal utolérte urát. A magyarság ugyancsak csóválhatta a fejét, a király nagy igyekezetén, amelynek nyomát sem látta, mikor a török óriási seregével Nándor-Fehérvárt, az ország kulcsát fenyegette, amelyet Hunyadi János egyedül a maga erejére utalva védelmezett meg. Akik azonban a Visegrádon, majd Budán megpihenő király környezetéhez férkőzhettek, csakhamar megtudták, hogy az idegen sereg nem a török ellen indul ám, hanem a várak visszafoglalására, amelyeket V. László Hunyadi János hatalmában hagyott s amelyeket örököseitől szép szóval visszaszerezni nem remélt. Budáról seregével együtt Futakra indul a király, ahová országgyülést hívott össze. A rendek lassan gyülekeznek. Czillei, aki V. László oldalán a Hunyadiak ellen viseltetett gyűlöletét sem titkolta el többé, kevesli a sereget, amelyet gyüjtött s Giskra és Komorovszky hadait is Futakra hivatja. Csak az utóbbi küldi el cseh zsoldosait.

Czillei mégis megnyugszik. Hire jő, hogy ha bátorságlevelet nyer királyától s fölmentést az ország jövedelmeiről szóló számadás alól, amelyben dicsőült apját hirtelen halála gátolta meg, Hunyadi László is megjelenik az országgyülésen. Czillei türelmetlenül várja, hogy minél előbb gyülölt ellensége fiára ronthasson s mire ez Futakra érkezik, mégsem mer ellene nyiltan kikelni. A fiatal Hunyadi a legutóbbi éveket szüntelenül atyja oldalán töltötte el. A dicsőség, amely alakját övezte, őt is körülfonta glóriájával s a magyarok rajongásukat, amelylyel a hős vezér iránt viseltettek, hozzája méltónak igérkező fiára is átruházták. Futakon is örömujjongással fogadta a nemesség Hunyadi Lászlót s Czillei, aki az imént még romlására tört, maga is jónak látta, hogy atyai szeretetet szinlelve forduljon feléje. Az országgyülés szine előtt a rendekkel egyetemben Hunyadi László szintén hűséget esküszik királyának s hogy az uralkodónak kedvében járjon, fiui engedelmességet fogad Czilleinek is, akit V. László dicsőült apja helyére, az ország kormányzójóvá s a magyar hadak főkapitányává tett. Apja érdemeinél fogva, amelyek családja nevét világszerte emlegetetté tették. Hunyadi László joggal várhatta, hogy a fényes tisztséget, amelyet oly dicsőséggel töltött be, reá ruházzák át. Hogy azonban nem igy történt, nem fakadt ki királya ellen, sőt maga hivta meg Nándor-Fehérvárra, hogy ezen kezdve, sorra adja át a várakat, amelyek a nagy Hunyadi hatalmában voltak s amelyeket V. László szintén Czilleinek, lelke megrontójának, az országszerte gyűlölt idegennek szánt.

— Ne higyj neki uram, királyom! élesztgette a gyanakodást újból V. László szivében az álnok Czillei, amidőn halálos ellenségének a daliás fia Fehérvárra előre ment, hogy fejedelmét illő módon fogadhassa.

— Seregeit gyüjti egybe ellened! A királyságra áhitozik, mint apja, aki miatt nem is voltál eddig igazában ura ennek a szépséges országnak. Csak most leszel az, hogy meghalt a büszke Hunyadi, ha ugyan nálánál nem kevésbbé nagyravágyó fia hatalmába nem ejt várában, amelyet újra megerősitett s ahol untalan seregeket gyűjtve várakozik reád!

V. László meghitt embere, Lamberger Fridrik képében kémet küld Nándor-Fehérvárra s csak amire ez visszatér és megnyugtatja, szánja el magát arra, hogy Futakot seregével egyetemben elhagyja s hajóra szállva Fehérvárra menjen. Királya fegyveres erejében bizakodva Czillei valósággal tombol örömében s még mielőtt elindulnak, levelet küld czinkostársának, Brankovics Györgynek, a Hunyadi-ház másik halálos ellenségének s olyan két labdát igér neki ebben, Hunyadi László s öcscse Mátyás fejére czélozva, aminővel szerb fejedelem még sohasem játszott.

Az Úr 1455-ik évében, Mindszent-havának 8-ik napján érkezik meg V. László király seregével Nándor-Fehérvárra, a mai Belgrád alá. Rozgonyi Rajnald nyargal keresztül elsőnek a vár sánczárkára boruló csapóhidon

21

WAGNER SÁNDOR

DUGOVICS TITUSZ ÖNFELÁLDOZÁSA

át maroknyi lovashada élén. Nyomában a király s nagyobbára cseh, osztrák és német főurakból álló kisérete lép a várba, amelynek kapujában, a vár kulcsaival kezében Hunyadi László üdvözli hódolattal uralkodóját.

– Vedd át felség a vár kulcsait — mondja a maga s Mátyás öcscse nevében — atyánk hű vitézsége tartotta meg neked ezeket. Vedd át árván maradt fiai hűségének a zálogaként, amely arra késztet mindkettőnket, hogy az ő nyomdokain haladva tettekkel is kivívjuk kegyelmedet. Csak ellenségeink ármánya ne foszszon meg ettől, ne állja útját legjobb szándékunknak!

A királynak a szivéig hat a büszke szó, amely azonban éppúgy, mint a daliás ifju hűségesen rajta csüngő nyilt tekintete, tele van őszinteséggel, aminőben talpnyaló udvaronczai közepette még alig volt része. Kegyes szavakkal veszi át a kulcsokat Hunyadi Lászlótól s a bizalmatlanság nyoma nélkül szivében lépi át a várkapu küszöbét. Czillei szikár alakja, mint az árnyék, most is nyomában van urának. Gyanutlanul lép ő is a vár udvarára; a kaján mosoly azonban, amelylyel a fiatal Hunyadi szavait hallgatta, ajkára fagy, amidőn mögötte hirtelen megzördül a várkapu láncza s ő észreveszi, hogy alig száz főnyi kiséretén kivül az egész királyi hadsereg künnrekedt.

– Miért nem eresztted be katonáimat? kérdezi Czillei intésére remegő hangon a király.

— Törvényeink nem engedik, hogy idegen zsoldosokat befogadjon a végvár, feleli őszintén Hunyadi László, egyben megnyugtatja királyát.

Czillei azonban nem tud megnyugodni. Érzi, hogy kelepczébe jutott s alig várja az alkalmat, hogy királyát a Hunyadiak ellen újból fölingerelje. Aludni sem tud, amidőn ennek az első napon az V. Lászlót környékező magyar urak miatt módját nem ejtheti s csak akkor pihen meg gaz tervektől forrongó lelke, amidőn másnap újból csordultig megtelik a fiatal király szive gyanakodással és félelemmel, amelyet a Hunyadiak iránt álnok nagybátyja csepegtetett belé, a nagyravágyást, a büszkeséget emlegetvén, amelylyel László és öcscse tele van s a jóslatot, amelylyel egy csillagvizsgáló az idősebbnek királyi méltóságot, maga Kapisztrán János pedig Mátyásnak királyi koronát jövendölt.

— Fogságba dönt Hunyadi László, rebegi villogó szemmel Czillei. Életedre tör, ha meg nem gátolod, hogy hatalmába ejtsen.

– Tégy vele amit akarsz, hagyja rá megrettenve V. László s Czillei áthatlan pánczélt ölt köntöse alá, legélesebb kardját köti föl s igy lép ki szobájából, amire a várkápolna misére hívó harangja megkondul. A király kiséretéhez csatlakozván Lamberger szólitja meg.

Hunyadi László négyszemközt beszélni szeretne vele, mondja neki, amig a király misét hallgat s Czillei gonosz szivében diadalmas ujjongás

kél, pár percz mulva pedig, amidőn a kardján kivül egészen fegyvertelen fiatal Hunyadival egymagában szemtől-szembe áll, gaz elhatározás ver gyökeret benne. Hunyadi László a szemrehányások özönének a közepette előmutatja levelét, amelyet Brankovicsnak írt, amelyet azonban az ő emberei elfogtak. Czillei megtántorodik meglepetésében, nyomban rá eszébe villan, hogy elhatározását most már a maga veszedelme nélkül még kevésbbé másithatja meg s kardot ránt. Hunyadi megelőzi s miközben összecsapnak, a zaj hallatára egyszerre beront a szomszédos teremből Szilágyi Mihály, Kanizsai László, Nagy Simon, a Hunyadi-ház más hívei s a megsebzetten összeroskadó Czilleit fölkonczolják.

A szent misének vége volt. A várkápolnából kilépő királynak maga Hunyadi László hozza meg a rémes esetnek: álnok nagybátyja meggyilkoltatásának a hirét. V. László sápadtan hallgatja szavait, néz vértől pirosló kezére, amelyet kardjával Czillei sebzett meg. Arcza elborul, amire Czilleinek a Brankovicshoz írt áruló levelét, amelyet kezébe adtak, elolvassa. S rettegés szállja meg egész valóját, amidőn erről a Hunyadi-ház hiveire esik tekintete, akik köréje seregleттek. Szinte várja, hogy most őt rohanják meg s lelke mintha lidércznyomás alól szabadulna föl, úgy érzi a fiatal király, amidőn a várt támadás helyett a Hunyadi-ház hivei az alattvalói hódolat ezer jelével rajongják körül s teljesen megnyugszik a változhatatlanban, amidőn kiséretének német urai közül is nem egy arról biztositja, hogy Czilleinek, a fiatal király megrontójának a halála nem kevésbbé övrendetes esemény reá nézve, mint volt a kereszténységre nézve Nándor-Fehérvár fölmentése. Amig élt, ő és nem a király volt az uralkodó, legjobb hivei közelébe sem férkőzhettek miatta. Országai jövedelmeinek javát is nem az ő udvartartására, seregére, hanem a maga kedvteléseire forditotta az élvhajhászó, a buja, az irigy és kapzsi Czillei. V. László csak most érzi, hogy merőben a báb szerepét töltötte be nagybátyja kezében, aki kénye-kedve szerint bánt vele s maga csillapitja le a vár alatt táborozó seregét, a midőn ez Czillei halálának a hirére háborogni kezd. S amidőn a nálánál alig néhány évvel idősebb Hunyadi László nyilt viselkedésével, hódolattal teljes őszinteségével egészen megnyeri bizalmát, szélnek is ereszti zsoldosai hadát, amely a tél küszöbén a törökök ellen ebben az esztendőben úgy sem indulhatott el többé.

S pár nap mulva Hunyadi László kérésére Temesvárra kerekedik az egész királyi udvar, Hunyadi János özvegye, Szilágyi Erzsébet látogatására. A Gara László nádor, Bánfi Pál főajtónálló, Guthi Ország Mihály s a Hunyadi-ház hiveinek kiséretében utazó királyt, akit eddig zsoldos seregek zártak el leghivebb alattvalóitól, lelkesen üdvözli mindenfelé a nép. S hogy Temesvár alá ér fényes kisérete élén, talpig gyászban,

kisebbik fiával oldalán, Hunyadi özvegye jő fogadására. V. László szive mélyében megrendül a fejedelmi megjelenésü, jóságos arczu, szomoru asszony láttára. Úgy érzi, mintha anyja lenne, akit alig két évvel arra, hogy apja halála után árván szülte, szintén elvesztett. A fiatal király, szive ösztönét követve, gyermeki tisztelettel lép a nagy hős özvegye elé.

— Nem illik gyászolnod, feleli kegyesen üdvözlésére. Miért is gyászolnád azt a hőst, aki Magyarországot szent vallásunknak s nekünk megtartotta? Ha meg is halt, örökké élni fog az emberek emlékezetében, amig egyetlen magyar él s a mennyekben, ahol Krisztus urunkkal egyetemben uralkodik, akinek nevében harczolt . . .

Ha gyászolt is Hunyadi özvegye, vára ünnepi képet öltött. A vendégül látott király tiszteletére egymást érték a fényes mulatságok: a kocsizás és vadászás a vár környékén, táncz és tornajátékok a vár falain belül. Bécsben is bőven kivette volt részét V. László az ilyen mulatságokból, mégis, mintha százszorosan nagyobb kedve telt volna bennük most, hogy hű magyar főuraival versenyt űzte a vadat a temesvári nádasokban, törte a kopját a vitézi tornán. Alattvalói tiszteletükről meg nem feledkezve, büszke társai voltak e játékokban mind s nem untatták untalan szolgai hízelkedésükkel, nem igyekeztek szüntelenül tettetett ügyetlenségükkel nálánál hitványabbaknak föltünni, miközben erejét velük összemérte, mint a bécsi urak. S a főuri asszonyok, a szűzi bájjal eltelt viruló leányok sem ostromolták buja tekintettel, mint azok a némberek, akiket Czillei megrontására bécsi udvarába csőditett. Gyorsan telt el nap-nap után, V. László észre sem vette, mint tünik tova az idő. Nem tudott betelni nemrégiben még ellenségeinek tartott hű főembereinek vendégszeretetével. Csak Hunyadi özvegyének zárkózott viselkedése esett neki rosszul, miglen Veronai Gábor Kapisztrán János jóbarátja s hajdan való bajtársa, aki a háboru végeztével Hunyadiné udvari papja lett, föl nem világositja, hogy Szilágyi Erzsébet retteg a fejedelemtől, aki a nagybátyja, a kegyencze gyilkosaival nevetve ölelkezik s fényes ruhákkal véli őket és anyjukat megnyugtatni, amidőn ez nála kegyelemért esedezik. Amily hirtelen békült meg velük, oly könnyen tántorithatják is el háza ellenségei fiaitól a királyt; Szilágyi Erzsébet azért zárkózik szobáiba s fohászkodik szüntelenül a Mindenhatóhoz, akin kivül oltalmat senkitől sem remél e földön. V. László elgondolkozik, majd ismét tanakodásba mélyed Gábor baráttal. Kis vártatva ezután hire terjed a várban s az egész városban, hogy a király másnap ünnepélyes esküvel pecsételi meg a Hunyadi-házzal való kibékülést . . .

Szent Kelemen napja volt, Temesvár fölött a kései ősz komor kedve áradt szét. A vártemplom belsejében, bibor kárpitokkal díszitett szentélyében s hajóiban egyaránt az ünnepi pompa káprázatos fénye ömlött el. A sátoros

ünnepek díszében ragyogó hatalmas csúcsives templom minden zugát szinültig megtöltötte a magyarság szine virága, amely a király itt időzésének a hirére Temesvárra sereglett s a város előkelőbb lakossága. Minden ember tudatában volt az ünnepség jelentőségének s szive mélyéig megilletődve figyelt a szentély felé, amelyben Veronai Gábor misézett nagy segédletével, miközben a főoltár előtt egyfelől fényes udvara élén a király, másfelől Szilágyi Erzsébet térdepelt buzgón imádkozva két fiával, az idősebbiknek szépséges arájával, Gara Annával s több hű emberével.

Az orgonaszó elhal s a hirtelen támadt csöndben a templomban szorongóknak lélekzetük is eláll. V. László Hunyadi özvegye elé lép, gyermeki rajongásában szinte önfeledten megöleli, testvéri csókot vált két fiával, majd az oltár lépcsőjére, a szekrényéből kivett oltári szentség elé térdel s esküre emeli föl jobbját. Udvarának főurai, a Hunyadi-ház tagjai, a templom hajóit ellepő előkelőségek mind meghatottságtól remegő szivvel hallgatják, amidőn a király ünnepélyesen megfogadja, hogy Czillei halálát elfelejti, a Hunyadiaknak vétkeül soha sem rójja föl s ha vétettek volna is nagybátyja megöletésével ellene, azért boszút soha sem áll rajtuk.

— Isten engem úgy segéljen, folytatja V. László az egész templomban jól hallatszó csengő hangon, Veronai Gábor halk szavait ismételve; Boldogasszony irgalmat énnekem úgy nyerjen, minden szentek értem úgy imádkozzanak, Istennek szent teste végnapomon üdvösségemre úgy váljon, a föld tetememet úgy fogadja be, magvam magomról úgy ne szakadjon, örök pokolba úgy ne temettessem: ahogy az Úr szent testének szine előtt igaz szivvel tett fogadásomat erősen és egész tökéletességével mind halálig megtartom, ellene semmit sem teszek, mással sem tétetek.

— Amen! zúgott föl elemi erővel mint egy emberé egyszerre a templomban szorongók szava. S a királyi udvar és a Hunyadiak távozása nyomában, a haza jobb jövőjébe vetett hittel, örömtől repeső szivvel oszlottak széjjel a templomból az emberek.

*

- Ez a felségsértők és hazaárulók jutalma! harsogta a hóhér a kivégzés után, magasra emelve a levágott fejet s a Szent György piaczán, az esthomályba boruló vérpad körül a budaiak szinte megdermedtek a borzalomtól, amely az utolsó pillanatig hihetetlennek vélt kivégzés nyomában mindnyájukon erőt vett.

A fej, amelyet hosszu gesztenyeszin fürtjeinél fogva a hóhér maga is reszkető kézzel emelt a magasba, Hunyadi Lászlónak ártatlan feje volt, akit a király közel egy hónapig Temesvárott való időzésekor fölovászmesterévé és Magyarország főkapitányává tett s akit alig egy negyedévvel

erre saját jegyesének apja, a nagyravágyó nádor, Gara László fölbujtására, esküje és a törvény ellenére, galád módon kivégeztetett.

Vitéz János váradi püspök, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László, a Hunyadi-ház e leghatalmasabb hivei együtt jutnak Lászlóval a börtönbe. Budavárában idegen zsoldos sereg őrizi a foglyokat, a nemzet szive pedig megdermed a félelemtől. Csak egy jámbor barát meri felemelni szavát a Hunyadi László vértanui halálát követő vasárnapon Ó-Buda egyik templomában, mennydörgő hangon hirdetvén, hogy a hős Hunyadi ártatlan fiának vére boszúért kiált az égre. A király pedig mentegetőző pecsétes levelében még Hunyadi János dicső emlékének a beszennyezésétől sem riadt vissza.

E rémhirekre fegyverkezni kezdenek a Hunyadi-ház hivei. V. László pedig Hunyadi Mátyást magával hurczolva menekül Csehországba. Prágában leste, hogy a vihar vészterhes felhői, amelyek ellene Magyarország fölött egyre fenyegetőbben tornyosultak, elvonuljanak, miglen Szent Kelemen napján, első évfordulóján az eskünek, amelyet a Hunyadi-háznak tett s gonoszul megszegett, el nem ragadta a hirtelen halál.

Némelyek azt tartják, hogy méregtől veszett el, mások, hogy pestishez hasonló nyavalya ölte meg az esküszegő királyt. Bármint volt, hirtelen halála Isten büntetése volt, aki megboszulja az ártatlanul kiontott vért s fölmagasztalja, akit az elvetemült emberi gazság megalázott. A vérpaddal és dicső fejének hősi emlékében is meggyalázott Hunyadi-ház szintén fölmagasztaltatott, Hunyadi Mátyással, akit a vérpad árnyékából, amelyre ellenei szánták, trónusára emelt Magyarország népe s akinek dicsősége tündöklő fényével betöltötte az egész világot.

HUNYADI LÁSZLÓ

IRTA
HELTAI JENŐ

Hunyadi János két fia közül az egyiknek meg kellett halnia, hogy a másik Magyarország királya lehessen. A vértanu László véréből fakadott pirosan és éltetően, mint a hajnal, a mi nagy Mátyásunk dicsősége! A Hunyadi-család nimbusa talán nem is volna tökéletes e vértanuság nélkül. Az apában megcsodáljuk a hőst, Mátyásban a geniális királyt, de hódolattal hajlunk meg László vitéz, a becsületességnek és lovagiasságnak örök mintája előtt. Ő az igazi félelem és gáncs nélkül való lovag, istenéhez, királyához és asszonyához törhetetlenül hű, aki lelke nagyságában és nemességében jónak és nemesnek látja az egész világot, jónak és nemesnek még azt is, akinek kezébe Isten rendeléséből a nép boldogsága vagyon letéve, azt, aki neki királya, barátja és hóhérja.

Apja, a vaskezü katona, Európa legfélelmetesebb hadvezére, aki az ismeretlenség homályából küzdötte fel magát Magyarország kormányzójává. Mérhetetlen uradalmak ura lett, ragyogó pályája alatt minden gyűlölséget, irigységet és cselszövényt magára zúditott. És mikor az öreg cser kidőlt, kétszeres erővel törtek mindenek a tövében fakadt fiatal hajtásokra, hogy összemorzsolják és elpusztitsák. Elsőbben is Lászlót, akinek vállán a Hunyadi-család óriási politikai és vagyoni érdekeinek a megóvása nyugodott és akiben az apa törekvéseinek és munkáinak örökösét és folytatóját látták. És mert a napot nem tudták elhomályositani, letaszitották az égről!

Czillei Ulrik halála után Gara László nádor bogozta tovább a cselszövény szálait, ugyanaz a Gara László, akinek a leánya Hunyadi László menyasszonya volt. László és Mária imádták egymást, a büszke leány álmait a fiatal hős képe ragyogta be és a László szivét ez a szerelem éltette és melengette. Rövid életét ez a szerelem ragyogta be a leggyönyörübb sugarakkal és halálában ez a szerelem vigasztalta. Mert dicső dolog úgy meghalni, hogy egy ország zokogása verje föl jajjával a világot, de mégis a legtöbb, amit hős elérhet az, hogy egy gyöngéd nő sirassa. De minő szomoru szerelme lehetett az Máriának, titokzatos sejtésekkel teli, amelyek mind azt súgták, hogy ők sohasem lesznek egymáséi.

A király, hogy végét vesse az örökös rettegésnek, amely egész életét megmérgezte, végre rászánta magát a döntő elhatározásra, Budán elfogatta a két Hunyadi fiut, a család néhány barátjával egyetemben. A királyi tanács Hunyadi Lászlót rövidesen és minden törvény mellőzésével halálra itélte, azzal vádolván őt, hogy a király életére és trónjára tör. Hunyadi Lászlót ki sem hallgatták, nemes fölháborodással nem is tiltakozhatott az ocsmány vád ellen, ártatlanságát meg nem védelmezhette. És hogy ő ártatlan, becsületes és ragaszkodó, ezt ellenségei nagyon jól tudták, valamint azt is, hogy minden késedelmeskedés végzetes lehet. És Hunyadi László is megtudta végre, hogy a fiu néha nemcsak az apa bűneiért lakol meg, hanem olykor az apa nagyságát és erényeit is a fiun torolják meg. Megértette, hogy miért kell meghalnia, de megérezte azt is, hogy nem hal meg megboszulatlanul és hogy a boszu nemes, nagy és gyönyörü lesz.

Két nap mulva, 1457. márczius 16-ikán, Budán, a Szent György-téren végrehajtották László vitézen a halálos itéletet. Estefelé történt a kivégzés, kevés számu nézők előtt. A bakó szánakozása, vagy a király kegyetlensége volt-e, hogy három csapás nem tudta megölni az ifju vitézt, aki most ime fölemelkedik és szól a zokogó és tehetetlen dühben vonagló néphez. Hiszen három csapás után a gonosztevőnek is megkegyelmeznek és László vitéz, most a halál küszöbén, olyan gyönyörünek, olyan sokat igérőnek látja az életet. Ám a bakó negyedszer is hozzálát a véres munkához és most porba hull az alig huszonnégy éves ifju feje. Véres teteménél egész éjjel imádkoztak anyja, Szilágyi Erzsébet és menyasszonya, a megtépett szivü, az őrület küszöbén álló Gara Mária.

Hunyadi László bátran, büszkén és megnyugodva halt meg, szivében gyűlölet és szomoruság nélkül, mint a kereszténység első vértanui. A vérpadon, ahol a pallos is csak vonakodva oltotta ki ezt a nemes és gyönyörü fiatal életet, talán megérezte a földöntúl-való ihlet egy fenséges pillanatában, hogy az ő halála Mátyásnak az életet, a nemzeti önérzetnek a föltámadást jelenti.

Márcziusban halt meg ő is, amikor minden tavasz és minden szabadság születik.

A HUNYADIAK FÉNYKORA

IRTA
DR. FRAKNÓI VILMOS

Történelmünk gazdag meglepő, drámai hatásu fordulatokban, melyeket a nemzeti életerő váratlan fellobbanása idéz elő. Egyik sem feltünőbb, mint az, amely V. László halálakor Hunyadi Mátyás megválasztásával következett be.

A német király fiának helyét az ország trónján magyar főúr fia foglalja el. A király után, ki a háborgó nemzet fenyegető magatartása elől Csehországba menekült, csehországi börtönéből jő ujjongó lelkesedéssel fogadtatva a nemzet választottja. A gyenge ifjút, kit anyai nagybátyja önző cselszövények hálójába keritett, fölváltja egy másik ifjú, kinek erélye nem riad vissza attól sem, hogy anyai nagybátyját börtönbe vesse. A tehetetlen uralkodó, ki Hunyadi János dicső vívmányait föntartani sem volt képes, olyan utódot kap, ki a nagy hadvezér dicsőségének fényét túlragyogja népe emlékében és a történelem lapjain.

A nemzet a legnemesebb érzések: a hála, a kegyelet és a fajszeretet sugallatait követve választásában, merész tettre határozta el magát. Mikor ugyanis leginkább szorult a szomszéd országok segitségére, a másfélszázados hagyománynyal szakitott, és az idegen uralkodóházaktól elfordult. Mikor a magyar oligarchia a hatalom tetőpontján állott, uralkodóját olyan családban kereste, amely még egy félszázad előtt az ismeretlenség homályában lappangott. Mikor a válságos helyzet az uralkodó személyében az érett tapasztalást és a külső tekintélyt leginkább megkövetelte: bizalma tizenöt esztendős gyermek felé fordult, kiben csak kevesen sejthették a nagy erények rejtett csiráit.

A nemzetnek ez az ösztöne, noha a politikai számitás minden tételével ellentétben állott, helyesnek bizonyult. Mátyásban nagy uralkodót adott az országnak. Nagyságának mértékét nem csak az elért eredmények, hanem a leküzdött nehézségek szolgáltatják.

Magyarország mint független állam került az ő jogara alá; de az önállóság előnyeit az elszigeteltség hátrányai ellensúlyozták. A szomszéd országok uralkodói mind sóvárogtak maguk is a magyar koronára; a török

22

TORNAY GYULA

HUNYADI JÁNOS HALÁLA

birodalom trónján pedig Bizancz meghóditója ült, ki most már Magyarország melléktartományait fenyegette.

Az ország belső állapota is olyan volt, hogy Mátyás, néhány évvel utóbb, a viszonyokat, amelyek között a kormányt átvette, jellemezvén: az elrongyollott ruhától, a sebekkel boritott testtől, a romba dőlt háztól kölcsönözte a hasonlatokat. A hatalom biztositékai: pénz és hadsereg, a rend föltételei: az uralkodói tekintély és a törvény tisztelete hiányoztak. Mivel a korona idegen kézben volt, ennek varázsát is nélkülöznie kellett.

Igy történt, hogy uralkodásának első felében úgyszólván szüntelenül belső mozgalmak elfojtása kötötte le erejét. Abban az esztendőben, mikor a trónra lépett, Gara Lászlót a nádori méltóságtól meg kellett fosztania, és nagybátyját, Szilágyi Mihályt fogságba vetette.

1459-ben pártütő főurak gyülekezete Frigyes császárt Magyarország királyává választotta.

1461-ben az elégületlenek Podjebrád fiának ajánlják föl a koronát.

1467-ben az egyházi és világi urak nagy többsége összeesküvést szervez és Erdélyben nyilt lázadást támaszt Mátyás megbuktatására.

1471-ben újabb összeesküvés létesül, melynek élén maga az ország primása, Mátyásnak eddig atyai barátja, leghivebb tanácsosa áll, ki a lengyel király fiát hivja be a trón elfoglalására.

Mindezen válságok közepette Mátyás megtudta szilárditani trónját, s kezeiben olyan hatalmat összpontositott, amilyennel elődei és utódai közül egyik sem dicsekedhetett; országát pedig Európa leggazdagabb és legerősebb államává tette. Ezt rendkivüli tulajdonságai sokoldaluságának köszönhette. Mint államférfiu, hadvezér és diplomata egyaránt magasan áll.

Csodálatosan kifejlődött érzékkel birt, hogy fölismerje az állami élet mindazon szükségleteit, amelyeknek kielégitése a népekben lappangó erők forrásait nyitja meg. Tanuskodnak erről a közigazgatás, igazságszolgáltatás és a pénzügy terén létesitett mélyreható reformjai. Ezeknek sikert biztositott a viszonyok óvatos mérlegelése, hatásukat pedig fokozta az erkölcsi alap, amelyre azokat helyezte. Ugyanis a nemzet nagy tömegében föl tudta kelteni azt a meggyőződést, hogy a király és országának érdekei azonosak; azt a bizalmat, hogy az ismeretlen, nehéz és veszélyes utakon biztosan eljut a kitüzött czélhoz.

Ez a tény magyarázza meg azt a feltünő termékenységet, mely uralkodása alatt kiváló egyéniségekben szembetünően mutatkozik s amely közös jellemvonása mindenütt azon időszakoknak, amikor új eszméket és irányokat képviselő hatalmas egyéniségek forrongásba hozták a népeket.

A legjelentékenyebb eredmény, amit Mátyás elért: az a félelmes haderő volt, amelyet föntartani, fegyelmezni és rendesen ellátni képes volt. Olyan

nagy hadtesteket állitott ki, amilyenekkel korának egyik keresztény uralkodója sem rendelkezett. Nagyszámu idegen zsoldosok mellett a magyar faj méltó helyet foglalt mind a közvitézek, mind a kapitányok sorában. Seregének erejét nemcsak létszáma és alkotó elemei, hanem főképen szervezete alapitották meg. Ebben a római légiók rendszerének utánzását ismerik föl a hadtudományi irók, kik emellett főképen a különböző fegyvernemek összhangzó együttműködését magasztalják.

Mátyás úgyszólván szünet nélkül háborut viselt. Táborozásainak szinhelye az Odera melletti Frankfurttól Otrantóig, Kraintól Moldváig terjedett. Tizenkét ország területén aratott diadalokat. Győzedelmesen vonult Bécs városába, mely sikeresen ellenállott később Szulejmánnak meg Kara Musztafának és utána még csak egy idegen hóditó, a nagy Napoleon előtt nyitotta meg kapuit. Meghóditotta Ausztriát és Sziriát, Morvaországot és Sziléziát. Még szélesebb körben, mint fegyvere, működött diplomácziája, amelylyel korának uralkodóival szemben éppen olyan nagy fölényt gyakorolt, mint hadvezéri tulajdonságaival.

E tekintetben is kiválóan nehézzé tette helyzetét az, hogy nem lévén fejedelmi család sarja, a más uralkodóházakkal való rokoni kapcsolatok előnyeit nélkülözte. És ezeket nem is szerezhette meg mindjárt házasság útján; mert királylyá választatása előtt igérettel lekötötte magát Podjebrád Györgynek. De első nejének halála után, tizenkét esztendőn át, házassági tervei nagy diplomácziai akcióinak szolgálatában állottak.

Ezeknek sarkpontja az a viszony volt, mely közte és III. Frigyes császár között fönnállott s a bizalmas barátság és a halálos gyülölet, a szoros szövetség és elkeseredett háboru végletei között folytonosan váltakozott, aszerint, amint az egyik vagy másik úton biztosabban vélte Mátyás elérhetni czélját: a császári trónt.

Lelke, mely a személyes becsvágy minden kisértéseinek megnyilt, egyszersmind magas eszményekért hevült. Ezeknek megvalósitásában, hazája nagyságát kivánván megalapitani, azon törvényeknek hódolt, amelyek a magyar állam életfolyamát irányozzák.

Amióta a hatalmas ozmán faj a görög birodalom romjain uralmát Európában megszilárditotta, a keleti és nyugati császárságok közé beékelt Magyarország többé egymagában meg nem állhatott, hivatását be nem tölthette. Ennek tudata Nagy Lajost a Lengyelországgal való szoros kapcsolat létesitésére késztette; majd a magyar nemzetet arra inditotta, hogy IV. Károly császár fiát, Zsigmondot királyul elfogadja, a császári hatalom megszerzésében és érvényesitésében támogassa; egyengette a Habsburg Albert és V. László királyoknak, úgyszintén a Jagello Ulászlónak az utat Szent István trónjára.

Ezekkel a hagyományokkal szakitott Mátyás megválasztásával a nemzet. De néhány év elegendő volt arra, hogy az illuziók ködfátyola szétfoszoljék. Mátyásban ekkor az az elhatározás fogamzott meg, hogy a diadalra vezetett nemzeti törekvések sikereit az európai helyzet igényeivel összhangzásba hozza; azt a veszteséget, amit az ország hatalmi állása azzal szenvedett, hogy olyan uralkodót kapott, kit más ország nem ural, pótolni fogja, a császári trónra küzdve föl magát.

A terv merészségének szinvonalán áll a leleményesség az eszközök megválasztásában, az óvatosság az alkalmas pillanatok bevárásában, a biztosság azok megragadásában.

A férfikor delén álló császár halálát nem várhatta be. Ezért czélját a császár életében, az ő segitségével óhajtotta elérni oly módon, hogy az ő közreműködésével magát római királylyá választatja meg s a trónörökös igényeivel az uralkodó-társ jogait nyeri el. Ezzel eredeti czéljához, mely nem volt más, mint Magyarország hatalmi állásának megszilárditása, hű maradt; csak az útról tért le, melyen a nemzeti politika haladott. Mig ekkorig a nemzet egyik legfőbb feladatát abban látta, hogy a német befolyást Magyarországtól távol tartsa: Mátyás kisérletet kivánt tenni, hogy a magyar befolyást Németországban uralomra emeli.

E végből 1465 óta oda törekedett, hogy viszonya a császárhoz mind bensőbbé alakuljon. Egyuttal azon volt, hogy a német fejedelmek lelkéből az elfogultság gyökereit kitépje. Mikor tehát 1467-ben a török ellen segitségért fordult hozzájuk, a legmesszibbre menő engedményeket és biztositékokat ajánlotta nekik; kész volt a birodalmi segélyhad vezérének a magyar sereget is alárendelni, az alsó Duna mellékén a legfontosabb végvárakba német őrséget fogadni be.

Mikor a pápa felszólitására, Podjebrád György ellen fegyvert fogott, Csehország meghóditására főképen azért vágyott, mert királyi koronájával a német választófejedelem méltósága össze volt kapcsolva. És ellenséges föllépésének jogczimét abban kereste, hogy a császárt, ki Podjebráddal háboruban állott, mint szövetséges oltalmazni köteles. Ugyanakkor házassági és szövetkezési ajánlatokkal fordult a szász és bajor fejedelmekhez.

Viszont a császár készséggel elvállalta a kötelezettséget, hogy őt római királylyá megválasztatja; sőt azzal is hitegette, hogy maga a császári koronát leteszi, és fiát az ő gyámsága alá helyezi.

Csakhamar meggyőződött ugyan arról, hogy Frigyes őt rászedte. Ekkor gyors fordulattal Podjebrádhoz közeledett, aki a maga és a brandenburgi őrgróf szavazatát, úgyszintén a franczia király támogatását helyezte kilátásba. A brandenburgi választófejedelemmel közvetlenül is érintkezésbe lépett, előbb titokban, később leplezetlen, mondhatnók tüntető nyiltsággal.

Rábirta őt, hogy (1469) Boroszlóban meglátogassa. Ez alkalommal leánya kezét megkérte, és „barátsága, jóindulata zálogául" kétezer forintnyi évdijat ajánlott föl, amit a hatalmas Hohenzollern-ház feje (az ezidőszerinti német császári ház őse) némi vonakodás után nem tartózkodott elfogadni.

A következő évben újabb kisérletet tett, hogy a császárt megnyerje. Ünnepélyes látogatást tett nála Bécsben, hol a tiszteletteljes előzékenység, a fiui gyengédség és a derült jókedv nyilatkozataival próbálta az ő szivét megnyerni. Úgy látszott, hogy ez sikerült neki. Frigyes igérte, hogy leányát nőül adja hozzá, és azon esetre, ha egyetlen fia fiörökös nélkül talál elhalni, az osztrák tartományokat is rá hagyja örökségül. Egyik szemtanu tréfás megjegyzése szerint, úgy viselte magát a két uralkodó, mintha „szerelmes pár volnának". Azonban Mátyás ismét meggyőződött arról, hogy a császár játékot űz vele. Fölháborodva távozott Bécsből.

Ekkor a lengyel és cseh királyokkal szövetkezett a császár ellen. Merész Károlylyal, Burgundia hatalmas uralkodójával és több más fejedelemmel lépett frigyre. Diplomácziai éleslátásának jellemző nyilatkozása az a körülmény, hogy szövetségesei között találkozunk egy porosz főpappal, az ermelanti herczegpüspökkel is, aki csekély terület fölött uralkodott; de arról nevezetes, hogy elszántan folytatta a százados harczot Poroszország és a német lovagrend függetlensége érdekében a hóditó Lengyelország ellen. Ugyanakkor követei Olaszország déli részében megkötötték a nápolyi királylyal a házassági szerződést, mely rokoni összeköttetésbe hozta Aragonia királyával és több olasz fejedelmi házzal. Ettől fogva Olaszországot is bevonta politikai kombinátióinak keretébe. 1477-ben a császárral egyezségre lépvén, egyebek között kikötötte, hogy a milanói fejedelemséget ruházza a nápolyi király egyik fiára, s annak adja nőül leányát. Majd kibékült a lengyel és cseh királyokkal. Az 1479-ik év nyarán olmüczi várlakában hódoló vendégek gyanánt fogadta a cseh királyt és több német fejedelmet, kiknek közbenjárása mellett az új brandenburgi választófejedelemmel, a nagyeszü Albrechttel egyezségre lépett. Úgy, hogy most a Habsburgok, Jagellók és Hohenzollernek is szövetségesei lettek; ami által Európa legjelentékenyebb hatalmasságává emelkedett.

A császár ez alkalommal sem felelvén meg szerződésszerü kötelezettségeinek: Mátyás ismét irányt változtatott. XI. Lajos franczia királylyal inditott meg tárgyalásokat, és nápolyi sógorát franczia herczegnővel házasitotta össze. A Burgundi Károly fölött kivívott győzedelem óta hatalma tetőpontján álló svájczi köztársasággal szövetséget kötött. A császár németországi ellenségeit támogatásáról biztositotta.

Ekkor azután meginditotta a háborut a császár ellen, és elfoglalta Ausztriát. Fölvette az osztrák herczeg czimét; a bécsi püspöki székre

23

GYÁRFÁS JENŐ

V. LÁSZLÓ ESKÜJE A HUNYADI-HÁZNAK

magyar főpapot ültetett. Úgy vélekedett, hogy a magyar koronát az osztrák ház tartományainak állandó birtokosává teheti, és mint német területek uralkodója, a császári koronára biztosan számithat. Ezt a czélpontot sohasem tévesztette szem elől, és az olasz humanisták nem mulasztották el imperátori vágyainak közel valósulását jósolgatni. Azonban reményeit végkép meghiusitotta Miksa főherczegnek római királylyá megválasztatása (1486). Egyideig azzal a merész gondolattal foglalkozott, hogy a választást megsemmisitteti. Ulászló cseh királyt, ki a választásra meg nem hivatott, rábirta, hogy óvást emeljen. Ő pedig a választófejedelmekhez intézett irásban kijelentette, hogy szövetségesének ügyét magáévá teszi. Ugyanakkor a császár és fia ellen nagy európai szövetség létrehozásán fáradozott: Francziaországot és az olasz államokat csatlakozásra szólitotta föl.

Később a lovagias, nemes jellemü Miksával kezdett tárgyalásokat és személyes találkozáson óhajtotta viszonyát a Habsburg-házhoz szabályozni. Ezen tervei és készületei közepett érte el őt a halál.

Nyugati politikája erőfeszitéseinek végső czélja az volt, hogy az utolsó két század pápáinak és császárainak eszményét végre valósitsa: a nyugati kereszténységet a kelet felől fenyegető veszély elháritására egyesitse.

Élete utolsó éveiben kimerithetetlen türelemmel folytatott hosszu diplomácziai akcziót avégből, hogy Bajazed szultánnak trónkövetelő testvéröcscsét, Dsam herczeget, ki a János-lovagrendhez Ródosz szigetére menekült és onnan Francziaországba, majd Rómába szállittatott, neki szolgáltassák ki; mivel azt reméllette, hogy őt a török trónra ültetve, a kelet-urópai helyzetet megváltoztathatja. Sűrűn jártak ez ügyben követei a pápához, a franczia királyhoz, a János-lovagrend nagymesteréhez Ródosz szigetére.

Európa határain túl is nem kerülte el figyelmét egyetlen mozzanat sem, amelyet értékesitenie lehetett. Tanuskodnak erről tárgyalásai Perzsia fejedelmével, Uzon-Hasszánnal és Quait-bey egyiptomi szultánnal, kik a török császár ellen háborut viseltek.

Azt a tekintélyt, amelyet gyakran sikertelen, de mindig nagy czélokra irányuló diplomácziai tevékenységével kivívott, semmi sem jelzi szembetünőbben, mint az a tény, hogy Európának Magyarországtól távol eső különböző részeiben találkoztak, kik pártfogásában az erőszak ellen az oltalom biztositékát látták. A távol éjszakán a német lovagrend 1477-ben az ő védnöksége alá helyezte magát. Délen az ankónai köztársaság 1486-ban a magyar lobogót tűzte ki palotájának homlokzatára.

A magyar dicsőség alkonyának ragyogó sugarai ezek. Utolszor fordultak idegenek magyar oltalomért. Ezentúl két évszázadon át a magyar kényszerült oltalomért fordulni idegen földre.

MÁTYÁS, A HŐS

IRTA
MIKSZÁTH KÁLMÁN

Holubár szegény köznemes fiu volt, termetben Góliáth, vállban széles, bikanyakáról hatalmas fej emelkedett, ruganyos izmaiban rendkivüli erő lakozék, úgy hogy abból a kis cseh faluból, ahol élt s ahol, örökösen verekedvén, sok pajtása csontját betörte, az „aranyos“ Prágáig szállt a híre.

Mint java ifju azután maga is oda került pályát törni, de csak egy czímig vitte. „Cseh óriás“ lett a neve György király udvarában, ahol nyers erejét nagy ügyességgel párositva, olyan tökélyre tett szert az akkori virtusos verekedésekben, szóltak legyen azok akár birokra, akár tőrre, lándzsára vagy kardra, ha gyalog, ha lóháton, hogy mindeneket felülmula, a vitézi tornákon pedig, melyeket György király a Hradsin udvarán rendezett, két éven át pehelykönnyüséggel verte le rendre a cseh daliákat. Ami nem is volt jó rá nézve, mert a végén senki se akart vele mérkőzni s azok, akiket letiport, hatalmas családok sarjai, nem győzték a királyt ellene hangolni, ki is hallgatván rájok, ahelyett, hogy udvaránál tartaná vitézek vitézének, kinevezé sáfárnak messze valahová, a királyi bányákhoz, ahol a napfény se süthessen rá.

Holubár vitézt nagyon elkeserité ez az eljárás s dulva, fulva jelent meg a király szine előtt, hogy szemére vesse:

— Minden vezéredet legyőztem uram király s a jutalom ime, hogy a föld alá küldesz engem.

— Hát igen, — felelte Podjebrád — hogy a koboldokat is győzd le és csikard ki tőlük az érczeket.

Az én mesterségem a gerely, a kard, de nem a csákány. Engem olyan helyre tegyen fölséged, ahol verekedhessem.

A király kelletlenül vont vállat.

Hja, a nagy háboruknak vége van. Itthon — tette hozzá kedélyesen — már csak a hiveimet verheted földhöz, az pedig nekem nem haszon, nekik nem gyönyörüség. Azt is beláthatod édes fiam, hogy a kedvedért nem üzenhetek háborút senkinek. Ha hát mindenáron verekedni

akarsz, eredj, keress magadnak ellenséget a saját szakálladra, de itthon nekem ne verekedj.

Ezt aztán úgy vette Holubár, mint utilaput s eladván ami csekély vagyonkája volt, fölszerelve magát és szolgáját lovag módra, az akkori idők divatja szerint elindult világot látni, hírt, dicsőséget szerezni az ökleivel.

Bolondtól jött tanács lehetett, hogy Mainzba vette útját. Ámbár adhatta okos ember is, mert Mainz akkor éppen tele volt herczegekkel, lovagokkal. Birodalmi gyűlést tartott ott Fridrik császár.

A gyülekező rendek, akik váltott lovakon jöttek s mindenféle eseményt fölszedtek útközben a vendéglőkben, előre meghozták a hírt:

— Egy óriás közeleg Mainz felé. Valami Holubár nevü, aki minden csehet legyőzött. Irtózatos erejével összemorzsolja a legügyesebb vitézeket, mint a pozdorját. Súlya alatt megdobban a föld, ha egyet lép s hatalmas lovának bordái ropognak, csikorognak alatta. Azért halad oly lassan a szörnyeteg, mert minden vendéglőnél pihennie kell a lónak. De holnap-holnapután mégis ideér és mérkőzésre szólitja fel a német leventéket. Hát csak tessék készülődni.

Lett nagy megrökönyödés, suttogás, találgatás, kinek kellene sorompóba állni. Ennek-annak. Egyébről se beszéltek, csak a legyőzhetetlen cseh vitézről. Igazán kellemetlen egy dolog, most, mikor annyi komoly tanácskozni való van! Milyen szégyen lenne, ha senki se állna ki. De hát még az, ha azokat, akik kiállnak, legyűrné? Legokosabb volna, ha be se eresztenék a városba.

Langenhorst Gáspár, Mainz polgármestere, erős szimatu ember volt, aki mindég eltudta találni, hogy mit akarnak a nagy urak, lőn hát, hogy egy napon lovas ember jelent meg a város kapujánál, az ott fel s alá czirkáló alabárdos őrségnél.

— A polgármester nevében! — monda és mutatta a polgármester gyürüjét. Langenhorst Gáspár polgármester azt rendeli nektek, hogy ha egy Holubár nevü cseh vitéz szolgájával, vagy anélkül közelednék a városhoz, zárjátok be előle a kaput, hadd menjen Isten hirével másfelé!

Az őrök hadnagya meghajolt:

— A parancs szerint járunk el.

Alig hogy visszavágtatott a lovas, egy landsknecht jött lihegve az őrséghez:

— A császár nevében! — mondá s mutatta a császár gyürüjét. Ő felsége rendeli nektek, ha egy Holubár nevü cseh vitéz érkezik, ereszszétek be a kapun és kisérjétek nyomban a palotájába.

A kapuőrök hadnagya meghajolt:

— A parancs teljesitve lesz.

Az őrök összenéztek s mondák:

— Úgy, de melyik a parancs a kettő közül, mert egyik a másikat rontja.
— Nohát a császár parancsát teljesitjük, mert az nagyobb úr.
— Igaz, de mi a polgármester szolgái vagyunk.
— Igaz, de a polgármester is csak szolgája a császárnak.

Igy aztán a császár parancsán jártak; az érkező Holubár előtt leeresztették dárdáikat és tágra nyitották a kapuszárnyakat, majd kürtök harsogása közt kisérték fel a Fridrik palotájába.

A lever-re összegyült urak kiváncsian tolongtak az ablakokhoz, tünődve, találgatva: miért rontotta meg ő felsége a Langenhorst intézkedését?

Hm, bizonyosan nem hiába. Úgy ismerték a császárt, aki a fűzfából is aranyat tud kihúzni. Minden apró dolgot, vagy nagy dolgot aszerint hánytorgat meg elméjében, hogy mit hoz a konyhára. Ez pénzt, az renomét, ami mindegy. Mert a renoméból megint csak pénzt lehet csinálni. Azt meg ő nagyon értette. Mihelyt jelentették neki a Holubár megérkezését, a legbelsőbb termébe vonult, hová a kamarások füle el nem hat; ott fogadta az idegen lovagot.

— Hallottuk a hiredet Holubár! Légy szivesen fogadva udvarunkban, ha nekünk akarsz szolgálni.

Holubár meghajlott térdben.

— Nincs édesebb álmom annál!

— Roppant erődet, ügyességedet méltányoljuk. S ha mérkőzni akarsz lovagjainkkal, ennek se álljuk útját. Sőt különös megbecsüléskép a fiam Miksa herczeg száll ki majd veled vitézi bajra.

Holubár arcza kipirult a nagy tisztességtől, hogy egy császári herczeggel mérheti össze a lándzsáját.

— Köszönöm a nagy kegyet — rebegte elfogódottan.

— De — folytatta a császár egy hangárnyalattal még nyájasabban — kimélned kell a herczeget, hiszen értesz . . .

— Mindenesetre fölség, vigyázni fogok, hogy jelentékenyen meg ne sérüljön és hogy esés közben is . . .

— Mit esés közben! — kiáltott fel a császár ingerülten. — Hát megbolondultál Holubár. No, mit bámulsz úgy? Hát még most se érted, hogy a herczegnek kell győztesnek maradnia, még pedig úgy, hogy a győzelemhez könnyen jutottnak ne látszassék.

— Szóval, hogy én törjem be a bordáimat — mondá a cseh lovag a csalódástól keserü hangon. — De hátha mégis megforditva történnék?

— Életeddel lakolnál Holubár.

A cseh meghökkent. Érezte, hogy bajban van, „igent" nem mondhat, „nem"-et veszedelmes mondani.

— Nagyon nehéz feladat fölség, meggondolási időért könyörgök.

— Hát gondold meg holnapig s pihend ki itt magadat palotámban, légy vendégem addig.

Holubár visszavonult, de gondolkozásra nem volt szüksége, tisztában volt ő magával: a dicsőséget szomjuhozta lelke s jó hirnevét nem adja el. Oh mily gyáva ajánlat! A fogait csikorgatta dühében, hogy milyen rossz udvarhoz került. A férfibátorság az egyetlen, amihez nem lehet pénzzel, kerülő utakkal jutni s ime itt maga a császár kisérel meg ilyesmit. Teremhetnek-e hősök olyan helyen, ahol ez a felfogás fertőzi a levegőt?

Frigyes császár ezalatt aranyos terveit szőtte felső termeiben, hogy mennyire ráférne fiára egy kis vitézi nimbusz. Éppen jókor jött ide ez a Holubár. Miksa győzelmi hire ő felette világul fut, dalokba öntve száguld s meghatja a magyarokat. Mert éppen a magyarokra utazott Fridrik akkoriban. Ami ő neki nem sikerült, jobban csinálja majd a fiánál. A korona nála volt, de a magyarok szive nem jött utána, pedig együtt kell lenni a kettőnek. Miksának majd megszerzi előbb a magyarok szivét, meglehet, hogy a korona igy majd utána jön. Éppen jókor van itt ez a Holubár!

De Holubár már akkor talán ott sem volt, egy kis sétalovaglás ürügye alatt elhagyta szolgájával a palotát s aztán gyü, ki a város kapuján s el örökre. Az őrök nem akadályozták. Németek voltak, következéskép alaposak. A bejövetelre volt utasitásuk, de a kijövetelre nem.

Ment, mendegélt, szinte iránytalanul, mert csak azt tudta, mit akar, de nem tudta, hogy merre kell mennie. Kóbor lovagokkal, utazó nemesekkel ismeretséget kötött útközben s elmondá nyiltszivüen, hogy hírt és dicsőséget megy a világba keresni s megkérdé fűtől-fától:

— Hol élnek manapság a legnagyobb vitézek?

— Hát minálunk — feleltek a különböző nemzetü utasok, mert minden róka a maga szőrét dicséri — és még azonfelül a Mátyás udvarában Budán.

Minthogy mindnyája Budát mondta, a maga országát tolva előre, tudta már Holubár: hová menjen s azontul már csak azt kérdezte az utasoktól: „merre fekszik Budavár?“

Mondták aztán, akik tudták:

— Ahonnan a nap jön, ahová a Duna megy, csak folyvást menj vele és ahol már olyan nagyra dagad, hogy nem birod kővel áthajitani, ottan lesz Budavár; megösmered sok tornyáról.

Szépnek mesélték Budát, még szebbnek képzelte s még szebbnek találta. Nagy, palotás város, nézegette magát a Duna tükrében. Micsoda nyüzsgés, elevenség az utczákon! Mintha az egész világ itt találkoznék.

A kereskedők sátraiban halomban áll a sok portéka, kardok, pánczélok, asszonyra, lóra való encsebencsék, kantárok, csótárok, násfák, selyem szövetek, drága prémek, mindenféle bőrmunkák, skófiumos terítők, szem nem látta, fül nem hallotta ritkaságok. S az a mindenféle emberfaj a világból; velenczések, németek, francziák, olaszok s kiki a maga nemzeti viseletében. Ott vágtat ni a bástya alatt egy daliás lovas haláljelvénynyel a sapkáján. Valami tiszt a fekete seregből. A bécsi úton egy fényesen öltözött csoport közeledik ficzánkoló lovakon, közöttük hölgyek is. Vadászatról tér haza valamely főuri társaság. Alighanem a Garáék. Ni ott hozzák hátul a sólymaikat. Közvetlen a királyi palota kapujánál nagy csődület van. Egy félrecsapott süvegü embert vesz körül sok szájtátó nép nagy hejehujával. Eredeti alak, fakó csizma van rajta s kopott nadrág, de azok fölött a nyakában vagy öt-hat aranyos bársonyos főuri mente lóg, csillogó csattokkal, gombokkal, ami elég groteszk látvány, mert ugyancsak perzseli az embert a juniusi napfény, még ha pőrén van is.

— Jól föl van öltözve bátya — kiáltják innen-onnan.

— Hm, — szól vidáman az öreg — a királynál voltam ebéden s ő felsége nem akarja, hogy meghüljek hazáig.

Akik nem ösmerik, kiváncsiak, kérdik, ki légyen ez a furcsa emberke, aki ilyen pityókosan lépked a mentékben.

— Jó vén fiu, — mondják — a kántor innen Czinkotáról.

— És igaz lehetne, hogy a királynál ebédelt, meg hogy ő adta neki a mentéket? — Kételkedének némelyek. Mások vállat vontak:

— Isten tudja! A mi királyunktól kitelik. Megbecsüli a szegény embert és meg is tréfálja királyi módon.

Holubárt, aki éppen erre koczogott el hű fegyvernökével, valami alkalmas kocsma után nézdelődve jobbra-balra, még észre sem vették a járó-kelők, nem ugy, mint Mainzban, ahol utána szaladt a félváros. Csak másnap, mikor már a nádorispánnál jelentkezett szándékával, futott szét róla a hír a városban:

— No lesznek most itt nagy mulatságok. Van itt most egy nagy termetü cseh vitéz, valami Holubár, aki mindeneket legyőzött, a merre járt, aki kilencz évig szopott gyerekkorában, azért olyan szörnyen erős. Arra kérte a palatinust, hogy engedje meg neki vitézi tornára hívni föl a magyar lovagokat. No hála istennek, lesz itt most egy kis elevenség, egy kis látnivaló.

Maga Mátyás is értesülvén a bajnokról, magához hivatta egy órában, de jelen voltak a főurak is.

— Ejha! — csodálkozék Ujlaky, mikor az irdatlan szál ember belépett. Sok eső volt, ahol ez nőtt!

A király nem csodálkozott, hanem nyájasan inte közelebb, midőn az leakart térdepelni.

— Csak állj Holubár, mi is csak ember vagyunk, gyarló pedig. Hallottam multadat derék levente és ösmerem szándékodat. Isten hozott Budán! Itt mi szivesen látunk és módot nyujtunk a játékporondon, hogy a rozsda ne egye meg a fegyveredet. Ám azért ne gondold, hogy jó helyre vetődtél, itt mi talán nem adjuk olyan olcsón, mint rokonunknál, György királynál, Prágában.

Holubár önérzetesen mosolygott.

— Aztán látod, itt a harczmodor is más. Ti olasz módra vívtok hegyes lándzsákkal, mi tompa gerelyekhez vagyunk szokva, ti vágtatva rohantok egymásra, mi itt ügető lovon, azonfelül nem értitek a hónalj alatt vashorgon tartani a lándzsát, hogy hátra ne ütődjék, hanem helyén maradjon. Bizonynyal mondom tehát neked Holubár, hogy jól ügyelj itt a bőrödre.

Holubár gúnyosan mosolygott.

A király észrevette ezt s összeránczolta a homlokát.

— Félek, kőbe lépsz Holubár, de én mindenesetre pártfogásomba veszlek s egyelőre csak a közepes vitézekből küldök ellened valakit.

Holubár bosszúsan harapdálta ajkait.

— Am ha azt legyőzöd, — folytatá a király — akkor legyen, mérkőzz meg legjobb vitézemmel is. Nem kicsinyitni akarlak, de kimélni.

— Megeszem őket — hörögte Holubár, merészen ziháló mellel.

— Jó, jó, ha legyőzöd őket, úrrá teszlek országomban. De azért a viadalt mégis a közepessel kezded holnapután a Zsigmond-piaczon és minthogy olyan fennen beszéltél, ha ez a közepes vitézem mégis téged találna legyőzni, szamárhátra ültetve kergettetlek ki az országból mindeneknek csúfságára. Most már tudd meg atyámfia, mihez kell magadat tartani.

Holubár szólni akart, de Mátyás intett s ezzel a kihallgatás véget ért, távoznia kellett. A főurak kiváncsian vették körül a királyt.

— Kit küld ellene fölséged?

— Majd jókor megtudják kegyelmetek — mondá rejtélyes mosolylyal.

Harmadnapra volt az érdekes viadal kitűzve, ácsok éjjel-nappal tákolták a sorompót, sátrakat, a királyné és a palotahölgyek ülőhelyeit bevonták piros bársonynyal, kiczifrázták czimerekkel, cserkoszorukkal. De különben erről már mindenki tud, hiszen ezer meg ezer nézője volt. Csak egy titok volt, hogy ki lesz a híres cseh bajnok ellenfele. Persze azóta már ezt is mindenki tudja Magyarországon, azért nem érdemes hosszan leirni.

Csak maga Holubár nem volt kiváncsi, mindegy neki akárki, legyőzi ő, ha maga a pokolbeli sátán lesz is, csak hogy a királyt maga mellé

hangolja és legyőzi aztán valamennyit, akik jönnek, habár csupa Toldy Miklósok és Kinizsyek volnának. Nem, nem, ez előtt a király előtt nem szabad szégyenben megpirosodnia az arczának. Mert ez már igazi király. Nem irigy ez a vitézségre, mint Podjebrád s nem alkuszik meg rá, mint Fridrik, nem mondja ez „Kiméld az enyémet“, inkább azt mennydörgi „Ne kiméld“. Ez aztán a király.

Péter-Pál napján csakugyan megtörtént a nagy álharcz. Tengernyi néző volt a Zsigmond-piaczon. Jól mulatott a nép, volt mit nézni, kit mutogatni, kit éljenezni.

Rendre jöttek fényes köntöseikben a főurak és asszonyaik. Ez Kinizsy! Az Ujlaky. Azok ott Bánffyak, Czoborék. Aztán a királyné érkezett a palotahölgyeivel s eltünt a sátorban, mint egy szép álom. Mögötte egy apród lépkedett, (a kis Kanizsay Gergely) bibor párnán egy ezüst koszorut hozva; azt adja majd a királyné a győztesnek.

Már mindenki itt van, csak még a királyt várják. Pedig a tömeg már nyugtalan. Hol lehet a király? Végre jön az egyik olasza, Galeotto uram, nagy lihegve és megsúgja a palatinusnak, hogy a király nem jöhet, el van foglalva, később, úgy lehet, itt lesz, de azért rendeli, hogy az álharczot meg kell kezdeni.

A nádor intett, mire felharsannak a kürtök s megnyilnak a harczi porond sorompói. Benyargal Holubár vitéz nehéz pánczélban, rettentő izmos lovon, vélnéd egy torony van a ló hátán, oly szálas, irdatlan a cseh. Paizsán a kétfarku oroszlán gúnyosan nyujtja ki piros nyelvét.

Az elszörnyedés moraja fut végig a soron s minden szem keresi, várja a másikat.

Csendesen lépked be leeresztett sisakrostélylyal egy zömök vitéz. Paizsán mosolyog a hármas halom a kereszttel.

Senki sem ösmeri kicsoda. De mindenki reszket érte és felsóhajt. No ez ma a homokba kóstol! Csak Kinizsy kiált rá biztatón:

— Ne félj magyar!

Nem is fél, dehogy fél. Nyugodtan ül lován, mely türelmetlenül kapálódzik s harapja a zabláját. Most elkiáltja a prisztaldus:

— Rajta vitézek!

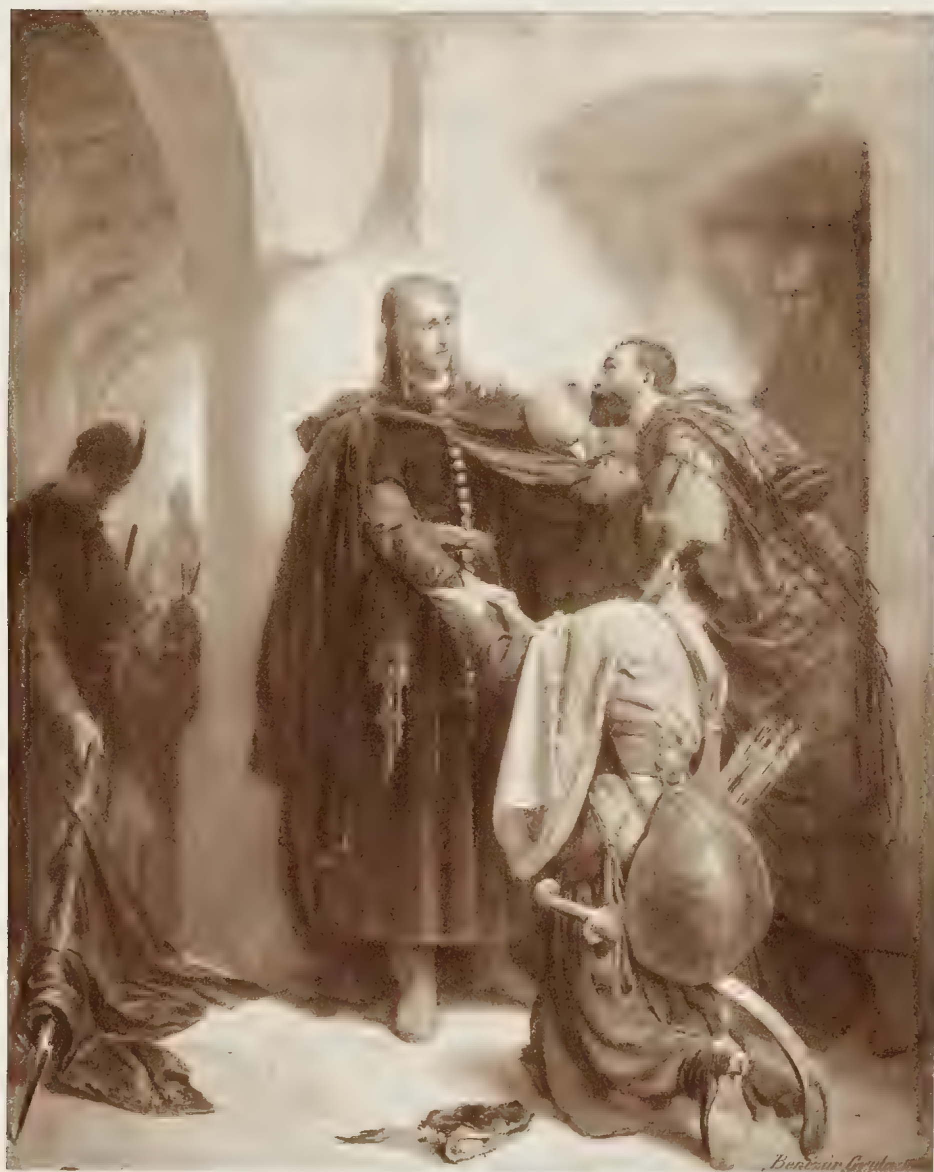
Mindkét fél megsarkantyuzza lovát s kifeszitett gerelylyel rohannak egymásra. No most, no most! Ez a döntő percz. Istenekhez méltó izgalom percze. A két türelmetlen paripa prüsszögve, orrlyukain tüzet fujva rohan szembe. Hajrá, hajrá! orditja a megittasult tömeg. Egy-egy női sikoly vegyül a zajba.

Ah mennyi benyomás, mennyi látvány, egy szempilla rezgésnyi idő alatt. Most összeérnek. Jaj uram teremtőm! A pánczélaik csörrennek,

24

BENCZÚR GYULA

[illegible]

Benczur Gyula

gerelyeik villannak egyet. Holubár sujt rettentő gerelyével; a magyar vitéz megtántorodik a nyeregben a döféstől, a lova félre ugrik.

– No most vége van, vége van!

Hopp! Csodák-csodája, nem esett le. Isten őrzötte. Helyre igazodik a megtorpant paripán. Ej, nem kis legény az, akárki mit mond.

Holubár a fogát csikorgatja dühében, hogy nem sikerült őt a nyeregből egyszerre kiemelni s fenyegetőleg, de könnyedén lóbázza meg kezében a gerelyt, mintha nádszál volna.

A harczbirák néhány perczet engednek a kifujásra s újra kezdődik a roham. Újra szól a kürt. Rajta vitézek! Vadul nyargalva vágtatnak most szembe s közel érve iszonyu erővel döfik egymásnak a gerelyt. Zúg a levegőben, aztán tompán koppan s borzasztó orditás kél nyomában, mintha megsebzett bölény bődülne el. Lepottyan egy dárda a földre és csörömpöl s amint a felkavart por oszlik, látni, hogy az ágaskodó mén hátáról egy alaktalan test zuhan le a ló farkán keresztül.

Teremtő szent Isten! Álom-e vagy valóság? Ez a nagy Holubár. A magyar vitéz hetykén, kevélyen ül a nyeregben.

Óriás diadalkiáltásban tör ki a tömeg, mintha egyetlen száj lenne, amelyből fergeteg gyanánt dől ki a lelkesedés.

A hölgyek a kendőkkel integetnek. A daliák felugrálnak és a győzteshez szaladnak. Kinizsy nagy ökleivel nyit magának utat. Ő akarja először megszoritani a kezét.

Zagyva kiáltások keletkeznek másünnen. A cseh vitéz zúzott karral eszméletlenül hörög a porban. Homlokon ütötte a magyar levente gerelye. Hamar vizet, vizet! Hamar, hamar emeljétek fel! Pánczélozott lova gazdátlanul száguld el. Csatlósok, lovászok fogjátok el hamar!

De bánja is most a csehet a nagy tömeg. A „vivát“ zúgásba bizony belé rekedne, ha nem piszkálná fel hirtelen egy más érzés. A lelkesedésből átcsap a kiváncsiságba: Ki lehet a magyar vitéz?

— Fel a sisakkal! — bömböli ezer száj. — Hej, fel a sisakkal!

Mély, siri csend támad, mert a prisztaldus, aki balkezében paizsot tart, fölemeli a buzogányát. Ez a jel, hogy ő szólni akar.

— Nemes vitéz, — szólt — bárki légy is, üdvözöl téged a király és a nép. Szép nap ez neked és nekünk. Léptess elé, hogy a fölséges királyné kezéből átvedd győzelmed emlékjelét.

Az ismeretlen lovag közelebb léptetett strucztollas paripáján.

A kiáltás most ismétlődött, mintha vihar rázná a fákat: „Fel a sisakkal!“

— Valóban úgy kell tenned — mondá a prisztaldus. — Magyarország királynője előtt nem állhatsz meg másképpen, mint födetlen fejjel.

Erre a lovag biczczentett a fejével, egy hirtelen mozdulattal fölemelte és elhajitá sisakját.

Az álmélkodás fölszisszenése hangzott, édes melegség futott végig az emberek erein, tüzes villám a hátgerinczeken keresztül s eget, földet megreszkettető mámoros kiáltásban szakadt ki a szivekből:

— Éljen a király!

Mert a leálczázott lovag, aki ott ült hátraszegett fejjel, mosolygó, kipirult arczczal, diadalmasan, maga volt Mátyás király.

*

Mátyás a legyőzött Holubárt, ki szerencsétlenül esve karját törte, felgyógyulása után gazdagon megajándékozván, bocsátá el. A cseh vitéz még sok európai udvart bejárt s mindenütt nemcsak magasztalta Mátyás nagylelküségét, vitézségét, férfiasságát, de néhány év mulva vissza is tért megint Magyarországba, megházasodott és Fejérmegyében telepedett meg — hol maradékai még éltek a XVII-ik század közepén.

MÁTYÁS DICSŐSÉGE

IRTA
LIPCSEY ADÁM

Keresem zenithjét magyar dicsőségnek. Es ha ezer esztendő verőfényes, zivataros históriájának minden rejtett zege-zugát kifürkészné is az egybevető, habozva itélkező elme, nem akad párjára igazságos Mátyás király gyümölcsöző, ragyogó korszakának.

Hiszen igaz, alig egy évszázad telt le az anjoui lovagkor hatalmas, kurta fellobbanása, Nagy Lajos világbiró uralmának elenyészte óta, ám ezen közben nagyot fordult Európa történetének fejlődési menete attól a földrengető lökéstől, melyet az Izlám betörésétől kapott.

Kezdve a szerencsétlen nikápolyi csatán, melynek vérzivatarából a magyar király és német császár: Zsigmond alig birta puszta életét megmenteni, Várna gyászos harczi mezejéig, melyet már valósággal magyar királyi vér, első Ulászlóé áztatott: az emelkedő, telni kezdő, török félhold vigasztalan árnyékba boritotta a nemrég káprázatos ragyogásu magyar dicsőség elfogyatkozó, hanyatló napját.

Ekkor támadt a végzetszerü nagy férfiú, Európa kardja, a kereszt legdicsőbb hőse, Hunyadi János.

Győzedelmes fegyverrel, államférfiúi bölcseséggel csinálta, vezette ez a mi nagyságos hadurunk hazánk s egész Európa önfentartási, önvédelmi harcz- és békepolitikáját.

Meddő létküzdelemre tékozolt évszázadokat menthetett volna meg magának Európa, a nyugoti czivilizáczió, ha kicsinyes vetélkedés helyett egy szivvel-lélekkel aláveti vala minden erejét a Hunyadi János hősisége, bölcsesége osztatlan és páratlan tekintélyének.

Ám egyedül a magyar nemzet ismerte föl a Hunyadiak Gondviselésszerü jelentőségét s emelte minden habozás nélkül, nagyszerü nemzeti felbuzdulással Szent István, Nagy Lajos elárvult trónusára a még gyermek Hunyadi Mátyást.

Meteorszerü pályájának csodálatosan intenziv sugárzása ma épebben lobog fel visszapillantó szemeink előtt, mint mikor közvetlen elmulása csak sötétitette, mélyitette a nemzeti hanyatlás halálos örvényeit.

A hadvezér borostyánja, a tudós állambölcsész pálmája s a sziveket hóditó ember rózsakoronája hullt garmada számra lábaihoz. Nagysága gyökerezik csupa olyan elme-, sziv- és jellembeli tulajdonságban, melyekben az általános emberi s a különleges magyar faji elem olvad dicső harmóniába. Majd négyszáz évvel előre gyakorlati példával illusztrálta a Széchenyi költői szárnyalásu nemzet-léti evangeliumát: maga személyében, tetteiben, műveiben átadta az emberiségnek mindazt, ami a magyarságban becses s az egyetemes czivilizatórius haladáshoz szükséges és hasznos erő, tehetség a természettől megvan s az idők folyamán kiforrott.

Ezért őrzi, ápolja soha nem muló emlékezetét nemcsak a magyar nép legendákká szublimált rajongó ragaszkodása, hanem tőlünk merőben idegen népeknek tudományos, politikai vagy katonai okfőkre támaszkodó nemzetközi kegyelete is.

Ez a legnagyobb, legdicsőbb hóditás; mert vele, általa bejut, tért foglal a magyar dicsőség az emberiség egyetemes Pantheonában.

Természetes, hogy ez az eredmény csak igazán nagy emberi és fejedelmi erényeket, tehetséget koronázhat. A történeti események buvára habozva tapogatózik, melyik drágaigaz gyöngyöt hozza fel elsőnek a négyszázados mult viharszántotta tenger kebléből? A fekete sereg élén diadalra száguldó hadvezér, a tudósai közt vitázó, művelt, finom elme, a gömöri szőlőhegyen kapáló nagy filantróp, az örök-ifju szerelem-isten, a világrészek térképét átalakitó államférfiu: mindez külön-külön és együtt véve Mátyás király.

Ő az a mesés energiáju kényúr, kinek egy szemöldök-ránditása lerombolja a parvenüsége ellen titkon és nyiltan lázadozó gazdag, erős és büszke oligarchiát. Álruhás népbajkutatásairól, villámgyors igazságtételeiről regél ma is regét a magyar paraszt. Széles ez országban minden szép leány, menyecske szive érte dobogott sebesebben. Ő veti ki elbizottsága nyergéből a vitézi fürge ügyesség öklelő dárdájával a magyar lovagság rovására dicsekvő cseh óriást. És se szeri, se száma annak a történeti valóságnak, legendás költészetnek, melyből összeszövődik Mátyás dicsőségének aranyos, himes selyempalástja.

Nagyságának klasszikus, szinte költői méreteit az fejezi be, hogy épp a tetőponton szakadt hirtelen ketté földi pályája.

Az államférfiui előrelátó bölcseség, a keresztülvitelben nyilatkozó erő és harczkészség, ezeket a nemzeti magyar tulajdonságokat váltotta ki a legmagasabb, legtisztább valóságban Mátyás király. S ezért, bár zengje bármely idegen nyelv magasztaló hírét, dicsősége mind az idők végéig osztatlanul magyar s a miénk marad.

2[illegible]

MADARÁSZ VIKTOR

HUNYADI LASZLO RAVATALA

A HARMADIK MEGPRÓBÁLTATÁS

IRTA BALOGH PÁL

1526. augusztus 29-én, egy hétfői napon, volt a mohácsi vész. Magyar nemzet, erről a napról soha meg ne feledkezzél.

Régen történt, negyedfélszáz esztendeje már. Azóta a csatamezőről eltünt minden nyoma az egykori pusztulásnak; elenyésztek a sírok is, hova huszonnégyezer magyar vitéz, s majdannyi török temettetett. Poraik fölött bársonyosan zöldel a gyep, csillogva ring az arany kalász. Ahol szakállas golyók süvöltöttek, most pacsirta csattog a tiszta égben; ahol az anatóliai lovasság száguldott, ma gőzmozdony robog hosszú kocsisor terhével; amerre a harczvihar szele por- és füstfelhők közt elvitte százezrek csatakiáltását, ma gőzmalmok és téglagyárak kéménye füstölög.

Nem emlékeztet semmi külső jel, egy kőoszlopon kivül, az egykori itéletidőre. Csak a népdal veti oda a bús magyarnak régidőkből hangzó vigasztalásul, mikor friss bánat érte, hogy „több is veszett Mohácsnál."

De te, nemzet, tartsad mindig eszedben, a szülők tanitsák meg rá a gyermekeket s az intelem szálljon ajkról ajkra, nemzedékről nemzedékre, hogy mi volt, ami Mohácsnál elveszett.

*

Vérvörösen áldozott le a nyári nap; párázattal teljes volt az esti szürkület. A seregek harcza eldült akkorra, a véres munka elvégeztetett. A mohácsi harcztérből nagy temető lett, óriási czinterem, hol vértócsákban a testhalmok ezrei feküdtek.

Déltől alkonyig tartott az öldöklés, — egyenetlen küzdelme alig 25,000 magyarnak kétszerannyi ozmán harczos és tizannyi ázsiai csőcselék ellen. Balvégzet, a kor bűneinek bűnhödése, Isten próbáltató akarata kivánta, hogy igy legyen.

A szegény ifju király hiába hordoztatta meg országszerte a véres kardot; hiába hivta segitségül sógorát: a császárt, cseh alattvalóit, lengyel rokonait, Velencze köztársaságát s a pápa oltalmát. A vihar jött s ő el volt szigetelve Európától.

Tiz nap mulva megjött a gyászhir Bécsbe, Velenczébe, Rómába és Prágába, hogy II. Lajos egész seregével elveszett, s II. Szoliman Budához közeledik. A szent atya sírt, a signoria megrémült, V. Károly elrendelte az udvari gyászt, Prágában rekviemet mondtak; de a mohácsi temető fölött már csak a hollók jelenhettek meg.

Nem volt szerencséje ifju Lajosnak itthon sem. A harczias nemzet nemesi fölkelése, a banderialis hadak, idegen zsoldosok alig tettek ki több fegyveres erőt összesen nyolcz dandárra valónál. Harmadrendü állam védereje ez, nem pedig nagy hatalomé, milyen Magyarország harmincz évvel előbb, Mátyás jogara alatt volt.

Pedig eljött a legtöbb zászlós úr, a legtöbb főpap a királyi hirnök hivására; megérkeztek a közel megyék, útban voltak a távoliak; Zápolya az erdélyi hadakkal Szeged, Frangepán a horvát rendekkel Kanizsa körül járt. Ha a döntő órán minden együtt van, a nagy szerencsétlenség tán elhárítható.

A végzet keze megérintette Mohácsnál ama nemzedék régi vétkeit. Visszavonás dúlt a királyi táborban és kivüle. Zürzavar, kapkodás, ideges bódultság fogott el mindent, akinek intézkedni vagy engedelmeskedni kellett. Nem volt — egyet kivéve — senkinek helyén a feje, tiszta a látása, megfontolt az elhatározása. Csak elbizott bátorságban és — mikor minden veszve volt — elszánt halálmegvetésben volt csodálatra méltó az egész királyi sereg.

Csak Tomori, az egyik fővezér, látott tisztán. Ismerte az ellenséget, a magyar honvédelem meggyengült oldalát. Már katonaviselt ember volt, mikor az egyházi rendbe lépett, de katona maradt a talárban is: Istent fegyverrel akarta szolgálni, harczolva a kereszt ellenségei ellen, hogy a csatatéren keresse a vértanu halált Krisztusért. Mint kalocsai érsek, a végvidék főkapitánya volt, s gyenge csapatával ő fogta fel II. Szoliman hadainak első támadásait Nándorfehérvárnál és az eszéki hidnál. Tudta, hogy e háboruban minden koczkára van téve, és sejtette, hogy minden odavész. El se akarta fogadni a királyi sereg fővezérségét, s mikor elfogadta, 20,000 martir vezérének tekintette magát.

*

Kémek, s a portyázó őrszemek már reggel jelentették a török fősereg közeledtét. A fiatal király és hadai felkészültek a rettenetes tusára.

Hősök szelleme lakta a magyar tábort, harczvágytól égett minden vitéz. S ez egyben bizott még Tomori is: a bátorság ereje csodatevő hatalom volt sokszor, ha Isten úgy akarja, Magyarországot ez most megmentheti még.

A vezérkar azt határozta, hogy a maroknyi sereget támadásba viszi. Rajtaütni a törökön, meglepni és zavarba hozni, mielőtt kibontakozhatna és túlerejét érvényesíthetné: ez volt a szándék.

Megalakult a kettős hadrend, középett nyolczvan ágyuval, mögötte a tábor szekérvárával, s elindult a Baranyavár felé vivő úton, felkeresni életre-halálra II. Szoliman táborát.

A déli órákban láthatók voltak a félholdas lófarkak, a csillogó dárdák, a tarka sátrak, a tengersok lovas nép, a turbános janicsárok, a tanarioták és basibozukok a közel magaslatokon. Lehallatszott a török hangszerek harsány zenéje, az ulemák éneke, a nyüzsgő százezrek moraja, paripák nyeritése s a porfellegben felvonuló ágyusorok dübörgése.

Most megpillantja egymást a két sereg. Halotti csend áll be, de csak perczekig tartó; aztán kitör a csatakiáltás vihara Jézus és Allah nevével mindkét oldalon. A nyolczvan magyar ágyu bömbölve veti a lánczos golyókat a ruméliai lovasok közé, s a királyi had első rendje négy dandárral megindul, hogy rávesse magát az ellenségre. A koczka elvettetett, a többi Isten kezében volt.

A Duna nádas partja mellett Kölked helység, ennek átellenében a magaslaton Nagy-Nyárád, hátrább Mohács a sarkai a háromszögnek, melyben a nemzetirtó ütközet leviharzott.

Az első összecsapás mintha kedvezett volna a magyar ügynek. Ibrahim basa hadai megtöredeztek, szétbomlottak a tizezer főnyi banderialis lovas, a kétezer főnyi idegen zsoldos rohamának súlya alatt. S a magyarok ettől vérszemet kaptak: ádáz öldökléssel, testhalmok fölött törtek útat a török sereg második hadrendje, a janicsárok és a szultán testőrei felé.

II. Lajos győzelmi jelentést vőn Tomoritól, felcsatolta rostélyos sisakját s élére állt a magyar had zömének, hogy a főurak, főpapok, a túladunai nemesség s a jászkúnok fedezete alatt legázolja Szoliman derékhadát is.

E második roham közben fejlődött a csata válságossá; a török harczművelet két sujtó csapást ekkor mért a magyar seregre.

Oldalt, a nagy-nyárádi szőllőktől elfödve, Balim bej a bosnyák csapatokkal megkerülte az egész magyar hadállást. E cselmozdulatot Tomori ugyan jókor észrevette, de a csapás elháritására csak egy gyenge szárnycsapatot küldhetett a Batthyányi és Tahy dandárából. Azt Balim bej letiporta, a két dandárt is túlszárnyalta, hogy oldalt támadhassa meg a királyi sereget.

Szemközt a janicsárok a magyar hadak közeledésére cselből visszavonultak a török ágyuvonal hézagai közt és szárnyai felé; s a háromszáz golyóvető gép aztán kartácscsal szórta be a lejtőt, honnan a királyi dandárok kapaszkodtak a magaslatra föl.

Az ágyuk sortüze irtózatos volt. A magyar harczvonal megrendült, rohama megtörött; a gyilkos ólomzápor egész zászlóaljakat sepert el, semmisitett meg pár percz alatt. A rémület kiáltása tört ki az életben maradtak ajkán. S aztán megeredt az öldöklő hajrá. Janicsárok, anatóliai, ruméliai és bosnyák redifek csaptak a magyar had romjaira három felől.

Mint a halálra sebzett oroszlán, úgy harczolt ez a hős sereg. Minden szablyára tiz ellenszablya jutott; de azért helyt állt s lassu elfogyásáig, végső kimerüléséig megvédelmezett minden talpalatnyi tért.

Alkonyat volt, amig a magyarság foszlányai a lejtőn a dunai mocsarakig lehátráltak lépésről-lépésre. Ott a nádasban, az est beálltával ért véget a haldokló oroszlán agóniája.

Nem menekült senki, a győztes török nem látott sehol futamodókat. Az egész magyar sereg megtalálta, amit érseki fővezére keresett: a vértanuhalált, a haza s a keresztény hit védelmében.

Megtalálta az ifju király is, az egyetlen, kit kötelessége a csatatérről Budára szólitott volna, hogy a nemzeti honvédelmet tovább szervezhesse királyi tekintélyével. Visszatartotta őt a megáradt Cselepatak s lehanyatló testét betemette az iszap.

Hirmondó se maradt a magyar királyság utolsó nemzeti hadseregéből.

*

A mohácsi nap alkonyi képén hadd borongjon el pár perczre még szemünk.

Vértől piros a Duna mocsár szine; a szegélyző nádasig érnek a nagy dráma utolsó hullámai. Fölötte folyik le a pánczélos magyarok végső riadalja; lenn a vizparton pihen el halálos sebekkel a vezérkar három főalakja.

Ott fekszik Tomori érsek, kenetes arczán a betelt hivatás, az elért égi béke komor nyugalmával. Csataménje még átuszná a vizet, de a pánczélos halott terhe alatt megrogynak inai. Összeesik, s még estében is ügyel, nehogy holt urát a nyeregből kiejtse. Úgy feküsznek a nádasban, ahogy éltek, lovas és ló válhatatlanul összekapcsolva.

Ott nyugszik vezértársa, az ifju Zápolya György, szintén nyeregben, arczczal a nádasnak dülve. Hogy ő az, — csak a megoldott párduczkaczagány, czimeres tarsoly, aranysarkantyu gyanittatja, s a nyihogó mén, mely úgy kesereg gazdája sorsán, úgy hivja a segitséget a tulsó part felől, mintha a Szegeden táborozó Zápolya János seregét szólitaná öcscse megboszúlására.

Ott terül el holtan Drágffy, alatta az ország zászlajával. Véglehelletéig védte, s most is tetemével födi a szent szimbólumot. Hogy ráhanyatlott

26

Wagner Sándor

MÁTYÁS VIADALA A CSEH HOLUBARRAL

a Máriás lobogó szövetjére, balját a zászlórudon nyugtatta s jobbjában a kardvas a janicsárt nyársalta át, ki a zászlót tőle elragadni akarta. Ádáz lehetett a tusa köztük. A török a zászlós úr paripáját szúrta le, majd a lovasra veté magát; együtt buktak át a vértől párolgó ménen. A janicsár Drágffy nyakszirtjébe vágta a jatagánt s a zászló felé nyúlt, de több időt Drágffy nem hagyott neki. Vérük elfolyt s az ország lobogóját aztán két csöndes ember, két fagyos tetem födte, őrizte tovább.

Szerte hevernek a többi áldozatok, sebesült szenvedők és kiszenvedettek. A domboldalon egy tetemhalom, barát és ellenség, összegomolyodva, ahogy a halál lehellete őket kézi tusában érte. Még holtuk után is mintha folytatnák a harczot, pedig oly békén alusznak s oly néma a közös álmuk.

A dombtetőn egy szikla tövéből ifju kürtös nézi jajgatva az ütközet utolsó hullámzását. A magyar sereg végromjai omlanak ott össze. Lenn hever a tárogató már, nincs miért riadjon. Hiába fujná az ifju, bajtársai nem hallják azt többé.

A nádas szélén agg vitéz ölelgeti holt fiát. Belemerül nézésébe, hivná, élesztené: én reményem, ékességem, nem halhattál te meg; csak seb ez, ami itt tátong, be fog hegedni . . .

De a mohácsi sebek nem hegedtek be.

*

De Isten kegyelme e nehéz megpróbáltatás után is megmenté e hazát, s a mohácsi sebhelyek úgy maradtak rajta, mint a Gondviselés ujjmutatásai.

A nemzet maga csak megrendült a csapás súlya alatt, el nem bukott. Fentartotta lelki ereje, ősi erkölcse, dicső hagyománya, amik nem engedték, hogy föladja a további küzdelmet s lemondjon a jövőről. Jöttek Mohács után ujabb nagy csapások, özönével a megpróbáltatások; keserves volt az élete, aki akkor magyarnak született. Hat nemzedék vezeklett 180 éven át korábbi 500 év minden bűneért. De levezeklették elszánt akarattal, hősi feláldozással, Istenben bizással.

A hódoltsági idő a nemzeti erkölcsöket fejlesztette nagyra, és próbálta ki a haza felszabaditásának óriási művéhez. Mohácsra nem az enyészet, hanem a megujulás következett. A borús ég hófergetegje beboritott ugyan mindent, de a hó alatt szunnyadva várta be a nemzeti életerő a kikeletre megvirradást.

Begyöpösödtek a mohácsi sírok, bársonyosan zöldel a rét, csillogva ring az arany kalász körülöttük; s a sírok lakói azt álmodják most is odalenn, hogy:

„Él magyar, áll Buda még...“

A SZEGÉNY KIS KIRÁLYRÓL

IRTA
BÁRSONY ISTVÁN

„Hős vértől pirosult gyásztér,
sóhajtva köszöntlek!“

Édes hazám, te hősök vérével öntözött virágkert, te mindnyájunk temploma, Szűz Mária országa: be’ sok dicsőség, be’ sok gyász ölelt már meg téged! Nincs nemzet a földön, amelylyel ha dicsőséget cserélnél: ne te maradnál vesztes. S a fájdalmak anyjának a szeméből mégis te érted hullhatott legtöbb köny egy ezredéven át.

Fölötted a változó szerencse végzete lebegett tíz századon keresztül. Voltál világraszólóan diadalmas és voltál megalázott; napod ragyogásának hű tükrözéséhez az óczeán keble sem lett volna elég, s amint egy-egy sötét éj borult rád a tornyosuló felhők feketeségéből: ki volt valaha boldogtalanabb és szomorubb náladnál?!

Te hősök vérével öntözött virágkert, mi magyarok benned gyönyörködünk, benned reménykedünk! Ha minden vércsepp, mi érted hullott, piros rózsává változik vala: térdig járnánk itt, e megszentelt földön, a piros rózsában! Te mindnyájunk temploma, tebenned díszlik a liljomos oltár, amely köré sereglünk, hogy megerősödjünk ingatag hitünkben, amikor csüggedünk! Hűséges szerelmünkből buzog feléd az áldás, hogy annyit küzdöttél, annyit szenvedtél mindnyájunkért.

Hányszor merült szivedbe a gyilok s te mártirkínok közt újra feléledtél! Egy ezredév minden haragját s átkát fogtad fel erős karral, hogy megvédd fiaidat. Multadnak sebeit csókolgatjuk, úgy enyhitjük a magunk fájdalmát, amelyet a százados emlékek ujitanak fel bennünk! Mert te, anyánk, te vagy legkedvesebbünk. Mindenünk vagy te, édes hazánk! . . .

*

Rettenetes súly a korona, ha gyönge, törékeny gyermekvállakra nehezedik! Van-e meghatóbb tragikum annál, ami végzetévé vált második Lajosnak, az utolsó Jagellónak, aki a magyar trónon ült?!

Volt egy kis király, testben vézna, gyönge, lélekben félénk, gyámoltalan, akit tinektek kellett volna erős férfiuvá felnevelni. S ti tettétek azt, hogy a gyermeknek nem volt gyermekkora soha; hogy az alig serdülő ifju már vén ember számba mehetett, annyit tapasztalt mindazokból, amik megőrlik az embert és megérlelik — az elmulás számára.

Te szegény kis király, aki tizenhat éveddel már nagykoru és házas ember voltál, s akit gonosz tanácsadóid alig husz éves korodban borzasztó és végzetes háboruba vittek: milyen nyomorult vergődés, minő szakadatlan sora a rettegésnek volt a te életed.

Élni napról-napra, akár az esztelen lény, tanulatlan, képzetlen elmével; halálosan fáradtnak lenni folyvást a zsenge korban el nem birható élvek mérgétől; koronát viselni ahhoz illő önállóság nélkül. Ah! akik tudatosan, hitványul vittek téged minderre: a gyehennát érdemlik!

Nem csupán te érted, kis király, aki mint ember, csak egy lettél volna a milliók között. Hanem főképpen a magyar koronán ejtett halálos sértésért; mert ez a korona erős férfit kivánt mindenkoron. És gazok tehették csak, hogy akinek megszentelt fejére Szent István apostoli koronája került: annak a megrontását, testi és erkölcsi züllesztését előmozditották, magok is kivánták.

*

A szegény kis király maga sem tudhatta, mit csinál, mikor a pártos magyar urakban bizva, magára bőszitette a Kelet oroszlánját.

Jött Szulejmán, az ő háromszázezer harczosával és ellepte a mohácsi síkságot, mint a kolumbácsi légy, amely nem ösmer irgalmat.

És elkövetkezett az itéletnap.

A kis király, a bábkirály, akit tanácsadói tetszésök szerint ringattak ide-oda, aki sohasem volt gyermek és aggastyánná öregedett, mielőtt ifju lehetett volna: azon a gyásznapon férfi volt! Maroknyi seregével ott volt. Huszonnégyezer ellen tizenkétszer annyi! Ezt nem felejti el még a sírban porladóknak sem a magyarok istene.

Milyen ütközet lehetett az!? Hallom a harczi zajt, a kürtök rivalgását, az Istent hivók hangos kiáltását. Milyen kevés közötte a „Jézus“, hogy elnyomja a magyar sikoltást az „Allah“!

A szegény kis király hiába állna meg, egymaga volna immár. Aki még él, az fut. Fut a bizonytalanságba, a kikerülhetetlen pusztulásba. Fut már a király is. Talán nem is maga akarja, csak megvadult lova viszi, ragadja, amelylyel gyönge karja nem bir.

Zuhog a zápor, síkos a föld; a Cselepatak, a kis magyar patak nem birja el az ég zokogását; kidagad, kiárad, hátha elbirna itt söpreni

hullámával mindent: a győzelemittas ozmánt, a vérbe fagyott magyart; a nekünk fájdalmas örömmámort s a hozzánk kegyetlen gyalázatot!

A szegény kis királynak is odakinálja hullámsírját. Jobb neki ott, mint török golyótól megroncsolva; török fogságban lefejezve.

*

Már minden elmult. Már csöndes a mohácsi sík. Vége az augusztusi nyárnak, amit a nagy itéletnap fejezett be. Itt van a késő ősz.

Ó, be' nagyon nagy itt a gyász mindenfelé ebben az országban, ahol még azt sem tudja senki, hol imádkozzék a szegény kis király sírja fölött.

Keresik-keresik!... Amig élt, nem tudták megvédeni. Eltűrték, hogy lehulljon fejéről királyi ékessége. Most aztán megindulnak a szivek és szánakoznak az elmék. Török fogságban nincs a király, akkor hát nem is él; ki tudja, hol porlad a mohácsi vérmezőn?!

Keresik-keresik!... Feltúrják érte a föld méhét, hátha az befogadta. Megforgatnak minden enyésző holttestet, hátha az elváltozott jéghideg arczok valamelyikében ráösmenek? A surrogó-suttogó viz szélén azután megtalálják végre. A szegény kis király ott álmodja utolsó álmát a magyar rónaságon. Fakó arczáról örökre eltünt a mosoly. A halál közönyös békessége látszik rajta, borzasztóan romboló lehelete a megsemmisülésnek megérintette már.

*

Szegény kis király te, aki senki sem voltál, amig éltél s egyszerre hős lettél halálod által: nyugodjál békével.

A hazáért haltál meg, azon a napon, amikor leráztad magadról a lelki kiskoruság nyügét s férfiak élén méltóvá váltál a férfiu nevére.

Most már tudjuk, hogy ami gyöngeséged volt, azért felelős nem te vagy. Önmagadért helytt tudtál állani, amikor a hazának halni tudókra szüksége volt, és ezzel kibékitettél magaddal bennünket, magyar utódokat.

Haló porodban áldjon meg az Isten, te szegény, megrontott, hazádért halt király!

KETTŐS KIRÁLYSÁG

IRTA
ACSÁDY IGNÁCZ

Hirtelen, mint a nyári árviz, tört a török vész az országra s rettenetes romlás jelezte útjait. Porba hullott a korona és a kegyetlen győztes százezreket hajtott el rabszíjon. Mihelyt a török hirtelen, amint jött, el is távozott, kezdett felocsudni az ország és jövőjéről tanakodott. Első gondolata az volt, hogy királyt kell választania. Egy új Hunyadi Mátyást, ki mint egykor a nagy Korvin tette, az elzüllés állapotából kiemelje a magyart. Egykor saját kebelében találta meg megmentőjét s most is otthon, a maga gyermekei közt kereste. Nem kell idegen király, ez volt az általános jelszó, mely zajosan, viharosan, százféle módon hangzott fel mindenütt; a tömegek esküdöztek, hogy inkább meghalnak, inkább a törököt fogadják testvérül, inkább az utolsó emberig kiirtatják magokat, semhogy idegent ültessenek a trónra.

E hangulatban özönlöttek az ország el nem pusztult részeiből az urak személyesen, a vármegyék, városok, az erdélyi három nemzet követei Tokajba, hogy a teendőkről tanácskozzanak. Ott megtalálták a királyjelöltet is, Zápolyay János szepesi gróf és erdélyi vajda személyében. Ő volt az, ki annak idején Dózsa György véres parasztlázadását elfojtotta. Ez időben férfikora virágában állt, 36 éves, daliás termetü, előkelő, megnyerő modoru férfi, telve jó indulattal, nemes odaadással a közügy iránt, ősi hitének rendületlenül hű fia, s amellett tisztelője mások vallásos meggyőződéseinek is. Őt támogatta az életben maradt főpapok legkiválóbbja, Várday Pál egri püspök s az ő érdekében fáradozott az ország legnépszerübb szónoka, Verbőczy István.

A Tokajban egybegyültek nyomban meg akarták a királyválasztást ejteni. De János vajda, a törvény és a jog embere, országgyülés összehivását sürgette, mely egyedül illetékes a koronával rendelkezni. A jelenlevő urak és nemesek november 5-ére az ősi Székes-Fejérvárra hivták tehát össze az országgyülést, még pedig világosan megjelölve annak czélját, a királyválasztást.

Minthogy időközben II. Lajos király holtteste Fejérvárra szállittatott, a gyülés azzal kezdte meg működését, hogy a szokásos gyászpompával

temette el az ifju király holttestét. November 10-én rövid, de lelkesült tanácskozás után főrendek és köznemesek egyértelemmel Zápolyay János vajdát kiáltották ki Magyarország királyává s a következő napon Szent István koronájával, a hagyományos ősi módon meg is koronázták. Az országnak ismét volt tehát törvényes ura és királya s ez a tény bizalommal és reménynyel tölté a nemzet minden rétegét.

A hazafias lelkesedés ez árja alól csak egy igen kis, eleinte számbavételt is alig érdemlő, csak néhány úrból álló párttöredék vonta ki magát; a régi udvari párt, mely önző politikájával a mohácsi vészbe sodorta az országot. A vesztett csata hirére Mária királyné Budáról Pozsonyba menekült s hozzá siettek, köréje gyültek az udvari párt megmaradt elemei, a sánta Báthory István nádor, Batthiány Ferencz horvát bán, Thurzó Elek tárnok s még néhányan, majdnem mind Zápolyay János személyes ellenségei, kik remegve bűnös multjoktól, semmi áron sem akarták, hogy a vajdából király legyen s vele azok az elemek jussanak a hatalom birtokába, melyekkel ők évek hosszu során át ádáz, irtó küzdelmet folytattak. Ez elkeseredett, a személyes gyűlölet vad indulataitól vezetett menekültek közt Mária királyné még szeptemberben megkezdte a korteskedést fivére, Habsburg Ferdinánd főherczeg, a szomszédos osztrák tartományok ura érdekében.

Ferdinánd főherczeg csak október derekán tökélte el véglegesen magát, hogy családja régi igényeit a magyar koronára érvényesiteni fogja. Csak akkor jött székhelyéről, mely nem Bécs, hanem Innsbruck volt, a magyar határra, Hainburgba, hogy nővérével találkozzék. Itt állapitották meg a további hadi tervet. Ferdinánd föltétlenül azon alapon állt, hogy őt illeti meg az örökösödés jogczimén a korona s igy választásról szó sem lehet. Föltétlenül kizárta a választást s csak oly czélból akart országgyülést, hogy az elismerje örökjogát s az ország királyának kiáltsa ki. Deczember 16-án Pozsonyban Ferdinánd néhány hive, a pozsonyi és soproni polgárok küldöttei s egy horvát küldöttség gyülést tartottak s János király választását törvénytelennek nyilvánitva, másnap egyhangulag Ferdinándot választották meg királynak. Oly sietve végezték dolgukat, hogy e határozatukat még törvény alakjába sem öntötték. Tudták, hogy nem ezen fordul meg a dolog s jelöltjüknek fegyverrel kell vélt vagy igazi jogát érvényre emelni.

Ferdinánd kezdettől fogva a fegyverre gondolt s a csehek és császári bátyja V. Károly segitségével akart oly hadat gyüjteni, melylyel a következő évben Magyarországot elfoglalhatja. János királyt, kinek Pozsony és Sopron városok, valamint a pártos urak néhány vára kivételével az egész ország meghódolt, hivei egyre biztatták is, előzze meg a háborut, törjön

reá a pozsonyi pártosokra s karddal vessen véget üzelmeiknek. De János király a béke és az engesztelődés embere volt s különösen azt a gyanut akarta magáról elháritani, mintha ő inditotta volna meg a keresztény vér kiontását. Kerülni kivánt tehát mindent, mi egy szomszéd keresztény fejedelemmel összeütközésbe hozhatta s igy történt, hogy János király nem fegyverrel irtotta ki Ferdinánd pártos hiveit, amit könnyen pár ezer emberrel megtehetett volna, hanem mint a többi európai uralkodókhoz, akképpen hozzá is követséget küldött a békés megegyezés tárgyában.

Ez volt politikájának végzetes tévedése. Habozott, késedelmeskedett s elszalasztotta a kedvező pillanatot. Ellenségei időt nyertek, kikiáltották az ellenkirályt, ki azután kérlelhetetlenül felhasznált minden eszközt, hogy megsemmisitse. Eleinte csak csellel, képmutatással dolgozott.

Sokfelől fölvetették az eszmét, hogy János király vegye nőül Mária özvegy királynét, a császár és Ferdinánd hugát s ezzel a magyar kérdés mindkét félre kielégitő megoldást nyerjen, fentartatván a Habsburgok örökösödési joga az esetre, ha a házasságból fiugyermek nem származik. Folytak is ilyen tárgyalások egész 1527 nyaráig, de csak azért, hogy János királyt tévedésbe ejtsék Ferdinánd igazi czéljaira nézve, ki eközben erősen készült a háborura. Ferdinánd igéreteivel megnyerte a déli ráczokat, a német királylyal rokonszenvező erdélyi szászokat s egyes felvidéki városokat, valamint a hatalmas urak egy részét, kik addig János király uralmának oszlopai voltak, különösen az ingadozó Perényi Péter koronaőrt, és a Dunántul egyik leghatalmasabb főurát, enyingi Török Bálintot. Ekkor hirtelen megszakitotta a béketárgyalásokat s juliusban nagy sereg élén betört az országba. János király hasztalan szólitotta fegyverre hiveit. Az urak cserben hagyták s ő maga ama veszélyben forgott, hogy Budán az ellenség bekeriti és elfogja. Sietve menekült tehát a pesti partra s onnan a Tiszához. Augusztus 20-án Buda, a főváros ellenállás nélkül Ferdinánd hatalmába került s német zsoldosai egész a Tiszáig üldözték a magyar hadakat.

Ferdinánd maga is nagyon jól tudta, hogy a mult évi pozsonyi szinleges országgyülés és királyválasztás nem adott trónigényeinek törvényes alapot. Igazi országgyülést tartott tehát, mely királylyá választotta s november 3-án ősi szokás szerint Fejérvárt a szent koronával megkoronázta. E naptól fogva két törvényesen koronázott királya volt tehát Magyarországnak, kiknek egyike nem ismerte el a másikat s kiknek szakadatlan, véres küzdelme tette sivataggá a még épségben megmaradt országrészeket; eltemette az önálló nemzeti királyságot, földarabolta területi épségét s legnagyobb részét a török kezére játszotta. Nem a mohácsi csata, hanem a kettős királyválasztás okozta a magyar állam vesztét. Ez időtől fogva szakadatlan lett a belháboru, mely rettenetes rom-

lással járt s főleg a munkás osztályokat és a köznemességet sujtotta. 1527-ben s a következő évben is a háboru Ferdinándra diadalmas befolyást vett s János király lengyel földre volt kénytelen menekülni. Csakhamar Ferdinánd is elutazott, hogy soha többé ne lássa Budát, s ekkor megtörtént az a furcsaság, hogy mindkét koronás király külföldön élt, itthon meg az önkény és erőszak teljes uralomra került. Hasztalan hivták, kérték, fenyegették hivei, itthagyott főhivatalnokai Ferdinándot, térjen vissza s királyi tekintélyével hozzon rendet a zürzavarba, Ferdinánd nem jött, miközben minél többen János királyhoz fordultak, aki késő őszszel csakugyan hazatért, de nem bizott többé a magyar urak kétes hűségében, hanem más támaszról, a szultán támogatásáról gondoskodott. A kénytelenség, az ország végszüksége vitte rá János királyt, hogy a töröktől kérjen Ferdinánd ellen segitséget. Kétségkivül nagy és gyökeres fordulata volt ez a magyar politikának, szakitás két százados hagyománynyal, Zsigmond király és a Hunyadiak dicső törekvéseivel. Magyarország volt századok óta a kereszténység előharczosa, erős védpajzsa, biztos bástyája a török ellen s most a magyar király kérte-kereste a szultán támogatását. Nem erre gondolt ő, mikor örvendező nemzete királyává választotta. Folytatni akarta a harczot a hitetlenek ellen, mint dicső elődei tették. Nyomban trónralépése után a pápától s a vele jó barátságban álló összes keresztény udvaroktól kért segitséget a török ellen s éppen ez okból kereste minden áron a békés megegyezést Ferdinánddal. De nemcsak a külföld hagyta cserben, hanem a császárnak, a kereszténység természetes fővédnökének testvére maga rontott reá s fosztotta meg erőhatalommal törvényesen szerzett trónjától. E mellett Ferdinánd és hivei az első percztől kezdve Európaszerte azzal rágalmazták, hogy a törökkel czimborázik. E vád annál nemtelenebb volt, mert maga Ferdinánd sokkal előbb, mint János tette, kereste a portával a megegyezést. Csak mikor összecsaptak feje fölött az erőszak és az árulás hullámai, mikor a magyar közvélemény sürgetően követelte, mikor Velencze, a magyar udvar tudta és felszólalása nélkül tisztán politikai ösztönétől vezetve, egyengette a magyar-török megegyezés útjait Konstantinápolyban, szánta el magát a végveszedelemben forgó János király, hogy Szulejmán szultánhoz fordul. Laszky Jeromost, egy igen előkelő, nagy eszü, megnyerő modoru lengyel főurat küldte le a portára azzal a megbizással, hogy a szultán őt ismerje el Magyarország törvényes királyának s fegyverrel támogassa a bitorló Ferdinánd ellen. Laszky e feladata annál kényesebb volt, mert a magyar király részéről semminemü ellenszolgálatot nem igérhetett. Laszky teljes sikerrel járt. A Konstantinápolyban élő s ott a szultán legbensőbb bizalmasai közé tartozó velenczei Gritti Lajos támogatásával minden kivánsága teljesült.

27

KOROKNYAI OTTÓ

MÁTYÁS BÉCS ELŐTT

Szulejmán szultán jogilag magáénak tekintette Magyarországot, s most János királynak engedte át és egyszersmind megigérte, hogy birtokában fegyverrel is megvédi Ferdinánd ellen. Erre nézve irásbeli szerződés köttetett, melyet Ferdinánd, ki csakhamar szintén küldött követet a szultánhoz, hasztalan igyekezett érvényéből kiforgatni. A porta felszólitotta, adja ki magyar birtokait, ne háborgassa János királyt, különben a török hadak osztrák tartományokra rontanak.

Minthogy Ferdinánd e kivánságokat nem teljesité, Szulejmán szultán 1529. májusban mérhetetlen haddal megindult ellene, augusztus 18-án a mohácsi mezőn találkozott János királylyal, csakhamar Budát birtokába helyezte s azután Ausztriába nyomult, hogy Bécset megvívja. De elkésve, szeptember vége felé kezdte meg az ostromot s korán — október derekán — hagyta abba. Hazatért anélkül, hogy a véres háboru czélját elérte s Ferdinándot az országból kiszoritotta volna. Budával az ország legnagyobb része visszakerült ugyan János király hatalmába, de a nyugati vármegyék, a vágvölgyi, a Duna melléke Esztergomig Ferdinánd kezén maradt. A két koronás király tényleg ketté tépte a magyar állam testét; egy kis rész az egyiknek, a túlnyomó nagy rész ellenben János királynak jutott.

János kárpótolni akarta ellenfelét, ha kiadja a kezén levő területeket. De Ferdinánd azt mondotta, hogy az osztrák herczegségek védelme szempontjából szüksége van az ország nyugati részére s nem ad vissza semmit. Sőt Buda megvívását is megpróbálta. Ebből új háboruja támadt a törökkel. Szulejmán szultán ismét útra kelt, hogy karddal vágja ketté a magyar kérdés gordiusi csomóját. 1532 tavaszán roppant sereggel nyomult Magyarországba, hogy onnan tovább menjen Ausztria ellen s saját országában végezzen Ferdinánddal. De hadainak özönét a kis, jelentéktelen Kőszeg vára feltartóztatta. Kapitánya, Jurisics Miklós néhány száz zsoldossal és fegyveres paraszttal megállitotta a szultán diadalútját s ezzel megmentette Ausztriát a romlástól. Kőszeg alatt vesztegelve el az időt Szulejmán ismét anélkül tért haza, hogy a magyar trónviszályt végleg eldöntötte volna. Maradt minden a régiben s Ferdinánd tovább is megtartotta magyar birtokait. Maga Ferdinánd e közben a portán élénk tevékenységet fejtett ki, hogy János király állását megingassa s ezzel elragadja tőle a hatalmat. Követei utján titkon megnyerte Gritti Lajost, addig János legszilárdabb támaszát, ki több izben járt Budán, hol irányadó szerepet játszott. Titkos átpártolásával azonban most oda vitte a dolgot, hogy a szultán végre elismerte Ferdinándot királynak s Grittit küldte Magyarországba, hogy annak területét a két király közt szétossza. Gritti azzal indult útnak, hogy a szétosztást Ferdinánd érdekeinek megfelelően fogja eszközölni. Alig ért magyar földre, Erdélybe, itt valóságos rém-

uralmat kezdett gyakorolni. Sarczolta, adóztatta a népet, orvul megölette Czibak Imre váradi püspököt, János király egyik vitéz és megbizható hivét, mire az erdélyiek fegyvert fogtak s megölték.

Igy szabadult meg János király egyik legveszedelmesebb ellenségétől. Csakhogy a szultán biztosának megöletése nagy zivatart zúditott reá a portán, hol különösen Ferdinánd izgatott ellene s Gritti esetét János király megbuktatására szerette volna felhasználni. De szándékait János király diplomácziája szerencsésen meghiusitotta. Udvarában Gritti halála óta lép határozottan előtérbe s nyer vezető állást György váradi püspök és kincstartó, a dalmát származásu Ulyesenovics vagy Martinuzzi, ki élete java részét a szükebb Magyarországban tölté; megtanult magyarul, sok hányatás után pálos barát lett s mint Fráter György vagy egyszerüen csak „a barát" él nemzeti történetünk évlapjain. Kiváló, rendkivüli egyéniség, kiben lángelme és sokféle tapasztalat, pénzügyi, katonai, kormányzati ismeret egyesült, s ki János királyt kevéssel trónra lépte óta a legnagyobb hányatások közt hiven és sikerrel szolgálta. 1534 óta nagyban és egészben ő intézte a magyar királyi politikát s erős kézzel, vaskövetkezetességgel vezette azt a világosan szeme előtt lebegő czél felé. Nagy és nemes nemzeti eszme vezette politikáját, s habár a belső állapotok javitására irányuló fáradozásai nem vezettek teljes eredményre, vasakarata és lángelméje annyit mégis elért, hogy János király tekintélye mindinkább megszilárdult s maga Ferdinánd kénytelen volt eddigi magatartását gyűlölt ellenfele irányában alaposan megváltoztatni.

Először a messzelátó Károly császárban ébredt föl ama kénytelenség érzete, hogy a Habsburgok világra szóló nagy nemzetközi törekvései érdekében a két magyar király közt végleges békét, sőt szövetséget kell kötni. Ezt ő akként képzelte, hogy János, az agglegény fogadja fiának az ifjabb Ferdinándot, adja át neki Budát, ez meg ismerje el Jánost törvényes magyar királynak, hagyja kezén az ország többi részeit, melyek csak János halála után szálljanak Ferdinándra. A pápa melegen támogatta az ily alapon való békekötést, csakhogy a tényleges viszonyok, az egyéni ellenszenvek és érdekek mindkét részen óriási akadályokat emeltek eléje. Nem csupán János király trónjáról, hanem az állam létéléről, a magyarság fenmaradásáról volt itt szó s János király diplomatáinak mindezt számba kellett vennie. Érthető tehát, hogy sokáig visszariadtak a döntő lépéstől, noha mindnyájan tudták, hogy más módja az állami és nemzeti egység helyreállitásának nincs, mint a két király kibékülése.

Ami Ferdinánd királyt illeti, ő a magyar kérdésben mindig sajátos állást foglalt el, melyhez különösen ragaszkodott. Azt vallotta, hogy az örökösödés jogczimén illeti meg a korona, s aki a jogát el nem ismeri,

az lázadó, bitorló, kit fegyverrel kell megfenyiteni. Ilyen bitorlónak tekintette a „szepesi grófot“ a „vajdát“, s a legdurvábban, a legkihivóbb dölyfösséggel, lenéző módon szokott róla nyilatkozni, vele érintkezni.

Európa politikai helyzete s Károly császár újabb háboruja a francziákkal azonban kikerülhetetlenné tették a béketárgyalásokat, melyek 1538-ban végre megindultak. Sokáig huzódott az alku, de végre 1538 február 24-én létrejött az emlékezetes váradi béke, mely János király életében fentartotta ugyan a kettéoszlást, de halála utánra visszaállitotta az államegységet. János király ez időben már házasodni készült ugyan, de születendő gyermeke számára nem kivánta a koronát, ellenben határozottan kikötötte, hogy ha fia születik, ez megkapja a szepesi herczeg czimet s a Zápolyayak összes családi vagyonát. Máskülönben a két király kölcsönösen elismerte egymást, örök barátságot fogadott s szövetséget a török ellen.

A váradi béke kedvező kilátásokat nyujtott a jövőre, de alapföltétele az volt, hogy mindkét fél őszintén megtartsa. Erre azonban kezdettől fogva alig volt kilátás. Ferdinánd azután is épp úgy gyűlölte Jánost, mint addig, hivei, kiket az a veszély fenyegetett, hogy a Zápolyayak jószágait vissza kell adniok, teljes erővel dolgoztak a szerződés kijátszásán. Másrészt János király 1539 elején feleségül vette Zsigmond lengyel király leányát, Izabella herczegnőt, ami még élénkebb bizalmatlanságot keltett Ferdinándban, kinek emberei, noha ki volt kötve, hogy az ügy lehetőleg titokban tartassék, beárulták a portán a váradi béke megkötését. E mellett a németpárti urak fellázadtak János király ellen, ki személyesen ment ellenök, hogy a fölkelést leverje. Betegen indult el 1540 tavaszán s noha leverte a fölkelést, noha ott vette az örömhirt, hogy neje julius 14-én fiugyermeket szült, ereje rohamosan csökkent s julius 18-án Szászsebesen meghalt. Halálos ágyán hiveitől, első sorban a baráttól azt a szent esküvel erősitett igéretet vette, hogy fia ügyét veszni nem engedik.

Vele eltemették a magyar nemzeti királyságot, az önálló államiság eszméjét. A barát, János király fiát, a csecsemő János Zsigmond herczeget királylyá kiáltatta ugyan ki, de nem koronáztatta meg, mert az esetre, ha Ferdinánd teljesiti abbeli kötelezettségét, hogy visszaadja a Zápolyayak családi javait, nem akarta a váradi béke végrehajtását akadályozni. Ily irányban folytak is tárgyalások, s Ferdinánd igért fűt-fát, de tenni nem tett semmit, sőt czélszerübbnek látta a kardhoz folyamodni, hogy kötelezettségeitől végkép szabaduljon. Hadai megtámadták Budát, de nem tudták bevenni. E támadás gyászos következményekkel járt. Szulejmán, kit a francziák, a Habsburgok örökös ellenségei is folyton harczra tüzeltek, 1541 tavaszán Magyarországba indult. A németek a szultán közeledtének hirére vad futásban menekültek Buda alól. Szulejmán szultán két fiát is magával hozta s ezuttal azon

eltökélt szándékkal jött, hogy Budát s az ország azon részeit, melyeket Ferdinánd a legközvetlenebbül fenyegetett, a saját birtokába vegye. A fővárost nem erőszakkal, hanem csellel foglalta el. Mikor hadai a vár alatt táboroztak, felkérte Izabella királynét, küldje el hozzá csecsemő gyermekét, mert személyesen meg akar győződni: fiu-e vagy leány? Keringtek ugyanis oly hirek, hogy a királyné nem fiu, hanem leánygyermeknek adott életet. A szegény anyát nagyon megrémitette a szultán e kivánsága, mert attól kellett tartania, hogy vissza sem adja többé a csecsemőt, hanem magával viszi Konstantinápolyba. Mindazáltal lehetetlen volt a kivánság elől kitérni. Augusztus 29-én délután a barát, enyingi Török Bálint s a többi tanácsosok a várból a török táborba vonultak s csakhamar a szultán sátrába bocsáttattak. Nemsokára megérkezett dajkái és számos szolga kiséretében a csecsemő királyfi is s kétségkivül a barát mutatta meg a kisdedet a szultánnak. Esteledni kezdett, mikor a magyarok, kik egy pár óráig tényleg mindnyájan a szultán foglyai voltak, az egyetlen Török Bálint kivételével haza bocsáttattak s visszatértek Budára. Itt időközben óriási változás történt, a Mátyás világhirü fővárosa török várossá lett. Észrevétlen, lopva szállta meg az ellenség. Mikor a magyar urak a török táborba mentek, a budai nép tömegesen kisérte oda őket, hogy a nagyszerü katonai látványban gyönyörködjék. Másrészt a török katonák egyenkint, vagy kisebb csoportokban fölmentek a városba és a várba, hogy Mátyás király hires székhelyét megbámulják. Senki sem törődött velök, senki sem őrizte a kapukat, tehették azt, amit akartak. Apró csapataik feltünés nélkül helyezkedtek el a fontosabb pontokon s amint kellően megszaporodtak, egyszerüen birtokba vették Budát. Mihelyt Szulejmánnak jelentették az eredményt, haza bocsátotta a királyfit és a magyar urakat. De Buda övé maradt. Szeptember 2-án maga is bevonult a városba s az időközben mecsetté átalakitott Nagy-Boldogasszony templomban végezte imáját. Igy jutott harcz nélkül az ország fővárosa a szultán kezébe. A két király küzdelmeinek ő élvezte gyümölcsét. Erdélyt s a szomszédos vármegyéket Izabellának és János Zsigmondnak adta ugyan, de ők is török hűbéresek voltak, ellenben Buda, a Dunántúl nagy része, a Duna-Tisza köze közvetlen török uralom alá került s pasa kormányzatára bizatott.

Az állami önállóság kora véget ért, s az ország feldaraboltatott, három részre osztatott, mint később Lengyelország. Ezzel rettenetes vértanusággá vált az akkori s a következő emberöltők élete és a magyarság szörnyü kínok közt görnyedt a német kényuralom és a török hóditás rabigájába.

28

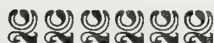
LIGETI ANTAL ÉS WAGNER SANDOR

MÁTYÁS KIRÁLY HAZATÉR A VADÁSZATRÓL HUNYADVÁRÁBA

DOBOZY MIHÁLY ÉS HITVESE

IRTA
RÓZSA MIKLÓS

Mohácsnál elveszett a haza: a Csele patakot pirosra festette Magyarország kiomló vére... Aki tehette, összeszedte őseitől örökölt kincseit, marháját, aranyát s a legdrágább kincset: a nőt és gyermeket, hogy oltalmat keressen a török horda ellen olyan vidéken, hol még tömörebb csoportban állt együtt a magyarság. Ezek — szegények! — még várták egy uj hajnal pirkadását, pedig reménységüknek: Zápolyának csillaga csak imbolygó lidérczfény vala.

Pilis-Maróth mellett vagy huszezer ilyen magyar menekült várta Zápolya felszabadító seregét. Csak amolyan hamarosan összetákolt szekérvárban táboroztak; erősségük a haza feltámadásába vetett bizalom, a meztelen fegyver és a bátor ferfi-sziv, vezérük a vitéz Dobozy Mihály, aki Mohácsnál oroszlánként küzdött, de akinek életét a „hős vértől pirosult gyásztér"-en megmentette a magyarok Istene. Még magasztosabb megdicsőülésre, még fájdalmasabbra és hősiesebbre praedesztinálta végzete!...

A török hamar neszét vette a Maróthnál tábort ütött szekérvárnak. Portyázó hadai legendás meséket regéltek Budán az ott összehalmozott kincsekről s a villogó szemü magyar asszonyokról, akik nélkül hiába gazdag — mindíg hiányos a szultán háreme. Ilyen gazdag zsákmányt dehogy engedett volna futni a nagyvezér. A háboruban kifáradhatott a hitetlen pogány, a rablásban soha.

Nem telt bele három nap, óriási ostromló sereg jött a portyázó hadak segitségére. Hiába küzdött a maroknyi magyar sereg, hiába védte az asszonynép is minden erejével a gyenge szekértábort, érezték mindenek, hogy ez a haláltusa legfeljebb csak dicső martyriummal végződhetik, győzelemmel soha! Hiszen a török egyre ontja Budáról a segitséget, ők pedig a világtól elzárva mitsem remélhetnek.

S milyen büszke boldogsággal, milyen daczos megvetéssel, milyen szent őrülettel ment volna mindmegannyia a halálnak!... De aczélos karjuk elzsibbadt arra a gondolatra, hogy velük a drága hitves és az édes gyermekek. Hol a hős, ki szivet facsaró, sajgó fájdalom nélkül láthatná

szerettei iszonyu romlását? Óh, hiszen meghalni édes, meghalni jó, ha minden elveszett, ha oda a hon és fülünkbe csörren a rabbilincs! De meghalni azzal a gondolattal, hogy magunkkal rántjuk korai sírunkba mindazt a drága lényt, kinek egyetlen elhaló sóhaja szúró tövisként szaggatja sziveinket, vagy azzal zárni le megtört szemeinket, hogy kedveseink száz halálnál is keservesebb sorsra: gyalázatba, becstelenségbe züllenek utánunk — erre a gondolatra a legszilárdabb férfi-sziv is megtörik...

A végső kétségbeesés, a párját vesztette tigris elszántsága még a viharként áradó török ellen is csudákat mívelt: két álló napig győzedelmesen verték vissza a maróthi magyarok a pogányt. A kis sereg szivébe kezdett visszatérni a reménység, mint ahogy késő őszszel is még néha vissza-visszatéved a lehunyó nap egy halvány sugára... Csak Dobozy járt-kelt zordonul a remény lelkes örömétől visszhangzó táborban. El-elnézte csudaszép asszonyát s ha arra gondolt, hogy ez a drága szőke szépség még török kézre is kerülhet talán, fergeteg erejü haragnak iszonyu zivatarja lobogott keblében.

— Menekülni! Menekülni! — merült fel újra meg újra az időnként elcsititott gondolat háborgó bensejében. — De a haza! A becsület! A bajtársak!... Végre is bajtársai oldották fel a szörnyü lelki tusa alól.

— Ilyen vitézre, mint te vagy, most még jobban szüksége van szegény hazánknak, mint valaha! Mi hasznosat cselekszel itt neki haláloddal? — mondták. — Vedd asszonyodat és vezéreljen az ég! Tán még segitséget is hozhatsz valahonnan!

És Dobozy engedett. Maga mögé ülteti kipróbált, derék paripájára a remegő asszonyt, két karját kitárja búcsúzóul, mintha az egész tábort szivére akarná ölelni, aztán elfordul némán, hogy könyeit ne lássák.

Szerencse véled! — kiáltják a hadfiak, de Dobozy már nem hallja szavukat. Lova felhorkan az éles sarkantyu ütésétől és kettős terhe daczára, mint a szárnyas szellő száguld ki a felpörkölt pusztaságra. Mikor legelőször hátratekint, a mögötte úszó porfelhő rózsaszinben villog, az takarja el előle az elhagyott tábort.

...Vajjon az alkony pirja-e az, vagy tán az égő szekérvár üszke piroslik?...

*

A nemes paripa őrülten száguldva rohan át a kora-őszi alkony sápadt verőfényében fürdő hegyvidéken.

— Édes párom! — suttogta reszkető félelemmel Dobozyné — nézd... nézz hátra, ég már Pilis-Maróth! — és egy köny szökött ki a szeméből.

Szilaj haraggal néz vissza Dobozy és sasszeme kutatóan járta át a lángtenger által megvilágitott tájat. Aztán kegyetlen sarkantyut ad a lovának, miközben fogai közt csak ennyit mormog:

Pilis-Maróth ég és a pogányok nyomunkban vannak! Előre!

És csakugyan, a törökök észrevéve Dobozy menekülését, iszonyu vágtatással iramodtak utána. Lehettek vagy háromszázan. Könnyü, pihent lovaik vidám szökéssel rugják a port, de Dobozy lova is vágtat. A tajték fehér rongyokban szakadozik le róla. Orrlikai szinte arasznyira kitágulnak s kettős terhe alatt a földben ujjnyi mély nyomot vág a vaspatkó. Tüdeje nehéz hortyogással kínlódik és hörgése egyre halkabb, keservesebb.

Dobozyné hosszu, selyem-szőke haja kiomlott tekercséből a szédítő vágtatás alatt s mint valami patyolat-palást, úgy úszott utána a levegőben. Mintha a fonatok szárnyak lettek volna, vagy mintha egy védőangyal két áldó karját tárta volna ki Dobozy fölé . . .

Állj meg, édes párom! — súgta Dobozy fülébe az asszony s a hangja megcsuklott a könytől — állj meg, lásd, kidől a ló kettőnk alatt s a pogány mindjárt itt lesz a nyomunkban. Nézd, már véres habot hány a szegény pára! . . . Hagyj itt veszni engemet, de te tarsd meg magad a hazának . . . Magad tán megmenekülsz . . . De előbb üsd át a szivemet, hogy a tiéd maradhassak!

Némán visszanéz Dobozy, mintha nem értené, amit asszonya mondott. Szeméből gyilkos villám czikázik . . . S az asszony most már súgva, mintha szerelmes csókra csábitgatná, ismételten mondja:

Ugye inkább megölsz, semmint törökök kezére kerüljek? . . . Én gazdám, én uram! — és még szerelmesebben fonja át nyakát.

Szügyig döfi sarkantyuját lovába Dobozy. Ez a válasza. De aztán mégis csak megszólal:

Menjünk, menjünk, amig csak lehet! Megmentlek én! . . . Ölelj meg még szorosabban! . . . Nem hagylak én el téged.

S mintegy halálsejtelemmel teszi hozzá:

— Együtt éltünk, együtt haljunk!

Most már fogcsikorgatva sarkantyuzza lovát Dobozy, de a nemes pára már csak lépegetve jár. Csillogó szőrén végigvonaglik a pusztulás borzongása és okos szemeivel szinte síró fájdalommal néz hűséges gazdájára. Torkán hörögve, szakadozva zihál ki elfogyó párája . . . Dobozy szótlanul száll le a megrokkant paripáról s hitvesét is leöleli „a keserves párnáról" . . .

S most ott áll a hős, vérben forgó szemekkel, kezében a villogó tőr, mely annyi halálos döfés után most fogja osztani a legkegyetlenebbet: a szerető hitves pihegő keblére. A gyilkos aczél az asszony fedetlen mellének

szegezve, de a férj vad extázisban ragyogó szemei még az üldözőket kutatják s arczán ott vonaglik a gyötrő fájdalom, hogy tőrét nem az ő szivükben forgathatja meg, előbb meg kell szentelnie a legdrágább áldozattal: a feleség vérével . . . Az asszony a férjnek karján hátraomolva, arczán felmagasztosult, fájdalmas gyönyörrel és hősies elszántsággal; ruhája önkezüleg széjjeltépve, hogy alóla duzzadó keble kivillogjon s igy biztosabban érje a halálos döfés . . . Lábaiknál az agyonhajszolt paripa, a távolban vadul ügető török csapatok, amint rohannak feléjük az égő szekérvár felől . . . az égen füstoszlop és tűzláng, magán a tájon a közelgő alkony borongós homálya. És az a két alak ott áll a maga klasszikus fenségében, a megdicsőüléshez vezető út utolsó kálvária-stáczióján . . .

*

Behunyjuk a szemünket s a sötétben megmozdul mindaz, ami az előbb szoborszerü nyugalmával döbbentette meg szivünket. Látjuk a tőrt markolatig a hős asszony szivébedöfve s látjuk: mint hanyatlik haldokolva vissza az édes anyaföldre. Szőke haját vörösre festi kiomló vére . . . Látjuk a párjavesztett oroszlánt: Dobozyt, amint elvakult dühében egymaga rohan a száz és száz török ellen, jobbkezében karddal, baljában halált-osztó, súlyos buzogánynyal. Látjuk a véres fővel porba hulló pogányokat, látjuk a gyilkos dárdát, mely végre Dobozy keblének röpül, hogy odateritse őt is hősi párja mellé s látjuk a haldokló vitézt, amint utolsó lehelletével is még azt a drága testet védi, mely inkább elporladni kivánt, semmint hogy a „török fertője“ legyen . . .

És e forrongó, kavargó, ijesztő látomás egyszerre csak megenyhül lelkeinkben s csudás változással egy másiknak ad helyet — a magyar asszony apotheozisának. Látjuk a megdicsőült Dobozy Ilonát, fején a hitvesi martyrium ragyogó glóriájával, az asszonyi becsület dicsfényének vakitó sugárkévéjében, mintegy örök és szent szimbólumot, mely a magyar nő mythikus nagyságát példázza. És lelkünkben felujjong a hálás öröm és büszkeség diadalmas hozsannája: ez a mi vérünk, ez a mi asszonyunk, hála néked magyarok Istene, hogy anyánkul őt adtad nekünk!

29

LOTZ KÁROLY

MATYAS KIRALY KORA

PEKRY ÉS NYÁRY ELFOGATÁSA

IRTA
BALOGH PÁL

Egy tükördarab a XVI. század haldokló Magyarországából.

Mi adott neki életerőt a halál leküzdésére, mi adott életkedvet a nagy harcz vivásához? A veszedelem ütései pattantották ki belőle a szikrákat, mint az aczélé a kődarabból? Vagy olyan ősforrása buzogott benne az élettűznek, amit tenger szerencsétlenség sem birt eloltani?

A szolnoki eset csak egy a sok közül. Ostrom alatt állt akkor az ország minden köve, de tűz lángolt ki minden kőből s addig égett, mig a haza földjéről az ellenséget ki nem égeté.

*

Ostrom alatt állt a szolnoki vár is. Nyáry Lőrincz s Pekry voltak a kapitányai. A budai basa vezette az ostromot, ugyanaz, ki Drégely alatt Hontban Szondyt ostromolta. Reménytelennek bizonyult a várőrség ellentállása: fölmentő sereg nem jött sem Pozsony, sem Várad felől. A török vezér nagy haderőt hozott, az őrség egyetlen komoly harczhoz is gyenge volt; a basa vállalatát ostromgépek, dús hadiszerek biztositották; a szolnoki kapitányoknak már-már hiányzott a betevő falatjuk is.

Csak két halálnem közt maradt választásuk: vagy elpusztitni a várat s romjai alá temetkezni, vagy megrohanni az ellenség ostromgyürüjét s egy végső tusában ott pusztulni el.

De mást akart a végzet és sorsukat árulók által pecsételtette meg.

A várőrség idegen zsoldosokból állt, kik csak bérért és zsákmányért harczolnak; prédát a küzdelem többé nem igért nekik, hűség és becsület az ilyent nem köti. Ismertek a vár alatt egy rejtett kijárást, s az utolsó éjszakán megszöktek azon át.

Nyáry és Pekry oldalán nem maradt több egy szakasz magyar hajdunál. Alig 40—50 vitéz tartotta ekkor Szolnok várát Ali basa ezrei ellen, kikhez még Ahmed basa serege is csatlakozott, Temesvár megvétele után.

Most már a halálnemek közt sem válogathattak a vár védői. Mihez kezdjen 50 hajdu húszezer nizámmal és spáhival? Vakmerő kirohanásuk

nem kerülne a töröknek semmi áldozatába: az 50 magyar hős hamar elfogy, ha az ellenség túlereje ráveti magát nyilt mezőn. Felrobbantani a várat nem lehetett, mert az árulók a puskaporos kamarákat elárasztották a Zagyva vizével.

Nem volt más hátra, mint bevonulni a belső várba és ott esni el a falakon, küzdve utolsó lélekzetfogyásig, utolsó emberig.

S a balvégzet ezt sem engedte meg nekik.

A külső várnak kiüritése közben rohanták meg a törökök az összes erőditvényeket. Könnyü győzelem volt — ezt jegyezte föl a történelem.

*

Könnyü volt Szolnokot 50 vitéztől elvenni 20,000-nek. De nehéz volt tartani annyival annyi ellen napokon át. S nehéz volt helytt állani, mindenektől elhagyatva, elszántan mindenre, a végső lélekzetig.

Az a rejtek út, hol az árulók elmenekültek, nyitva állt Nyáry és Pekry számára is. A fehér zászló, ha kitűzik a várfalra, életet és szabadságot biztosithatott volna az ötven hősnek, a vár átadása esetén az őrség kivonulhat vala szabadon; Ali és Ahmed ily esetben máskor is gyakoroltak kegyelmet. De a két kapitány azt határozta, hogy helyén marad s ott hal meg a vár védelmében.

Ha ott halhatott volna!

Mikor az ostromroham nagy zajjal megindult s minden ponton százával lepték el a lajtorjákon fölkapaszkodó török csapatok a várfalakat, Ali basa elképedve látta, hogy nincsen sehol a várnak védelmezője. Üres erőditvények ellen fuvatott volna rohamjelet? Vagy tán csellel él az őrség s a megszállt bástyákat pár ezer törökkel úgy vetteti halomba tűzaknák fölött?

De még jobban elképedt a török vezér, mikor a külső várudvar tornáczában megpillantotta Szolnok őrhadát: Nyáry és Pekry alatt az ötven szál hajdut, állig fegyverben, halálra készen, a tornáczot síri boltjuknak választva.

Rajta ütni e maroknyi csapaton s fölkonczolni egy lábig, hogy beteljen a vértanuságuk: ez pár percz alatt megtörténhetett. De Ali, ki Drégely alatt Szondyt is tisztelni tanulta, két apródját udvarába fogadta, nem akart ez egyenetlen harczban vért ontani. Megparancsolta a legmarkosabb janicsároknak, hogy a magyarok ellen csak végső esetben használják fegyverüket: elég, ha túlerővel lenyügözik s lefegyverzik, rabokká teszik őket. Stambulba akarta küldeni mind az ötvenet, hadd lássa a padisah, az egész diván szinről szinre, lássa a stambuli nép is, hogy Magyarország egyik erős várából a császári őrsereg megszökött az ozmán fegyverek elől, de 50 magyar kitartott elszántan 20,000 török harczos ellen.

A művész ecsetje ezt a végső viadalt örökiti meg.

A várpitvart janicsárok, kurdok, szaraczénok csoportjai töltik be. Egy török bég a szomszéd bástyák felé int a lófarkos zászlóval, hirül adni a többi seregnek, hogy a várőrség maradványával most végez a muzulmán túlerő.

Itt-ott látni egy-egy magyar hajdut, részint leteritve, részint lefegyverezve. Az ő sorsuk már megpecsételtetett.

Középen még tart a dulakodás a két vezéralak körül. Balról ott fekszik Pekry aléltan, arcza sápadt, szeme zárva; egy kurd vitéz térdel rajta, jobbjában villog a kés, hogy a magával tehetetlen hős keblébe lecsapjon.

Nyáry buzogányos jobbja épp most hanyatlik le; hárman rohannak rá, handsárok és jatagánok csattognak össze fölötte. Balkezével a magyar hadi zászlót oltalmazza, keblén még érintetlenül viseli a várkapu kulcsát, melyet Ferdinánd király az ő becsületére bizott.

Egy pillanat ... s a kard kése Pekry szivét fogja érni, a janicsár jatagánja Nyáry fejét fogja leszelni. A szaraczén már-már belemarkol a szőke hajzatba, hogy a vértanu fejét kopjahegyre szúrja s a bástyafokon kitűzze. De a martalóczok szeme felpillant Ali basa felé, ki menydörgő hangon tiltja be a gyilkolást. Hogy milyen parancs volt ez és mivel fenyegette az ellene vétőt, látszik a viaskodó csoport megrendült arczán, Nyáry meghatott arczvonásain, de látszik a paripán is, mely a basa alatt, ennek fékező mozdulatától, szinte megroskad s reszketve hajtja alá fejét.

A szolnoki dráma itt véget ért. Hogyan vitték a magyar foglyokat a török táborba, hogyan tisztelte meg Ali a két kapitányt külön sátorral és diszőrséggel, hogyan kisértette utóbb Stambulba s a nagyúr hogyan tartatta őket rabságban évekig — mindez más lapra való.

Szolnok sokáig török várrá lett; a padisah csak később adatta Thököly Imre kezére, majd ismét török őrség szállta meg. Visszafoglalása a haza felszabaditó harczaiban száz évvel később következett el s a várvivás alatt akkor el is pusztultak bástyatornyai.

Ma alig van már kevés nyoma az egykori erősségnek. Viszontagságaiból keveset őrzött meg a történetiró. De az 1552-iki ostromot Nyáry és Pekry emlékével megörökitette a művész vászna, hogy késő nemzedékek olvashassanak róla lelkesedést a XVI. század magyar történeti példái fölött.

DOBÓ ISTVÁN

IRTA
GÁRDONYI GÉZA

Az 1552-ik év tavaszán két nagy török had indult Magyarországnak: az egyik Konstantinápolyból, — ezt vezette Ahmed basa Temesvár ellen; a másik Budáról, — ezt vezette Ali basa a Dunántúli és az Ipoly-menti magyar várak ellen.

Mert Buda akkor már Törökország volt.

A hadjárat kezdődött április közepén. Ahmed elfoglalta Temesvárt, Lippát, Csanádot, Szolnokot, s a Kőrös, Maros és a Tisza mentén levő összes várakat. Ali elfoglalta Veszprémet, Drégelyt, Hollókőt, Salgót, Bujákot, Ságot, Balassa-Gyarmatot.

S a két győzelmes had szeptember 9-én Eger alatt egyesült.

Hej! te egri kapitány mit gondolsz magadban? Volna százezer katonád s volna a várad fala vastéglákból rakott; volna az egész testük derbendi aczélból, csontjaid gyémántból, s karod ereje ezer pallost forgatható; talán akkor a melledre csaphatnál, s mondhatnád: itt állok!

De te egri kapitány csak húsból és vérből való ember vagy, mint a többi; generális nem voltál soha, s ha vitéz ember vagy is, vitézségedről nem tudunk különbet, mint sok száz más kapitányéról; katonád nincsen kétezer se, a várad meg kisebb Temesvárnál, nem olyan megerősitett mint Szolnok volt, gyöngébb sok más várnál, amelyet ez a török had még kétfelé jártában porba döntött!

Mért nem sietsz hát egri kapitány a győzhetetlen hadak basái elé? Mért nem viszed nekik mezitláb, hajadon fővel, okos alázatossággal a vár kulcsait? Kiben bizol? Miben bizakodol? A királyodban? A királyodnak hatvanezernyi főből álló serege táboroz Győr alatt, de azok nem Magyarországot őrzik, hanem Ausztriát. Az Istenben bizol? A bibliai csodák ideje lejárt. Magadban bizol? E török had ereje előtt annyi vagy, mint a pehely a viharnak. Mikor a török had körülözönlötte Egert, Dobó összehivatta a vár népét és megeskette arra, hogy a várat fel nem adják; a törökkel szóba nem állanak, levelét el nem fogadják; s mindenki aláveti magát a főkapitány és alkapitány intézkedéseinek.

30

Székely Bertalan

A MOHÁCSI VÉSZ

Kisasszonynap után való vasárnapon, szeptember 11-én Ali basa három nagy faltörő ágyut vonatott fel a Királyszéke nevü dombra, s kilencz lövéssel megkezdte a vár ostromát.

Dobó eleinte alig viszonozta e lövéseket. A puskaport arra az időre tartogatta, amikor majd a török a falakra rohan. Fölosztotta a vár katonaságát, összesen 1809 embert apró csoportokra, s elrendelte, hogy ki hol őrködjék.

Volt ezeken kivül különféle munkása, s Eger környékéből való parasztja, az asszonyokat és gyermekeket is számbavéve, 126 ember a várban. Ezek nagyobbrésze kőmives munkát végzett: amit a török nappal rontott, éjjel berakták.

Szeptember 19-én nyolczvanhat ágyu törte már a várat. A rombolás napról-napra nagyobb volt, mint amennyit be birtak épiteni.

És tiz napig dörgött az ágyu és ropogott a fal mindenfelől.

Szent Mihály napján már olyannyira megromladoztak a falak, hogy meg lehetett rájuk inditani a hadat. Még éjjel odagyültek a vár köré, s korom hajnalban Allaht orditva, dobpergés és zeneszó harsogás között rugaszkodtak a falmászásra.

De odabent is ébren voltak. Az Allah kiáltásra Jézus kiáltás volt a felelet, s a falak tetején oroszlánok álltak.

A paloták felől indult az ostrom. Huszonhét zászlóalj török hágta itt a falat. Ugyanennyi tört az ókapu-bástyának, s harmadik helyen a szeglettoronynak. A kézben kard, a szájban keresztbe fogott jatagán. A falon álló magyarok közé hull a tüzes bomba, a nyíl és a tüfenkdsik sűrű puskalövése.

Dobó lóháton nyargalva járja szüntelen a várat: hol itt, hol ott jelenik meg a viadalban és küzd a néppel, ahol legnagyobb a veszedelem. Hangja át-átdörgi a küzdelem viharát s öles kopjája fel-feltünik a füstfellegek és lángok között, amint a falra hullámzó török sokaságot visszanyomja.

Már délfelé jár az idő, s a vár népe izzadtan, véresen, rongyosan küzd a romokon, midőn az ókapu tornyán előcsavarodik egy török lófarkas zászló, s a lent hullámzó török ezerek diadalüvöltése között tarkállik fel a tornyon tiz-husz új török zászló is.

A váron a megdöbbenés moraja száll át, s a torony ablakain török puskások lövése ropog alá a magyarokra.

Hát itt vége van mindennek!

Dehogy van vége. Ez az a pont, ahol elsőt villámlik Dobó hős lelke. Ahelyett, hogy ő is megriadva bámulna a toronyra, az ágyukhoz töri magát; csavaritja az ágyukat a torony irányába, s lángoló kanóczot ragadva egyszerre három ágyuval lövi derékon a saját vára tornyát.

A torony meginog és a téglák és kövek dörögve ropognak alá, maguk közé temetve a rajta ujjongott törökséget.

A vár népe új erőre gyulladva rohan újra az ellenségre, s ezek véres fejjel, szégyenükben szitkozódva hátrálnak el a falak alól.

Nem szerencsés nap! — mondogatják mindenfelé a török táborban.

S mikor az ezernyi halottat elhordták a falak alól, újra megkezdődik az ágyuk munkája. Kő kövön nem fog itt maradni, s ha Dobó azt hiszi, hogy ezzel az egy ostrommal vége van a harcznak, majd máskép gondolkozik hamarosan.

Mit hisz Dobó, mit nem, arról senkise beszélhet. Egy bizonyos, hogy nem fél. Látnivaló az intézkedéseiről, hogy várja az új ostromot, érezni lehet a hangjából, hogy önbizalma és akarata nem rendült meg egy hajszálnyit se.

— Fiaim, — mondja, — Magyarország sorsa van e falak között. Ha ez a vár elesik, a többi vár nem tarthatja magát, s a magyar nemzetet beirja a történelem a halottak könyvébe. Az első ostromban megmutattátok, hogy vitézek vagytok, a második ostromban megmutatjuk, hogy törhetetlenek vagyunk.

Mikor Ahmed basa egyesült Ali basával, azt kérdezte ettől, hogy milyen vár Eger? A budai basa igy felelt:

— Az csak egy rozzant juhakol!

A Szent Mihálynapi ostrom után úgylátszik feljebb becsülték már a törökök Eger várát az akolnál, és a bennelevőket a juhoknál, mert az ágyuzás szüneteiben mindenfelől és minden nyelven hangzott a kiáltozásuk:

Adjátok meg a várat! Békén elmehettek! Száz arany jutalom az elsőnek, aki kilép a várkapun!

Arszlán bég azt ajánlotta, hogy a sereg három mérföldre elhuzódik a vártól, s ő maga legyen a várban addig lánczokban, életével felelős, mig Dobó a népével túl nem lesz minden veszedelmen.

Ha Dobó hétköznapi katona, bizonyára igy gondolkozik:

— A vár gyenge; a katonaság kevés; a király nem segit; semmi szégyen nem támad abból, hogy maroknyi kis seregemmel elvonulok.

De itt emelkedik ki ismét a Dobó hősi nagysága és hazaszeretete: ő ezeket a kiáltozásokat dobszóval és trombitaharsogással nyomta el; a nyilakon belőtt leveleket olvasatlanul tűzbe hordatta; s Arszlán bégnek válaszul két kopján a falra tüzetett egy koporsót.

Dobó nem remélte, hogy a várat fentarthatja. Dobó meg akart halni a hazáért.

Erre mutat az, hogy a feleségét elküldötte a várból, s vagyoni dolgait rendezte még az ostrom előtt. Erre mutat, hogy a vár földalatti utait

betömette. Erre mutat, hogy semmiféle levelet a töröktől el nem fogadott, a kassai hadnagyot Hegedüst, aki kaput akart nyitni a töröknek, a vár piaczán felköttette s a maga kezébe fogta a védelemnek teljes vezetését, holott az első napon úgy egyeztek meg, hogy a tisztek mindenben közösen határoznak.

De nem volt-e oktalanság ez a vérpazarlás és mártiromságra készülés, ha kétségtelennek tarthatta, hogy a török nagyerő elnyomja őt? Nem.

Dobónak az volt a czélja, hogy ellenállásával Eger alatt tartja a törököt, ameddig csak lehet. Ha rászakad az ősz hidege itt a török táborra, nem folytathatják az idén a hadjáratot, s a vár árán és e kétezernyi nép élete árán a felvidékre zsugorodott magyarság félesztendei időt nyer az utolsó erőnek összeszedésére. És aki időt nyerhet, mindent nyerhet.

Ime! ebben az elhatározásban ragyog fel Dobó hősi mivoltának eszmei nagysága.

Október 4-én, ma se tudni mi okból, felrobbant a várban levő puskaporos torony, Dobónak az összes puskaporkészlete.

A robbanás ereje megrázta az egész várat. Az épületen kivül két malmot röpitett a levegőbe; egy hadnagyot és nyolcz katonát széttépett; a közeli istállóban levő barmokat agyonütötte.

A várban minden ember siketen és eszméletlenül bámult a robbanás felé, s a fekete havazásban, amely a robbanás után következett, a török had diadalmas orditással kerekedett fel, hogy ezt a zavart a vár elfoglalására felhasználja. Csak Dobó nem vesztette el a fejét: lóra pattant és a várat összenyargalászva kiáltozta:

— Semmi baj sincs! Csak huszonnégy kishordó puskapor robbant fel! Falra mindenki: jön a török!

Az volt a szerencse, hogy a török rend és vezénylet nélkül omlott a falak köré: néhány órai küzdelem után visszaverték.

Dobó a felvetett malmok részeiből még aznap puskaportörő malmot ácsoltatott össze, és a várban levő salétromból, kénből és szénből éjjelnappal csináltatta a puskaport. A török pedig tovább csikorgatta a fogát a vár körül.

Egy rendkivül eszes fiatal ember volt a főhadnagyok között: Bornemissza Gergely deák. Dobónak halálmegvető bátorsága mellett ennek a Bornemisszának éles esze tündöklik ki a vár ostromának történetéből.

A főhadnagyok mind olyan emberek voltak, hogy valamennyien megérdemlik a halhatatlanság cserkoszoruját; Dobó jól válogatta őket össze; de az ostrom növekvő veszedelmében Bornemissza Gergely emelkedik ki közülök, mint a zátonyok között merüldöző hajón az ügyes kormányos.

A török elefánt rettenetes erejével egyszerüen el akarta tiporni a hangyabolyt, de hogy kemény tüskébe lépett, azt kellett látnia, hogy nem elég ide az ágyu, meg a puskapor, meg a százezernyi tömeg, a Szent Mihálynapi ostrom után arra kényszeredett, hogy földalatti utakat ásson. Most már alólról próbált a várba bejutni.

Bornemissza Gergely vizes tálakat állitott a vár különböző pontjaira, néhol meg dobot helyezett el, s erre borsószemeket tétetett. A katonáknak megparancsolta, hogy ahol a viz remegni fog a tálban, vagya hol a borsó zörög a dobon, azonnal jelentsék.

Igy történt, hogy a föld alatt turkáló vakondokok itt is, ott is földalatti magyar harczosokra bukkantak. Az üregekből mozsarak és pisztolyok durrogtak rájok. Bornemissza maga egy poczakos agát lőtt hasba a föld alatt.

Akkor arra gondolt a török, hogy fából akkora falat épit, mint a vár fala, s azon át hatol be. A török katonák favágókká változtak, s éjjel-nappal hordták az erdőt a vár fala alá.

A várbeliek nézték ezt nyugodtan. Bornemissza Gergely még segitett is nekik: olajfestékes zsindelydarabokat szóratott nyalábszámra a fa közé. A törökök nevették ezt, s még jobban nevettek, mikor nagy oldalszalonnák is repültek alá a vár bástyáiról, közbe-közbe meg bekötött tetejü, szalmába burkolt cserépfazekak.

Nem élünk szalonnával! — kiáltozták vigan. Egyétek meg magatok, ami a fazékban van.

A vár másik felén meg a feltört egri pinczék hordói és szüreti kádjai dongottak. A török itt egymásra állitotta a hordót, s azon akart felhatolni.

Mikor aztán elvégezték a nagy munkát, s megindultak rajta a vár ellen, akkor a várból szurokba mártott szalmakoszoruk repültek alá, s lángba boritották a faalkotmányt.

A török oltotta, verte a tüzet, de az olajfestékes cserépzsindely pokoli erővel lobogott, s az oldalszalonnák zsirja lángolva folyt el mindenfelé a fa között. Egyszer csak elkezdenek a fazekak is durrogni. A tűzoltó törökség itt is, ott is repül a fahasábokkal együtt az ég felé, s a vár körülete megtelik égési kínokban vonagló és orditó törökökkel.

De a két basa nem teheti azt, hogy egy ilyen hitvány kis vár alól szégyenszemre elvonuljon. Amint a pokoli tűz elaludt, összeszedik a halottakat, s nyomban rá zsákokba kötött földet hordanak. Hiszen van ember elég. Dombot fognak rakatni fel a vár faláig, azon dől be majd az egész török hadsereg.

S készül a domb. Már annyira emelkedett, hogy a lövőréseket zsákokkal dugdossák be kivülről. A magyar kiszúrja a lándzsával a rongyokat, akkor elkapják a lándzsát is és kirántják.

31

SZÉKELY BERTALAN

II. LAJOS TETEMEINEK FELTALALASA A CSELE PATAKNAL

Bornemissza Gergely épp akkor érkezik az egyik lövőréshez, mikor két magyar katona egy lándzsába kapaszkodva, ott fűrészel az egyik résen a törökkel.

— Mit csináltok itt?

— Hát az Isten verje meg a pogányát, betömködik a rést, aztán elkapdossák a lándzsáinkat.

— Tüzesitsétek meg a végét, majd nem kapdossák el!

Öt percz mulva húsz lándzsa is ütődik ki a falon. Kapnak hozzá a törökök, de bezzeg el is eresztik és szitkozódva fujják a tenyeröket.

A domb mindazonáltal épül tovább. De bent is dolgoznak. Bornemissza egy nagy malomkereket megtölt kénköves olajos puskaporos bögrékkel, rozsdás puskacsövekkel, gyaluforgácscsal. Üres hordók is kapnak ilyen tölteléket, s az új hadiszerszám odasorakozik a bástyára, amerre a domb magasodik.

Egy októberi reggelen felsorakozik a domb alján az egész török had. A topcsik kisütik az ágyuikat, a tufenkdsik kilövik a puskáikat s nagy robogással, kiáltozással megindul az egész had fölfelé.

Ugyane pillanatban megjelenik a vár falán egy deszkákkal boritott óriás kerék, s megindul velök szemben lomha forgással, majd sebes ugrálással. A kerékből tizöles villámok és tűzkigyók röpülnek elő, kékszinü tűzcső fecskendez be mindenkit és nagy durrogás között a fakerék lángkerékké változva rohan a tömött török hadnak. Az ostromokban edzett harczi farkasok ilyen csordával nem találkoztak még soha.

— Az ördög maga dolgozik itt ellenünk! — kiáltják megfutamodva, és nem birja visszahajtani őket sem a jaszanlok parancsa, sem a tisztek fegyvere.

A vár csupa rom már. Néhol keresztül lehet rajta látni, néhol be lehetne ugratni lóháton, de még mindig a magyaroké. Október 12-én a török minden seregét odavonja a vár köré. A hegyekről leszállanak az összes zászlóaljak és a várat minden oldalról megrohanják. Dobó érzi, hogy ez az ostrom az utolsó. Ünnepi díszbe öltözik; fejére fölteszi az aranyos sisakját; s halálra elszántan áll népével együtt a bástyák réseire és a falakra.

A harminczhat nap óta folyó küzdelemben az emberi lelkek egyetlen eszmévé alakultak át: a várat megtartani. Eltünt ez a fogalom: Én én vagyok! s átváltozott eképpen: Fegyver vagyok a haza oltalmára. Dobó hős lelke lángokra szakadozva szállott mindenki lelkébe. Mindenki Dobó részévé változott: Dobó fejével gondolkozott mindenki, Dobó bátorságával küzdött mindenki.

Két napig tart a rettenetes harcz Eger váráért. A második napon már a sebektől és a fáradtságtól lankadozva küzdenek az egriek.

— Vizet! vizet! — hangzik mindenfelől a szomjas katonák kiáltozása.

Dobó ekkor a pinczébe futtatja az asszonyokat, s ezek az egri bornak legjavát hordják kupákban a harczosoknak.

Újult erővel folyik tovább a küzdelem. Az asszonyok is ott maradnak a bástyán: forró vizet, égő szurkot, tüzes ólmot, lángoló olajat zúditanak a pogányságra; köveket hengeritenek rájok, s küzdenek fegyverrel is.

A töröknek szeme-szája eláll az ilyen váratlan segitség megjelenésére. Az asszony harczos veszedelmesebb a férfinál is, mert nem fog fel semmi vágást, csak azt nézi, hogy ő árthasson.

Egy asszony forróvizes dézsával lép egy helyen a romladék kövére. Kissé elszámitotta a lépést, mert kilépett a törökök közé. Éppen egy nagyszakállu agával találja szemben magát. Nem gondolkozik egy perczig se, hanem úgy önti nyakon a forró vizzel, hogy mikor az aga a szakállához kap, ott marad az egész a markában.

Egy másik asszonyt éppen akkor, amikor nagy követ készül lezuditani, haláios lövés talál.

A leánya mellette küzd. Látja az anyját összerogyni. Felragadja az anyja vérétől piroslò követ és lezuditja a létrán felnyomakodó pogányra. Csak mikor azt látja, hogy a kő öt embert teritett a holtak közé, akkor vonja el az anyját a küzdők lábai alól.

A török katonák végre meghátráltak: megtagadják az engedelmességet. Nyolczezer török halott fekszik csupán a keleti bástyák alatt, s ezrekre megy azok száma, akik különféle sebektől nyögve vonulnak a sátorok közé.

A két basa másnap még egy utolsó ostromra nógatja őket, de a török katonák eléjök csapkodják fegyvereiket s azt mondják:

— Nem harczolunk tovább: Allah nincs velünk, Allah a magyarokkal van!

Oly babonás félelem szállotta meg az egész török tábort, hogy mikor a két basa kénytelen-kelletlen lemondott az ostrom folytatásáról, a török had a reggelt se várta meg, hanem a sátorokat is ott hagyva, még éjjel eltakarodott Eger alól.

A harczok történetében páratlanul áll Eger védelme. A töröktől elvett zászlók és győzelmi jelvények ott vannak ma is a Habsburgok fegyvertárában, de a dicsőség itt van a magyar földön, a magyar emlékezésben s Dobó halhatatlan alakja köré a hazaszeretet csillagaiként csoportosulnak az egri férfiak és az egri nők.

SZIGETVÁR HŐSI VÉDELME

IRTA
SEBŐK ZSIGMOND

Hódító Szulejmán ismét kardot kötött és óriási serege Magyarország felé hömpölygött. Még egy utolsó hadiszemle a szerencsétlen ország határán. A spáhi és a jancsár fegyverét tisztogatta, tarisznyát, zsákot szerzett a kincsnek, zsákmánynak, szijat, lánczot a rabnak.

Negyvenöt esztendő óta hetedszer visz hadat a szultán személyesen, basái utján pedig Isten tudja hányadszor Magyarországra. Most különös nagy pompával indult meg, 1566 május elsején Konstantinápolyból. Öreg már a szultán. A vénség lehorgasztotta fejét, roskataggá tette lábait, csak hadvezéri lángelméje és dicsőségszomja maradt ép, az utóbbi még növekedett is. Vele van Szokoli Mohamed nagyvezér, három vezér, Aliportug basa, a nagyhirü főtűzmester az összes ágyukkal, vele megy a jancsárok szine-java, a spáhik fellege, előtte Pertev basa, utközben csatlakozik hozzája minden tartomány basája és Magyarországon lovát kantározza valamennyi kontyos vitéz.

A szegény magyar találgatja, merre veszi útját a török? Gyulának, Egernek, Szigetvárnak? Az összetiprott, földregázolt ország melyik végvárát akarja tűzni koronájára ékességnek. Az utolsó ékszernek. Mert nyilvánvaló volt, hogy a vén szultán élete alkonyát akarja megaranyozni ezzel a hadjárattal. Jaj annak az országrésznek, melyen serege átvonul és rettenetes csapásait érezni fogja!

Csak Zrinyi Miklós, a Dunántúl vitéz kapitánya nem kételkedett egy perczig sem abban, kinek szól Szulejmán látogatása. Tudta ő, hogy ütni fog közte és a török közt a végső leszámolás órája. Szigetvár, melynek védelme reá volt bizva, nagyon útjában volt a szultánnak — Bécs felé. De maga Zrinyi, vörös posztó volt a török szemében. A szigeti hős most ötvenhét éves volt és kora ifjuságától viaskodott a törökkel. Éreztette velük vaskarja erejét számtalanszor, 1542-ben Pest falainál, 1553-ban Varasdnál, 1556-ban a Rinnyánál, Babócsa falai alatt, Korothna megvételén. Ostora volt a töröknek, büszkesége a magyarnak: reménye a letiport, sebeiben vérező nemzetnek.

Ezért fájt Szigetvárra a török foga. Ám hasztalan figyelmeztette erre Zrinyi az országot, a rendek, a király és Európa fenyegetett közepe mely megdöbbenve értesült a szultán új hadjáratáról, cserben hagyták a várat. Megmozdult ugyan a német sereg és lement Bécsbe, hogy Győrig vonuljon, a magyar is lelkesedve sereglett a táborba, de a német csak Bécset akarta fedezni és nem kivánt Szigetvár védelmére menni, a magyart pedig, mely ment volna, nem eresztették.

Hasztalan sürgette Zrinyi a segitséget, nem kapta meg. Sőt a főkapitányi bandérium zsoldját sem fizették, az ő kapitányi fizetését is megcsonkitották — pedig abból tartotta a katonát — mi több, az év elején a szigeti lovasság számát leszállitották négyszázról kétszázra. Mindez azonban a hőst nem csüggesztette el. Elhatározta, hogy bezárkózik Szigetbe és ha magára hagyták is, utolsó csöpp véréig fogja védelmezni azt. A kitünő hadvezér, előrelátásával és az önfeláldozás vértanuságára kész hazafi elszántságával készült a világ legnagyobb hatalmával való harczra: a dicsőséges győzelemre, vagy a még dicsőségesebb halálra.

Minden vitézét, minden fegyverfogható emberét berendelte a várba. Főrangu barátai és a dicsőségre szomjas ifju magyar leventék a környékből mind bejöttek hívó szózatára. Megerősitette a falakat, ellátta ágyuval, puskaporral, élelemmel, aztán vitézeit összegyüjtötte a belső várba és megeskette őket, hogy vele élnek, halnak. Az eskü kétezerötszáz hőst avatott föl vértanuságra és hervadhatatlan hirnévre. Igy készült Zrinyi a tusára és nyugodtan várta az ellenséget.

Az pedig nem késett. Első kis hulláma már junius közepén Siklós alá ért: azt a csapatot Zrinyi szétverte, nem törődvén vele, hogy ezzel még inkább magára vonja a török haragját. Julius végén már Zrinyi vára felé hömpölygött a százötvenezernyi török had. Zrinyi julius 29-én értesitést küldött a győri keresztény táborba, hogy a bosnya basa és az örményországi beglerbég Siklós alatt egyesült Sziget ostromára, maga a szultán a mohácsi síkon táborozik és személyesen akarja megszállani Szigetet, melynek őrsége ily roppant erő ellenében gyönge.

A veszedelemnek ez a zordon bizonyossága mégis megmozditotta annyira a keresztény sereg vezéreit, hogy hatszáz lovast küldtek Zrinyi segitségére, de ez a csapat már elzárva találta az utat és visszatért eredménytelenül.

Valóban, a török előhad porfellege julius utolsó napján már Sziget közelében látszott. Ezt jelenti már e napról Nádasdy nádor özvegyének, Kanizsay Orsolyának, aki egymaga küldött egy kis segitő csapatot Szigetbe, hű tisztje, Csány Ákos, rávetvén reszketeg vonásokkal a boritékra: Hamar, hamar, hamarsággal, lóvesztében, lóhalálában . . . Megirja e levélben, hogy

Zrinyi bezárkózott a várba és felsóhajt: „Mire adja Isten az hadaknak végét, csak ű szent felsége tudja, ki künyerüljen rajtunk szent fiáért, tekéntsen le az nagy kiáltásra, vérontásra.“

Augusztus 5-ikéig folyton özönlött a török sereg Sziget felé, megszállva a környező halmokat és síkot. Sátrainak sokasága hullámzó tenger, a lófark és lándzsa tömege mozgó rengeteg. A roppant sereg marczona fekete és barnabőrü harczosai közt akárhány vén farkas, aki már Mohácsnál is üvöltözött . . . Közepén vitette magát boszút lihegve a beteg oroszlán, az öreg szultán, kinek négy drágagyöngyös koronától övezett sisakját látta ragyogni Nándorfehérvár, Mohács, Buda és már Bécs is sápadozott tőle. Most is néhány hete, hogy seregének egy része előtt leesett Gyula váráról a magyar zászló. Most pedig itt van ő maga legjobb vezéreivel, legelszántabb vitézeivel, roppant serege zömével Sziget előtt, melynek sikeres védelmére nem 2500, de 5000 katona is kevés lenne.

Három része volt Szigetnek: a vár, az óváros és az újváros. Falai nem voltak magasak, de széles, erős földből való töltések, melyeket több bástya erősitett meg. Egy lapályon épült földtúrás, behuzódva az Almás mocsarai közé. Nem a falak, hanem a hős szivek tették elsőrangu erősséggé. A vár alakja ötszögü volt, öt bástyával. Az óvárosé, melyet hosszu hid kötött össze a várral, négyszögalaku és négy bástya védelmezte; mig az újvárost csak fakerités fogta körül. Főerőssége Szigetnek az Almás vize volt, mely itt tóvá szélesedik és a várat övezte; mig az óváros egyfelül, az újváros pedig három oldalról is a szárazzal érintkezett s csak árkok vize választotta el attól.

Szigetvár tehát három erősségből állott s ha a török a várhoz akart férkőzni, előbb a két várost kellett elfoglalnia. Nyilvánvaló volt, hogy az újvárost sokáig védelmezni nem lehet, miért is Zrinyi főgondja az óváros megerősitése volt, melynek védelmében töltött minden nap, minden óra a várnak egy-egy nyert napja és órája.

Augusztus 5-én teljesen körül volt zárva Sziget, augusztus 6-án földet, eget rázó ágyudörgés közepette megérkezett a szultán is és a Szemlékhegyen ütette föl zöld sátrait.

Az ostromot Szokoli Mohamed, a nagyvezér vezette. Főtanácsadói Aliportug és a jancsár aga volt. A jobb szárnyon feketéllett az anatóliai sereg Ferhád basával és Sems-Ahmed ázsiai beglerbéggel, a bal szárnyon a ruméliai sereg Musztafa basával és Szál-Mahmud európai beglerbéggel. Középen a jancsárok. A török seregnek ez az elit-csapatja ment mindig elül, most is az kezdte az ostromot, amennyiben augusztus 7-én, fedezet és ostromszerek nélkül megrohanta a gyönge újvárost. Ámde a jancsárok megitták elbizakodottságuk árát. Sziszegve, morogva, mint a meglőtt

párducz, megtizedelt sorokkal vonultak vissza s ettől fogva rendszeresebben fogtak az ostromhoz, védőárkok vonásával.

Augusztus 8-án a már emlitett Csányi uramnak sűrű hire vagyon asszonya számára, mert „im vacsora közben visznek a babolchaiak egy pribéket az mi fölséges császárunknak, mell pribék maga jütt az keresztyénekhez Babolchára mára virradóra; az pribékkel tolmács által beszéllettem . . .“ A szökevény törököt Csányi uram alaposan kikérdezte és sok mindent megtud tőle: a török császár megfogadta, hogy vagy meghal, vagy Szigetet megveszi, addig el nem hagyja; a vénség miatt a császár a vállára hajtja a fejét, lovon nem járhat, hanem kocsin hordozzák s midőn a sátorhoz megy, két inas viszi.

A jancsár augusztus 8-án már közel jutott az újvároshoz, de bár ágyu és puska egyre árasztotta gyilkos tartalmát erre a favárra, a védők csak 10-én este hagyták el, előbb azonban felgyujtották, hogy lángjai az ellent feltartóztassák. Ezt a szolgálatot az égő városrész meg is tette. És mikor a lángok nyelve a földre csúszott, megkezdődött közvetetlen közelből az oroszlánok tusája.

Öt-hatszáz ember két hétig védelmezte az óvárost. A török mindent megtett, Aliportug leleményessége, mely Málta ostromában csodákat művelt, a hadi tudomány minden eszközét megmozgatta, hogy ezt az erősséget kivegye a várbeliek kezéből. Több helyen ágyutelepet épitett az újváros felől, — ahol az az óvárossal érintkezik, — roppant emberáldozattal, mert a munkás golyózáporban volt kénytelen dolgozni, óriási töltést rakatott a nehéz ágyuknak. Ámde a hős védők mindenütt résen voltak. Egy kirohanásban, melyet a fehér bajuszu, hires vitéz Székcsői Máté vezetett, elverték a jancsárokat iszonyatos vérengzéssel újvárosi ágyutelepükről, majd mikor a török azt a nagy töltést akarta elvágni, mely a tavat táplálta, Zrinyi két vitéz hadnagyát, Radványi Jakabot és Dandó Ferenczet küldte ki rája kétszáz lovaggal, akik a háromszor oly erős ellenséges csapatot szétverték, munkájában megakasztották, és sok fogolylyal tértek meg, bár vezéreik nélkül, kik a véres tusában elestek.

Augusztus 19-éig védte a néhány száz magyar az óvárost százezernyi török ellen. A hősiességnek mily csudája! Nem is az erős várat, nem is magát a szigetet, hanem a megközelithető várost! Európa minden fejedelme feszülten várta az ostrom részleteit, melyeket gyors staféta vitt szét mindenfelé és jól irta Chantone bécsi spanyol követ urának augusztus 10-én, hogy Zrinyi gróf, aki igen vitéz ember és jó katona, helyesen teszi, ha magamagán segit és önerejére támaszkodik inkább, mintsem Bécsből várjon segitséget, mert onnan nem igen adnak s csak Istenben és a télben bizhatik. A keresztény tábor is lelkesedik, de nem mozdul.

Nádasdy Kristóf augusztus 14-én lelkesedve irja az özvegy nádornénak (kinek Csány uram napról csak azt jelentheti, hogy „Szigetet igen törik“) a táborból, hogy „szinte sátorába találtak egy álgyuval császárnak Szigethből.“

Törik bizony Szigetet. Augusztus 19-én már rést törtek a falon és e napon az egész török sereg egyszerre rohanta meg a rést és a falakat. Reggeltől estig folyt a harcz, elestek a védők legjobbjai a csapatvezérek közül Batai Péter, Deák Balázs, Győri Mátyás, Bosnyák Márton, Gerdei János, Botos Péter és a vitéz, a nélkülözhetetlen öreg Székcsői Máténak is mindkét térdét elszakitotta az ágyugolyó. Háromszáz magyar vitéz feküdt a sánczok közt, de háromezer török holttetemén. A óvárost nem lehetett tovább megtartani és Zrinyi visszavonult a várba, futárt inditván a királyhoz, értesitvén azt az ostrom állapotáról.

De most is hiábavaló volt Zrinyi reménysége, hogy példájával nagy elhatározásra fogja lelkesiteni a keresztény hadakat. Fia György hasztalan könyörög a királynak, hogy küldjön fölmentő sereget Szigetre, harminczezer ember ugymond, elég lenne. Zrinyi tovább is egymagára hagyatva vívja élethalál harczát, de már — irja Csány augusztus végén – igen megrontották a törökök a Henney uram csináltatta bástyát, a jancsárok a palánkba vették magukat és három helyen gyapjuból, fával elegy hegyeket raktak s azokat meggyujtották, hogy lángba boritsák a várat. „Immáron annyira vadnak az belsűkkel, hogy egymáshoz dárdával érnek.“ Arról is értesiti Csány a nádornét, hogy a szigeti asszonynépek forró vizzel öntözik a pogányt és emiatt sok török megsül, meghal.

A levélben emlitett hegyek nagy töltések voltak, melyeket Aliportug a vizen keresztül készittetett. Az Almás töltését ugyanis a török az óváros megvétele után átvágatta és ezzel a tó vizét lecsapolta. Az időjárás is segitségére volt benne, mert a nyár rendkivül száraz vala és az ostromlottak hasztalan imádkoztak esőért, a felhők serege épen úgy elmaradt, mint keresztény felebarátaik segitő hada. Ám a mocsaras talaj maga is mély volt és ezt hidalta át Aliportug a töltéssel, melyet a vár alatt a bástyáknál is magasabbra emeltetett, hogy kényelmesen be lehessen lövöldözni a védőművek közé.

Mennyi vér és átok tapadt minden lépéshez, melylyel előbbre csúszott az a töltés, minden hüvelykhez, melylyel magasabbra nőtt. Szegény, tűzhelyüktől elhajtott keresztény parasztok vére. Ezrével hullott a jámbor nép, mely talicskán maga vitte a sírjához való földet. A magyar katona fogát csikorgatva látta magát abban a kényszerü helyzetben, hogy tulajdon véreire, talán atyafiára lőjjön. Ám a török kegyetlen. Ki csodálja, hogy azt látva, Zrinyi megtorlásul kétszáz török foglyot lefejeztetett és fejüket a bástyára tüzeté, a miért viszont azzal állt boszút a török, hogy mint

Csány irja, több magyar urat „azon pánczérokban, ruhájokban, szablyájok ódalokon“ nyársba vonatott.

A vár falairól lemeredő fejek láttára nem lehetett a jancsárokat visszatartani a rohamtól. Augusztus 26-án ezer meg ezer török rohant a nagy- és a hegybástya, a vár e két legjobb erőssége ellen. Iszonyatos volt a roham, iszonyatosabb visszaverése. A várárkot megtöltötték a holt török daliák és a holttestek halmain hasztalan igyekezett fölkapaszkodni az élők elszánt serege. Odaveszett a rohanók nagy része, oda az egyiptomi basa, több bég, oda két nagy biborzászló.

A visszavert török három napon át dühödten lőtte Szigetvárat, rést is töretett a falon és záporként szórta az égő szurkos tekercset, a tüzes labdát az épületekre, hogy lángba boritsa azokat. Aliportug pedig ezalatt uj tervet eszelt ki. Lánczczal összekötöztetett ötven szekeret és ezzel afféle mozgó bástyát, kerekes hidat készitett, melyet a réshez lehetett tolni, hogy azt igy közelitsék meg az ostromlók.

Augusztus 29-én általános rohamot fúttak a török trombiták. Mohács évforduló napja volt ez . . . Maga a szultán is elvitette magát a csapatok előtt, hogy bátoritsa vitézeit.

A magyar, ott a bástyafokon, micsoda büszkeséggel nézhetett a közelgő emberáradatra! Három világrész legjobb katonasága omlott feléje. Vele szemben remegett a világhóditó szultán zöld sátra, benne tehetetlenül átkozódik a félvilág ura, hogy ime, ez a vakandtúrás föltartóztatja és tönkreteszi terveit... A magyar pedig ott áll, bástyáján, sápadozás nélkül, rendületlenül és lesujtani készül ezt az óriást, mely elül remegve bujt egy világ. Mert a rohanók fölött a halál angyala lebegett. Ez az érczkigyó, ez a szörnyü erő összetiporva, szétzúzva menekült vissza töltései mögé, árkaiba. Elesett maga Aliportug és a jancsárseregnek csaknem a fele a sánczokban maradt, aki visszajutott, annak orczáját szégyenpirja föstötte, mert vezére, a jancsár aga, aki nagyvezér után az első katonai méltóság vala, a várbeliek foglya lett.

Ám, mit ér vitézség, mit ér a diadal! Az elesett török helyébe másik lép, az elesett magyar helye üresen marad. Pedig már kiejté megmerevült kezéből a fegyvert az őrség kétötöde. A legjobb tisztek elvesztek már, hisz 29-én elesett a hős Bika András, Székcsői után Zrinyi legjelesebb alvezére. A visszavert rohamot uj roham követi. Egyik a másikat éri. Egyik csapatot a másik váltja föl. Fenn a bástyán pedig mindig ugyanaz a fáradt vitéz őrködik, aki, ha nem harczol, rőzsét, zsákot czipel a tört résbe és oltja a tüzet.

Hej, büszke hegybástya! Sok ezer török vére folyt el tövénél, sok sápadt magyar levente szöghaja keveredett össze véres porával. Ehhez

32

MADARÁSZ VIKTOR

MARTINUZZI BEMUTATJA A GYERMEK-KIRÁLYT A TÖRÖKNEK

a bástyához fonódnak a várőrség legszebb diadalai. Mégis ebben a bástyában lelte meg az ellenség a vár megdöntésének eszközét. Roppant aknát ásatott a bástya alá, telehordta azt szalmával, száraz vesszővel, puskaporral, hogy segedelmül hivja a tűz lidérczhadát. Hiszen próbálja már ő régen felgyujtani a várat, mindennap próbálta a huroktekercscsel, gyujtónyíllal, ki is gyuladt az mindennap, de a várbelieknek sikerült eloltani mindig. Amit azonban most készitett a török a vár alá, az maga a pokol volt. Ez ellen nem volt segedelem. Szeptember 5-én hajnalban föllobbant az akna. A bástya ugy okádta a lángot, füstöt, mintha a pokol kéménye lenne. Megközeliteni, oltani nem lehetett, hiábavaló is lett volna. A tűznek segedelmére jött a vihar, mely a lángot elhordta a házakra. A vár égett. Ugyanakkor ezer meg ezer török kapaszkodott a falakra. A Nádasdy-bástyán a jancsárok be is özönlenek... Ugy tetszett, vége mindennek... Ekkor, mint a kölykeit védő oroszlán, a vész helyén terem Zrinyi és kiveri az ellenséget. Kiveri, aki kijuthat, de nagy része ott vérzik el az égő utczákban. Estig folyik a harcz füstben, lángban, ágyuk bömbölése közepette. A várbeliek minden rohamot visszavernek, de megujul az egyre, mert ez a nap a döntés napja.

Szemben az égő várral, a füstfellegben tusakodó vitézekkel, ott a Szemlékhegyen csöndes a szultáni sátor. Nem lebben meg zöld fala. Ha ki közeledik hozzája, az őr fegyvert szegez elébe. Alszik a padisah! Alszik, örök álmát alussza. Nem hallja már a harcz viharát, nem, amiért epedett, a győzelmi trombitaharsogást. Itt törtek össze utolsó nagy tervei Sziget előtt s itt záródott be szemeivel egy egész korszak, a nagy hóditó szultánok kora. És mig ez a korszak bezárult, fenn a várban kigyuladt vakitó fénynyel a magyar lelkesedésnek oly tiszta tüze, mely csillagként röppent hazánk egére és örök ragyogással vonta be azt. Ámde, most csak alszik a mindenható nagy úr, a világ legnagyobb hadvezére, mert ha kitudódnék, hogy meghalt, ki tudja, mily arányokat öltene ez a törökre nézve annyi váratlan eseményt rejtő szigeti kaland. Titokban tartották halálát, nehogy a bástyákon harczoló és már-már győző sereg hanyatt-homlok megforduljon a hirre és rémülten fusson vissza hazájába.

A nap eldőlt. A tűzvész legyőzte a győzhetetleneket. Zrinyi és vitézei az égő külső várból a belső várba vonultak, hogy amig lehet, itt védjék magukat.

Nem lehetett sokáig. Gyönge menedék volt, össze is függött a külső várral, szét is lőtték már bástyáit és tornyát. A vitézeknek nem volt itt se élelmük, se tüzük, számuk is néhány százra, talán két- vagy háromszázra olvadt. Már másnapon az asszony, a gyerek, kiknek száma tetemes volt, hullani kezdett éhen, szomjan. A tüzes labdák és nyílak zápora is

követte őket végső menedékükre és harmadnap, szeptember 9-én, már köztük tanyázott legyőzhetetlen ellenségük, a tűz, a mindent elárasztó, olthatatlan tűz. Nem volt egyéb választás, mint elégni a romok közt vagy meghalni fegyverrel a kézben. A harmadik lehetőséget, a megadás gondolatát a szigeti hősök régen kitörölték fogalmaik köréből. Szeptember 9-én, tehát harmincznégy napi ostrom, tizennégy roham visszaverése után, mikor odakünn huszonöt-harminczezer török, benn a védők kilencz tizedrésze elesett, világraszóló haditettel ledőlt a kereszténység bástyája. Zrinyi összegyüjtötte megmaradt vitézeit a várudvarra és maga legszebb ruhájába öltözve jelent meg előttük. Deli alakján kékszin bársonymente, rövid dolmány, fején kócsagtollas, bogláros kalpag, kezében görbe szablya. A mente két szárnyában száz-száz arany csörgött, bevarrva oda. Aki megtalálja holttestét, legyen ez a jutalma. Rövid beszédet mondott, melyben felszólitotta vezéreit, hogy mivel a várat tovább védeni lehetetlen, rohanjanak ki vele a törökre és haljanak meg hősökhöz méltóan. A kisded csapat szent lelkesedéssel sereglett vezére körül és késznek nyilatkozott a hazáért meghalni.

Zrinyi erre lebocsájtatta a hidat és elsüttette a kapunál levő nagy ágyut. A vagdalt vasdarabbal telt ágyu utat vágott a török tömegben és füstfelhőben Zrinyi hőseivel kirohant. Előtte vitte Juranics Lőrincz Magyarország czimeres zászlaját. És e zászló csakhamar a szigetvári hősök utolsóinak holttestére borult. Drágán adták el életüket. Hasztalan szólitották föl Zrinyit a megadásra, a felelet kardja vészes csillogása vala. Egy golyó mellen érte ő azonban tovább harczolt, amig a második golyó ki nem oltotta életét. Hős bajtársai körülfogták az elesett vezért és testét védelmezve hullottak el valamennyien. Ott esett el mellette a zászlótartó Juranics, ott festették vérükkel a drága földet Csáky György, Istvánffy Pál, Bajoni János, főnemes ifjak, Patacsics Péter, Kobács Miklós, Papratovics Farkas alvezérek, ott a várvédő vitézek utolsói.

Sziget elesett. Védői némán hevertek a földön, ki szétvágott fejjel, ki átlőtt mellel. Az a vészes elem, mely legyőzte őket, mely folyton a pusztulást sziszegte fülükbe, nagyszerü halotti pompát rendezett számukra. A puskaporos raktár a lángoktól föllobbant és a vár háromezer törökkel a levegőbe repült.

Szigetvár elveszett Zrinyi és vitézei vértanuságot szenvedtek, de megváltották vele a hazát és a kereszténységet. A szultánt az izgalmak megölték, a nagy török had ereje megroppant, huszonöt-harminczezer embere elpusztult, elesett a jancsárok nagy része (tizenhétezerből hétezer!), elestek a legjobb vezérek. Ilyen fejét vesztett, derekatört sereggel nem lehetett azt a nagy czélt megvalósitani, mely a szultán előtt lebegett, sőt

a keresztény sereg elül is tanácsos volt kitérni, hiszen a hadjárathoz való alkalmas idő is elveszett Szigetvárnál.

Rövid mulatás után vissza is fordult Törökországnak a hóditani jött sereg. A kereszténységet megmentette Zrinyi és hőseinek önfeláldozása.

Zrinyi teste a török kezében maradt, fejét azonban Musztafa basa budai vezér megküldötte Salmnak a győri táborba, ahol nagy pompával eltemették. Sziget eleste az egész keresztény világot megrenditette. Miksa király is érezte, hogy Zrinyivel szemben nem tette meg kötelességét, mert szeptember 21-én hosszu levelet irt Ágost szász választónak, melyben azzal mentegeti a keresztény sereg tétlenségét, hogy a nehéz ágyukat a szűk szorosokon és vad erdőségeken nem lehetett átvontatni és a Dunát elhagyni az élelmezés miatt veszedelmes lett volna. Melankólikusan érinti az embert Seranzo velenczei követnek a török fővárosból szeptember 19-én hazairt levele, melyben arról értesiti a dogét, hogy Szigetvár bevétele napról-napra több nehézségbe ütközik, ami miatt az egész tábor elégületlen, nagy a halálozás és Pérában reggelre az egész lakosságot a mecsetekbe rendelték, hogy a szultánért és Sziget elestéért könyörögjön és a boltok ennélfogva hosszasabban maradtak bezárva . . . Ezt a követ szeptember 19-én irta és Sziget szeptember 7-én már elesett, Szulejmán még korábban megtért őseihez.

A tizenhatodik század közepéről három olyan dicső esemény sugárzik felénk, mely állandó táplálékot adott a magyar önérzetnek és nemzeti költészetnek. Ez a három esemény: 1552-ben Drégely és Eger, 1566-ban Szigetvár védelme. A három hadi tett másfél évtized alatt történt és bár közel ragyognak egymáshoz, nem homályositotta el versengő fényével egyik sem a másikat. Mégis azonban a három közt legintenzivebb fénye, mely az egész világra elhatott, mely az egész kereszténység szivét megrenditette, mely Magyarország és Középeurópa új nemzedékének nagy tettekre serkentő példaképévé vált, Szigetvár hősi védelme, Szigetvár védőinek vértanusága volt.

REFORMÁCZIÓ ÉS ELLENREFORMÁCZIÓ

IRTA KACZIÁNY GÉZA

Forró augusztusi nap után, melyen a mohácsi mezőt alig másfél óra alatt huszonhétezer magyar harczos holtteste födte be, megeredtek az égnek csatornái és kavargó vihar csapta el útját a magyar sereg töredékeit üldöző törökségnek. Alig négy-ötezer ember menekült el a vérfürdőből, zavaros töredékekbe hullva s magával ragadva a gyámoltalan, szegény ifju királyt, II. Lajost is, akit már eleve a mártirok sorába iktatott öngyengesége s Perényi Ferencznek, a fiatal, szellemes nagyváradi püspöknek jóslata, ki az augusztus közepén tartott haditanács végzése után igy szólt a királyhoz:

— A csata napját 20,000 magyar vértanusága jelelendi, kik frater Tomori Pál vezérlete alatt Krisztus hiteért haltak meg.

Perényi Ferencznek csak egyben nem volt igaza: ezek legnagyobb része nem a Krisztus hiteért halt meg, sőt ellenkezőleg: azért kellett meghalnia, mert megvetette Krisztus hitét és rosszabb volt a pogánynál. Hiszen kisebb sereggel száguldotta be győztesen Erdélyt és Szerbiát, védte meg Nándorfejérvárt a török ár ellen Hunyadi János, diadalmaskodott Kenyérmezőn, megoltalmazta Szabácsot a hitetlenektől, tartotta meg Egert, Kőszeget, adta oda vértanui életét Szigetnél, Drégelynél egy-egy magyar hős, kit a Krisztus hite lelkesitett. Hitetlen, gonosz és istentelen had volt az, melyet a hivő ozmánság elsöpört, az Úr a pogányoknak kezébe adta ekkor a magyar hadsereget, mert jobbat nem érdemelt az. Augusztus 29-én délben kétszázezer török feküdt a földön arczra borulva s imádkozott Allahhoz a győzelemért s huszonnyolczezer magyar kaczagott az imádkozókon: délután 4 órakor huszonkétezer magyar feküdt a földön halva, vértócsákban, szétszaggatott tagokkal s a pogányok nem kaczagtak, hanem ismét imádkoztak. Jobb a vakhit, mint a hitetlenség, mert amaz, ha sötétben is, de megtart, emez pedig mindenképen elveszit.

A király halálával uratlanná vált az ország: a győztes Szulejmán nem tartotta meg magának a földre tiport, megsemmisitett magyarság földjét. Kirabolta, amennyire tehette, százezer szerencsétlen lakóját rabszijra fűzve elhurczolta magával s az országot magára hagyta.

3[illegible]

WAGNER SÁNDOR

[illegible]

És előbujt Zápolya János, ki augusztus 29-én Szegednél állott 40,000 emberével, várva, mikor hull el a király, hogy ő elhalászhassa a koronát. Most egyszerre hős lett, seregével Budára vonult, majd Székesfejérvárra s királylyá koronáztatta magát. Övé az ország, mert ő jött előbb.

De gyorsfutár ment azóta Madridba is, hol V. Károly német császár és spanyol király leste a Magyarországon történendőket.

Ott van a mohácsi kor magyarságának örök szégyenére a spanyol állami levéltárban ma is az 1526-iki államtanács ülésének jegyzőkönyve, mely egy eladó országról regél. Nem a Krisztus hitét követték ezek, hanem Bálét és Mammonét.

E jegyzőkönyv gyakorlati kivitelét látjuk rögtön: a nyugati rész „egyhangu lelkesedéssel" királyává választja Ferdinándot s ugyanaz a Podmaniczky István nyitrai püspök, ki egy év előtt Zápolyát koronázta királylyá s tett hűségesküt János királynak, teszi Ferdinánd fejére is a szent koronát, melyet Zápolya koronaőre, Perényi Ferencz, kiszolgáltatott az ellenkirálynak.

Mily meggyőződés csatolta János királyhoz a főúri és köznemesi hiveket, arról meg Rorario pápai követ adott őszinte jelentést küldőjének, midőn azt irta, hogy „Werbőczi az egyetlen igaz barátja Jánosnak, mig többi tanácsosán nem múlik, hogy mindennap százszor nyakát ne szegje".

Milyen hűség is az, melyet csak a pénz, jószág és az elnézett bűntények szereznek meg! A főurak kiválóbbjai mindjárt az uratlan korban neki esnek a gazdátlanul maradt főpapi birtokoknak s azokat elfoglalják. S miután azon visszás helyzet állott be, hogy nem az alattvalók függtek a királytól, hanem az uralkodó a saját „jobbágy"-ai jóindulatától, mindkét király tűrni volt kénytelen a nyilvános rablásokat s némelyiket utólagos adományozással még meg is erősitett az elfoglalt birtokban.

E martalóczok mintaképe azonban az a hirhedett Balassi Menyhért volt, kinek árulásairól az első magyar politikai szinművet kortársa, Karádi Pál protestáns szuperintendens irta. E ránk maradt „komédiá"-ból, mely „Balassi Menyhért árultatásáról" szól, ösmerjük meg igazán az ellenkirályok korát s a főuri rablók fejedelem- és hit-csereberéléseit igazán. Balassi Menyhért minden évben változtatja királyát, aszerint, amint újabb jószágadományra volt kilátása, vagy újabb útonállásait kell királyi bocsánatadással fedeznie. Ugyanakkor mindig áttért a katholikus hitről a protestánsra s viszont; aszerint, amint Jánoshoz, vagy Ferdinándhoz és Miksához pártol. Tudjuk, hogy száz Balassi Menyhért volt akkor Magyarországon s nem csupán ez az egy.

Némelyik gonosztevő áttér a mohamedán hitre s lesz belőle kegyetlen török basa, aki aztán hazáját dúlni visszatér. A hitetlenségnek alig van

csattanósabb példája, mint a XVI. század sok renegátja, kiknek úgy is mindegy, milyen valláson van külsőleg, ha lelkében se Istenben, se Allahban nem hisz.

Ne higyje senki, hogy ez a megdöbbentő romlottság csupán Magyarország különlegessége volt. Egész Európa a legfeneketlenebb romlottság tanyája vala már ekkor két század év óta, hozzánk a közerkölcsök megmételyezését a luxemburgi Zsigmond császár-király hozta be. Midőn korának legfeslettebb embere: Zsigmond, a császári adott szó szentségét gúnyolja ki önmaga s a menedéklevéllel érkezett Husz Jánost a császári menedéklevéllel együtt elégetteti, felszabaditja a gonosz lelkiismeretet világszerte hasonló cselekedetekre. Az apróbb emberek a nagyok példája után igazodnak s a fejedelmek, a világ urai válogatott gonosztevők valának. A renaissance története, mig a tudomány és művészetek terén csodás világosságot áraszt, megmutatja, mily rombolást hozott a jellemekre és az erkölcsökre. Velencze, Firenze, Róma, Nápoly az elvetemültség várnégyszöge lesz a renaissance korában s ez erős várakból indul ki a Pandaemonium lakossága, Sátán birodalma a világ meghóditására.

Az általános romlottság oly nagy volt már, hogy a megtisztulás sem várathatott magára sokáig. Az emberi szellem csodás megújhodási ereje az, mely mindig újra szüli az emberiséget és az örök üdvösségre, a becsületre és hitre visszavezeti. S e megújhodás mindig alulról indul ki, az elnyomottak, a szegények, a sanyargatottak, a szenvedők köréből s fölfelé hatolva, minden ellenállás daczára is lerombolja Bélial birodalmát, hogy Isten országának új teret hóditson a már elveszett tartományokban.

Évszázados fejlődés végeredménye volt az az elnyomhatlan mozgalom, melyet Zwingli 1516-ban és Luther 1517-ben, egymásról nem tudva, megindit. A római egyház, melynek tekintélyét és egyeduralmát támadta meg e világraszóló mozgalom, szintén hasznát látta végeredményében ennek, mert az áram hatalma rákényszeriti őt is merev tagadása elhagyására s azon újitások eszközlésére, melyeket a reformátorok követeltek tőle. Ha ezt a mozgalom kezdetén hajtja végre, ma nem volna a kereszténység oly sok felekezetre szakadva, de az emberi természet általános jellemvonása az, hogy minden újitást, mely a hatalom birtokát bármily csekély mértékben is kétessé tenné, addig ellenez, amig erre képes.

A magyar reformátoroknak kettős nagy hivatása volt: nekik a hit elvei hirdetésén kivül a feneketlen erkölcstelenség ellen is föl kellett venniök a harczot. S ez nehezebb harcz volt még, mint az igaz hit hirdetése, mert a hatalmasok érdekkörébe vágtak bele s ezeket tették személyes ellenségekké. Innen eleinte általános üldöztetésük, majd midőn a hályogot levonják a tévelygők szeméről s a tisztesség és erkölcs uralmát itt-ott

megalapitják, megszünnek az üldözések s az új hit terjedhet és a nép legalsó rétegeibe épp úgy begyökerezik, mint a főurak megtért lelkébe.

S ime, midőn mindenki jogosan hihette volna, hogy a magyar nemzet megsemmisült, ez ország, mely Kelet romboló pogány hada előtt teljesen nyitva áll, majd török tartománynyá lesz, újjászületik a hit által és visszatér ereje a vallás elveinek a lelkekbe visszaültetése folytán. Protestáns és katholikus megigazul, visszatér Istenhez, vallásos, buzgó, jámbor lesz, belátja eddigi szörnyü hibáit és martir-halállal vezekli le bűneit az igaz hit, a kereszténység szolgálatában. Egymásután támadnak az igazi hősök, kik gonoszságukat jóvá teszik hősiességükkel, melylyel Krisztus országáért küzdenek s a rokon törökfajjal folytatott évszázados kegyetlen harcz férfiakká és hazájuk igazi fentartóivá teszik az eltiport haza bűnös fiait. A roppant csapás áldássá válik e nemzetre nézve, mely Mohács nélkül önbűnében elrothadva megsemmisült volna.

A Gondviselés pedig eszközeiül választá a hit felélesztőit, a reformátorokat és ellenreformátorokat, fölgerjeszté a lelkekben ezek után a vallásos buzgalmat, majd a vallási gyűlöletet és fanatizmust. Mindegyik jobb, mint a közöny, mert ez a halál, a rothadás. Amaz a tűz, a láng, a vihar, mely ha elalszik, mely ha kifárad, nyomába lép a nyugalom, a levegő megtisztulása. Bármily magasra csapjanak is a szenvedély lángjai, nem szabad félnünk a végpusztulástól, csak a közöny rothadó feloszlása a kétségbeejtő.

E szempontból kell megitélnünk a szenvedély szertelen nyilatkozatait, melyek a hitvitázó irodalomban oly elemi erővel törnek ki. A támadó protestáns és a védő, majd viszonttámadó katholikus szónok és iró a legádázabb személyes gyülölettel tör egymás ellen s képes volna ellenfelét kivégezni, válogatott kínzások közt megölni, elevenen elégetni. E vad szenvedély, e fékezhetlen hév az, mely az országot megmenté, mert a zsebének és önhasznának élt nemzedék fiait a vallás tiszteletébe nevelte bele s elfeledteté vele az anyagiakat. Ettől pedig a hazaszeretet s önfeláldozás az igaz eszméért és a hazáért — csak egy lépésnyire van.

Az első reformátorok azon ifjak sorából kerültek ki, kiket még a mohácsi vész előtt Wittenbergbe csalogatott Luther Márton nagy hire. A volt budai főiskolának tizenkét ilyen tanitványáról tudunk, kik Gamalielként lábaihoz ülni siettek. Valószinü, hogy a pécsi főiskola hallgatói közül is többen mentek ki Németországba e czélból s visszatérvén, népszerüsiteni kezdék az új hitet. Az elnyomott parasztság alig pár év alatt országszerte hive lesz az új vallásnak — titokban, de az elbizakodott nemesség még mitsem akar tudni arról, mint általában semmiféle vallásról. Majd midőn a papok panaszára látja, hogy mégis intézkedni kell e dologban, az 1523-iki budai országgyülésen ezt határozza: „Luther követői, mint az

ország és Szűz Mária ellenségei, fej- és jószágvesztéssel büntettetni rendeltetnek," melyhez az 1525-iki rákosi országgyülés ezt toldá: „A lutheranusok az országból valamennyien kiirtandók és ahol általában találhatók volnának, nem csupán az egyházi férfiak által, hanem a világiak által is elfogattatván, megégettessenek."

Annyi ideje azonban nem volt az országnak, hogy az új hitnek vértanukat is szerezzen, mert a következő évben elsöpré a mohácsi vész e bűnös nemzedék egy részét. A protestáns prédikátorok siettek ez országos csapást a megjavulás céljára fölhasználni. A végitélet közeledtét hirdették, az ország feloszlását és gyakorta hivatkoztak a zsidó nemzetre, melyet bálványimádása ép ugy a pogányok sarlója alá juttatott, mint a magyart most. S mig a prédikátor a templomban s a szabad ég alatt, vagy a korcsmában rögtönzött szószéken hirdette hitszónoklatban ez igét, a költői tehetséggel biró hitújitók versbe foglalták a nemzet romlásának példázatát és a dal szárnyára hozták, hadd röpülje be az országot.

Farkas András az első magyar költő, ki ez eszmét a köztudatba beleviszi, de ki egyuttal ennél nagyobbat is ad a magyarok lelkébe, a dúló németség gyűlöletét. Farkas András amig egyrészt megmutatja, hogy az Isten:

„Végezetre aztán mireják kihozá
Basáival az hitetlen török császárt,
Mint ah zsidó népre és Jeruzsálemre
Régen vitte vala az Nabugodonozort.
Másfelől némettel és ah sok pártolókkal,
Ezzel megmutatá a hatalmas Isten
Hogy ő az bűnöknek erős boszúállója."

A másik, még bátrabb szellemü prédikátor-költő még tovább megy s nemcsak törököt és németet kárhoztat, de minden nagy urat és nemest, kik a szegénységet zsarolják. Erős hangon menydörög a hitetlenekre az „Átokról" szóló költeményében, mely a magyar irodalom valóságos „Dies irae"-ja.

S hogy tudhassa a nép, mi az igaz hit, először a hit forrásával, a bibliával akarják a reformátorok az egyszerü népet megismertetni. A római egyház a biblia olvasását csak a papoknak és a kiválasztottaknak engedi meg, holt nyelven azt is; a reformátorok az élő nyelven, a nép anyanyelvén adták a nép kezébe a bibliát. Ime itéljen maga a nép, kinek van igaza?

E törekvésnek Európa-szerte a nemzeti irodalmak vették hasznát: a biblia-forditások, egyházi énekek nemzeti nyelven, hitvitázó iratok föl-

lendíték a nemzet irodalmát, új korszakokat jeleznek a nyelv történetében. Erdősi-Sylvester János, a magyar irodalom e kiváló alakja foglalja össze a legelső magyar hatosversben az elvet, miért kell a héber, a görög és latin nyelv helyett a nemzeti nyelven adni a nép kezébe a bibliát:

„Aki zsidóul és görögül és végre deákul
Szól vala régen, szól néked az ím magyarul
Minden népnek az ő nyelvén, hogy minden az Isten
Törvényén éljen, minden imádja nevét!"

Ezért ad Sylvester magyar nyelvtant is a nép kezébe, hogy tanuljon meg magyarul és értse meg hazája nyelvét, tudja meg, miként irjon magyarul.

Midőn Erdősi-Sylvester az ő Grammatikáját 1539-ben és Új Testamentum-forditását 1541-ben Sárvár melletti Újszigeten kiadhatja nyomtatásban, a protestantizmus Magyarországot már meghóditá.

E hóditás azonban csak úgy volt lehetséges, hogy a katholiczizmus e században teljesen megzsibbadt s erejét vesztvén, átengedte a tért ellenfelének. Kiadta kezéből a leghatalmasabb fegyvert, a nyomdát, az irást s Magyarország 29 nyomdája közül egyetlen egy, az Oláh Miklós érseké van csak katholikus kézen, a többi mind protestáns emberé s a hitújítás érdekében dolgozik.

Most már a nemesség és főnemesség is áttér az „új hitre", melynek azonban igazi „régi hit"-voltát bizonyitgatják a buzgó téritők. Az ország legelső családjai protestánsokká lesznek, élükön a nádorral, Nádasdy Tamással, ki korának leginkább kimagasló államférfia. Kezében a félország kincse és hatalma s e mellett, terjedelmes gazdasága daczára is aránylag oly szegény ember, hogy midőn rendkivüli utazást kell végeznie az ország érdekében, kénytelen 1500 forintnyi kölcsönt venni föl, oly emberektől, kik kezességül még irni nem tudó kis fia aláirását is megkövetelik, feleségeén, „szerelmes Orsikájá"-én kivül.

Minő csoda átváltozása a lelkeknek egy század alatt! Még a nagy „kóborló" Balassi Menyhért fia is eltér atyja elveitől és lehetővé teszi Bornemissza Péternek, hogy sok ezer forintba kerülő, óriás terjedelmü könyvét, Prédikáczióit kinyomassa „Kusolykőben". S mindaddig diadalmas a protestantizmus, amig kezében vannak a nyomdák s a népet eláraszthatja bibliáival, énekes könyveivel, polemikus irataival, a katholikusság pedig a kézzel irott kódexekre szorúl, melynek legendái és himnuszai közé a másoló jámbor barát vagy apácza egy-egy szidalmat ir be „ez átkozott Luther"-ről és „nagy sok országokat megdögletött átkozott hitetési"-ről.

Melléje pedig másolja a sok babonát, nyílvessző és hideglelés elleni varázslást, ráolvasást s a sötétség egyéb együgyüségét, melylyel immár nem lehet az új világosság ellen harczolni.

Azonban a győzelmes protestantizmus hamar beleesik ugyanazon hibába, mely ellen föltámadott. Amint berendezkedik az országban, épp oly türelmetlen lesz a szabad szó és vizsgálódás iránt, mint volt a katholiczizmus. Mihelyt őt nem üldözik, üldözi ő a rajta túlmenőket, a Szentháromság-tagadókat, az unitáriusokat és szombatosokat. A „kálvinista Róma", Debreczen, épp úgy czenzurát alkalmaz a könyvekre, mint a német császár s börtönbe veti nyomdászát, ki a tanács engedélye nélkül mert egy protestáns polemikus iratot sajtó alá adni. Kálvin János, az erkölcsi tisztaság fanatikusa, máglyára taszitja Servet Mihályt, az unitáriust és bebizonyitja ezzel, hogy benne egy Torquemada-szerü főinquizitor veszett el, a magyarországi kálvinisták csak mesterük példáját követik. S midőn igy megtagadják saját alapelvüket, megsemmisitik a lelkiismeret és vizsgálódás szabadságát, előre megpecsételik egyházuk sorsát. A katholiczizmus visszanyeri talaját, mert a vérrontó protestantizmus és az elnyomott, gyönge katholiczizmus között a közrokonszenv az utóbbi felé hajol.

A talaj teljesen kész a XVII. század elején arra, hogy a katholiczizmus diadalútját megkezdje Magyarországon. A lángeszü Pázmány, a magyar nyelv és irály nagymestere föllép 1603-ban Magyari ellen irott könyvével, a katholiczizmus védelmére s elcsikarja a protestánsoktól két nagy fegyverüket, az ékesszólást és a nép nyelvén irást. S ha irataiban a gyöngyszemek szeméttel vegyesen fordulnak is elő s ő ellenfeleit a leirhatlan mocskolódások terére követi is, a neophita lángoló buzgalma csodákat művel s megforditja az ország közvéleményét. Vallási fanatizmusa olyan, mint a vulkán, mely a tűzoszlop mellett követ, hamut, iszapot vegyesen dobál ki, de eláraszt vele egy egész országot. És e mellett minden ízében magyar és első sorban magyar, ki azért akarja hazáját visszatériteni az egységes keresztény vallásra, hogy egy erős Magyarországot alkosson belőle.

Ha követői megtartják vala Pázmány dicső elvét, mily másképp fordul hazánk sorsa! Pázmány erőteljes magyar politikája egy hatalmas, protestáns Erdélyországot akart megtartani a magyarság védbástyája gyanánt, ezért ápolta a „magyar biboros Cicero" oly gondosan a protestáns erdélyi fejedelemmel I. Rákóczi Györgygyel kötött barátságot. De utódai vakok és haszonlesők voltak s ez önzésüket a vallás palástjába takarván „előbb rabbá, aztán koldussá, végre katholikussá" akarták tenni hazájukat. S eredménye az lőn, hogy a protestáns vallásszabadság megvédésére összeesküsznek a katholikus Wesselényi, Nádasdy, Frangepán, I. Rákóczi

Ferencz s a legkatholikusabb magyar költő Zrinyi Miklós testvére, Péter bán, majd később fegyvert fog a katholikus II. Rákóczi Ferencz, a legönzetlenebb magyar ez évezredben.

Sok vérnek kellett addig elfolynia, de a nemzet okult a leczkén és jellemét megedzette a visszanyert hit. A rokonfaju pogány nemzettel folytatott évszázados férfias mérkőzés visszaadta erejét, bátorságát és önbizalmát, de megtanitá okosságra is. Két világhatalom között, a folyton ingadozó mérlegen libegve, politikusan hol az egyiket, hol a másikat használta föl arra, hogy nemzeti létét biztositsa s karja erejéhez észt csatolt a háromszázados küzdelemre. S hogy ma is fönnáll, csak annak bizonysága, hogy a Gondviselésnek van még terve e nemzettel, mely ma is Kelet és Nyugat határán áll kiegyenlitő átmenetül.

Értsd meg a tanulságot, édes nemzetem, melyet ezredéves történelmed tár eléd, lásd meg, hogy a legnagyobb csapásnak vélt esemény is mily jótétemény számodra s ragaszkodjál törhetlenül nemzetiségedhez, magyarságodhoz, keresztény vallásodhoz és hazádhoz. S ha nem tagadod meg önmagadat, belenő lelkedbe azon igék öntudata, melyeket rólad az egyik reformátor és kiváló költő Horváth András irt 1542-ben:

Királyi nemzet vagy, noha te kicsiny vagy,
Az Atyaistennek bizony te kedves vagy,
Ő szent fia által már te is fia vagy,
Minden dicsőségben, higyjed, hogy részes vagy.

PÁZMÁNY PÉTER

IRTA
DR. CZOBOR BÉLA

Hazánk főpapjai között, akik hivatásuknak élve, századokra kiható munkásságot fejtettek ki és irodalmi alkotásaikban megbecsülhetetlen kincset hagytak örökség gyanánt az utókor számára, Pázmány Péter biboros és esztergomi érsek neve méltán a legelső helyek egyikét foglalja el.

Az általa megfutott pálya nem hasonlitható az üstököséhez, mely szokatlan megjelenésétől kezdve, bámulatba ejti a szemlélőt, de letüntével fényének csillogásából a látóhatáron csak elvesztésének fájó emlékét hagyja hátra, hanem inkább a napéhoz, mely jótékony sugaraival és termékenyitő melegével állandóan boldogitja az emberiséget.

Főpapi erényeitől és lángbuzgalmától, melylyel magas állását betöltötte, ezúttal eltekintve, mint szónokot és irót kivánjuk itt különösen méltatni, mert mindkét irányban tősgyökeres magyarnak, a faját szerető és fajáért munkáló hazafinak bizonyult, ki minden cselekedetével és alkotásával a magyar nép üdvét, anyagi és szellemi emelkedését czélozza.

Szónoki képességeit, melyekkel a Gondviselés megáldotta, az ellenreformáczió élén, meglepő sikerrel ragyogtatta. Már külső megjelenésével figyelmet keltett; arczán ott ült a fensőbb intelligenczia kifejezése, melylyel hallgatóinak szelleme fölött teljesen uralkodott.

Mert — mint kortársai följegyezték — hangjából hiányzott az érzelmek fokozatainak kifejezéséhez és fölébresztéséhez szükséges érczesség és modulatió, ahelyett, hogy a szivhez szólott volna, kérlelhetlen logikájával az észhez iparkodott férkőzni s az igazságról nem fellengző, magas röptü szólamokkal, hanem bizonyitékainak erejével győzte meg hallgatóit.

Beszédmodora természetes és keresetlen, képei és hasonlatai egyszerüek és meglepők. Előadása világos, sohasem száraz, sőt gyakorta költői hangulat vonul át rajta. Teljes életében kerülte a pongyolaságot; nem volt barátja a rögtönzésnek. Beszédeit szorgalmasan, kiváló gonddal dolgozta ki, vagy legalább vázlatosan elkészitette.

A szószéken nagy önmegtagadással tartózkodik a polémiától, mely irataiban éltető elemét látszik képezni. Találóan jegyzi meg életirója:

34

Székely Bertalan

DOBOZY

„A templom küszöbén leteszi a fegyvert, melylyel az irodalom terén oly sok sebet ejtett. Megelégszik azzal, hogy egyháza tanitásait a bizonyitékok erős védbástyáival környezi, melyek minden támadás ellen megoltalmazzák.“

Katholikusok és protestánsok vetélkedve, messze vidékekről jöve sűrűn környezik szószékét, hogy ajkairól hallják a szép magyar szót, melyhez hasonló erővel és könnyüséggel egyetlen kortársa sem dicsekedhetett. Ma, közel három évszázad multán, egyházi szónoklatai még mindig mintául szolgálnak.

Első szónoki sikereit 1601-ben Kassán aratja. Hitsorsosai benne tisztelték azt a Gondviselés-szerü férfiut, akinek lángbuzgalmu szónoki munkássága gátot vethet a hitujitás nagymérvü terjedésének: ellenei pedig fellépése szokatlan hatásától megfélemlitve, irodalmi térre siettek átvinni a harczot, hol a latin műveltségü férfiu fölött biztos győzelemre számitottak.

A szó hatalmát a toll erejének kellett felcserélnie. Arra senki sem gondolt, hogy Pázmány a magyar irodalomban nagyobb sikereket arasson, mint a szószéken, melyről számos előkelő családot vezetett vissza egyháza kötelékébe.

Forgách Ferencz nyitrai püspök hatásos buzditásának köszönhette, hogy az irodalom terén is bátran felvette a harczot.

Első munkáját 1602 őszén tette közzé „Felelet a Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól irt könyvére“ czimen, mely későbbi műveivel egybevetve magán viseli ugyan az első kisérlet jellegeit, de azért helyenkint fel-felragyog benne dialektikájának ügyessége és előtérbe lép teljesen kifejlett, erőteljes nyelvezete. Komoly fejtegetéseit a gúny és tréfa ötleteivel tarkázza s ezekben éppen ugy nem tart mértéket, mint ellenfele. „Tromfra tromf“, volt akkor a vitatkozók jelszava.

E munkája nevezetes azért is, mert az első, mely magyar jezsuita tollából magyar nyelven szólott a közönséghez.

Csakhamar követte ezt Kempis Tamás „Krisztus követéséről irt könyvének“ forditása, melyet — tekintve az eredeti mű rövid, tömör mondatainak gazdag eszme-tartalmát és mély értelményét — amily nehéz volt megalkotnia, épp oly szerencsésen is sikerült. „Igyekeztem azon — irja — hogy a deák betüknek értelmét hiven magyaráznám, a szólásnak módját pedig ugy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folyna, mintha először magyar embertől magyarul iratott volna.“ Értékét igazolja a mű számos kiadása, melyen azóta közkézen forgott és az a körülmény, hogy e munka magyar kiadói egész a legújabb időkig Pázmány szövegéhez alkalmazkodtak.

Még nagyobb hatást ért el „magyar imádságos könyvével“, melylyel egyfelől a hivek közszükségletét elégiti ki, másfelől pedig közvetlenül

a vezetésre szorult lelkekhez férkőzhetett. Valósággal szétkapkodták e művét, sőt az eperjesi prédikátor saját neve alatt és felekezete számára e könyv nagyrészét kiadta. Maradandó becsét mi sem bizonyitja fényesebben, hogy közel háromszáz év után, a Szent István-Társulat az imént újból közzétette. Kisebb polemikus tartalmu dolgozataitól eltekintve, főmunkájában az „Isteni igazságra vezérlő kalauz"-ban rakta le Pázmány tudományos készültsége teljét és szellemi fegyvertára összes készletét. A hirneves franczia hittudós Bellarmin műve lebegett szemei előtt, csakhogy Pázmány szerencsésebb volt alkotásában, mert az ő munkája összefüggő szerves egészet képez. Bellarmin a hittudósok, Pázmány a művelt nagyközönség számára nyujtott kézikönyvet, vallásos olvasmányt.

E mű hatása óriási volt. Még másfél század mulva is Bod Péter, a református irók egyik legjelesbje azt mondja a „Kalauz"-ról, hogy Pázmány abban „minden ékesszólásának és elmés találmányának vastag folyamatját kiöntötte az ellenkező vallásuak ellen". Nem tudjuk, ha vajjon a tudás mélységét, az okoskodás kristály tisztaságát, vagy az elmésség játszi találékonyságát csodáljuk-e benne inkább? Vegyük még hozzá a munka főérdemét, a tősgyökeres magyar nyelv őserejét, mely gazdag erekben tör elő soraiból, hatalmas kútforrást alkotva nemzeti nyelvünk számára, melyből ma is táplálkozunk.

Méltán érdemelte ki Pázmány a „Magyar Cicero" nevet, mert megteremtette és kiképezte a magyar irodalmi nyelvet, az irálynak teljességet, kerekdedséget és hathatóságot kölcsönzött. Ezt a magyar nyelvet ismerte a hirneves Mezzofanti biboros s erről állitotta, hogy a görög nyelv után, mely erő és gazdagságra nézve szerinte az első a világon, másodiknak — ha olasz születésü nem volna — a magyart mondaná! Nemzeti tanügyünk és művelődésünk Pázmány alapitotta emporiumán, az egyetemen az ő nyelvén hirdetik a tudományt s a tudomány az ő nagy szelleme előtt hajtja meg zászlaját, amikor hálája jeléül, összegyüjtött munkáit új kiadásban teszi le a közművelődés oltárára.

A TORDAI ORSZÁGGYÜLÉS

IRTA
JAKAB ÖDÖN

S hogy még mi nem volnánk a szabadság barátai? S hogy még mi volnánk türelmetlenek?

Pedig nincs a világnak tán egyetlen népe sem, melyet a hálátlanság és rosszakarat türelmetlenséggel, zsarnoki erőszakkal többet vádolt volna, mint ezt a politikai és hitéleti türelemben mindig elől járó, szegény magyar népet! Hátunk mögött hiába áll tanubizonyságnak ezer esztendős, fényes történelmünk; azért csak folyvást harsog az üvöltés és hull fejünkre a vád!

Holott aki csak nagyjából is átlapozza a történelmünket: bizony annak az a történelem homlokegyenest ellenkezőről tészen bizonyságot. Napnál világosabban tanuskodik arról, hogy ennek a népnek éppen a szabadság iránt volt minden időkben legnagyobb érzéke s hogy századokon át éppen a szabadság védelmében hullatta vére java részét. Olthatatlan szomjjal szomjúhozta mindig a szabadság eszményét s még a megpróbáltatás legszomorubb napjaiban is mohó kitartással törekedett, vergődött ismét, hogy elérje. Kereste a szabadságot, mint a hogy a homályos pinczékbe börtönzött, téli vetemény indája kúszik sóvárogva az ablaknyiláson beszűrődő napvilága felé.

Sem a szabadság eszméjének, sem az ezzel karöltve járó türelmességnek a magyar földnél termékenyebb melegágya nem volt soha és sehol a világon.

Mikor a középkorban más népeknél halálosan üldözték az elnyomott zsidókat, nálunk IV. Béla és III. Endre alatt a törvények már emberséges pártfogásba vették. Avagy ha Erdélyben a nemzeti fejedelmek idején türelmetlen zsarnok lett volna a magyar: volnának-é ma szászok és oláhok? s lehetne-é ma szász- és oláh-kérdés.

S nemcsak a politikai, de a gondolatszabadságot is épp oly szeretettel és féltő gonddal ápolta mindenha ez a nép. I. Ferdinánd hiába óhajtá már 1553-ban megtiltani az eretnek könyvek nyomatását: a magyar Rendeknél nem nyert támogatást. És 1599-ben hiába hozatott már határozott törvény a könyvtilalomra: a gyakorlatban irott malaszt maradt

jóformán az egész. Szabadon hangoztatta nálunk mindenki a maga véleményét anélkül, hogy legtöbb esetben meggörbült volna azért csak egy hajaszála. Heltai Gáspár a XVI. században az elnyomott jobbágyság érdekében száll síkra tollával, a XVII. század Apáczai Cseri Jánosa pedig még hangosabb szóval kárhoztatja a jobbágyi intézményt. Mindketten alapjában támadják meg az államszervezetet s még sincs érte bajuk, mert működésüket a politikai és gondolati szabadságot egyaránt szerető magyarság türelme kiséri.

Hitéleti kérdésekben voltak a világon a legvérmesebb meghasonlások és üldöztetések. És a magyarság ebben a tekintetben is dicséretes kivételt tesz más nemzetek közül, holott ezeréves multunk alatt alig volt vallási mozgalom, melynek hullámcsapásai ezt a földet is ne érintették volna. De a magyar nép összessége mindig szabadelvü és türelmes volt a hitbéli szabadság kérdéseiben is. Erőszakos talán csak akkor volt, mikor a pogányság hagyományait kellett kiírtani, hogy a keresztény világba illeszkedve biztosítva magának a jövőt. Igaz, hogy hevesebb felekezeti torzsalkodások voltak a XVI. és XVII. század idején is, de azok jobbára vitatkozó könyvekre, igaz meggyőződéstől sugallt, ártatlanabb természetü disputákra szoritkoztak. A türelmetlenkedő erőszak olykor, ha durvább tényekben fel is üti a fejét: az nem a magyar nép akaratának volt a megnyilatkozása, hanem a féltékeny hatalom erőfeszitése, melylyel veszélyeztetett érdekeit próbálta megvédni. S a mi felekezeteink, ha torzsalkodtak is, elkeseredésüknek nem pusztán a hitbéli nézeteltérést illető türelmetlenség volt a főrugója, hanem az az erős meggyőződés, mely „az országban való sok romlásoknak okaiért“ a másik felekezetet tette felelőssé.

S még ilyen felfogás mellett is milyen szabadelvü, micsoda türelmes volt ez a jó magyar nép! Néhány haragra lobbant főpap sürgetésére 1525-ben hiába hozott az országtanács törvényt, hogy meg kell égetni a lutheránusokat: ezt a törvényt általánosságban a magyarság végre sohasem hajtotta. A mi népünket vallási kérdésekben sem lehetett soha felbujtani oly foku türelmetlenségre, hogy ellenkező hitü felebarátain azokhoz a kegyetlen megtorlásokhoz hasonló véres boszút álljon, minőkről más, nyugati népek története beszél.

A lelki szabadság védelmének és a bölcs türelmességnek legfényesebb bizonysága azonban az az országgyülés, melyet Izabella királyné rendeletére 1545-ben, április 24-ikén nyitottak meg Tordán.

Izgatott, keserü hangulatu idők voltak ekkor! A hajdan egységes, erős Magyarország három darabra volt immár metélve: közép és nyugati részében a török és az osztrák uralkodott, a keleti részekben pedig Izabella királyné, a néhai Szapolyai János szomoru özvegye. Kétségbeejtő volt

35

THAN MÓR

NYÁRY ÉS PEKRY ELFOGATÁSA A TOROKOK ALTAL

a nemzet helyzete! Úgy látszott, hogy a végveszélybe jutott Magyarország sorsa meg van pecsételve. Nem vigasztalt más reménység, csak ha az erdélyi részekre szorult nemzeti királyság fenn birja magát valahogy tartani. De erre is kevés kilátás nyilt! A nemzeti királyságnak ezt a csekély töredékét egyaránt szorongatta, fenyegette a török és az osztrák. Az Izabella királyné mellett csaknem teljhatalommal kormányzó Fráter György, ez az egyszerü pálos szerzetesből lett nagy, bölcs államférfi, megható hazaszeretettel s bámulatos belátással s leleményességgel őrködött a nemzet sorsa felett. Valóságos tojástánczot járt a két ellenség között, hogy megmentse bármi áron, ami megmenthető.

S mind e bajokhoz még mások is járultak. Vallási tekintetben is megbomlott az egység. Az 1517-ben Luther által kezdeményezett új vallás tanai a szabadabb eszmék minden újitását mohón befogadó, türelmes magyar földön hihetetlen gyorsasággal kezdének terjedni. Pár évtized alatt a lutheránizmus valósággal elboritá Erdélyt és Magyarország felső vidékeit. Kiváltképpen a városokat. A katholikus vallás roppant veszteségeket szenvedett.

Ilyen válságos körülmények között nyilt meg Tordán a fentebb emlitett országgyülés, melyen a haza védelme czéljából mind a három egyenjogositott nemzetre (magyar, székely, szász) egyenlő terheket róttak ki a Rendek, „mert a haza közönségesen mindnyájunké s igy a megvédéséből származó haszon is közös“.

De ami ez országgyülést örökemléküvé tette: az az a törvényczikk, melyet a bölcs Rendek a szabad vallásgyakorlatra hoztak. Elrendeli e törvényczikk, hogy jövőre tovább ne újitson senki. De egyszersmind azt is elrendeli, hogy amint az állapotok vannak, úgy maradjon minden. Szól a vége magyar forditásban, ekkép: „A szerzeteseket pedig és más egyházi férfiakat senki se zavarja, hanem gyakorolhassák szabadon vallási tisztöket, a megszokott módon“.

Hozták pedig e törvényt az erdélyi Rendek jó negyed századdal a párisi Bertalan-éj előtt, mely éjjelen a legtürelmetlenebb vakbuzgóság ülte a protestánsok fölött elrettentő, véres orgiáit.

A bölcs hazaszeretet mellett, a gondolatszabadságnak mekkora tisztelete, a türelmességnek minő bámulatos foka kellett ahhoz, hogy ezt a törvényczikket a Rendek megszavazzák s hogy ehhez egy mindenható katholikus főpap, a kormányzó Fráter György, javallását adja! E törvény hozásával mennyire megelőzte korát a magyar faj! Mennyire előtte járt a szabad gondolkozásu II. József 1781-ben kiadott vallástürelmi hires pátensének!

S hogy még mi nem volnánk a szabadság barátai! S hogy még mi volnánk türelmetlenek! . . .

HARCZAINK A SZABADSÁGÉRT

IRTA ACSÁDY IGNÁCZ

Száz sebből vérezve, halállal vívódva viselte Erdély 1604-ben a német rabigát. Rudolf király két fenevadat bocsátott reá, az oláh Mihály vajdát s az olasz Basta Györgyöt, kik vérét kiszivták, városait fölégették, falvait feldúlták, nemességét, jobbágyait leméstzárolták, vagyonát prédára bocsátották. A fölöttébb megfogyatkozott lakosság szörnyü inségbe hanyatlott, igazi kannibállá lett, mert néhol emberhússal kellett táplálkoznia. A termelő munka megszünt, a földet nem lehetett művelni, mert a zsivány katonák elhajtották az igavonó barmot. A kapa lett Basta ekéje s a taligát, melyet a nép maga húzott, Basta szekerének nevezték. Az ország régi szabadságát is elsodorta a háboru vihara s Erdély megtörve, tehetetlenül viselte a német kényuralmat.

Rudolf király és tanácsadói megtettek mindent, hogy Magyarországot hasonló helyzetbe juttassák. 1593 óta folyt ott a nagy háboru a törökkel. Egyszer a magyarság lelkesülten üdvözölte a háborut, mert szabadulását, az idegen uralom megtörését remélte tőle. Tömegesen csatlakozott királya zászlajához s a harczban a hős Pálfy Miklós, Nádasdy Ferencz, a fekete bég, Zrinyi György és sok más jeles vitéz örök dicsőséggel övezte homlokát. Évről-évre megujult s változó sikerrel folyt a háboru s időnkint fényes eredményre vezetett. De a császári hadvezetés nem birta a sikereket megtartani s amit az egyik esztendőben szerzett, azt elvesztette a másikban. A harczok folyamán az ország addig virágzó részei is vadon pusztasággá váltak. Az idegen zsoldosok, kiket a kormány rendetlenül fizetett és élelmezett. Versenyt pusztitották a földet a törökkel, tatárral. Száz meg száz népes község hamvadt el, a lakosság rabszíjra fűzve hajtatott a török birodalom távoli országaiba, vagy mindenét cserbenhagyva menekült a háboru szinhelyének közeléből. Mig itt egész vármegyék néptelenedtek el, másutt meg sok ezer hontalan kóbor nép sereglett össze s minthogy másképp megélni nem birt, lopott-rabolt, féktelenkedett s élősködött a föld népén. E hontalan tömegek voltak a hajduk, telkeikről elűzött jobbágyak, kiknek egy része a király zászlaja alatt vitézül harczolt ugyan, de egészben

a szegénylegények életét folytatta s igazi rémévé lett ama vidékeknek, ahová eljutottak. Felfordult az országban minden. Magyar és idegen egyaránt irtotta a népet s a királyi Magyarország a háboru folyamán csaknem oly inségre jutott, mint Erdély.

Rudolf király nehéz idegbajban szenvedett s a messze Prágában lehetőleg elzárkózva a külvilágtól, magával és a világgal meghasonoltan élte szomoru napjait. Betegsége, gonosz tanácsadói a legképtelenebb elhatározásokat érlelték meg zavaros agyában. Az idegen uralom rabigáját Erdélyről át akarta ültetni magyar országára s a nemzeti társadalomnak, a magyarság erejének a háboru okozta elgyöngülését az idegen uralom végleges meghonositására igyekezett felhasználni. Meginditotta tehát még pedig az őrjöngőnek kiméletlenségével a támadást a magyarság s a régi alkotmány ellen.

A magyarságnak egyik erős bástyája a főuri világ volt, melyet még nem mételyezett meg az idegen, udvari szellem; szivvel-lélekkel, érzelmeiben s tetteiben magyar volt az s a harczban és békében vezérszerepet vitt mindenütt, hol a nemzeti eszmények oltalmáról volt szó. Mióta a nemzeti királyság megszünt, a főuri világ volt a nemzeti politika előharczosa; ő ragadta meg a nemzeti zászlót, melyet az idegen királyi hatalom kiejtett kezéből. Az ő megsemmisitése tehát a magyarság egyik szilárd oszlopának megdöntését jelentette. A főurak legtöbbje s a magyar nép óriási többsége akkor a protestáns valláshoz tartozott. Rudolf király a főurak és a protestánsok ellen irtóháborut kezdett tehát, hogy az egész magyarságot béklyóba verje. Fegyveres erővel szedte el a protestánsok templomait, a gazdag főurak ellen pedig a legképtelenebb jogczimek alatt pöröket inditott, hogy vagyonuktól s ezzel közszereplésük alapjától megfoszsza őket. Hatóságai valóságos rablóhadjáratot inditottak a gazdagok és előkelők ellen, elvették jószágaikat, itéletleveleket koholtak ellenük s igazi rémuralmat léptettek életbe. Ilyen koholt itélet alapján rabolták ki a király egyik legkiválóbb hivét, Illésházy Istvánt, kinek nemcsak elvették mindenét, hanem halálra is itélték s az ártatlanul üldözött Lengyelországba volt kénytelen bujdosni, hogy életét megmentse. Alig volt az országban vagyonosabb család, mely ellen a királyi hatóságok pert nem inditottak, melyet ki nem fosztottak volna s semmiféle egyéni érdem, a trónnak és a hazának tett hasznos szolgálat sem nyujtott oltalmat az üldözés és fosztogatás ellen, melyet az állam maga folytatott polgárai ellen. Sok milliónyi vagyon, mérhetetlen kincs jutott ekképen a hatóságok kezébe, hol nagy részük el is kallódott s alig valami került a császári kincstárba, mely ismét nem közszükségletek fedezésére, hanem a beteges király oktalan pazarlásaira és kedvteléseire fecsérelte vagy pedig léha udvaronczokat

gazdagitott vele. A pénzhiány miatt a török háboru egyre lanyhábban folyt s egymásután vesztek el a régebben tett hóditások. Békét azonban Rudolf még sem kötött, hanem ugyanakkor, mikor maga kifosztotta alattvalóit, nyugodtan elnézte, hogy a török is versenyt pusztitja, fogyassza őket. Végtelen elkeseredés fogta el a magyarságot, de a katonai rémuralom oly súlylyal nehezedett reá, hogy moczczanni sem mert. Érezte mindenki, hogy a nemzet létéről van szó, hisz Bécsben nyiltan mondották „valamennyi magyar van, mind kiirtjuk őket, mert annakelőtte is németeké volt Magyarország“, de a rendekre, pártokra, felekezetekre szakadt társadalomban nem akadt elszánt hazafi, aki fölkapja a porba tiport nemzeti zászlót s szembe szálljon a kényuralommal. Pedig a hatalom nem ismert többé semmiféle féket és korlátot s megesett az a hallatlan dolog, hogy a király maga alkotott törvényt s az 1604-iki országgyülésnek 21 czikkből álló törvénykönyvét önhatalmilag még egy hosszu czikkel, a hirhedt huszonkettedik artikulussal toldotta meg. Még e hallatlan önkény is csak itt-ott keltett tiltakozást, de vezér hiányában a nemzeti elkeseredés nem mert komoly tettekben nyilatkozni.

A kényuralom maga volt az, mely a kétségbeesésben teljesen tehetetlen magyarságnak megadta alkalmas, népszerü vezérét. Bocskay István erdélyi főúr, a Habsburgok rendületlen hive, ki gyakran járt Prágában, hol erdélyi ügyekben Rudolf királynak bizalmas tanácsosa volt, ez időben biharvármegyei jószágain élt, teljesen visszavonultan a politikától. Vérző szivvel nézte ugyan a rettenetes pusztulást, melyet a német önkény és a császári vezérek vadállati kegyetlensége mindkét magyar hazára, Erdélyre meg a királyra zúditott. De nem avatkozott dolgaikba. Minthogy harczban és békében, mint diplomata és katona kiváló érdemeket szerzett Rudolf király körül, kinek bizalmát birta s ki ismételve biztositotta oltalmáról, őt magát a császári vezérek egy ideig nem merték bántani s békén hagyták akkor is, mikor rablásaikat a legszélesebb arányokban folytatták. Még legközelebbi rokonait sem kimélték ugyan, de őt magát kimélni igyekeztek. Fájó szivvel tették ezt s lesve-lesték az alkalmat, hogy valami ürügy alatt rátörhessenek, hisz Erdélynek ő volt a leggazdagabb főura. Belgiojoso gróf, Felső-Magyarország zsiványerkölcsü főkapitánya végre reá is kivetette hálóját s 1604 őszén magához rendelte a rakamazi táborba. De Bocskay méltán gyanakodott s nem ment el, mire a váradi német hadak haddal törtek jószágaira s várait vívni kezdték. Ezzel a „német lelkü“ Bocskaynak is a tettek mezejére kellett lépnie, hogy megmentse életét, vagyonát. Nagyon nehéz szivvel szánta rá magát s később gyakran mondotta, hogy „erővel, az ő felsége ágyuival és éles kardjával“ kellett őt „az ő felsége hűsége mellől elkergetni“. Az önfentartás adta kezébe a fegyvert, de mihelyt kardját

kivonta, ő lett a széthuzó, egymással is meghasonlott, de a tűrhetetlen német iga ellen egyaránt elkeseredett rendek és néposztályok vezére, a nemzeti jogok és szabadságok előharczosa.

Első feladata természetesen az volt, hogy megfelelő haderőt szerezzen. Ezt megkapta a szabad hajduságban, abban a dúló-fosztó, de vitéz elemben, mely eddig a német uralmat szolgálta, mert a császári vezérek zsoldjukba fogadták s midőn kenyeret adtak neki, viszont a magyarság kiirtására irányuló terveik valósitására használhatták. A hajduk maguk felismerték, minő gyászos szerepet juttatnak nekik a németek; önként fölébredt bennök a nemzeti érzés s nem akartak tovább a magyarság kiirtásának eszközei lenni. Mihelyt Bocskay mozogni kezdett, hozzá fordultak s felajánlották neki szolgálataikat. Bocskay két kézzel kapott utánuk s megnyerésökkel csakugyan megszerzé azt a magyar nemzeti hadsereget, melyre nehéz feladata eléréséhez szüksége volt. Hajdui Álmadnál nyomban megsemmisitettek egy német hadosztályt, azután a hátráló Belgiojosora vetették magukat s Kassáig üldözték. Kassa, akkor Felső-Magyarország főhelye, nem akarta többé bebocsátani a németeket. Polgárai fegyvert fogtak, a nemzeti ügyhöz csatlakoztak s megnyitották kapuikat Bocskaynak, ki állandóan városukba tette át székhelyét.

A nemzeti mozgalom bámulatos gyorsasággal terjedt el; mihelyt alkalmas vezére volt s az új vezér csodás tevékenységet fejtett ki, hogy a magyarság ügyét diadalra segitse. Megnyerte a városokat, melyek addig a legélesebb ellentétben álltak a nemességgel. Érintkezésbe lépett a habozó főurakkal, még a lengyel földön bujdosó Illésházy Istvánnal is, kik egymás-után csatlakoztak hozzá. Ügyéhez csatolta az erdélyi székelyeket, kik meg az ottani urakkal álltak gyilkos háboruban, a német önkény elől a török földre menekült magyarokat, az úgynevezett bujdosókat, kik közt Bethlen Gábor volt a legkiválóbb s mint a hajdukat, akképen ezeket az elemeket is zászlaja köré gyüjtötte Fordult a törökhöz, ki nyomban szövetségre lépett vele, neki adta Erdélyt s fegyveres támogatásáról biztositotta. Az erdélyiek meg formaszerüen fejedelmökké választották s ezzel uralmának törvényes jogalapot adtak. Pár hónap mulva sziklaszilárdan állt Bocskay trónja s a kisérletek, melyeket Rudolf király Mátyás főherczeg tanácsára a nemzeti mozgalomnak fegyverrel való elnyomására tett, teljes kudarczczal végződtek. Ezúttal a mozgalom csakugyan nem rendi, nem is felekezeti, hanem nemzeti jellegü volt, melyhez a magyarság minden rétege, minden felekezete csatlakozott, mert Bocskay egyaránt biztositotta katholikusoknak és protestánsoknak vallásuk szabad gyakorlatát s egyaránt mindnyájok magyarságáért és fenmaradásáért küzdött. 1605-ben mint Erdély és Felső-Magyarország, akképen a Dunán innen és a Dunán túl egyes várak és

városok néhány főúr kivételével egészen Bocskay pártján álltak, kinek szilaj hadai pusztitó betöréseikkel Alsó-Ausztriát, Stiriát, Morvát és Sziléziát is rettegtették.

Alig egy év folyamán lett Bocskay István Erdély fejedelme és Magyarország nagy részének ura. Midőn 1605 őszén a törökök pesti táborát meglátogatta, a nagyvezér díszes koronát tett fejére s a katonák „éljen a magyar király!“ kiáltással üdvözölték. De Bocskay nyomban levette a koronát s biztositotta magyar hiveit, hogy ezt a koronát díszes, értékes ékszernek tekinti, melyet elfogad ugyan ajándékul, melynek azonban semmiféle közjogi jelentőséget nem tulajdonit. Bocskay nem törekedett a királyságra soha, hanem maga hangsulyozta mindenkor, hogy Magyarországnak van törvényesen koronázott királya, Rudolf, ki ellen a II. Endre király aranybullájában biztositott ellenállási jog alapján fegyvert fogott ugyan, de nem azért, hogy a tróntól megfossza, hanem azért, hogy a nemzet törvényes jogainak tiszteletben tartására kényszeritse. Amelyik pillanatban a király ismét a törvény alapjára helyezkedik, Bocskay kész volt a koronás király tekintélyének meghódolni. A kénytelenség nyomta kezébe a fegyvert s az egész háboru folyamán Bocskay lojális érzelmei nem változtak. Nem elszakadásra, hanem a királylyal való megegyezésre törekedett elejétől fogva mindvégig s vezérének békés érzelmei áthatottak a mozgalom minden számottevő tényezőjére. Hangzottak ugyan szélső kivánságok is s egyesek azt mondották, hogy nem kell neki többé német király soha. De a Korponán országgyülésre összegyült rendek Bocskay ösztönzésére olyan békefeltételekben állapodtak meg, melyek a koronával való megegyezés alapjául szolgálhattak. Másként a fejedelem azzal csökkentette az engesztelhetetlenek számát, hogy seregének legvitézebb elemét, az eddig hontalan hajduságot Szabolcs és Bihar vármegyék némely puszta községeiben megtelepitette s ott jószágot adva nekik, az ország nemesei sorába emelte őket. Ekképen ki lévén elégitve és jövendőbeli megélhetését biztositva látva, a hajduság is Bocskay békepolitikáját támogatta, mely arra irányult, hogy a magyarságot kibékitse koronás királyával, ezt pedig a török szultánnal, kivel 1593 óta gyilkos háboruban állt.

A prágai udvarban sokáig hallani sem akartak a magyar „lázadók“-kal való béketárgyalásokról s fegyverrel kivántak velök végezni. Csakhogy ez a fegyver az egyesült magyarsággal szemben tehetetlennek bizonyult. Másként az egyre betegebb Rudolf sem volt következetes s hol ide, hol amoda hajlott. Egyszer irtó háboruval fenyegetőzött, másszor meg vagy a törökkel, vagy Bocskayval akart külön, titokban megegyezni. E mellett családja tagjaival is egyre élesebb ellentétbe lépett s különösen öcscsét és leendő örökösét, Mátyás főherczeget gyűlölte meg engesztelhetetlenül, ki

ennek következtében s a jövendő esélyeivel szemben mindinkább a magyarok megnyerésére volt kénytelen gondolni. Mindazáltal a béketárgyalások szertelen nehézségbe ütköztek, noha Rudolf elég hamar (1605 tavaszán) felhatalmazta az alkudozásokra Mátyás főherczeget. Ezek meg is indultak, de a német kényuralom még mindig nem érezte magát annyira megtörve, hogy teljesitse a magyar nemzetnek országgyülésileg megállapitott követeléseit, noha egytől-egyig szentesitett törvényekben gyökereztek. Végre 1606. januárban Bécsben hivatalosan és ünnepélyesen megkezdték a tárgyalásokat, melyek csak döczögve haladtak ugyan, de egyrészt a magyarok bölcs engedékenysége, másrészt a császár és Mátyás főherczeg viszonyának elmérgesedése mégis folyton közelebb hozta a küzdő feleket. 1606. junius 23-án csakugyan létrejött az a megegyezés, mely bécsi béke néven ismeretes s később a magyar törvénytárba igtatva a magyar politikai szellem egyik legnagyobbszerübb alkotásának bizonyult. Bocskay István megkapta Erdélyt s Felső-Magyarország némely vármegyéit, a nemzet katholikus és protestáns elemei megnyerték a vallásszabadságot s a király kötelezte magát, hogy visszaállitja Magyarországnak régi törvényes hatóságait s azt azután saját törvényei szerint fogja kormányozni. A király és a nemzet kibékülését betetőzte a török béke, mely Komárom alatt ott, hol a Zsitva vize a Dunába szakad, a Zsitvatoroknál november 11-én a király, a szultán és Bocskay fejedelem követei közt köttetett s zsitvatoroki béke névvel él történelmünk lapjain.

Nagy és áldásos fordulatot jelez hazánk történetében a bécsi és a zsitvatoroki béke s létrejöttük dicsősége első sorban Bocskay István hazafias mérsékletének és politikai bölcseségének érdeme. A bécsi béke eltörölte az évtizedes rémuralmat, visszaadta az országot a magyarságnak, kizárta az idegen hatóságok önkényes beavatkozását s a három részre tépett magyar államterületen a hatalmak bizonyos egyensúlyát teremtette meg. Maga Bocskay — a nagy mű megalkotója — élvezhette a király és a nemzet közötti kibékülés gyümölcseit a legkevésbbé. A harmadfélévi uralkodás nehéz gondjai és gyakori keserüségei megviselték szervezetét, kimeritették erejét rohamosan. Még a béketárgyalások folyamán (1606 tavaszán) veszedelmesen megbetegedett s pár hóval a megegyezés után, 1606. deczember 29-én Kassán befejezé nemes életét. Sírva, keseregve sereglett a hálás magyarság ravatala köré s holttestét Gyula-Fehérvárt az ottani öreg templomban tette örök nyugalomra. Halála megadta az alkalmat mindazoknak, kik a bécsi békének nyilt vagy titkos ellenségei voltak, hogy a béke művére támadjanak s egy pillanatig csakugyan úgy látszott, hogy Bocskayval a kiegyezést is eltemetik. Megkezdték a romboló munkát mindenfelől s az ellenforradalom élére maga Rudolf király állt, ki noha már elfogadta, utólag szét

akarta mindkét békeokmányt tépni. Biztatásaira a rendbontó elemek Erdélyben és Magyarországban egyaránt megkezdték romboló munkájukat. Amott trónkövetelők zavarták a békét, itt meg a nemesség és hajdusok, katholikusok és protestánsok kaptak hajba, a török meg ismét háborura készült. Zűrzavar és fejetlenség harapózott el országszerte, habár a hazafias elemek Illésházy István vezetése alatt Bocskay munkájának megmentésén fáradoztak. Immár Illésházy köré csoportosultak mindazok, kik a bécsi és zsitvatoroki béke sértetlen fentartásában látták hazájuk üdvét és megmentését. Sőt több forgott immár koczkán, nemcsak a magyarságról, hanem a Habsburgok világhatalmi állásának fentartásáról volt immár szó s csakhamar kitünt, hogy a magyarság nemcsak önmagáért küzd, hanem uralkodóházáért is, s hogy ő a Habsburgok hatalmi állásának legszilárdabb támasza. A beteg, beszámithatlan Rudolf nemcsak az új viszonyok felforgatásán dolgozott, hanem öcscsét és törvényes örökösét, Mátyás főherczeget önkényesen, erőszakosan örökösödési jogaitól igyekezett megfosztani. Természetes, hogy a Habsburgok e családi viszályát minden ellenségök ki akarta aknázni s csak leste a pillanatot, hogy reájok törjön. A magyar hűség azonban meghiusitotta e törekvéseket. A magyarok Mátyás főherczeghez csatlakoztak s lehetővé tették neki, hogy törvényes jogait megóvja. Magyar hadakkal Csehországba vonult s Rudolfot olyan egyezségre kényszeritette, minőt a viszonyok változása kikerülhetetlenné tett. Öcscse javára le kellett mondania Magyarország, Ausztria, Morva és Szilézia birtokáról; kiadta a szent koronát is, melyet a magyarok határtalan lelkesedéssel kisértek haza s országgyülésökön 1608. november 16-án királyukká választották, három nappal később pedig megkoronázták Mátyás főherczeget.

II. Mátyás király trónralépte látszólag Bocskay nagy alkotásainak diadalát jelentette. A török béke végleg megköttetett, a bécsi béke törvénybe igtattatott, az ország élére a nádorispán, Illésházy István lépett. Erdélylyel is megegyezés létesült s ott a trón az ifju Báthory Gábornak jutott. Csakhamar azonban az udvari kamarilla ismét meginditotta a bécsi békében lefektetett elvek elleni nyilt és titkos küzdelmet. Illésházy nádor hamar meghalt s utóda, Thurzó György, nélkülözte elődjének dús tehetségeit s imponáló tekintélyét.

Különben sem volt igaz hive a bécsi békének s a benne lefektetett nagy politikai elveknek. Buzgó protestáns volt ugyan, de ama kevés főurak közé tartozott, kik annak idején nem csatlakoztak Bocskayhoz; sőt a béketárgyalásokban Thurzó egyenesen azt tanácsolta Mátyás főherczegnek, igérjen meg mindent, hisz az igéretet úgy sem kell megtartani, mihelyt a magyarok letették a fegyvert. Midőn tehát immár reá, mint az ország nádorára bizatott a bécsi béke feletti őrködés, ezt a tisztét elég lanyhán teljesitette

36

SZÉKELY BERTALAN

AZ EGRI NŐK

s különösen az iránt a politikai hivatás iránt volt kevés érzéke, melyet a bécsi béke Erdélynek a magyarság fenmaradása körül kijelölt. Az udvar határozottan Erdély hatalmi és jogi állásának megdöntésén fáradozott. Mint Mihály vajda alatt történt, még az oláhságot is Erdélyre igyekeztek zúditani. E politikát most már nem a Basták és Belgiojosok, hanem magyar urak képviselték s 1611-ben Forgách Zsigmond, Felső-Magyarország főkapitánya nagy sereggel be is tört Erdélybe, hogy Radul oláh vajdával egyesülve birtokba vegye. De pórul járt s teljes vereséget szenvedett. Támadása azonban alapjában megingatta az ifju Báthory Gábor trónját, kit végre saját emberei öltek meg s kitől az ország már előbb elszakadt, hogy Bethlen Gábort ültesse a fejedelmi székbe. Ez 1613 őszén történt. Bethlen választása a törvényes formák között ment végbe. Az országgyülés egyhangulag megválasztotta, a szultán, a legfőbb hűbér úr pedig megerősitette a fejedelmi székben. Maga Gábor fejedelem békét akart, hogy elpusztult, elszegényedett országa kiheverhesse a múltak szenvedéseit. De az udvari politika nem hagyott neki nyugtot. A király hivei minden legcsekélyebb ok, sőt hadüzenet nélkül mindenfelől rátörtek s egymásután hódoltatták meg az erdélyi területet. Hasztalan fordult Bethlen a királyhoz, a nádorhoz, hasztalan botránkoztak meg a magyar vármegyék az oktalan, rabló politikán, mely új török háboruval fenyegette az országot. Az udvar Bethlen Gábor megbuktatását tűzte ki czéljául s e czélról akkor sem mondott le, mikor a porta komoly fenyegetéseire látszólag megbékült Bethlennel (nagyszombati béke 1615). Csakhogy a békét nem hajtotta végre, hanem pénzzel támogatta s összeesküvésre csábitotta az erdélyi elégületleneket, a portán meg a legkétesebb eszközökkel dolgozott a fejedelem ellen. Bethlen Gáborral azonban egy hatalmas, katonai, diplomácziai, kormányzati dolgokban kiválóan járatos egyéniség ült Erdély trónjára, ki ellenségei minden fondorlatát meg tudta hiusitani. Az első percztől kezdve tudatosan és bölcsen az ország megnyugtatásán, a haderő újjászervezésén, a pénzügyek rendezésén fáradozott s már 1616 végén abban a helyzetben volt, hogy midőn az udvar hivei nagy sereggel törtek országába, nemcsak kiverte, hanem Felső-Magyarországba, királyi területen is üldözhette őket. Az udvart ez annyira megijesztette, hogy újra békét kötött Bethlennel, de természetesen nem azért, hogy megtartsa; tovább is folytatta a régi üzelmeket s ekképen az udvari politika végleg a török karjaiba hajtotta a fejedelmet.

E közben Magyarországban is egyre féktelenebbül érvényesült a kamarilla azon törekvése, hogy a bécsi béke elveit kiforgassa, a magyar kormányzatot megszüntesse, a vallásszabadságnak véget vessen s német katonai uralmat léptessen életbe. Mikor 1616-ban Thurzó nádor is meghalt, szabadnak hitték a tért, el akarták törülni a nádori intézményt, sőt

a szabad királyválasztást is. A spanyol királyhoz fordultak segitségért; az volt a szándék, hogy spanyol katonasággal rakják meg Pozsonyt s a katonák segélyével ismét kiviszik a szent koronát az országból, a rendeket meg Ferdinánd stiriai főherczegnek királyul való elfogadására s a nádorválasztás elejtésére kényszeritik. A király el is halasztotta az országgyülést, mig az igért spanyol katonaság meg nem érkezik. Ez azonban elmaradt s az országgyülést nélküle kellett megtartani. Igy Mátyás király elejtette kényuralmi terveit, nem vitte el a koronát s nádort is választatott, mire a rendek nem szivesen ugyan, de királylyá választották a vallásüldözéseiről már nagyon ismert Ferdinánd főherczeget, ki csakhamar, II. Mátyás halála után (1619. márczius 20.) mint II. Ferdinánd koronás király tényleg trónra lépett. Akkor már — még az előző évben — kitört Csehországban a forradalom s megkezdődött az a nagy világháboru, mely a következő harmincz évben Közép-Európa nagy részét feldúlta s hazánk sorsára is döntő befolyást gyakorolt. Két elkeseredett, engesztelhetetlen táborra oszlott akkor Európa, melynek egyike a császárért, másika a császár ellen forditotta fegyverét.

Természetes, hogy a német részről évek óta belnyugalmában, legfontosabb életérdekeiben fenyegetett Erdély s fejedelme Bethlen Gábor nem foglalhatott másutt helyet, mint a császár ellenségei közt s az elkeseredett, jogaiban, vallásos hitében oly mélyen sértett Magyarország meleg rokonszenvvel támogatta a fejedelmet. Mint a csehek, kik segitségét kérték, akképen a magyar urak és vármegyék számosan kérték, biztatták, nyomuljon be az országba s vessen véget testi-lelki rabságuknak. A magyar közlélek egy hires röpiratban, a Magyarország Panaszá-ban (Guerela Hungariae) nyilatkozott meg s megható módon sorolta fel keserves szenvedéseinek hosszu lajstromát. Maga Bethlen is fegyvert fogott, a városok és várak megnyitották neki kapuikat s a Kassán összegyült felső-magyarországi rendek főgondviselőjökké, fejedelmökké választották. Csakhamar hatalmába kerültek a dunáninneni részek, Pozsony város, a vár és a szent korona. A csehekkel együttesen Bécset is vívta, de mielőtt bevehette volna, engesztelhetetlen ellensége Homonnay György Lengyelországból 8000 emberrel a felvidékre tört, Kassát és Eperjest igyekezett megverni s hátban fenyegette Bethlent, ki félbenhagyta Bécs ostromát s magyar földre vonult, hogy az új ellenséget ártalmatlanná tegye. Még e sikerei közben megkezdte a fejedelem az alkudozásokat Ferdinánd királylyal s hosszabb fegyverszünetet kötött vele.

Beszterczebányán felvette ugyan a választott király czimét, de nem koronáztatta meg magát, noha kezében volt a szent korona, mert a koronázás kiegyenlithetetlen ellentétbe juttatta volna a másik koronás királylyal. A csehekkel kötött szövetség mellett is lehetőleg a szabad kéz politikáját

folytatta. Helyesen itélte meg szövetségeseit, mert a csehek ügye a fehérhegyi csatában csakhamar végleg elbukott. Az udvar a diadal után Bethlent is fegyverrel akarta megalázni. De a háboruban kevés sikert aratott, két legjobb hadvezére, Dampierre és Bugnoy elestek és a magyarok az örökös tartományokat pusztitották. Lassankint bele kellett tehát törődnie a békés megoldásba. 1622. januárban Nikolsburgban Ferdinánd király s Bethlen fejedelem csakugyan békét kötöttek, mely lényegileg a bécsi béke megujitása. Bethlen lemondott a királyi czimről, kiadta a szent koronát, a kezén levő területeket. Viszont a király elismerte Erdély fejedelmének, a római birodalom fejedelmévé nevezte ki, s e végből Oppeln és Ratibor herczegségeket adományozta neki, továbbá életfogytiglani birtokul Felső-Magyarország hét vármegyéjét Kassával. Csakhogy e szerződéssel ugyanaz történt, mint a bécsi békekötéssel. Az udvar nem tartotta meg, az ország jogait nem vette figyelembe s a vallásszabadság továbbra is irott malaszt maradt. Bethlennek még több izben ki kellett huznia kardját s noha egy izben az udvar leghiresebb hadvezérét, Wallensteint küldötte ellene, a fejedelem s a vele egyesült magyarság nemcsak megvédte, hanem szilárd alapokra fektette a bécsi béke alkotásait. A magyar részekkel gyarapodott Erdély erős maradt, tekintélye nőttön-nőtt, a külföld legnagyobb hatalmai keresték barátságát, szövetségét, a török tisztelni volt kénytelen a fejedelemség jogait, a német pedig nem merte önkényuralmi terveit valósitani. Bethlen Gábor fegyvere határt szabott a testi-lelki elnyomásnak s a magyarság nemcsak Erdélyben, hanem magyar királyi területen is aránylag békét és nyugalmat élvezett s kiheverhette évtizedek fájdalmas szenvedéseit.

Bethlen Gábor élete legnagyobbrészt katonáskodással, táborban, fegyverzaj közepett telt el s mint maga mondta, nem kevesebb, mint negyvenkét csatában vett részt. E mellett atyai szeretettel és a sokoldalu szakember ismereteivel fáradozott a belső béke megszilárditásán, az állami intézmények reformján, a honvédelem, a pénzügyek és az igazságszolgáltatás javitásán, a közvagyon gyarapitásán, ipar és kereskedelem fejlesztésén. Fővárosát, Gyula-Fehérvárt külső kinézésében is országához méltó székhelyévé igyekezett tenni. Erődítményeit helyreállittatta, a várost nagyszerü épitkezésekkel diszitette, vizvezetékkel látta el s a főváros példájára a többi városok is fejlődésnek indultak. Országszerte mindenütt mutatkoztak az erőgyarapodás, a vagyonosság, a haladás tünetei s a Mihály vajdák és Basták által véginségre juttatott Erdély csakhamar ismét az előre törekvő, előre jutó ország benyomását tette. Bethlen Gábor nemcsak vitéz katona, hanem hatalmas országszervező, az irodalom, a tudomány, a művészet buzgó pártfogója is volt. Mély vallásosság hatotta át kedélyét. Huszonhatszor olvasta át a bibliát

s „gyakorta való buzgó könyörgést kiván az Isten“ kezdetü egyházi énekét ma is zengik egyháza hivei. Nagyon szerette a zenét és éneket s gondoskodott jeles udvari zenés és énekkarról az istentisztelet fényének és ájtatosságának emelésére. De különösen az irodalomra és iskoláztatásra viselt gondot. Tehetséges ifjakat külföldi egyetemekre küldött, kiváló külföldi tudósokat meg udvarába hivott. Maga is igen tanult ember volt, ki a tollat ép oly ügyesen forgatta, mint a kardot. De folyton gyarapitotta ismereteit, még a hadjáratok zajában is szorgalmasan olvasgatott és könyvei, melyeket külön e czélra készült kocsiban szokott utazásain magával vinni, hű kisérői és szórakoztatói voltak hadi műveletei közben is. Otthon meg szivesen és gyakran érintkezett külföldi tudósaival, Opitz Mártonnal, a jeles német költővel, Kopisch Jakabbal, ki csak rövid időt töltött Erdélyben, Altstedttel, Bisterfelddel, Pucator Fülöppel, „az egész keresztyénységben nagyhirü, nevü“ tudósokkal, kik magyar szakemberek társaságában a fejérvári főiskolán hirdették a tudomány igéit. Ekképen udvarát, mint az egykoruak mondották, a nyugati polgárosodás szélső határpontjává, a szellemi élet ragyogó góczává tette, honnan az ismeretek sugarai az ország minden részébe elhatottak. Számos vidéki iskola keletkezett, melyet a bölcs fejedelem az elnyomott jobbágyok gyermekeinek is megnyitott. Ekképen fejezte be a nagy uralkodó Bocskay művét, valóban erőssé tette Erdélyt, a vagyonosság, a polgárosodás sziklaszilárd alapjaira fektette lételét s az ő örök dicsőségü érdeme, hogy munkája évtizedekig túlélte alkotóját. Bethlen Gábor idő előtt sírba szállt ugyan († 1629. november 15.), de Erdély még három évtizeden át hiven teljesithette azt a nagy hivatást, melyet számára a bécsi béke kijelölt, háborithatlanul gondozhatta a magyarság legszentebb érdekeit s útját állhatta a német kényuralomnak és a török hóditásnak.

37

SZÉKELY BERTALAN

ZRINYI MIKLÓS KIROHANÁSA SZIGETVÁRÁBÓL

ZRINYI MIKLÓS

IRTA
SZÉCHY KAROLY

Zrinyi Miklós a magyar költészet fejlődésében váratlan és tüneményes jelenség. A maga koráig egyetlen, aztán másfélszáz esztendővel tovább megközelithetetlen. Amit Petőfi Aranyról, nemzeti epikánk utolsó nagy képviselőjéről állit: teljesen illik reá is, nemzeti epikánk első nagy költőjére, hogy tenger mélységéből egyszerre bukkant ki tűzokádó gyanánt. Tenger csodája, költeményeinek gyüjteménye is — az adriai tengernek szirénája.

Zrinyi Miklós egyszerre az igazi költő ragyogó nagyságában lép elénk. Méltán ragad meg bennünket a kérdés: hol született és tanult, micsoda szerencsés behatások ihletéből zendült meg kobza, hogy énekével költészetünket egyszerre a világirodalom magaslatának szinvonalára emelje: ami annál csodálatosabb, mert a versirás vallomása szerint nem volt mestersége, hanem csak a legutolsó gondja; az ő foglalkozása a vitézi pálya volt, melyet a haza szolgálatára nagyobbnak és jobbnak tartott. S ebben a meggyőződésében, ebben a tudatában büszke önérzettel hirdette magáról:

Nem irom pennával,
Fekete tentával,
De szablyám élivel,
Ellenség vérivel
Az én örök híremet!...

És mégis, vallomása ellenére, épp annyira költő, mint vitéz; költő hivatásánál fogva, Isten különös kegyelméből, a múzsa felavató csókjától; vitéz származásánál fogva, hősök méltó ivadéka, lobogó vére öröklésével, lelke nemes bátorságával; amellett politikus, a Pázmány Péter és Eszterházy Miklós tanitványa, mélységes faji szeretettel, feláldozásra kész önzetlenséggel: imádott nemzetének századában és még másfélszáz esztendőnél tovább legnagyobb epikusa, hadvezére és államférfia.

Zrinyi egyszerre, szinte egyidőben lett az ország első leventéjéből a nemzet legelső hadi tudósa, katonai remek-irója és legelső epikusa,

a magyar dicsőség örök énekese. De egyelőre babérok helyett inkább cserkoszorura vágyott, iratai kiadása helyett inkább a báni kormány elfoglalására gondolt. A Murától le a kalpói végek vonaláig többé nem a török, hanem ő támad. Bent tisztelik, a hódoltságban rettegik: a török gyermekeket nevével ijesztgetik. Csak 1651-ben, felesége kora halála után, tér vissza múzsájához: a kedvest két megható elégiában elsiratja, vallásos megadását a Feszületre szóló fenséges ódájában elzengi, aztán költeményeit sajtó alá rendezi és Bécsben közrebocsátja. Gyüjteményének czime: Adriai Tengernek Syrénája — Groff Zrini Miklós.

Kisebb verseiben és nagy époszában megérzik az idegen költészet, olykor a régi római klassziczizmus, rendszerint az olasz megújhodás nagy énekeseinek ihletése: szellemében és megnyilatkozásában azonban mégis mindig nemzeti és eredeti. Amit lelkébe fogad, lelkében átdolgozza, s a maga hatalmas egyéniségének ismertető jegyét reányomja; úgy, hogy ez már szinte annyira az övé, mint amit maga képzel, gondol és teremt. Műveltsége a nyugati haladásban gyökerezett, alkotó tehetsége az olasz költészet mesterei művein érlelődött: de eszejárása, törekvése, érzése és kifejezésmódja egészen magyar. A saját fajának, különösen a XVII. század magyarjainak szól, de műveltségénél fogva oly érzéseket és oly eszméket örökit meg, melyek sajátos vonatkozásaikkal és nemzeti bélyegükkel is általános érdeküek és mindig igazak; azért minden idő magyarsága gyönyörködhetik és lelkesedhetik rajtok! Valóban kisebb versei és nagy éposza éppen tartalmuk becsénél és alkotásuk művészeténél fogva nem avulnak el az idővel; mert mindaz, ami a költészetre életet lehel és életet biztosit s a muló ember művét az örökkévalóság körébe emeli, ma is egész közvetlenséggel és frisseséggel érint bennök: az érzések elevensége és heve, az eszmék fensége és igazsága, kivált a teremtő erő eredetisége és öntudatossága.

A Szigeti Veszedelem nagy oltára a nemzeti megváltás eszméjének. Czélja az volt, hogy az igaz hittől elszakadt, felekezetekre oszolt és bűnbe esett magyarság megtérése a haragvó Istent kiengesztelje; vallásos fellángolásával és megtisztitó harczával a törököt kiverje, az országot a pogány iga alól a keresztyénység dicsőségére felszabaditsa s ekkép Isten a törököt, haragja vesszejét eltörje. A Szigeti Veszedelem ennélfogva vitézi küzdelemről, hősi halálról: a szigeti leventék önfeláldozásáról s a szigeti Zrinyi Miklós vértanuságáról beszél.

Ezt a közeli történeti eseményt, a költő, az ő magasztos felfogásával és művészetének erejével az isteni beavatkozás körébe, az egész nemzet sorsára kutató változás jelentőségére birja emelni, úgy amint az a török hóditás óta, több mint száz esztendeje, az egymást követő nemzedékek szellemében kifejezésre jutott. Mert az eszme nem kizárólag

a Zrinyi eszméje. Amikor az lelkében megszólal: csak a nemzet lelke nyilatkozik meg benne. A XVI. században az általános bűntudat és kölcsönös vádaskodás rajongásából, az erkölcsi megújhodás szükségének és a nemzeti fölemelkedés vágyának érzetéből fakad ki e nagy eszme, mely annyira belement a nemzet lelkébe és szivébe, hogy az országos rendek már az 1542. törvények második czikkelyében végzésileg jelentik ki, mikép a magyar nemzetet haragjában bűneiért veri a megbántott Isten s már ennek az időnek töredelmes énekeiben, vallásos elbeszéléseiben és fejtegetéseiben ez a felfogás újra meg újra megjelenik. S ez a nagy eszme egész jelentőségében, megokolásával és szinezésével, hagyományul száll át a XVII. századra, mely a maga vallásos rajongásában épp oly elevenen és erősen érezé és hirdeté: ott lüktet az ő vérében, ott zúg át az ő lelkében, a közszellemben és közfelfogásban gyakran kifejezésre jut. Meg-megjelen a történeti munkákban, mint Istvánffy Miklósnál, az állami okmányokban, mint Esterházy Miklósnál és levelezésekben, mint Wesselényi Ferencznél, hogy az Isten haragjának és büntetésének oka az ősi hitben való megfogyatkozásunk és különböző felekezetekre szakadásunk, azért Istent meg kell kérlelni, következéskép a nemzetet meg kell váltani.

Ime, a Szigeti Veszedelem eszméje lényegében már rég meg volt s több mint száz esztendeje a köztudatban hatott, hogy költőnk a maga hatalmas erejével, egész nagyszerüségében emelje ki. S ha az a lángész, ki a nemzeti eszméket és érzéseket, melyek emberöltője lelkében és szivében élnek, a leghatalmasabban fejezi ki: — Zrinyi bizonynyal az! Az egyszer megkapott és felemelt nemzeti eszme kifejtésére gazdag képzelettel ontja a leleményt, biztos kézzel szövi a szerkezetet és biztos ecsettel irja a jellemzést: épp abban a legérdemesebb, amiben a legtöbb költő gyenge, a teremtő erő megnyilatkozásában s épp abban a leggyengébb, amiben a legtöbb mesterkedik, a nyelv és verselés kezelésében. Zordon szólásával és nem egyszer bántó darabosságával krónikás elbeszélőink hagyományos szinvonalán mozog: teremtő erejének hatalmas lendületével azonban a legnagyobb művészek közé emelkedik.

Tárgya: Sziget védelme, hőse, amint emlitettük, a szigeti Zrinyi Miklós, kinek vitézi küzdelmébe nemes haláláig magasztos csodák szövődnek bele. S a történeti események ezzel elvesztik rideg és száraz szinüket, esetleges voltukat, mert a költő úgy szemeli ki, úgy rendezi el, úgy hozza kapcsolatba őket, hogy nagy eszméjének és sajátos czélzatának érvényesitésére az isteni beavatkozás eszközeiül szolgáljanak.

Isten az égből földre tekintve és a magyarok erkölcsi romlottságán fölgerjedve, maga határozza el büntetésüket, maga küldi Mihály arkangyalt Alecto pokolbeli furiához, hogy Szolimánt felbujtsa és meginditsa Magyar-

ország, következéskép Sziget ellen. A török császár az ő választott eszköze, haragja vesszeje s amikor közeledtére Zrinyi Miklós a kereszt elé térdel és segedelemért fohászkodik, Isten meghallgatva maga tudatja vele, minek jeleként a kereszt háromszor lehajlik hozzája, hogy Szolimán ellene jő, de az ő kezétől elesik; azután ő is vértanuságot szenved, de szép lelke égbe száll; a szigeti hős az ő választott eszköze, a nemzeti váltság letéteményese. Ha van tehát, aki a magyarságot meglakoltatja, van aki meg is szabaditja, egyenesen Isten rendeléséből, tündöklő akaratából. Zrinyi Miklós a maga vallásosságának és hazafiságának emelő erejéből mindvégig, homlokán ezzel a jegygyel halad előre, azért egész szigeti pályája a ragyogó dicsőség lángirása; a védelem folyamán örökkön ott lebeg felette, mint az Úr lelke a vizek felett, Isteni küldetése s e küldetés befejezéséig, végzete betöltéséig sem el nem eshetik, sem semminemü kudarczot nem vallhat. Mert mint igazi végzetes bajnok, a költemény főhőse, aki az égi czélzat főképviselője, nem pedig öntudatlan eszköze, mint Szolimán, erkölcsi nagyságban és kardforgató vitézségben magasan fölötte áll ennek és még magasabban valamennyi leventének. Azért le nem győzhető: csak győzedelmeskedhetik; ha veszedelemben forog, Isten maga oltalmazza meg; mert Mehemet szablyáját sisakjáról, Delimán dárdáját paizsájáról az ő angyala forditja el. S küzdelme végén, amikor Sziget megrontására a tűz, szél és minden egyéb elem, sőt a bűvész Alderáa szavára a pokolbeli ördögök is egyesülnek, Isten maga küldi el Gábor angyalt egyik kezében pálmaággal és koszoruval, másik kezében lángpallossal, angyali sereg kiséretében hozzája, hogy megvigasztalja és megsegitse s maga növeli meg erejét és ékesiti meg végét, hogy választott hőse a törökség két legnagyobb vitézének, Delimánnak és Szolimánnak győzelmes elejtésével, ezek holttestéről emelkedjék az égbe. Mert lelkét a többi szigeti leventék lelkeivel a Gábor angyalai fölviszik Isten eleibe, egyenesen az ő rendelése és tündöklő akarata szerint s ott szép muzsikaszó fogadja őket!

Az éposz ekként az égből indul ki és az égben végződik: de küzdelme a földön foly. Sziget megdől, hőse és őrsége elvesz, Szolimán elpusztul, a török hóditó hatalom megtörik: de Zrinyi a maga küldetésében csodálatos vitézségével és magasztos halálával, a vallásosság és hazafiság legszebb erényeivel kiengeszteli Istent nemzete iránt, önfeláldozása megváltja azt. S mig magának ragyogó koronát örök csillagokból adat: fajának ragyogó példát mutat a nemzeti erények kifejtésére, az igaz vallás oltalmára és a török megtörésére. Az isteni kegyelem és a nemzeti védelem újra egyesülhet: a magyar a nagy Mindenható vezetése és pártfogása alatt vívhatja meg a harczot az ország felszabaditására! Mert az éposz eszméjében a nemzeti váltságot hirdeti, de czélzatában

ezt a feladatot szolgálja, mely a költő egész életének fölemelő törekvése volt. Azért ajánlja éppen művét a magyar nemességnek, hogy azt föl-élessze és egyesitse a nagy és szent háborura lelkesitse; mert felfogásaként a felszabaditás egyedül csak a magyar nemzet kötelessége lehet. Maga volt, aki a török igát okozta; maga legyen, aki azt összetöri — nemzeti hadvezér alatt nemzeti hadsereggel!

A törökkel megkötött hosszas béke kényszerü nyugalmában s új boldogságának, C. Lőbl Zsófiával való házasságának marasztó tűzhelyénél, visszatér kedvencz katonai iróihoz, megint olvas, jegyez, elmélkedik s 1652 végéig egész könyvet ir össze, a Vitéz Hadnagyot, szerény vallomásként nem azért, hogy másokat tanitson, hanem azért, hogy maga tanuljon, esetleg a jövendő nemzeti harcz reményében. Fejtegetései a hadművészet egyes kérdéseiről, a vitézség egyes körülményeiről és föl-tételeiről, a magyar hadi szervezet hiányairól, különösen a vezérnek és katonaságnak hivatása helyes betöltéséről szólnak. Eszméi a római vagy a XVI. és XVII. századi olasz katonai munkákban gyökereznek: de egyéniségénél és feldolgozásának érdeménél fogva, oly világosan, szabatosan és határozottan fejti ki őket, hogy még ott is önállónak látszik, ahol nem eredeti; mert elméleti ismeretét a gyakorlati tapasztalással őrzi ellen és gyakorlati tapasztalatát az elméleti tudás tételeiben összegezi. Tapasztalásra pedig mindig alkalma nyilt, mert a török a béke ellenére mindig fészke-lődött s ő a Muraközön és bánsági területén mindig visszavágott, a végek védelmét mindig annyira szivén hordta, hogy még a stiriai rendektől kapott lakodalmi ajándékát is azok erőditésére forditotta. A pogányságnak igazi ostorozó réme volt, ki vereséget sohasem szenvedett, hanem époszi nagy hőse módjára mindig győzött!

Mint kormányzó, hadvezér és államférfi már ebben az időben a legelső volt, az egyetlen magyar hazafi európai látókörrel: az 1655-iki országgyülésen a király mégis Lippay György esztergomi érsek csel-szövésére kihagyta a nádorjelöltek sorából; s az elhalt Pálffy Pál örökébe Wesselényi Ferencz ült, kit inkább szerelmi kalandjairól emlegettek. Hősünknek épp a maga páratlan nagysága, népszerüsége, az erdélyi fejedelemmel való barátsága és erős magyarsága volt a bűne: az udvar félt tőle. Pedig ha ő nádorrá, öcscse Péter bánná lesz, milyen más fordulatot vesz vala nemzeti történetünk! Fájó sérelmének és háborgó haragjának elnyomásával osztozik pártja küzdelmében, mely az örökletesség tana ellen legalább egyelőre a szabad királyválasztás jogát megmenti: osztozik a koro-názás pompájában, melyen a királyasszony koronázásakor ő viszi elől a királyi pálczát. Hazatérve a posavinai jobbágyak lázadását Novigrád és Sziszek között leveri, az udvari párt hazafiatlan rágalmára, hogy

a magyar a Habsburgok nélkül meg nem élhet, feleletül világbiró Mátyás képében a nemzeti királyság ragyogó fényét és diadalmas erejét megrajzolja; a kezére bizott végek vonalán a régi magyar vitézség és dicsőség zászlaját fennen lobogtatja. Az erdélyi fejedelem bukása keserves csalódással, a maga kis fiának elvesztése emésztő gyötrelemmel tölti el; mert abban kereste a Habsburgok családfájának korhadozása miatt a nemzeti királyság visszaállitása esetében jobb jövőnk felvirágzásának biztató zálogát, s ebben látta a maga nevének, kardjának, lantjának örökösét, a Zrinyiek viruló megmaradásának édes igéretét: de a csalódásból és szenvedésből a hazaszeretet erejével fölemelkedett, hogy fenséges vallomása szerint az utódok hiányát „örök dicsőséggel pótolja s magát szabadon, egészen az Isten és haza szolgálatára szentelhesse!"

A pogány ellen vitézkedik és izgat. Amikor a török 1660-ban Váradot fenyegeti, ő hirtelen visszatorlással a leégett Kanizsa alatt terem, azt sikeresen vívja, mig a bécsi kormány tilalmára el nem hagyja: kitörő haragjában kardját a földhöz vágja és úgy vonul vissza Csáktornyára. Felháborodásában a nemzet felháborodása izzik! S amikor Várad elesett, a nemzeti csapás közvetlen hatása alatt vonagló szivvel, mélységes megihletődéssel megirja a Török Afium ellen való orvosságot, a legnemesebb és legderekabb Riadót, mely valaha elhangzott. Gyújtó lángszavával kiáltva, üvöltve figyelmezteti a magyart a veszedelemre és szólitgatja a nemzeti fölfegyverkezésre, mert idegen segitségben hiában bizakodik: csak maga mentheti meg magát, magyar hadvezér alatt, nemzeti állandó hadsereggel. S kifejti ennek katonai szervezetét és politikai megokolását, épp annyi tudással, mint hazafisággal. Felfogása Machiavellire vall, de a mi viszonyainkhoz alkalmazkodik. Zrinyi mindvégig a nemzet felszabaditása és az európai kereszténység védelme érdekében beszél, szónokol, érvel, mialatt rajongó érzéseinek viharán és fényes érveinek során keresztül fel-feltör szivéből a féltő és szerető kiáltás: „Ne bántsd a magyart!" 1661-ben a Mura folyó balpartján, ahol a Kanizsa-patak beleszakad és a Dráva vize egyesülésre tör elő, Uj-Zrinyivárat emelteti, oly buzgósággal, hogy maga is naponkint három órán át talicskázza a földet s a török oly megdöbbenésére, hogy a szultán a kanizsai basát megfojtatja, amiért e munkálatot meg nem akadályozta. Hősünk lázas készülődésében a nemzet izgalma lobog! 1662-ben pedig, még az épités közben, mikor Montecuccoli séta-hadjárata miatt Kemény János fejedelem Nagy-Szőllősnél elesik s Erdély korának egyik legszebb boglára, elpusztul, minek tetőzéseként a nemzeti elégületlenség szava ellen a gőgös olasz egy nagyzó és vakmerő röpirattal védekezik a maga dicsőitésére és a magyarság hadi tudományának, sőt hadi vitézségének becsmérlésére, Zrinyi nemzete jó nevének védelmére

kel névtelen levelében, mely egyik leghatásosabb irata. Szellem, tudás, csattanó élcz, maró gúny, mély hazaszeretet és nemes önérzet mutatkozik benne, az előadás világosságával, a meggyőzés erejével. A felháborodás és megvetés erős hangviharával játszva, végül a szánalomnak és nevetségnek dobja oda a nagyképüsködő hadvezért. Az ő haragjában és gyűlöletében a nemzet haragja és gyűlölete tombol, mely előtt elfogódva és megigézve állunk meg, mint valami megdöbbentő förgeteg hatalma előtt. De aztán elgondolkozunk és elszomorodunk rajta, hogy micsoda idegenség és engesztelhetetlenség volt a király táborában, mikor az ország védelmére hivatott felek ilyen hangon beszélnek egymásról, mikor a magyar hazafiak nemcsak a török, de a birodalmi vezérek ellen is küzdeni kénytelenek. Montecuccoli és Zrinyi ettől fogva szemközt áll egymással. Mert a megalázott és megsértett olasz feledésre nem, csak boszura áhit. Montecuccoli az udvar képviselője, a nagy halogató, Zrinyi a nemzet megszemélyesitője, a merész támadó, Montecuccoli idegen, ki szolgál, Zrinyi hazafi, az is a legjavából, kinek hazája romlása, nemzete pusztulása, egész faja jövőjének koczkáztatása forog kérdésben s érte nagy őseként az önfeláldozásra kész. Montecuccoli a kitört háboruban a mahodizmus elvei szerint csak táborozik Óvár, Cseklész, Pozsony alatt s összedugott kézzel nézi, hogy vész el Érsekujvár elestével három vármegye; mig Zrinyi a varasdi gyülésen szervezkedik, seregével táborba száll s a törököket a Szávánál, Buda táján, a Muraközben, Esztergomnál és az elesett Érsekujvárnál egymásután megveri, a hazavonuló nagyvezért üldözőbe veszi, utóhadát elszórja, a keresztény foglyokat kiszabaditja, Zrinyivárt győzelmesen megoltalmazza, a Stájerországba siető tatár csapatot visszanyomja, a kanizsai vidéket be-beszáguldva s egyszerre Óvár alatt teremve a törökök magyarba öltözött rablóraját megsemmisiti. Minden megjelenése egy-egy diadal, melyet Magyarország és Ausztria népe lelkesedve hall, sőt az egész német nemzet csodálva emleget. Ezek hatása alatt a bécsi kormány kénytelen meghivni a regensburgi tanácskozásba, kénytelen beleegyezni Montecuccoli leghevesebb ellenzésének daczára az 1664-iki téli hadjáratba, melyet épp oly szerencsével, mint eszélylyel hajtott végre.

Zrinyi január közepén a Murán átkelve, Babócsát és Berzenczét megveszi, ezt az egész vidéket felmenti, a szigeti törököket megveri, Pécs városát megvívja, a pozsegai törököket megszalasztja, az eszéki, tornyokkal és várdákkal megerősitett nagyszerü hidat lerombolja s ezzel a szultán összeköttetését a hódoltsággal elvágja, temérdek veszteséget okozva emberben, marhában, lőszerben, végre Segesdet elfoglalja és visszatér Zrinyivárba. Egész Európa bámult e gyors és vitéz meneten: a pápa köszönő levéllel, a király herczegi czimmel tüntette ki, Stájerországban és Regensburgban

ünnepélyes körmeneteket tartottak győzelmeinek örömére: a hős hire és dicsősége ormán állott. Csak Montecuccoli gunyolódott és forrt ellene, ő és társai annál inkább törekedtek megrontani. Befolyásuk következtében Zrinyi nemcsak a háboru fővezére nem lehetett: de még seregének vezérletében is osztoznia kellett Strozzi és Hohenlohe tábornokokkal, ami kínos kudarcot okozott. Mert Kanizsa megvétele, amit remélt, a tüzelő és várvívó szerek gyarlósága miatt nem sikerült; a nagyvezér megtámadása, amit sürgetett, Hohenlohe ellenzésére a kereszténység magasabb érdekeinek megóvása végett elmaradt: a német vezérek nem nyugodtak, mig a török elől biztosságba a Mura mögé nem menekültek. Zrinyi mint a szárnyatörött sas hullott alá a magasból. Következett Montecuccoli mentő küldetése és azzal Zrinyi teljes romlása. Mert várából az őrséget kiparancsolta. S a török a hős szemeláttára, a mi sokkal nagyobb seregünk szemeláttára foglalta el és robbantotta fel azt. S következett a szentgothárdi csata és vasvári béke, minden igaz hazafinak elborulására és elkeseredésére. Zrinyi csáktornyai otthonába vonult, felesége és két kis gyermeke körébe, majd a csáktornyai erdőségben vadászgatott Bethlen Miklós és Vitnyédy István társaságában, mig november 18-án egy vadkan áldozatául esett, szinte fiatalon, 44 éves korában.

Zrinyi századában a magyarság legelső költője és hőse, hadvezére és államférfia volt s mint epikai elbeszélő és hadtudományi iró ma is a legelsők között foglal helyet: mert lelkéből a nemzet lelke szólt. Nagy és magasztos eszméjének megvalósulása az ország fölszabaditása a török alól, melyért irt és küzdött, nem rajta mult. Minthogy nem magának, hanem fajának élt, mint az örök nemzeti Géniusz megtestesitője: neve, emléke, dicsősége, fénye is örök, nemcsak magára, de egész fajára ragyog vissza!

38

LOTZ KÁROLY

A HITUJITAS

SZABADSÁGHŐSÖK ÉS VÉRTANUK

IRTA HOCK JÁNOS

Mikor a durva önzés és pártoskodás kiirtotta a magyar nemzet szivéből az eszmények tiszteletét, az istenfélő testvérszeretetet, az önfeláldozó hazafiságot, reánk nehezedett a Gondviselés keze s elbukott a nemzet Mohácsnál. Ez volt a büntetés! Ez a csapás lesujtott és megalázott bennünket a porig, de szükséges volt a mi erkölcsi megtisztulásunkhoz; mert e nélkül elpusztitott volna bennünket a belső rothadás.

Nemzeti életünknek erőpróbája volt ez a válság, amelyben összetörött hazánknak középkori államszerkezete. A vihar erejével rázta meg az ország alapjait, de egyuttal megtisztitotta erkölcsi légkörét is, mert ujra fellángolt a szivekben a hitbuzgóság s az önfeláldozó hazaszeretetnek új hőseit és vértanuit szülte világra.

Még a mi dicsőségben gazdag történelmünk sem mutathat fel egyetlen korszakban sem annyi hőst, annyi lángészt, annyi vértanut, mint a mennyit az Isten a XVI. és XVII. század adott a magyarnak. Nagy példákra volt ekkor szükségünk, hogy e nemzetnek megromlott és elalélt lelke új életre ébredezhessen! E példaadókat bőségesen is adta nekünk a Gondviselés bölcsesége.

Vitéz katonák, államférfiak, költők, szabadsághősök, vértanuk földje volt ezidőben Magyarország. Történetünk pedig valóságos hősköltemény, mikor száz sebből vérezve védelmeztük életünket és alkotmányos szabadságunkat egyszerre két világhatalom ellen. Hazánkat kellett felszabaditanunk a török járom alól; nemzeti életünket és alkotmányos szabadságunkat pedig a császári politika beolvasztó kisérleteivel szemben kellett megvédelmeznünk.

Mennyi nyomor, mennyi szenvedés emléke fűződik e korszakhoz, mikor patakokban folyt a magyar vér s legjobbjainkat rabszolgaságba hurczolta a török, vagy pedig hazájában tette bujdosóvá az üldöző idegen hatalom?!

Országunkat sanyargatta a török; a bécsi udvart pedig tehetségtelen politikusok, lelketlen tanácsosok befolyásolták, akik előkelő állásukat kapzsi-

ságuknak és bűnös önzésüknek kizsákmányolására használták fel. Ezek a legyőzött magyar nemzetet megvetették s végleg a császári önkény és az idegen uralom járma alá akarták hajtani.

Szabad zsákmánynak tekintették hazánkat és alkudoztak felette. Ha a békét egyes területek átengedésével biztosithatták, megkérdezésünk nélkül darabolták szét az országot. Semleges területnek nézték, amelyet szabadon feldúlhatnak, mert ez az ország csak arra szolgált, hogy a török támadásokat Ausztria ellen fentartsa s a háboru borzalmait viselje. Egy-egy hadjárat után pedig úgy a győztes, mint a visszavonuló legyőzött fél a magyar vidékek feldúlásával, a nemzeti vagyon elpusztitásával iparkodott kárpótolni kiadásait.

E nyomorban és véginségben kezdődött meg az a megváltó munka, amelylyel hőseink és vértanuink az erkölcsi megtisztulás tüzében megedződött nemzetet újra felemelték hivatásához. A hitviták felgyújtják a szivekben az élő hit erejét, amelyért őseink készek elmenni az üldöztetésig, a vérpadig, a gályarabságig. Szigetvár, Kőszeg, Drégely, Eger hősei példaadásukkal mutatják meg, hogyan kell feláldozni az életet a hazáért. A költők lantja megzendül és új eszményeket hirdet a kimerült nemzetnek. Szabadsághősök lépnek síkra, koczkára téve kényelmet, vagyont, életet, hogy boldogan menjenek a számüzetésbe, nyugodtan lépjenek a vérpadra a magyar szabadság szent eszméjének szolgálatában. Lepattog a szivekről az önzés salakja s a hazaszeretet tüze felolvasztja azt a durva kérget, amely anyagi érdekeivel megfojtotta a nemzetet Mohácsnál.

Pázmány Péter ékesszólása versenyre lép a protestáns pásztorok hitbuzgóságával s a lelkekben az erős hittel együtt gyökeret ver az Isten félelme. Zrinyi Miklós kobza megzendül s személyében a nemzeti hős és igazi költő lép elő, aki „Szigeti veszedelmében“ a magyar faj vitézi küzdelmeiről s az isteni beavatkozás csodáiról beszél. Az általános bűntudat szülte erkölcsi megújhodás szükségét hangoztatja és tettre lelkesiti századát.

Ily termékeny közszellemben nagy eszmék lelkesedése heviti a nemzet lelkét. Visszaszerezni a hazát, megmenteni a veszélyeztetett alkotmányt; felszabadulni a török rabigából és a bécsi udvar jármából, hogy ősi szabadságunk hajnala újra felderüljön!

E sarjadzó reménységet elhervasztotta csakhamar a vasvári béke, amely a török és német békekötéssel kiszolgáltatta és szabad zsákmányává tette hazánkat egyszerre mind a két hatalomnak. E csalódás véres válságokra vezetett, mert a fegyveres ellenállásra gyenge nemzet kénytelen volt bensőleg szervezkedni, hogy életét megmenthesse.

Országszerte megindult a mozgalom, hogy szervezze a nemzeti ellenállást. A fölkelés előkészitését a legkiválóbb főurak és közjogi méltó-

ságok vették kezükbe. Élén állott gróf Zrinyi Péter, Horvátország bánja, a két Frangepán testvér, Nádasdy Ferencz országbiró, az elhunyt Wesselényi özvegye Széchy Mária, Rákóczi Ferencz, valamint Thököly István és Apaffy Erdély fejedelme.

Mielőtt azonban ez a nagy nemzeti összeesküvés eredményeket tudott volna felmutatni, a habozó és ingatag lelkü Zrinyi Péter csüggedése útját vágta az egész mozgalomnak. Bécsbe sietett és felfedezett mindent.

E lesujtó hir hallatára a nemzet letette a fegyvert, a vármegyék pedig felirtak a királyhoz, hogy hűségüket a kegyelemért felajánlják. De a békés kiegyenlités helyett a megtorlás véres munkájához folyamodott a bécsi udvar. Megindult az üldöztetés. Megteltek a börtönök, megkezdődtek a jószágelkobzások s a fővezetőkkel együtt száz és száz nemesi család tagjai jutottak tömlöczbe. Gyanus volt mindenki, minden magyar főur pedig összeesküvő és lázadó.

Két vérbiróságot alakitottak. Az egyiket Bécs-Ujhelyen a fogságban őrzött Zrinyi, Frangepán és a bécsi tömlöczben szenvedő Nádasdy számára; a másikat pedig Pozsonyban, mely több mint 200 vádlottnak ügyében itélt. E biróságokban egyetlen magyar sem volt s a vádat nem a királyi ügyész volt köteles bizonyitani, hanem minden vádlottnak magának kellett igazolnia ártatlanságát. Nemcsak hogy a tanukkal őket nem szembesitették, de még a tanuk neveit sem mondották meg.

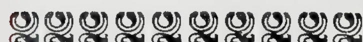
Ily eljárásnak mi lehetett volna a következménye más, mint a tömeges elitélés és kivégzés?!

Hiába kért Zrinyi és Frangepán kegyelmet, a vérbiróság őket halálra és előzetes kézcsonkitásra itélte. Ez utóbbi kegyetlenséget nem hajtották ugyan végre, de a két magyar főur feje a vérpadon hullott le. Háromszor vágott mind a két nemes fejre a hóhér csapása s követte őket ugyanazon a napon Nádasdy Ferencz, akit Bécsben végeztek ki.

A pozsonyi vérbiróság pedig kiterjesztette működését az egész országra; kiirtotta és megsarczolta a vagyonosabb magyar nemeseket. Zrinyi Péter özvegyét leányával együtt Gráczba vitték s ott a legnagyobb nyomorban tengődtek. Széchy Mária, az özvegy nádorné pedig szabadságától megfosztva Bécsben nyomorgott.

Igy fojtották el véres boszúállással és erőszakkal azt a mozgalmat, amely a magyar nemzet alkotmányos jogait és szabadságát akarta visszavívni. De a vértanuk sírján kizöldült a szabadság virága. Zrinyi véréből sarjadzott ki a magyar nemzet legnagyobb szabadsághőse és legönzetlenebb ura és fejedelme: a mi nagy Rákóczi Ferenczünk!

ZRINYI ILONA

IRTA
MOLNAR GÉZA

Szive oda volt nőve a munkácsi várhoz. Ott siratták ő és napaasszonya, Báthory Zsófia, az őseihez visszatért I. Rákóczi Ferenczet, a férjet és fiut, ott mesélt a bán leánya a két gyermekének küzdelmes multakról. Kiment velük egy sziklapadra és megmutatta nekik a vidéket, ahol a honfoglaló magyarok először megpihentek. Azután neje lett Thököly Imre grófnak, a fejedelemnek. Három évig tartott a boldogság. Lelke gyönyörüsége, a munkácsi vár, ekkor veszélybe jutott. Környékén osztrák katonák szántották föl az utakat. A fejedelemasszony magára vállalta a védelmét. Óvta esztendőkig, mig csak titkára Mordon Dániel és a lázongó őrség cserben nem hagyták. Lipót császár kezére játszották a várat és Zrinyi Ilonának felelnie kellett a hosszas ellentállásért. A biróság itélt. Kis lányával együtt felküldték Bécsbe, a Szent Orsolyáról nevezett klastromba, fiát, II. Rákóczi Ferenczet, a későbbi kuruczvezért pedig, aki akkortájt vékonyka legény volt, rábizták a neuhausi jezsuiták nevelésére. A birák úgy gondolták, hogy Zrinyi Ilona a zárdában nyugalomra fog térni. Ő azonban viharért imádkozott.

*

Gyöngéd, kegyeletes csöndben hallgatták a bécsi Orsolya-szüzek Thököly gróf hitvesét. Nézték hosszu, selymes pillák alól, de meg nem értették. Mi lobbantotta ily keserüségre, miért veri ki homlokát a tűz úgy, hogy a verejték összecsapzotta barna haját? Az apáczák, mondom, a beszédből nem értettek egy szót sem. A klastrom levegője tele volt szelid altatóval, amelytől hunynak az emlékek. Ide ponyvázott, tört szárnyu kis madarak, fölszikkadt lelkek, feltámadásra képtelen, imbolygó szép árnyak, csirázó, ifju hazugságokból kivaczkolódott nők jártak-keltek itt. Egy-két viruló szervezet is akadt. A szent didergők mind e melegházba gyültek, hogy bujdossanak a napfény elől. Az ájtatos serailban várják az egyensúly aranykorát. Ide hozták a császár emberei Zrinyi Ilonát. Három esztendeig védte Munkács várát, mig végül megtörték. Birái az Orsolya-szüzek klastromába csukták, fiát, a kis Rákóczit pedig a neuhausi jezsuitákhoz adták.

39

KRIESCH ALADÁR

A TORDAI ORSZÁGGYŰLÉSEN KIMONDJÁK A VALLÁSSZABADSÁGOT

Mohó, fürkésző tekintetek siklottak végig a magas termetü asszonyon, aki elmesélte az apáczáknak élete folyását. A kápolnával szomszédos teremben voltak. A csöndes nők telelehelték a szobát homályos, soha ki nem kristályosodó gondolatokkal. Sírszag terjengett a sok elhantolt, apró érzéstől.

— Biborszinü hidon térnek hozzám vissza emlékeim! mesélte Zrinyi Ilona. Látom, nem igazodtok el a töviskoszorumon. Pedig könnyü megérteni a homlokomon égő sebeket. Már eljegyzésem ünnepén hallottam nyoszolyám suhogó selyemfüggönyei mögött atyám, Wesselényi, Nádasdy és a többiek esküjét, hogy megvédik a magyart. Harczi zaj volt nászindulóm és amit azóta láttam: gyilkos harag, villanó kard, kibugygyanó vér. Szerelmi dal helyett vágtató mének kábitó dobogását hallottam. Fehér kezemnek lázálmakban égő homlokokat kellett végigsimitania és ezalatt keblem is csordultig megtelt keserüséggel. A munkácsi várat föl kellett adnom, de lelkem azért sekélyre nem válik soha. Bátorságom meg nem rendült; én is, gyermekeim is tanultunk daczolni, de félni nem. Még szólni fog a szabadság dala, már látom a mosolygó, piros hajnalt és vérem újra forr. Nem lehet az, hogy életem töredékben maradjon és hogy homlokomról soha el ne fogyjon a felhő. Fejemben örvénylik a gondolat. E klastromban ostort fonok az olvasóból és Isten — tudom — kegyelmez . . .

Az apáczák nézik az arczát, amelyet lángok sütnek. Úgy beszélt, mint lángpallosu angyal és szavai közt vihar járt. Néha inkább felsikoltott, mint beszélt. Ez az édes titkok közé sánczolt kis társadalom, amely hallgatta, félt tőle, ahogy az őzikék félnek a nagy fekete madártól.

És nem értették meg most sem. A beléje vert tőrök, amelyekről panaszkodott, előttük ismeretlenek. Azokról a piczike szorultságokról, azokról a csőcselék-fájdalmakról, amelyekbe a nő szive keveredni szokott, minderről sokat hallottak már, de mitsem sejtenek arról a rohanó árról, amely ennek a magyar asszonynak a szivét mossa. Micsoda rejtélyes hullámok dagaszthatják a keblét és miben károsodhatott meg, ha szeretője el nem hagyta és ha kis fia él? Nem tudják fölszivni szenvedélyes gyűlöletét a jó, olvatag lelkü apáczák, akiknek csak hüvelyknyi tragédiáik voltak, kedves, illatos tragédiák, de jelentéktelenek. Filigrán játék közben csenték el tőlük apró tolvajok az üdvösséget, ezeket a keskeny, tüskés csapásokat megjárták, de amit Zrinyi Ilonától hallottak, oly kuszáltnak, eszelősnek tetszik. Alacsony kis ábrándok laknak a sziveikben, ezekben a zsúpfedelü kunyhókban és a szent fedél alatt e könnyü terheket is lerakták. Nem értik ennek a furcsa női erőnek az adatait. Vajjon mit érthet a fájó honszerelme alatt, amelyet örök fényforrásnak nevez? Ők valamikor bohókás nádszálak voltak, hajlók, ringók és emlékeik közt olyasmi nincsen.

Az apáczák átvonultak a kápolnába és Zrinyi Ilona magára maradt. A harmonium, a szent kis gép, megszólalt félig nyöszörgő, félig hizelkedő hangon és az Orsolya-szüzek énekeltek. Hószinü, nótás aratólányok a hit mezején.

Zrinyi Ilona gondolata kiröpül a kalitkából, ki a neuhausi jezsuitákhoz, a kis Rákóczihoz. Hozzáröpül aggodalmas, fojtogató szeretettel. És közbe hallgatja a kápolnából szétözönlő sima, mértékletes, bölcs hangokat, melyek ájtatosan vergődnek és fehér piramisban szállnak az Úrhoz. Szentéltüek mellett pártot fogó, boldogan meghunyászkodó ének. Csupa megolvadt kegyszer. Amint Rákóczi anyja hallgatja az irgalomért kolduló dalt, hangjai közé hős, haragvó istenek szöknek. Lesi a fejében zsibongó új hangokat, amelyeknek szárnyán egyszerre csak fia megtér az ölébe. Friss legyintések ékelődnek, illeszkednek az apáczák énekébe, melyet már nem is hall többé az új dallamtól. Jármukat únó, kötelüket tépő, szabadba vágtató, fölkent, elbizakodott hangok. Könnyen szedik lábukat, amint iramodva vágnak át a tájakon. Megkondul reájuk ezer harang és csapatok robognak. A guzsból kiszabadult ének ágaskodik, dörög, kiabál és fegyverre hí. Szava csupa vér szerint való igazság. Megigéző hangok, kiválasztott zene, amelyre kicsattan a tavasz a klastrom czellájában. Fátyolos, térdrehulló hangokból, imádságból született a kurucz-induló, mintha csepegő szinmézből koppanna elő jégeső. A jámbor énekből újabb szent hanggomoly pattant ki, rikácsoló durczássággal, először ziláltan, azután morogva, harsogva, lobogó díszbe öltözve.

És Zrinyi Ilona, amint hallja a Rákóczi-nóta profécziáját, drágaköves feszületét magasra emeli és megkereszteli a kis fia dicsőségére születő éneket.

THÖKÖLY IMRE A SZABADSÁGHŐS

IRTA
LOVIK KÁROLY

Nehéz idők szülték Thököly Imrét. Az ország egyik fele török járom alatt, végtelen anyagi és szellemi nyomoruságban tengődik, a másik rész vérével fizet vallásáért, az egész nemzet pedig szárny nélkül, vagyontalanul, alkotmány, tudomány és művészet hijján bolyong sötét útján, amelyet felgyujtott városok rémes fénye világit meg. Kollonics Bécs kezére játszaná az országot, hazaáruló honfiak segitenek munkájában s akiknek szabadságon jár az eszük, azoknak Zrinyi és Nádasdy vére kiált mementot. A négy folyó határai között nincsen polgár, akinek családja mártir nélkül állana, nincs harczias gondolat, amelyet meg nem büntettek volna, nincsen ház, amely tűzkeresztséget ne kapott volna. A közrend megingott, az alkotmány széjjelrepesztve, az ember élete olcsó és hitvány lett, az eszmék vérbe fúltak. Ebben a rémes pusztulásban, amelyben nem ösmerték az aggkort, mert ritka ember volt, akinek haja megőszülhetett, még a nőiesség is kiveszőben volt, mikor Báthory Zsófiákat termelt. Hogy mégis akadtak férfiak, akik e sivár pusztulás között a halhatatlanságot, a nemzeti eszme halhatatlanságát keresték, akik hitték, hogy e sötét felhők kárpitja valamikor szétszakad és a haza napja fog aláragyogni, ez a Gondviselés bölcseségének és kezének a jele. Akárhányszor sujtották le a magyart e nehéz időkben, akárhányszor szántott el fölötte a bécsi hatalom kegyetlensége, a nemzet mindannyiszor fölemelkedett, ahogy fölemelkedik a vetés, melyen zápor vonult el, mert rendeltetése az, hogy fölegyenesedjék, tovább nőjjön és gyümölcsöt teremjen.

Thököly Imre is azok közé tartozott, akik érezték, hogy a nemzetnek élnie kell, ha mindjárt önönvérükkel teszik is termővé fejlődése talaját. Előtte állott még haldokló apja képe, jól ismerte azt a nagy nyomoruságot, mely az országban uralkodott s kétszeresen érezte minden nyilvánulását, mert a tudomány világa megerősitette szemefényét. Korának egyik legképzettebb, éleseszü embere volt, akiben a sors az erőt és tudást egyforma mértékkel osztotta meg. Tanult a múltból s számolni mert a jövendővel; mig az előtte járó hazafiak büszkén haltak meg a hazáért, ő diploma-

tikusabban bánt az elmulással s inkább az élettel akart nemzeti ügyének szolgálni, noha szükség esetén pelyvaként dobta koczkára testét. Mint hadvezért ugyancsak a tudományban edződött erények jellemzik: bátor, de előrelátó, gyakran vakmerő, majd csaknem a tulságig óvatos, higgadt agyu, türelmes és sohasem csüggedő. Kevés nagy katonát sujtott annyi megpróbáltatás, mint a „tót fejedelmet". A hadi szerencse úgyszólván mindig ellene volt, a véletlen örök ellenségének szegődött, amit kivivott, azt becsületesen, konjunkturák nélkül vivta ki. Lotharingi Ferencz szerentcséjével hazája Napoleonja lehetett volna, mig igy, örökös balsors közötthadi dicsőségei ephemeridák maradtak s oly fényes taktikai győzelmek, mint a bányavárosok elfoglalása és a későbbi havasi hadjárat a ma és a holnap jegyében állottak.

Igazi szabadsághős volt, akit a helyzet és nem az előzetes akarat tett hadvezérré. A nemzet emberének meg kellett születnie s az első csapásra, melyet — mondhatnám — az ellenséges Zeus a haza fejére mért, Pallas Atheneként pattant ki Thököly Imre. A husz éves ifju megcsókolta azt a kardot, melyet haldokló atyjától kapott hazájának és a magyar szabadságnak védelmére. Ez a szent ereklye pár nap alatt kész katonává tette. Méltóságteljes szabadsághőssé s amiben első helyen áll: okos diplomatává, aki jövőt, multat, érdekeket, barátságot, ellenségeskedést ügyesen tud összebogozni, hogy elleneinek hálót készitsen belőle. A legtöbb szabadsághős a szivével viszi a háborut, Thököly a fejével harczolt. Tudott sietni és tudott várni, tudott lelkesedni és tudott megfontolni, római hadvezér volt, akinek diadalszekerén ott áll a memento mori-t emlegető rabszolga. Az a napló, amely hadi műveleteiről szól, a későbbi szabadsághősöknek egész breviáriumává lett.

Mégis: fájó szivvel kell néznünk, hogy amit kivivott, amiért életét feláldozta, ideig-óráig tartó dicsőség, amelyet ellenfelei hamar megboszultak. Mi az oka, hogy az a férfi, akiben a legkiválóbb hadi erények egyesültek, csak sivó homokra épithette várát? Nem nehéz a kútforrásokat megtalálni. Az ország a tizenhetedik században a legnagyobb erkölcsi métélyben fetrengett. Akár a játékbarlangok züllött alakjai, akik tétjeikkel vakon rohannak az után, akiknek a szerencse kedvez, a legtöbb ember a hadi fortunában látta élete irányzótűjét. Ha ma Thököly győzött, neki szóltak a harsonák, ha a német ütött diadalt, feléje fordultak a sok kegyetlenségtől megpuhitott és elrémitett emberek. Vae victis — talán soha oly kegyetlenséggel nem igazolódott be, mint e szörnyű időkben, mikor a meggyőződést kardéllel irtották ki. Thököly gyöngéje volt, hogy nem tudott teljes kegyetlenséggel elbánni ellenfeleivel. Az ő seregében a rablás és pusztitás el volt tiltva, műveltsége és modern gondolkozása emeltek ellene vétót.

Thököly másik hibája, hogy a török barátságban bizott, holott a félhold ekkor már lenyugvóban volt, és még igy is nem barátot, hanem eszközt keresett a magyar hősben. Mint mindenkinek, akinek fényes tulajdonai vannak, neki is sok volt az ellensége, első sorban Teleki Mihály, aki szintén diplomatának tartotta magát és ahol lehetett versengeni próbált ellenfelével. Ebben a páros harczban a haza érdeke húzta a rövidebbet, és beléje pusztult a törcsvári és izmidi áldozat is. Ki csodálkoznék azon, ha a sors szüntelen csapásai magát Thökölyt is végül ingadozóvá, kételkedővé tették, ki róhatná fel neki bűnéül, hogy fényes pályája végén a csüggedés pár perczre rajta is erőt vett? Minden nagy hadvezér életében vannak sötét pontok, — amint a villamosság szikráinak folytonosságát is fekete sávok szakitják meg — amelyeknek magyarázatát csak az egyéniség közvetlen ösmerete adhatja meg. Napoleonnak épp úgy meg van a maga 1799-ik éve, mint Hannibálnak az ő 211 a. Ch. n.-je. Thököly is ember volt.

Mint szabadsághős, hazájának a jelenben és jövőben rendkivül becses szolgálatot tett. A bujdosók guerillacsapataiból fegyelmezett hadoszlopokat teremtett, abból a zürzavarból, mely előtte az országon boszút kiáltva végigvillongott, egyszerre tisztán hallatszott ki a hadi kürt szava. A magyar szabadságharcznak már rég meg volt a karja, a Dugovicsok és Zrinyik öröksége, Thököly a fejet adta hozzá. Mikor első sikereinek hire szállott, Bécsben látták, hogy Thököly igazi hadvezér, akivel számolni kell s akivel számoltak is, mert fegyvereit nyers erő mellett ok és czél vezette. Az 1681-iki országgyülés nála nélkül soha össze nem ült volna s ha ő föl nem lép, I. Lipót be nem látja, hogy Magyarországnak lennie kell. Egész működése csak ezt a czélt akarta szolgálni s ezt el is érte. De a szabadsághős igazi hivatását a jövőben gyakorolta. Megmutatta az eszközt, amelylyel sikert lehet elérni, megmutatta, hogyan kell szervezni a modern szabadságharczot, hogyan kell az erélylyel, csüggedetlenül, észszel keresztülvinni s mi a különbség felkelés és jogos háboru között. Amerre ő járt, a szabadság magvai hulltak tarsolyából s ezekre a gyökerekre hiába vetett ásót a zsarnoki kéz, nőttek a földben és ott hajtottak virágot, ahol a sors akarta. Thököly azt is megmutatta, hogy a magyar szabadságnak a felföldben vannak igazi mentsvárai. A Kárpátok tölgyei az a birnámi erdő, amely, ha megmozdul, elsöpri a Macbetheket. Itt van az igazi hadviselő terület, itt a gazdag bányavárosok és a bevehetetlen fellegvárak, amelyek későbben is annyi támaszt adtak. Végül bebizonyitotta, hogy Magyarországban, ha kell, mindig akad férfiu, aki felvegye a lobogót és ezt a sarkigazságot karddal irta ellenfelei homlokára.

Ő maga szomoruan végezte életét. Távol a hazától, nyomoruságban, az úri gőg néma rezignácziójával pusztult el Törökországban. A deli

szabadsághősből csöndes ember lett, aki csak ekkor ért rá a családjának élni. Zrinyi Ilona, Munkács hősnője osztja meg vele a számüzetés sótlan kenyerét. Mit gondolhatott, mit beszélhetett ez a két érdekes emberfia a hallgatag „Virágok Mezején?" Révedező szemük látta-e a jövő viharát, a következő események árnyékát, tudták-e mit jelent a magyarországi szellő? Bizonynyal tudták, mert az az isteni Gondviselés, mely őket megteremtette, nem pusztul el a harcz mezején, érezték, hogy a szabadsághős Magyarországban nem egyén, hanem folytonosan élő személyiség. Tudniok kellett, hogy tetteik örök példa, amelyből a jövendő idők hadvezérei tanulni fognak, aminthogy tanultak is a tizennyolczadik század elején és 1848-ban. A szabadságharcz iskolája volt Thököly működése.

Mialatt az elhintett magok lassan hajtottak gyökérbe, hogy a nemzet szivéig jussanak, ő, mint a gazda, aki elvégezte a tavaszi munkát, most a nyárra vár, félreállt és csöndesen szedegette a nikomediai öböl virágait. Egy napon aztán örökre elment hitvese, Zrinyi Ilona s nemsokára utána ment ő is, ott fönt folytatandó a megemlékezéseket. Teteme Izmidben pihent meg és sirhantján még nem nőtt ki az első fűszál, mikor Szécsényből már a tárogató szavát hozta el a gyors őszi szél.

II. RÁKÓCZI FERENCZ

IRTA
HOCK JÁNOS

Véres nyomokon kell megjárni a Golgothát minden igazi szabadsághősnek, aki a nemzet-megváltás nehéz keresztjét vállaira veszi. Isteni végzés tette fáradságossá ezt a dicsőséget. Ezért nincs is igazi nagyság, akinek fejét meg ne sebezte volna valaha a szenvedések töviskoronája.

Igy van ez bölcsen! Aki milliók sorsát hordozza szivében, annak nemcsak a panaszos jajveszéklést kell megértenie, hanem azt a néma, hangtalan fájdalmat is, mely a tömeg nyomorából, vagy a megtiport igazságnak ajkáról szól hozzá. Ez a fájdalom azután visszhangot kelt az ő szivében is és részesévé teszi rögtön egy egész nemzet szenvedésének.

A Gondviselés egy nép sorsát még a kiválasztott lelkekre is csak akkor bizza reá, ha előbb megpróbálja őket lemondással és szenvedéssel. Mert valamint a tűz megedzi az aranyat, úgy edzi meg a jellemet a szenvedés. Ezért elválaszthatatlan minden nagy jellemnek és minden igazi szabadsághősnek sorsától a fájdalom. Sőt ez a szenvedés nemcsak próbája, de egyuttal mértéke is a lelki nagyságnak, mert minél magasabb fokán állott valaki az ő földi életében a szenvedéseknek, annál előkelőbb helyet fog egykor elfoglalni a történelem Pantheonjában.

A magyar szabadsághősök között ki áll magasabban II. Rákóczi Ferencznél?! Jelleme gyémánt, szive együtt érez a nemzet minden panaszával; összegyüjti a szegények könnyeit, megérti az elnyomottak sóhajait s önfeláldozó szeretettel áll a megváltók sorába, hogy kényelmének, jólétének feláldozásával emelje föl a sárból a megtiport zászlót, amelyre szűz Mária képével együtt van felirva a magyar szabadság szent igéje: Pro libertate!

Az összetört nemzet ott hevert a bécsi önkény lábai előtt s a haldokló oroszlán még hangot sem mert adni fájdalmának. Részekre tépték, hogy darabonként öljék meg e leigázott, megvetett nemzetet.

Türhetetlen nyomor, szánalmas inség terhe alatt nyögött az ország. Vérbe fojtották a szabadság minden mozgalmát s megjutalmazták a hazaárulást. A hazaszeretetnek minő önzetlensége kellett ahhoz, hogy ily

viszonyok között kibontsa valaki a zászlót s odaálljon hősi szivével vértanunak egy reménytelen küzdelem élére, csak azért, hogy fülébe döröghesse sülyedt nemzetének: Térj eszedre, mert elpusztulsz!?

Alig száradt fel a bécsujhelyi vérpad, már is megindult az öldöklés és a fosztogatás országszerte. A haldokló Thököly vára ellen saját jobbágyait kényszeriti ostromra az ellenfél s a dúsgazdag főúr kincseit, ékszereit összeharácsolva, Heister a három milliónyi zsákmányt felküldi Bécsbe, hogy fedezhessék belőle a Magyarország ellen inditott irtóhadjárat költségeit. Megsarczoltak minden magyar nemest és évtizedeken át táplálta az ország az idegen zsoldosokat, akik a nemzeti mozgalom elnyomására voltak kiküldve hazánkba.

E nyomor és megaláztatás tette nemzeti hőssé az ifju Rákóczit, aki biborban született, mérhetetlen vagyon ura volt s habozás nélkül áldozta fel mindezt a hazáért. Ragyogó nevéhez érző szivet, önzetlen jellemet, vitézi kart és fényes tehetséget adott neki a Gondviselés. Nemzetének vezérévé választotta őt az Isten s hogy nemes lelkéből előtörhessen minden fény és világosság, az a láthatatlan kéz mérte szivére a szikrát-pattantó ütéseket, hogy e szikrával azután felgyújtsa a szabadság tüzét hazánkban.

Csodás hős és csüggedést nem ismerő vértanu volt egy személyben. Élete a megpróbáltatásoknak szakadatlan lánczolata, amely megedzette lelkét, hogy méltóvá tegye nemzeti hivatásának Gondviselés-szerü betöltésére.

Atyjától öröklött lángoló hazaszeretetét a bécsujhelyi vértanunak, gróf Zrinyi Péternek leánya — a munkácsi hősnő: Zrinyi Ilona — ápolta serdülő gyermeke szivében. Mostoha atyja pedig gróf Thököly Imre szabadsághős vala, aki az oroszlánsarjat a csaták tüzében edzette nemzeti hőssé már ifju korában.

A 7—8 éves kis gyermek részt vett a tábori élet sanyaruságaiban s mikor mostoha atyja: a „kurucz-király“ elbúcsuzott zokogó nejétől — hogy reálépjen a bujdosó hontalanságnak útjára — ő anyjával együtt Munkács várába szorult, amely akkor utolsó talpalatnyi földje volt a haldokló magyar szabadságnak.

Születése 10. évfordulóján a Munkács várát ostromló ágyuk dörgése és fegyverek ropogása között ünnepelte. A sánczokban szétpattanó bombák között ápolta imádott anyjával együtt a sebesülteket s a kis vezér lóhátról lelkesité az ő vitéz kuruczait.

Majd jöttek a megpróbáltatás szomoru napjai! A munkácsi kapituláczió, a bécsi fogság, a kiskoru gyermekeknek letépése az anyai kebelről, a dicső nőnek és a nemzet árváinak súlyos szerencsétlenségei! Hiába tiltakozott anya és gyermek eme erőszakos szétválasztás ellen! El kellett válniok egymástól örökre. Könyes szemekkel ölelték át egymást utoljára,

MADARÁSZ VIKTOR

hogy soha többé a gyermek anyja csókját ne érezze. A bús anya bujdosó férje után lement a „Virágok mezejére“ — gyermekét pedig örökre hazátlanná akarták tenni az idegenben.

De a neuhausi nevelés sem tudta kiirtani az ősi vérből átöröklött lángoló hazaszeretetet a Rákóczi sarjadékból. Visszatért hazájába mint tetterős férfiu s ifju nejét magával hozta a sasfészekbe. Látta megalázott hazáját, sanyargatott jobbágyait, az idegen zsoldosok fosztogatását, gonosztetteit, a kizsarolt árvákat, a meggyalázott nőket, a megkínzott szabadsághősöket s fájdalommal telt szivvel jutott el hivatásának öntudatára.

Nem is sokáig siratta nemzetének romlását, hanem reálépett elszánt lélekkel az ő golgothájára, hogy nemzetének megváltója lehessen. Az Isten bölcsesége hozzá méltó hős barátot és tanácsadót adott neki gróf Bercsényi Miklós személyében, aki nehéz útjában keresztjét neki vinni segitette. E rokonlelkek benső barátságából született meg a magyar szabadságharcznak legfényesebb epopejája, mely e nemzetet felrázta az évszázados tespedésből, az ő nevüket pedig a halhatatlan dicsőség fényével fonta körül.

A merészröptü sas megizmosodott szárnyaival kiröpült a puha fészekből s belefujt a szabadság harsonájába, hogy ébredjen föl minden magyar. E hangra felemelte fejét az elnyomott ország s tördelni kezdte lánczait. Kardot kovácsoltak a bilincsekből s e fegyverek villogása megkápráztatta az egész világ szemét. Mesés harczok, hősregébe illő győzelmek füződnek a dicső napok emlékeihez. Bécs kapuját döngette diadalmasan a győztes kurucz s megsarczolta Morvát és Stájerországot a vértforraló Rákóczi-indulóval csatára vitt trikolór.

Egy évtizedig küzdöttünk kimerült anyagi erővel a legnagyobb európai hatalom ellen. Magyarország két és fél millió lakosa lekötötte szabadságharczával egész Európa érdeklődését s a hatalmas török, franczia és orosz birodalmak kisérelték meg velünk a szövetséget. Nem a mi hibánk, hogy elbuktunk a majtényi síkon, de a mi erényünk, hogy a győző hatalom kénytelen volt megalkudni velünk s a szatmári egyezségben a jövő Magyarország felépitéséhez alkalmat adott.

Rákóczi szent eszménye még legyőzve sem bukott el, hazaszeretetének önzetlensége pedig megtermékenyitette lelkesedéssel és a szabadság rajongó szeretetével a magyar sziveket. Maga a hős pedig bevégezvén feladatát, itt hagyta családját, kincseit, királyi vagyonát s mindazt, ami a szivének kedves, hogy önkéntes számüzetésbe vonuljon és képviselje a bujdosó hontalanságában a magyar szabadság eszményi álláspontját.

Lelke, mely sóvárogva epedett mindig a végtelenség után, megpihent a végtelenbe vesző tenger virágos partjain. Ott hallgatta vihar

csapkodását, tenger mormolását a bujdosók tanyáján, távol a hazától: Rodostóban! Szenvedésekben megtisztult lelkével itt emelkedett föl a legszentebb eszményhez, az ő Istenéhez, hogy imádkozzék hozzá egy másik drága eszményért: a hazáért!

Mennyi köny, mennyi sóhaj, mennyi áldás emléke füződik a te nevedhez Rodostó?! Rózsáid azért illatosabbak, mert hősök szivének poraiból nőttek ki. Virágaid azért szinesebbek, mert vér festi meg: a te termékeny földedbe belevegyült magyar szabadság martirjainak vére. Lanyha szellőben ott suttog a haldokló bujdosóknak utolsó imádsága, amely mint a tengernek állandó moraja örökös áldásért ostromolja az egek trónusát.

Nézz alá csillagkárpitod mögül te hatalmas Isten. Nézz alá a te kereszted árnyékában pihenő országodra, amelynek te tetted egykor hősévé és fejedelmévé a te kiválasztott szolgádat, a mi urunkat, Rákóczit! Nézz alá és hallgasd meg a mi fohászunkat: „Hadd legyen még egyszer ünnep e hazában!" Porladó ereklyéi ide kivánkoznak e megszentelt anyaföldbe, amelynek szabadságáért ő annyit küzdött és annyit vérezett. Hozd nekünk őt vissza, hogy legyen egy szent sírja a te sokat szenvedett népednek, ahova eljárhat nehéz válságos időkben zarándokolni a honfáhitat és lelke megedződve ujra születhetik az emlékezésben, az imádi ságban azokért, kik éretted hullottak el Isten; aki az örök szabadság vagy!

AZ ÓNODI ORSZÁGGYÜLÉS

IRTA
KACZIÁNY GÉZA

Három éve mult már, mióta a „felséges vezérlő fejedelem" II. Rákóczi Ferencz velőkig ható fegyverkiáltványa, a „Recrudescunt" fölrázta tétlen közönyéből az elnyomott magyar nemességet s a kezdetben parasztháboruból végre a nemzet szabadságharcza lőn. „Az Úr engem eszközül használa, hogy fölébresszem a magyarok keblében a szabadságnak szerelmét, mely a rossznak megszokásából immár hülni kezd vala", — irja maga Rákóczi saját szabadságharczáról s az Úr csakugyan jól választá meg eszközét e magasztos czélra.

A közömbös nemzet, melynek hamar kifáradó tagjai eddig fásult közönynyel tűrtek minden törvénytiprást, szabadság- és birtok-elkobzást, a nemzet vérének ellenséges idegen elemek beleoltásával történt megmérgezését, az átkos Kollonics-politika összes csapásait, miknek czélja Magyarországnak rabbá és koldussá tevése vala s folyton azzal vigasztalgatta magát, hogy kutyábbul is voltunk ám már ennél", — végre fölébredett s 1705. év végén, midőn már I. József ül a német császári trónon, — egész Magyarország Rákóczi hatalmában van, kinek ekkor 100,000 főnyi hadserege áll fegyverben a magyar szabadságért. A király hiában folyamodik bölcs tanácsért a béke kérdésében a Mindenek atyjához, annyi közvetitő tolakodik a földi király s az ég királya közé, hogy nem érthetik meg egymást. S a békealkudozások elutasittatnak, legyen újból öldöklő harcz inkább, azzal is fogy a magyar, akár kurucz, akár labancz öli meg a másikat.

Az 1705-iki szécsényi országgyülés a Rákóczi hatalmában levő egész országot nemzeti szövetségi alapra állitá. Valamennyi megjelent megye karai és rendei megalkotják a nagy nemzeti szövetséget, melynek élén a fejedelem áll, kit bölcs tanácscsal a kormányzatban a 24 tagból álló főtanács támogat. Szeptember 19-én és 20-án fölesküsznek a szövetségre a fejedelem és a rendek s most már mindenki azt hiszi, hogy Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg.

Nem is, ha a hires magyar szalmatűz jó „anglus vagy hollandus" kőszéntűzzé változnék, mely nemcsak pillanatig lobban fel s melegit, aztán

pedig perjévé változik, hanem állandó, egyenletes meleget tartana. A béke-alkudozásokra igénybe vett „hollandus“ követ találóan mondá meg gróf Bercsényi Miklós uramnak, midőn ez dölyfösen elutasitá a közvetitő inditványt e szavaival: „Nem alkudozunk tovább, hollandus uram, mi szabadságot, nem sajtot keresünk“, — hogy: „Ha szabadságot keresnek, ne fizessék értéktelen rézpénzzel hadaikat, hanem vágják le a sok arany-, ezüstgombot, lánczot mentéikről, veressék pénzzé s fizessék azzal a katonát, majd jobb kedvvel harczol. Hollandia nem ezüst, hanem ólomgombos kabátokban vívta ki szabadságát.“ Ime, itt volt az egyik baj, a magyar nemességnek inkább a szabadság se kellett, hogysem azt ne vitézkötéses, aranygombos mentében élvezze, — a csillogás vágya erősebb volt az igazi szabadság vágyánál. S a másik baj meg ebből folyt: a hadviseléshez nem volt a fejedelemnek pénze s katonáit csak kongó-pénzzel, nem pengővel fizethette. Milliónyi „libertás“-sal, azaz rézgarassal volt az ország elárasztva, de ezüst és aranypénzt nem látott senki. III. Béla király óta nem volt forgalomban hazánkban a rézpénz, nem adott érte senki még csak egy czipót sem. Ha akkor „hollandus uram“ bölcs tanácsát megfogadják s mint 1848-ban odateszik aranyjukat, ezüstjöket „a haza oltárára“ ajándék-áldozatul, nem alkonyodott volna le a magyar szabadság napja Romhány és Vadkert között.

Amely vidéken hadakoznak, azt letarolja a két sereg. Jaj a föld népének, mert elveszik erőszakkal, amit jószerin oda nem ad, barmait leölik és megeszik, keritését és házfedelét eltüzelik a fázó és éhező katonák. Biz ott még a nemes úr ősi kuriáját sem kimélték meg, hiába „protestált“ a küszöbön, hivatkozván a Tripartitum „primae nonus“-ára, mely a nemesi szabadalmakat ékes sorrendben tartalmazza. S ime, ez apró esetekből lőnek a nagy „gravamen“-ek.

De egyéb baj is volt: az élelmi raktárakat hűtlen és csaló, vagy ahhoz nem értő emberek kezelik. Lopnak, ahol lehet: a kétszázados török és német uralom demoralizálja a nemzetet.

S ekkor a „Szövetséges Rendek“ egyik tagja, Turócz vármegye (vagy, amint később kiderült, annak csupán alispánja és jegyzője), az önzetlen fejedelmet megvádolja a többi megyéhez intézett körlevelében, kijelentvén, hogy e háboru csak egyesek érdekeinek előmozditására s a közérdek kárára folytattatik s ezért a megyék egyesülten hassanak oda, hogy a császárral a béke haladéktalanul megköttessék. Panaszával tehát a legkevésbbé nyomott Turóczmegye nem a szövetség fejéhez, vagy a főtanácshoz fordult, hanem az egyes tagokat akarta a fejedelem ellen bujtogatni. A legtöbb megye azonban e körlevelet, melyet az alispán és a jegyző, Rakovszky és Okolicsányi koholtak s látták el a megye

pecsétjével, válasz nélkül küldötték vissza, egy része pedig azt a fejedelemhez terjeszté be.

Mélyen elkeseredve szivében, olvasta Rákóczi e vádat. Hogyan, hát őt, ki ha nem a nemzet, hanem saját érdekét szolgálja és szivvel-lélekkel a bécsi udvarhoz csatlakozik, tetőtől talpig megaranyozzák, osztrák főherczeggé, független fejedelemmé teszik, őt lehet önzéssel, haszonleséssel gyanusitani? Szemei előtt elfeketült az árulással telt papir s a nagy lélek boszút fogadott az árulók ellen. S erre meg is jő az alkalom, mert hiszen az 1707. május 1-ére Ónodra egybehivott országgyülés majd kideriti, miben van a hiba s vádolható-e a fejedelem oly galádsággal, milyet a turóczi alispán és jegyző ráfognak. Rákóczi átjő Tokaj felé Szerencsre s ott várja be, amig a rendek a körömi mezőn, országgyülés tartása végett gyülekeznek. S habár lassan is, de május végére, Trencsén-, Turócz- és Nyitramegyéken kivül az összes megyék megjelentek, még a Dunántuli Vas-, Zala-, Fejér- és Komárommegye is, pedig ott Vak-Bottyán, Rákóczi tábornoka mérkőzött a császár vitézeivel ez időben, e „nehéz föld"-ön is győzelmeket csikarva ki a labanczoktól.

Az egri püspök, Telekessy István vezetése alá a katholikus főpapság, számos püspök, prelátus, apátúr és egyéb egyházi méltóság, a főrendek közül az Andrássyak, Csákyak, Sennyeyek, Esterházyak, Károlyiak, báró Fischerek, Vayk, Forgáchok és mások siettek a fejedelem udvarlására, ki május 23-án nagy pompával vonul be az országgyülés székhelyére.

Ime, nézzétek, midőn Rákóczi, vezérlő fejedelem az országgyülés elé vonul, minő temérdek néppel jő, hogy a nyakas nemesség benne urát elismerje. Elől, harsogó kürtszóval vonul a vörös lobogós két székely ezred, mely csak az imént esküdött föl hűségére, azután jön egy karabélyos ezred, dob- és sípszóval, majd a fejedelem csótáros, aranykantáros vezetéklovait hozzák Giczey Zsigmond főlovászmester vezetése alatt, majd a főudvarmester Ottlik György vágtat egyedül, azután az udvari kapitány, Vay Ádám, párosával utána jönnek palástosan a szenátorok, majd két délczeg alakot látunk tomboló paripán, oly fénynyel öltözve, mint egy-egy perzsa satrapa: gróf Bercsényi Miklós és báró Károlyi Sándor tábornagyok, utánuk pedig „pompás török pejparipán, királyszinü bársony köntösben és fekete kolcsak-tollason" jött ő Felsége a fejedelem, ki mellett két oldalt a nemes testőrség nyargal, azután pedig „sok Úri és Főrendek, Vármegyebeliek és Fejedelmi Udvara népe, kornétástul (zászló) Párduczbőressen és forgóssan s más mezei seregek mentenek." Igy irja le a bevonulást a fejedelem titkára, Beniczky Gáspár, azt sem feledvén ki leirásából, hogy sorfalat egyoldalt „szíkelyek karabílyosokkal, másfelől penig Deliac franczi gyalog granatiros regiment" képezett.

A bevonulásra pihentek egyet, — magyar szokás szerint. Másnap (május 24-én) kezdik meg a rendek a tanácskozást a felett, miként üdvözöljék a fejedelmet. E felett egy hétig el is tanácskoztak, de ugyanekkor a „gravamen"-eket is összeirták, ki bornyát hajtották el a kurucz-katonák, ki süldőjét, ártányát ették meg orra elől mások, melyik tisztviselő kegyetlenkedett és nyúzott több adót, mint szabad lett volna. Ezekkel május 30-án készen voltak s végre miután a fejedelem únta az üdvözlés feletti hosszas tanácskozást s rájuk izent a rendekre, hogy ő holnap megnyitja az ország-gyülést, hamarosan elhatározták, hogy az egri püspök üdvözölje a fejedelmet.

A megnyitást az ország sátorában tartott nagy „Veni sancte" előzte meg. Teljes ornátusában, fényes papi segédlettel mondá ezt az egri püspök, áhitattal hallgatta a vallásos fejedelem s a rendek. Majd midőn tanácskozás czéljából a fejedelem az ország sátrában elfoglalta a trónt, ugyancsak Telekessy István püspök lépett elő s egy óra hosszant tartott latin beszédében üdvözlé őt a rendek nevében. „Most már bocsásd el békében a te szolgádat, mert megláták szemei az Üdvözitőt", — e bibliai tételből indult ki a vén Simeonhoz hasonlatos agg egyházi fejedelem. Rákóczi azonnal válaszolván, felhivta a rendeket, hogy az eléjük terjesztendő fejedelmi propozicziókra nézve kezdjék meg a tanácskozást, mert háborus idő van, sietni kell. Erre azonban a rendek megint egy napot pihentek.

A fejedelem előterjesztései főleg a meghiusult békére s az ennek folytán tovább folytatandó háboru módozataira vonatkoztak. Elmondotta Rákóczi, hogy ő minden pillanatban hajlandó volt a béke megkötésére, hiszen czélja a hadjáratnak is csak a béke, de az ország alkotmányos szabadságának biztositásával, azonban a császári udvar oly merevséget tanusit e kérdésben, hogy végül is minden törekvés hiábavaló volt.

A béke igy meghiusulván, nem marad más, mint a háboru. Erre pedig vagy a nemes urak személyes fölkelése s mint régebben, saját költségükön katonáskodása kell, vagy pedig a megváltás, azaz pénz. De a felkelést sem végezni, a segedelem-adást is neheztelni, — nyomoruságos dolog. Szükség van tehát kétmillió hatszázkilenczvenegyezer forintra, mert a várak védtelenek, az ágyuk üresek, a katonák éhesek és lerongyolódtak; mindezekre pénz kell, mert különben elvész a szabadság.

Ettől fáztak az óvatos és bölcs rendek. Nagy lett volna a hajlandóság bennük arra, hogy a fejedelmi propozicziókat egészen visszautasitsák és egy rhénes forintot se szavazzanak meg, miután a nagy összeg csak úgy jöhet ki, ha nemes és jobbágy egyaránt hozzájárul a segedelemhez. Már pedig a nemesek ilyen megadóztatása ellenkezett az általános adómentességgel. Felajánlották tehát a fejedelemnek, hogy kiki jövedelme egytizedét adja oda, de midőn igy nem boldogultak, végre kétmillió forintot megszavaztak.

Nagyobb baj volt ennél a rézpénz ügye. Tizenkét millió forint értékü „libertás" forgott az országban, de nem tiz és húsz poltura értékü portékát lehetett darabján venni, hanem semmennyit sem. Hiába volt a rézdarabon az egy „X", ami tiz polturát s a két „XX", ami húsz polturát jelente, e vékony kis rézdarabért egy falás kenyeret sem adtak már. A rendek egyrésze tehát azt akarta, hogy e pénzek értéke szállittassék le, hogy igy némi értéke mégis legyen, tehát két vagy három polturára, gróf Bercsényi ezzel szemben azt inditványozta, hogy ellenkezőleg, ki kell mondani, hogy e pénzen bármit, akár fekvő birtokot is lehet venni, korlátlan mennyiségben. Nem becsmérelni és értéktelenebbé tenni kell a pénzt, hanem a köztudalomban emelni becsét. S ime a bölcs inditvány új mederbe terelte a kérdést és világosságot gyujtott a lelkekben a kibontakozásra. Bár némelyek ellentmondottak, az inditvány elfogadtatott.

S a gyülés ezek után a réz jegyéből átlépett a vas és vér jegyébe. A fejedelem előadta panaszát Turócz vármegye eljárása ellen. „Isten Törvényszéke előtt való számadásra" idézte meg Turóczmegye alispánját Rakovszky Pált és jegyzőjét Okolicsányi Kristófot, mondják meg, mivel érdemelte ő meg a gyanusitást, hogy a háborut önérdekből s az ország kizsarolása czéljából folytatja. Éppen Turóczmegye panaszkodik, melyet alig ért a hadviselés súlya? Jobb volt a császár alatt, mikor bőrét nyúzták le a nemességnek s Caraffa és Kobb vérbiróságai százával végezték ki az ártatlanokat?

Baljós morgás kisérte a fejedelem szavait, mig az lelkes hévvel beszélt. Az alispán és jegyző előállottak védelmükre, kezdették bizonyitgatni, hogy a katonák kicsapongásai miatt Turóczmegye is szenved s hogy a rézpénz értéktelensége miatt a szegénység nagy. Mindezt azonban igen hosszasan és nagy túlzásokkal adták elő, miért az indulatos Bercsényi többször félbeszakitá őket s csak a fejedelem parancsára türtőztette magát.

Aztán újból Rákóczi szólott. Nyugodtan czáfolta meg Turóczmegye követeinek állitásait, kimutatta, hogy e megye egyetlen egyszer érezte a háboru terhét, midőn Schlick tábornok futó serege rombolt menekülése közben. De ha tényleg szenvedett volna Turóczmegye, nem a fejedelemhez kellett volna-e fordulnia a bajok orvoslása végett? Vagy rendelte-e a fejedelem, hogy e megyétől törvényellenesen több adót szedjenek, mint amennyit az országgyülés megszavazott? Erre adjanak választ alispán és a jegyző!

Ezek azonban zavartan csak az előbbi szavaikat ismételgették, aztán szemlesütve hallgattak. Rákóczi most felemelte szavát és ékesszólása az igazság erejével kezdett beszélni. Elmondotta, mily káros az ily merénylet,

melyet a közszellem ellen elkövetnek, midőn titokban a háboru folytatása ellen lovalják azon rendeket, kik megesküdtek, hogy az alkotmány teljes visszaállitásáig nem dugják hüvelyükbe kardjukat. Igy tehát Turóczmegye a szövetséges rendek ellenére a császár malmára akarja hajtani a vizet s teszi ezt a vezérlő fejedelem személyének gyanusitásával. Ezért igazságot kér a rendektől és a rágalmak megfenyitését.

Mindenki megdöbbent e szavakra, mert érezte, hogy e kivánság vérbe megy. A szó fenakadt a nyelveken; csak a nyugtalanság fészkelődése árulta el, hogy a lelkek mélyében megmozdult a harag vulkánja és nemsokára félelmesen fog kitörni.

A fejedelem, balra magyarázván a hallgatást, indulatosan kelt fel trónjáról. Hogyan, hát a rendek hallgatással helyeslik Turóczmegye állitásait? Ezért áldozott ő vagyont, fáradalmat, virrasztást, szenvedést, hogy midőn a czélhoz közel vannak, szemébe vághassa bárki, hogy a haza kárával csak kincseket akart gyüjteni? „Ezt érdemeltem tőled, oh haza, bujdosásim után?“ — kiáltott fel elkeseredetten Rákóczi, „Életemet, véremet, mindenemet feláldoztam éretted, feleségemet, gyermekimet, szerencsémet megvetettem, sőt mi több, az én drága őseim is, irántad való szerelmökben s előbbi virágzó szabadságod helyreállitására mindenöket koczkára vetve, véröket, hitöket áldozták fel! Nem türöm, nem szenvedem, magammal koporsómba viszem, mert te tudod, én Istenem, hogy igazszivü vagyok és magánhasznot nem kivánok.“

A láva kitört és forró árja megperzselte a heves kedélyeket. Most már salakját kezdé hányni. Kard, ki kard! a rögtönitélet következik. Bercsényi és Károlyi előtörtek, mint a dühödt párduczok. „Haljanak meg e czudarok!“ — kiálták s mig Bercsényi csak rásuhinta Rakovszkyra, Károlyi kettéhasitá koponyáját. A többi Okolicsányira rohant, kit leütött lábáról az ár s keresztültapostak, tomboltak felette. A trónra fölfrecscsent a vér s az ország sátra előtt egy halott s egy haldokló hevert.

Rákóczi eliszonyodott e szörnytettől. Nem ezt akarta ő, hanem a törvényes vizsgálat elrendelését. Lerohant a trónról, hogy testével fedezze ellenségeit, de már késő volt: a tömeg miatt közel nem juthatott hozzájuk. Azonban a többi turóczmegyei nemest, kiknek szintén életét akarta venni a felbőszült had, megvédelmezhette és franczia ezredével meggátolta a további vérengzést. A rögtönitélő birósággá alakult országgyülés letépte Turóczmegye zászlaját, mely az ország sátra előtt lobogott és a megölt alispán holtteste felett tépte rongygyá, a megye pecsétjét, melylyel a gyalázatos iratot hitelesitették, összetörték és Turóczmegye beosztása a szomszédos megyékbe kimondatott. E határozatot azonban sohase hajtották végre, sőt később Rákóczi új pecsétet és zászlót is adott a megyének,

41

LOTZ KÁROLY

ZRINYI MIKLÓS A KÖLTŐ

midőn kiderült, hogy a megye rendei voltaképen az alispán és jegyző ármánykodásaiban ártatlanok. A megsebesitett Okolicsányi ellen törvényes eljárást határoztak s miután a Sennyey István kanczellár elnöklete alatti vizsgáló bizottmány kihallgatta őt és saját vallomása szerint bűnösségét megállapitá, másnap a mezőn, rögtönzött vérpadon kivégezték. Gyöngesége a vérvesztés miatt oly nagy volt, hogy csak széken ülve lehetett rajta a fejvesztést végrehajtani. Holttestét tisztességesen eltemették, mig a bűnösebb alispán tetemei nem részesültek e tisztességben.

Mennyi gyanusitásra adott alkalmat később e véres jelenet! Aljas emberek, kik Rákóczi fényes jellemét gyanusitani nem átallották (midőn persze a szabadság ügye rosszra fordult s egymásután csaptak át az árulók az ellentáborba) úgy tüntették fel a dolgot, mintha Rákóczi ezt előre kicsinálta volna hiveivel, igy akarván a többieket megfélemliteni s a Habsburg-ház trónvesztése kimondására kényszeriteni.

A turóczi eset után újból, majd egy hétig csak az anyagi ügyek felett folyt a tanácskozás.

Junius 13-án, pünkösd harmadnapján gyült össze újból a nemesség, hogy legfontosabb határozatát meghozza.

A gyülés derekán a fejedelem titkára: Krucsay újból felolvasá a békealkudozásokra vonatkozó fejedelmi előterjesztést a meghiusult békealkudozásokról. Ezután maga Rákóczi emelt szót, hogy a helyzetet feltárja s a rendeket határozathozatalra szólitsa fel.

Beszéde nyugodt és tárgyilagos volt: hisz nem volt itt a szenvedély hangjára szükség, hogy kipattantsa a hazafiak kebléből azt, amit mindenki érzett és ki akart mondani. Egyszerü szavakkal adta elő, mily eljárást követett a félrevezetett bécsi udvar folytonos hitegetéseivel, mig csak haladékot akar nyerni a spanyolországi és olaszországi hadjáratok szerencsés végzésére.

A sötét szemöldököktől árnyalt sasszemek felvillantak: évszázados szenvedések emléke merült fel a lelkekben. Igaza van a fejedelemnek, nem ezt érdemelte a magyar nemzet hűségeért. A hősi karok megfeszültek s a kardok megzörrentek a magyarok oldalán.

Bercsényi Miklós emelkedett fel. A tüzes hadvezér eddigelé a béke leghathatósabb szónoka volt mindig: alkotmányos szabadságunk biztositására bármikor kész letenni a fegyvert ő, de ha azt, ami legszentebb előtte, megtagadják, akkor harczol inkább az utolsó csepp véréig. Petur bán alakját e kiváló hősről másolhatta a költő, annyira hasonlit e két egyén egymáshoz.

Hosszan, szenvedélyesen és lelkesitőleg beszélt. Elmondá évszázados szenvedéseinket, a békealkudozások meghiusultát s végre felnyitá a rendek

szemeit aziránt, hogy akkor, midőn Szécsényben a szövetséges rendekké átalakulást kimondották, tényleg elszakadtak az uralkodóháztól, ma még csak némi formai kapcsolat van a nemzet és uralkodója között. A valóságos elszakadást csak a béke reményében halogatták, most már e reménynek vége. A külföldi támogatók azért nem kötnek szövetséget a magyar nemzettel, mert idegen uralkodó alattvalóinak tekintik őket és nem szabad nemzetnek, mely saját sorsa felett egyedül határoz. Legyen vége tehát e bizonytalanságnak: mondja ki a nemzet az elszakadást az ausztriai háztól. „Nekem többé József császár nem parancsol“ — dörgé oda végül Bercsényi, „eb ura a fakó“.

A hatalmas ár, mely eddig is folyton dagadt és forrongott, most már elemi erővel tört ki. Letépte magáról a gátat és elönté az országot. Eddig is alig lehetett türtőztetni tombolását, most már tág teret nyert. Villogó szemekkel ugrottak fel az országgyülés tagjai, ifju és agg kardjához kapott s kirántva azt, ég felé emelte: „Nekünk József nem királyunk többé — eb ura a fakó!“ — kiálták mind. „Inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságot viseljünk!“

A függetlenségi nyilatkozat három példányban kiállittatott, aláiratott és megpecsételtetett. A nemzetnek s a külföldi udvaroknak tudtára adta az országgyülés megbizásából a fejedelem az eseményt s még kilencz napi szorgos tanácskozás után, melyen főleg az ország hadi rendjét és katonai szervezetét állapiták meg, junius 22-én, ünnepélyes „Te Deum“ után eloszlott az egy hónapig tartott ónodi országgyülés.

Aztán a kard élére bizták a haza sorsát. A harcz szerencséje a nemzet ellen fordult s a majthényi síkságon eldőlt végleg a nemzet sorsa. A Habsburg-háztól elszakadás papiron maradt örökre. Nem első elszakadás volt ez s nem is utolsó, de azért a nemzet és az uralkodó, ha sok idő mulva is, mégis megérté végre egymást.

„Az Isten sohasem segit
Fölkent királyok ellen . . .“

mondja Petur bán s a tapasztalat is ezt mondotta a magyar nemzetnek.

De hát esküszegő király ellen sem? — hiszen ekkor kétségbe kellene esnünk az örökkévaló igazságosság felett?!

KURUCZ VITÉZSÉG

IRTA DIVALD KORNÉL

Mint senyvesztő láza nyomában a lábadozó beteg, oly kimerült volt lakosaiban alig harmadfél milliónyira apadt, mértföldnyi területeken puszta, erejében megtört hazánk, amire német segitséggel ugyan, de magyar vér omlása árán a háromszázados török iga alól fölszabadult. A bécsi udvar azt hitte, hogy itt az ideje annak, amire hála fejében, hogy a törököknek Ausztriát is fenyegető áradatát föltartotta, száz év óta szüntelenül törekedett: Magyarország porig való lealázásának, az osztrák birodalomba való beolvasztásának. A vére árán fölszabadult nemzet földjén e végből idegeneket tett úrrá, a magyar népet még a töröknél is kegyetlenebbül sanyargatta a roskadozó vállaira rakott terhekkel. A magyarok némán türték el mindezt egy ideig, a német pedig vérszemet kapva hitükben gázolt, megfosztotta őket lelkiismeretük- s kötéllel toborozván katonát, személyük szabadságától is. A családi tűzhely szentsége sem talált többé kiméletre s az országon végig jajdult a sóhaj: „Óh, te átkozott Bécs, mily károkat tettél!"

A császári udvarban, büszke székesfővárosában örökös volt a farsang, az udvar kegyenczei egymásután gazdagodtak meg a magyaroktól harácsolt pénzen. S mig Ausztria vigan élt, hazánkban vérrel verejtékezve kínlódott a nép. A török uralma sem volt oly elviselhetetlen nálunk, mint a németé; nem is gyűlölték úgy a törököt soha, mint amily gyűlöletessé a német a XVII. század végén Magyarországszerte vált. A titkos forrongás lappangva terjedt ellene; kitörni azonban nem tudott: nem akadt, aki lángra lobbantsa.

A szegény legények, akiket a zsarnoki uralom irgalmatlan erőszakoskodása tett földönfutókká, apróbb-nagyobb csapatokba verődve, vezér nélkül is fegyvert fogtak ugyan; mivel azonban inségükben a nemesek udvarházainak a kirablásától sem riadtak vissza, a magyarság nagy része maga is ellenük fordult. S Bécs nekibátorodva, még kegyetlenebbül sanyargatta az országot, nyers erőszakával, amelylyel lelkiismeretét leigázta, vagyonától megfosztotta, családi tűzhelyeit földúlta, most magyarsága ellen

fordult, hogy ettől is megfossza. Sikerül is Magyarországot a föld szinéről eltörölnie, ha a legszentebb ideáljaiban fenyegetett nemzet mint egy ember talpra nem áll s a zsarnoki hatalommal szembe nem száll a kurucz vitézség.

Amint nem kimélte az ágrólszakadt szegénységet, épp oly kérlelhetetlen volt a bécsi udvar a nemzet nagyjai és legjobbjai iránt, II. Rákóczi Ferenczet, dicső hősök sarját is tőrbe csalta. Talán hasonló sorsra is jut, mint nagyapja Zrinyi, Frangepán és Nádasdy, ha meg nem szökik bécsujhelyi börtönéből. A nemzet aggódva leste sorsa fordulását, amidőn elhurczolták, megkönnyebbülten lélekzett föl, amidőn hőslelkü hitvese segitségével menekülnie sikerült, Messiásként várta, amidőn hire terjedt, hogy Lengyelországban bujdosik.

S midőn az ország észak-keleti zugában, az erdők sűrűjében tanyázó bujdosók követei zászlóival tértek vissza, ezrével tódult ezek alá a kétségbeesésében új erőre gerjedt nép, Bécs nem ijedt meg a forrongás hirére; mert azt hitte, hogy első sorban az urak ellen irányul s igy a magyarok egymást emésztik föl. Nem tartott a gyülevész hadtól, amelyben paraszt, kanász, borbély, szabó s más mesterember bőven volt, csak rendes katona nem. Fegyvere sem volt ennek a gyülevész hadnak; ám amikor Rákóczi Ferencz átlépte a határt s élére állt, a nagy ideálok, a melyekért küzdött, hőssé avatták minden emberét. Alig hétszáz főnyi volt a csapat, amelylyel Rákóczi a Tisza ellen nyomult, a vitézség azonban, a melynek léptennyomon jelét adta, lángra lobbantotta minden igaz magyar szivét. S alig kelt át Rákóczi a Tiszán, megmozdult a föld az egész országban s messze idegenben is a magyarok alatt. Úr, jobbágy, polgár, paraszt, mind kezet fogott; az osztrák hadakkal cseh és német földön táborozó magyar ezredek katonái egymsáután szökdöstek haza, hogy megvédjék az országot, magyar voltát, szabadságát. 1703 nyarán hétezerre növekedett a kuruczok hétszáz főnyi serege, az ősz végeztével hetvenezerre s országszerte énekelték a tüzes hadi nótát:

Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért.

A ráczok ösmerkedtek meg legelőször azzal, hogy mi a kurucz vitézség, akiket a bécsi udvar uszitott a magyarság ellen. Rákóczi a kállói várban elfoglalt német ágyukkal először Várad alatt rontott reájuk s elszedett fegyvereikkel seregét ellátván, a déli vármegyékbe vonult, ahol több mint százezer rácz bünhödte meg halálával árulását.

42

MADARÁSZ VIKTOR

ZRINYI ES FRANGEPAN

A hegyet-völgyet ellepő kurucz seregek láttára, a tárogató diadalmas harsogására rettegve lapultak meg a magyarországi várakba szorult labanczok. S még ugyanennek az évnek, Rákóczi szabadságharcza első esztendejének karácsony havában Bécs büszke városát is rémület szállta meg. A császári udvar betiltatott minden mulatságot, a templomokban penitencziát hirdettek s a hatalmas Szent István dómban ezrével szorongtak naphosszat a németek, kórusban könyörögvén: „A kuruczok haragjától ments meg Uram minket!"

Lipót király Heister Szigbert tábornokát küldte ötezernyi haddal a határra, a kuruczok mindazonáltal az újév: az Úr 1704. évének kezdetével Bécsujhelyig hatoltak s a szomszédos falvakat feldúlták. Apró csapatok voltak csak, vitézségük azonban fölért egy egész hadsereggel. A kuruczok zöme ezalatt nyugodtan folytathatta hóditó útját végig az egész magyar felvidéken, ahol a német hadakkal megszállott várak, a falakkal megerősitett virágzó városok egymásután meghódoltak Rákóczinak. Erdély is forrongásra gerjedt, a Dunántúl szintén a kuruczokhoz csatlakozott s a menekülő labanczok fülébe mindenfelől harsogott a vészt jósló nóta:

„Amig a házában csak egy német lészen,
Békesség soha ott nem lészen egészen,
Praktikának magva hogy végkép enyészszen,
Ki kell a németnek pusztulni egészen! . ."

Heister Szigbert, a kegyetlenségéről hires tábornok hiába nyomult nyugatról, Pálfy János a Dráva felől a Dunántúlra. Ha óriási labancz haduk elől ki is tért a kurucz sereg, hátuk mögött újból rajtuk ütött. A Dunáninnen pedig ezalatt azzal felelt a kurucz vitézség a bécsi udvar fűt-fát igérő, adót elengendő igéretére, hogy a Pozsony felé igyekező Ricsán tábornok seregét, aki Heisterrel egyesülni akart, Szomolány mellett körülfogta, négyezer emberét levágta, kilenczszázat Ricsánnal együtt foglyul ejtett, azonfelül temérdek zsákmányt szerzett. Bercsényi Miklós gróf, Rákóczi jobbkeze, aki itt a kuruczok vezére volt, alig harmincz embert vesztett. Ezek helyébe is tizezer új kurucz állott seregébe az északnyugati vármegyék népéből, amelyben a szomolányi diadal oly lelkesedést keltett, hogy nem is nyugodott meg, mig a határon át nem csapott. Ocskay vezette Morvaországba, Károlyi Sándor Bécs ellen a kuruczok egy részét. A császárváros népe, amely Lipót születésnapjára készült, mind a körsánczokra tódult, amelyeket a kuruczok ellen kezdtek épiteni s a rettegés sietségével igyekezett ezek befejezésére. Károlyi ezalatt Bécs határába ért s azzal ünnepelte meg Lipót király nevenapját, hogy sorra felgyujtatta a falvakat, amelyek Bécs körül elterültek.

A rémes illuminácziótól megrettent az udvar s menekülni készült. Károlyi kuruczai bizonyára tovább is hatoltak volna, ha hirül nem veszik, hogy Forgách Simon seregét Heister fenyegeti. Koronczónál 1704. junius 24-én győzött ugyan a labancz; Károlyi azonban, aki e harczról lekésett, azzal kárpótolta magát, hogy Szent-Gotthardnál rajta ütött Rabalta seregén, a labanczokat széjjelkergette, táborukat elfoglalta, aztán ismét fölkerekedett s visszafordulva Stiriába rontott, hol iszonyu pusztitásokat vitt véghez s meg sem állott Grécz városáig. Seregéből apróbb csapatok szana-széjjel száguldoztak az egész tartományban, rettegésbe hozva a jámbor lakosságot s emlékezetébe vésve a kurucz vitézséget oly helyeken is, ahol addig hirét sem hallották. Ezeknek a portyázásoknak az idején történt, hogy egy alig tiz főnyi kurucz csapat bolyongása közben vagy harmincz vasas labanczra bukkant, aki éppen ebédhez látott, amelyet szabad ég alatt főzött meg. A kuruczok, bár mindegyikükre három labancz esett, megszalasztották a hirtelen támadásra fegyvert fogó németeket s miközben ezek lóhalálában tovább futottak, maguk ették meg az ebédet, amelyet a labancz főzött s fekete levesnek földönfutóvá tették a legközelebbi ellenséges falu népét.

Legendába illő csodás hősi cselekedetek szakadatlan lánczolata volt, amit Rákóczi hadjáratának az első éveiben a kurucz vitézség mívelt. Szárnyaira is kapta a hir s messze országokba röpült vele, a magyarság felé hajlitván az egész világ kedvét. Anyagilag a franczia királyon kivül senki sem támogatta a kuruczok ügyét; ez is csak akkor, ha érdeke kivánta s nem amikor nekik erre leginkább szükségük volt. A diadalok hirére azonban, amelyeket a török uralom után félhalottnak vélt nemzet a hatalmas Ausztrián kurucz vitézségével kivívott, Angliával, Hollandiával, a két tengeri hatalommal az élén, a többi népek is arra akarták kényszeriteni a bécsi udvart, hogy békét kössön Magyarországgal. A vesztett csaták nyomában a császár hajlandó is lett volna erre, annyival is inkább, mivel nyugat felől a franczia és bajor hadak sanyargatták birodalmát. Mikor azonban Savoyai Eugen az egyesült franczia-bajor hadat tönkre verte, Bécs sem akart többé lemondani Magyarországról, amelyet ezután is fejős tehenének szánt.

— A rebelisekkel szóba sem állunk! hangoztatták a bécsi urak; amidőn azonban Ocskay vezérlete alatt a kuruczok ekkor Morvaország elpusztitásával feleltek, sietve küldték követeiket Selmeczbányára, hogy az angol és a hollandiai követ segitségével a békét nyélbe üssék. A tisztességes kiegyezés szándéka azonban most is távol állott tőlük s alig hogy Heisternek nagy nehezen sikerült Károlyi hadait a Dunántúlról kiszoritania, a bécsi urak ismét állig begombolkoztak. A már-már vonulni készülő kurucz had ismét összeverődött. A hős Bezerédy alig néhányad magával

elfoglalja Érsekujvárt, Rákóczi Bercsényivel együtt Heister ellen nyomul. Nagy-Szombatnál a zsoldjukba fogadott német had árulása miatt elvesztik ugyan a csatát; de a koczka fordul s a Dunántúlt ismét a kuruczok árasztják el, Károlyi Bécs környékét boritja újból lángba. A Burg ablakaiból rettegve nézték, mint égnek a szomszédos falvak, hallgatták, mint háborog a császárváros népe, békekötést követelve. A polgárság forrongását fegyverrel nyomja el az udvar s ismét hajthatatlan marad, amidőn hire jő Heister újabb hóditásának. A kuruczok helyébe, akiket ez a labancz tábornok a Dunántúlról kiszoritott, Bezerédy Imre s Béri Balogh Ádám nyomul újabb haddal, a Duna mentén Vak-Bottyán rettegteti a labancz sereget. Bercsényi Pozsonyt fenyegette. A kuruczok csillaga mind tündöklőbben ragyog Magyarország egén, amidőn 1705-ben május 5-én meghal Lipót király.

Pár napra elnémult a harczi zaj. I. József, az új uralkodó békés szándékainak a hiréről beszélnek mindenfelé. A kurucz vitézség tüzesebben hevült ugyan mint valaha; a közel három évi háboru alatt, a magára hagyatott ország, a törökök nyomában a bécsi udvartól is a végsőkig kiszipolyozott nemzet béke után sóvárgott. Egész vidékek pusztultak el a háboru viharai alatt, egész városok lövettek rommá, falvak enyésztek el nyom nélkül. A nép, amely fegyvert ragadott, nem művelhette a földet, nem is adózhatott. A pénz, amelyet már a bécsi udvar is vékaszámra harácsolt össze, elfogyott s a réz libertások, amelyeket arany és ezüst helyett Rákóczi mindnagyobb számban veretett, minél bővebben forogtak, annál inkább vesztettek értékükből. Az emberirtó nyomor közepette a legvérmesebb kurucz is megnyugszik, ha becsületes békét kötnek. Amidőn azonban I. József is csak meddő igérettel biztatta a hűségére térni kész magyar nemzetet, a kurucz vitézség újból lángra lobbant. Nem rettent vissza az új fővezér Herbeville hatalmas seregétől, amely Budáig hatolt s amely elől az Alföld népe szanaszéjjel bujdosásnak indult s mindent elpusztitott, amidőn Erdély ellen tovább vonult. Nem lohadt le a kurucz vitézség akkor sem, amidőn Erdély labanczkézre került s lakosaiból tizenkétezer vált Magyarországon földönfutóvá. Az osztrák határon Pálfy labancz serege őrködött, Balogh István maroknyi hadával keresztülvágta magát rajta s a kuruczok iszonyúan pusztitva ismét Bécsig hatoltak, megtámadták a Laxenburg környékén vadászó udvart, néhány emberét levágták, sólymait elszedték s magát József királyt is elfogják, ha a futó parasztok figyelmeztetésére idejekorán Bécsbe nem menekül.

A labancz belátta, hogy nincs annyi serege, amely megtörhetné a kuruczok vitézségét s újból békét igért. A hadakozó felek száz napos fegyverszünetet kötöttek, amelyet az álnok bécsi udvar arra használt föl,

hogy Rákóczit ajánlataival kisértésbe hozza s a titkos alkudozások hirének a terjesztésével népe előtt gyanuba ejtse. Az ördögi praktikák ellenére Rákóczi nem tántorodott meg, népe sem el tőle s amidőn az osztrák fegyverek Brabantban és Spanyolországban ismét diadalt arattak, a bécsi udvar megint jobbnak látta, hogy elvesse álorczáját.

Nyiltan kimutatott álnokságára meddőn félbeszakadt a nagyszombati béketanácskozás. A labancz hadak fővezére a legjelesebb osztrák tábornokok egyike: Starhemberg gróf lett, aki nyugatról nyomult Magyarországba, miközben Stiriából Heister Hannibal ötezernyi hada, délről Pálfy János labancz serege igyekezett vele egyesülni, Erdély felől pedig Rabutin tizenkétezer emberével. A vasgyürü, amely a kurucz vitézséget elfojtással fenyegette, erőtlenül összeomlott, még mielőtt darabjai egybeforrtak volna.

Rákóczi véres csata árán Esztergom várába hatolt. Bezerédy s Béri Balogh Ádám Heistert verte tönkre s a vezért is elfogta, Bottyán Pálfyt űzte vissza. Rabutin serege pedig rongyosan, kiéhezve, betegen került Pest alá; az Alföld népe mindent elpusztitott előle s maga is elbujdosott, úgy, hogy a labancz Erdélyt elhagyván, három havi bolyongása közben élő lélekkel sem találkozott. Ahelyett, hogy letünt volna, amint a bécsi udvar óriási hada diadalaiban bizva remélte, a kuruczok csillaga szebben ragyogott, mint valaha s az ónodi országgyülés idejénvalónak találta, hogy 1707 tavaszán megfoszsza a Habsburg-házat, az ország ellenségét magyar trónusától.

Rossz volt a termés az előző esztendőben, az országot inség fenyegette, amelytől a hadsereg is sokat szenvedett. A kuruczok vitézsége mindazonáltal még lángolóbb lett, büszkeségük sem lohadt le. 1707-ben történt, hogy Starhemberg gróf egy maroknyi csapat kezébe került, mely portyázás közben fogta el. A „büszkeházi" labancz tábornok hiába könyörgött, igért háromezer aranyat, hogy elbocsássák. Ily rengeteg summát maga Rákóczi sem láthatott már régen, a rongyos kurucznak mindazonáltal nem kellett a kincs s drága foglyát Bercsényihez vitte.

Minden hősiesség, vitézség és önzetlenség ellenére 1708-ban nagyot fordult a kuruczok szerencséje, Rákóczi hiába szervezte újjá seregét, Telekessy a kurucz püspök hiába áldotta meg Egerben a gyönyörü zászlós sereg lobogóját. A tizenötezer főnyi had Trencsén alatt, a lováról lezuhanó Rákóczi balesetének a hirére széjjelbomlott. A kurucz sereg ugyan a csata nyomában ismét összeverődött, amidőn megtudta, hogy Rákóczi nem esett el s fogoly sem lett, amint hiresztelték. Ám hiába állt újból hadai élére a bálványozott fejedelem, hiába riasztották meg vezérei egyebütt is a labanczot, hiába fejeztette le a némethez pártoló Bezerédyt és Bethlen Ádámot; a kurucz vitézséget, amelylyel a labancz nem birt, megtörte a pestis, a fekete halál.

43

MADARÁSZ VIKTOR

ZRINYI ILONA MUNKÁCS VÁRÁBAN

A német hadak mindenfelől özönével lepték el az országot, a kuruczoknak azonban nem igen ártottak. Nem úgy a fekete halál, amely 1708-ban tört ki az Alföldön, terjedt tovább rohamosan észak felé, kiöldösve egész falvakat, harmadára fogyasztva virágzó városok lakosságát Magyarországszerte.

A nyomorral, a labanczczal addig még mindig bátran szállt szembe a kurucz vitézség. De amidőn a nyomorral karöltve a fekete halál egész rendeket kaszált le büszke seregében, Rákóczit egymásután hagyták cserben ezredesei, kapitányai. A fejedelem Lengyelországba bujdosott, hogy a kilátásba helyezett idegen hadakkal védje meg a végső nyomoruságba jutott hazáját. A várt segitség elmaradt, Rákóczi sohasem tért vissza többé; Károlyi Sándor, a honmaradt kuruczgenerális, megmentve, amit megmenthetett, bölcsen békét kötött. 1711. május hó 1-én harsant fel utoljára a tárogató hangja: a tizenkétezer főnyire apadt kuruczsereg aznap rakta le fegyverét a majtényi síkon . . .

Csonka volt az alkotmány, hézagos a függetlenség, amelyet Károlyi Sándor a szatmári békével visszaszerzett. Amiért azonban a kuruczok első sorban küzdöttek: Magyarország magyar maradt s bármily tespedt idők következtek azután, lelkében nem halt ki a daliás idők emléke, amelyek magyarságát megvédték.

Hiába törekedett arra a bécsi udvar, hogy szép szóval, alattomban, ha szerét ejthette erőszakkal, hirét is kiirtsa a kurucz vitézségnek. Nemcsak emléke nem veszett ki, de amidőn közel másfél század multán Magyarország magyarságát s alkotmányát újból veszély fenyegette: 1848-ban ismét újjá éledt s mívelt csodákat a kurucz vitézség.

MÁRIA TERÉZIA

IRTA
BRÓDY SÁNDOR

Egy nefelejtsszemü, fehér ruhás leányt szólitott az apja:

— Leányom — mondá — a sors rendelése, Istennek akarata és az én kivánságom, hogy utánam te légy a császár és király!

Mária Terézia főherczegkisasszonyhoz szólott igy az apja, Károly ő felsége, egy igen egyszerü, de akarat dolgában igen is erős és szives férfiu.

A leány meghajtotta szép fejét:

— Úgy lesz, amint a sors rendelé, Isten akarja és Te kivánod.

— Gondom lesz rá, hogy ezenkivül a nemzeteknek is ez legyen a hő óhajtása!

A leányka komoly figyelemmel hallgatta, amit atyja mondott, bárha a szavaknak pontos jelentőségét aligha értette. Az ösztöne sughatta meg neki igazán és teljesen, mi történt vele: egy igen, igen nagy dolog. Eddig csak egy kis fayence-babának volt a mamája és egykor millió meg millió embernek lesz az édes anyja, gondoskodó szülője, parancsoló ura. És a nőnek a szive nem rettent meg a grandiózus anyaság e gondolatától, a Habsburg-leány meg éppen mindjárt beletalálta magát az uralkodás felséges gondolatába. Gyönyörüség lehetett — mert könnyü volt — ezt a bájos, erős és hamar fejlett leányt férfiunak és királynak nevelni, vele született a katonás kötelességtudás és az uralkodás bölcsesége, melynek a java nőies tulajdonság, mert a lényege: szeretetreméltóság. Bánni tudni az emberekkel, jól azzal, aki ezt érdemli és akire a jóság hat, keményen azzal, akinek csak ez kell. Komolyan venni mindenkit és nem venni komolyan senkit, csak az összességet, csupán a hivatást: ezt tudta Mária Terézia abban a pillanatban, amikor gyönyörü fürtös fejére tették a nehéz aranykoronákat.

Nem férfias, de nőies tulajdonságai tették Mária Teréziát a világ egyik legjobb és legérdekesebb uralkodójává. Bánni tudott az emberekkel, természetesen legjobban a magyarral, mert azzal a legnehezebb és legkönnyebb. Hozzánk simult, reánk mosolygott, sirt előttünk, úgy látszott,

mintha szerelmes lenne belénk. Nem páthosz volt, nem muló föllobbanás, de a való igazság: életét és a vérét adta volna érte a magyar. Meg tudtunk volna érte halni, ha úgy kivánja. De sokkal okosabb és jobb volt, azt kivánta, hogy éljünk érte és körülötte, az ő erkölcsei és izlése szerint. Csuda, hogy még a parasztjaink is nem öltöttek a kedvéért franczia rokokó ruhát. Mert németséget nem követelt tőlünk a Nagy Asszony, ő sem volt az igazában. A szokásaiban: franczia, a temperamentumában magyar sugár, magas és teli termetén legjobban állott a magyar ruha. Irta is haza nekünk: „Magyar vagyok én testestől, lelkestől, soha el nem muló hálát érzek a nobilis nemzet iránt!“

Tetszettünk egymásnak, csaknem a szerelemig. És az okosságnak is volt része e forró ragaszkodásban. Mária Teréziának oly szüksége volt reánk, mint egy darab kenyérre, nálunk nélkül: széthordják koronája kincseit, elrabolják és szerte liczitálják minden vagyonát, megalázzák méltóságában, megfosztják nagyszerü hivatásától. A magyarságnak meg általa jutott az alkalom, hogy megmutathatja egy Habsburg királynak, hogy birodalmában: az egységes, a valódi erő nem lehet más, csak ő. Megkapó, elragadó és hasznos volt e találkozás — az akkori világ fogcsikorgatva és irigykedve látta, most pedig csudálja a história.

Helylyel-közzel azonban nem érti Mária Teréziát és kérdi, mi dolog ez: ő maga csupa erkölcs és hűség és mégis megengedi, hogy egy nem egészen erkölcsös és semmiképpen nem hű kommissió beleártsa magát a legbensőbb családi ügyekbe. A szive tiszta magyar, de az esze osztrákos rendeleteket diktál. Szárnyakat ad a lélek szabadságának, de máskor meg aranybilincset veret lábára a — sasnak. Mi csuda van ebben, asszony volt, ember volt. Ha tökéletesebb, mint amilyen, akkor volna csak igazán érthetetlen. Igy is csudálatos alak marad mindig: tele férfias erélylyel; többet dolgozott egymaga, mint egy egész kanczellária és mint feleség, férjének, a szelid lotharingiai Ferencznek tizenhat élő gyermeket szült. Itt is a kötelesség, az ősi, tiszta ösztön telt be rajta. Odaadta magát hivatásának, önzés és hiuság nélkül, másképp nem tehetett. És nem mártir, hanem boldog volt ez önfeláldozásban. Nyugodtan, öntudatosan ment a halálba is. Fehér keblét az örökkévaló semmiségnek kitárta. És mig testét földi gyötrelmek kinozták vala: lelkét édes hit emelé. Nyügölődött, helyét nem találta ágyán. Akik körülállták, kérdék: „Elkivánkozik valahová felséged?“ „Vagy igen,“ mondá, „föl kivánkozom, elébe fölséges uramnak, megyek, emelkedem . . .“

AZ UJKOR KEZDETE

IRTA
KENEDI GÉZA

Számra sokkal nagyobb, kincsre sokkal gazdagabb nemzetek is elmerültek már észrevétlen a világtörténet tengerében, mint amilyen volt az elgyöngitett magyar nemzet a XVIII. század derekán.

Maga Lengyelország is akkor kezdett haldokolni. Első felosztása mint valamely lélekharang kongott a mi nemzetünk feje fölött is. Úgy látszott, a magyar is erre a sorsra jut, mert hiszen mi is idegen nyelven kezdtünk beszélni és idegen erkölcsök szerint élni, mint a lengyelek. A magyar paraszt pedig éppen úgy el volt szakadva a maga vérbeli urától, mint a lengyel paraszt a magáétól. Volt arra gond, hogy ez az elszakadás minél nagyobbá legyen.

A kettő közül a magyar nemzet volt a kisebb és mégis az élte túl jobban a nehéz század sorvasztó nyomását. Nemcsak túlélte, de új virágzásra is ébredt általa. Ismét megjelent a nemzet életében a Gondviselés; ez a csodálatos erő, amelytől mindig akkor feszültek meg a magyar gondolatok és izmok, amikor elmulásunkat biztosra fogták.

A magyar nép mesemondása is tele van ennek az őserőnek a jelképeivel. Szegény, pártfogó nélkül való mesebeli parasztlegényeink kimondhatatlan nyomoruságokat birnak elviselni. Évekig tengődnek az emberevő óriás fogságában, de végül mégis királykisasszonyokat és országokat nyernek a maguk erejéből. Amikor pedig a sárkánynyal küzdenek, a sárkány váltig a földre vágja őket, de attól erősödnek meg csak igazán.

Ez ismétlődött a XVIII. század hét utolsó évtizedében.

Ez a század egyébiránt egész Európában a királyi hatalom végső kifejlésének és a régi feudális, rendi államszerkezet elfajzásának nehéz százada volt. De talán sehol sem volt olyan nyomasztó és nemzetietlen ez az elfajzás, mint Magyarországon. Nálunk még a filozófiai gondolkozás sem enyhitette. Russeau, Diderot, Voltaire és a franczia filozófia nem világithatott be a lelkek sötétségébe; a magyar szellemi élet e század derekán halványan pislákoló és serczegő olajmécses világitásához hasonlitott . . .

A nemzeti uralkodóház megalapitása a század elején megint nem sikerült. II. Rákóczi Ferencz elbukott, elmenekült és számüzetésben halt meg. A szatmári békekötéstől, 1711-től kezdve egy darabig a magyar lélek csöndes siralma tölti el az országot, mialatt a rendek czikornyás latin nyelven irt törvényekben hódolnak. A kesergő kurucz-nótákból ma is kihallatszik és könyre inditja a magyar lelket a nemzet mélységes nyomorérzése. Az Esztergom megvételéről, az Ocskay Lászlóról és a kölesdi harczról irott énekek fölséges magyar hangjai elhalnak lassan az egyetemes búbánatban.

A magyar nép koldusnak érzi magát és mindig koldusabbá lesz. III. Károly és Mária Terézia kora már új kor, ahol azonban a népnek semmi köze többé az országhoz; a köznemességnek is alig. Folyik a birtokosztogatás és az urak észrevétlen lenyügözése. Rákóczi az alatt csöndesen elvész és vele az előbbvaló, tisztább, magyarabb nyelv és érzésvilág. Mikes Kelemen bús levélirása szinte utolsó lehelete ennek a kornak, mignem 1761-ben ő is elnémul és következik az általános hanyatlás.

Aki a XVII. század és a kuruczvilág gazdag irodalmi kincsei után ma Mária Terézia korának kevés, de annál szegényesebb irodalmi műveit olvassa, szinte sirva fakad. Azt a gondolatokban és érzésekben dúsgazdag magyar világot siratja, mely mintha örökre veszve volna. És azt a szép, bámulatosan kifejező, sőt nagyon kifejlődött magyar nyelvet, mely méltó hordozója lehetett volna az államigazgatásnak és az újkori műveltségnek, de amely most romokban hever.

Az a magyar nyelv és gondolkozás, ami Mária Terézia és még inkább II. József alatt járja, mintha nem is volna folytatása a réginek. De még igy is nagy szerencse, hogy néhány derék pap, mint Faludy Ferencz is, vagy Bod Péter, egyáltalán tovább tengeti. Vagy néhány irodalomkedvelő főúr, aki a hétéves háboruból visszatérve, falusi birtokán inkább csak a maga öröme végett versel, mint báró Orczy Lőrincz, avagy gróf Ráday Gedeon. Parányi nemzeties töredéke az udvar lábai előtt heverő főnemességnek.

Ott hever egyébiránt a vagyonos köznemesség nagyobb része is és erősen terjed a latin mellett a német nyelv. A magyar Géniusz most már a falvakban lakik a szegény kurtanemesek és parasztok közt, ahol nem is veszik észre. De egyszerre csak egy nagy esemény hirtelen arra kényszeriti, hogy kilépjen és megrázza magasra fölemelt lobogóját.

Ez az esemény II. József császárnak hires 1784. évi rendelete volt, mely a német nyelvet tette meg államnyelvvé a magyar szent korona egész területén.

Úgy kellene, hogy századokon át minden magyar elme könyv nélkül tudja ismételni azt a borzasztó vádat, amelylyel II. József a magyar nemzetet és nyelvet ebben a kéziratban illeti. Úgy kellene, hogy ez legyen az ösztönző sarkantyúja minden hidegebben dobogó magyar szivnek, valahányszor nyelvünk tisztaságáról és fejlettségéről van szó.

„Ha egy nemzet — igy ir a császár — minden közügyében holt nyelvet használ, amilyen a latin, az felvilágosodásának mindenesetre nagy gyalázatára válik, mert hallgatag azt bizonyitja, hogy annak a nemzetnek vagy nincs tisztességes anyanyelve, vagy csak olyan van, amin irni és olvasni senki sem tud és csupán a latin tanulmányokkal foglalkozó tudósok képesek gondolataikat papiroson kifejezni, sőt hogy az összes nemzet kormányzása és törvénykezése olyan nyelven folyik, amit ő maga nem ért. Ez világos, mivel az európai művelt nemzetek közügyeikből a latin nyelvet kiküszöbölték s még csak Magyar- és Lengyelországban maradt divatban."

Ez volt a német nyelv általános behozatalának legfőbb indoka Magyarországon. De ez volt az az ébresztő trombitaharsogás is, mely végigcsattogott Magyarország hegyei és rónái fölött és fölébresztette a nemzeti lelket hosszas elaléltságából.

Csak azt nem kell hinni, hogy ez a nagy fölébredés önmagától, munka nélkül ment végbe! Azt sem, hogy a politikailag már rendezett, jómódban és hivatalban élő gazdagabb nemesség ébredt föl tőle legelőbb! De még azt sem, hogy a nép nagy tömege értette meg elsőnek, mert hiszen az, — bár megőrizte magyarságát — akkor már el volt szakadva a nemzeti közélettől és a műveltségtől.

A főnemesség és a hivatalosak egy része tiltakozott ugyan a császári rendelet ellen, sőt maga a magyar kanczellár, gróf Esterházy Ferencz is azt bizonyitgatta a császárnak (jóllehet, talán maga sem hitte), hogy Magyarországban mindenki tud magyarul; de mivel az ellenállás erőtlen volt, a császár akarata egészen diadalmaskodott. Az iskolákban megkezdik a német tanitást, a vármegyék németül kezdenek hivataloskodni és lassan mindenki belenyugszik. A nemesség a hivatalokban megmarad és inkább a latin nyelvet sajnálja, mint a magyart kivánja. Különös, hogy Kazinczy Ferencz, nemzeti nyelvünknek később legnagyobb apostola, ebben az időben mint Abauj vármegye aljegyzője, szintén azzal van elfoglalva, hogy hivatalbeli fölebbvalóinak latin fogalmazványait németre forditsa és emiatt igen kedvelik.

Igy a főnemesség és a vármegyék. A magyar nép pedig, a minden nagynak és hatalmasnak ez az ősi televényföldje annyira távol volt mindentől, ami az urakra tartozott, hogy vagy meg nem hallotta, vagy hallván,

sem értette meg II. Józsefnek ezt a rendeletét. A magyar nyelv és a magyar nemzeti élet szinte meghalhatott volna ezen kegyetlen rendelkezés nélkül is, ha nem támadnak Gondviselés-szerü prófétái onnan, ahonnan senki sem várta őket. Van valami igazság abban, hogy a próféták Isten küldöttei.

A mi nemzeti prófétáink ebben a korban a bécsi magyar nemes testőrség tagjai voltak. A három legnagyobb: Bessenyei György, Barcsai Ábrahám és Báróczi Sándor. A gárda többi jeles és hazafias tagjai: Baranyi László, Naláczy József, Czirjék Mihály és Bessenyei Sándor, a György testvérbátyja. Az első három megáldott tehetség, a többiek lelkes támogatók, dolgozó társak és hivek. Magyarázói és terjesztői a fölemelkedő nemzeti hitnek. Ezek a derék férfiak állanak a magyar nemzeti élet újjászületésének bölcsőjénél — Bécsben.

Észszel, okoskodással szinte föl nem érthető az, ami itt megtörtént; inkább csak szivvel érezhető. Ezeket az ifjakat még Mária Terézia rendelkezésére, inkább testalkatuk szépsége, mint tehetségük és műveltségük szerint válogatták a magyar köznemességből. Az udvari életet akarták velük diszesiteni és azt várták tőlük, hogy a francziás és németes világműveltséget megizlelvén, Magyarországon az udvar czélzatait fogják szolgálni a nehezebben megközelithető köznemességnél. De ime, egyszerre és váratlanul ugyanebből a csoportból csap ki a hazafiasság hatalmas lángkévéje.

Úgy kell lennie, hogy a túlzásokban rejtezik az emberi rosszaságok orvossága. És úgy kell lennie, hogy az erő és egészség akkor ébred öntudatra legkönnyebben, amikor legjobban tiporják. Vagy nincs-e már abban is biztató tanulság a magyar nemzetre nézve, hogy Bessenyei társasága előtt is, de azután is a német szellemü hadsereg adta nekünk a magyar élet derekabb előharczosait. A testőrök korában vagy előtte nincs-e ott báró Orczy Lajos generális, gróf Gvadányi József lovas generális, később pedig a két Kisfaludy és maga a nagy Széchenyi István.

Bessenyei György szegény falusi nemes fia volt; pajtásai is többnyire ilyenek. A művelt társaság Bécsben, utazása Olaszországban megnyitotta szemét és fogékonynyá tette lelkét. Mohón szivta föl e pihent lélek az akkor mindenütt egészen francziás műveltséget és első gondolata az volt, hogy szegény elhagyott, elgyöngitett hazájának használjon vele.

A franczia klassziczizmus és a franczia filozóf-szellem általuk szűrődött be először az ország éjszakájába, de már magyar nyelven és magyar gondolatok által közvetitve. Úgy látszik, hogy az elalélt nemzeteket az idegen kultura üditő habjai birják csak ájulásukból felmosni.

II. József amaz állitását, hogy a magyar nyelv, kiműveletlenségénél fogva nem képes a kulturát közvetiteni, a tulajdon maga szegény testőrei

czáfolták agyon. És ez már kézzelfogható valóság volt az egész magyar nemzet szemében. Innen van hatásuk nagysága is.

Látjuk azonban, hogy II. József korában nemcsak a francziás-, hanem maga a szivünk ellen szegzett németes műveltség is éppen ilyen hatással van a nemzetre. Szinte úgy tetszik, mintha az udvarnak és kivált II. Józsefnek meg kellene köszönnünk az erőszakolt németesitést. Ez adta nekünk a nemzeti próféták második csoportját, azokét, akik a Goethe és Schiller által újjáteremtett német műveltség friss himporát szivták föl és dolgozták át magyar mézzé. Ez adta nekünk mindenekelőtt a hatalmas Kazinczy Ferenczet, nyelvünk törhetetlen és tisztalelkü agitátorát. Maga Révai Miklós is ebbe a csoportba sorozható. Később Kármán József és vele egy egész csapat ifju, aki goethei hangulatokkal van eltelve, de azért nem kevésbbé magyar.

De még ez nem minden. A hosszas betegségből fellábadó magyar nemzeti lelket szinte kielégithetlen és mohó éhség gyötri a kultura kincsei iránt. Ilyen éhsége csak egészséges és erős nemzeteknek lehet. Egy harmadik irodalmi és műveltségi csoport is támad, mely a latin klassziczizmus kincseire veti magát és a régi római műveltséggel törekszik gazdagitani a nemzeti nyelvet. Virág Benedek, „a nemzeti lélek tüzes ébresztője“ szinte egyszerre lép szinre Berzsenyi Dániellel, ezzel a csodálatos tehetséggel, aki a magyar gondolatot a latin klasszikus formák közt megrázó, szinte megdöbbentő erővel tudja kifejezni. Fellépésük kissé későbbre esik ugyan, mint a többié, de ennek a kornak a férfiai ők is. A „Romlásnak indult hajdan erős magyar“, mint egy izmos kar által forgatott régi buzogány zúg a nemzet feje fölött és mindenkit megrendit. És érdekes, hogy mindezek a férfiak nem II. Józsefet és az udvart, hanem magát a tunya nemzetet okozzák a hanyatlás miatt. A magyar faj előkelő politikai jelleme nyilatkozik meg ebben is. A költők tudják, hogy ők nem a politikai bosszú, hanem a nemzeti feltámadás prófétái.

Végül feltünik az újjászületés reggelén a prófétáknak még egy negyedik csoportja is. Ezek a népies irók. Dugonics András, Horváth Ádám, gróf Gvadányi József, Fazekas Mihály és mások. Valamennyi tiszta, régies nyelven ir, mely szinte folytatása a XVII. századbeli jobb magyar nyelvnek. A hagyomány tehát lappangva, szó nélkül, de mégis átélte az elfajulás 70 esztendejét.

Nem lehet már elég helyesen megmagyarázni, honnan és miképpen szedelőzködtek igy csoportokba a nemzeti nyelv ezen tüzes művelői, de azt tisztán lehet látni, hogy valamennyi csoport közreműködése szükséges volt. A francziás testőrök az elkényeztetett főuri izlést iparkodtak megnyerni a nemzeti nyelv ügyének; a németes irók a hivatalban levőket és az

44

SZÉKELY BERTALAN

THOKOLY IMRE MENEKULI

elnémetesedő honorácziórokat; a latinosok a vármegyéket és a „diák nyelvhez“ szokott köznemeseket; végül a magyar népies irók a köznépet, melynek a „peleskei nótárius“ és a „Ludas Matyi“ története fölért egy egész új világgal és a kuruczvilág óta először figyelmeztette arra, hogy a magyar nemzet alkotó része ő is.

Az irók tehát egyszerre a nemzet valamennyi osztályához szólnak és az eredmény csodálatos. Már hat évvel II. József elnémetesitő rendeletének megjelenése után Pesten és Budán mindenki magyar ruhában jár. Levetik és gúnyolják a német „plundrát“, szűk nadrágban szoronganak, ragyog a skófium, csillog a forgó meg a csótár és spádé helyett széles magyar szablya csattog a főurak oldalán, akik régi magyar szokás szerint szivesen járnak most lóháton. A szent koronát II. Lipót alatt a rendek visszakövetelik, majd rajongó ünnepiességek közt vissza is hozzák és végre magyar ujságok is támadnak, mivelhogy eddig Magyarország csak német és latin ujságokat ismert.

Az újjászületés ereje legjobban van kifejezve az 1790—91. és az 1792. évi országgyüléseken, amelyek a magyar nemzet számára végre komoly alkotmánybiztositásokról gondoskodnak és lelkesen tárgyalnak, II. József rendelete után hét esztendő mulva, a magyar nyelv általánosan kötelezővé tételéről és a magyar tudós társaság felállitásáról.

Ám ezzel a nemzeti újjászületés gyönyörü kora még nincsen befejezve. Betódulnak a franczia forradalom eszméi, majd meg ismét győz a reakczió. De a nemzet már föl van ébresztve és meg van mentve. Szinte tékozló bőséggel szüli a tehetségekben gazdag és jellemben bámulatos férfiakat a jövendő számára. Az újjászületés hajnalsugara ott ragyog az egész nemzet homlokán.

Berzsenyi Dániel 1807-ben már szinte lelkesedve énekli:

A derék nem fél az idők mohától
A koporsóból kitör és eget kér.

A NEMESI INZURREKCZIÓ

IRTA SZOMAHAZY ISTVÁN

Közel száz esztendeje, hogy a Dunántúl dértől csillogó sikságain kóbor tüzek fénye lobogott fel a hűvös őszi éjszakák sötétjében. A vasmegyei erdők száraz levelei kisértetiesen zizegtek, az országuton nehéz ekhós-szekerek robogtak tova, a tűz mellett pedig igy szólott egy borizü hang:

– Óbester uram, ide hozzánk, ha az italunkat meg nem veti! Gondoljuk, hogy a beste francziák vére kotyog a csikóbőrös kulacsokban . . .

Az óbester közelebb lépett a vigadókhoz, dupla köpönyegét összevonta a mellén s nagyot húzott a feléje nyujtott kulacsból. És megtörölvén a száját, lelkesen igy kiáltott fel:

– Ferencz, a mi jó királyunk, egészségére!

A tábortüzet furcsa legények ülték körül: nagyhasu, szélestarkóju táblabirák, akiknek termetét csak nagy igyekezettel tudta körülfogni a vörös-hajtókás sárga mente; a zöld vagy galambszinü köpönyeg. Még három héttel ezelőtt a vármegye kanczelláriáiban pipázgattak; ki törvényt ült, ki az országutak dolgát intézte, ki a diák-jegyzőkönyv szerkesztésével bibelődött. De az osztrák határról megjött a veszedelem hire: a fránya Buonaparte Tirolban jár a maga franczia chasseurjeivel, a királyi ház menekül a Burgból s ha sietve fegyverre nem kapunk valamennyien, a magyar trónra idegen fejedelem ül . . . A király szétküldte a lovas stafétákat s két hét mulva minden magyar város piaczán kihirdették a felséges úr üzenetét:

– Jó magyarjaim, nagy bajunkban ismét csak tihozzátok fordulunk. Ti voltatok, akik Mária Terézia királyunknak a vereteket és az életeteket fölajánlottátok. Most megint szükség van a ti erős karotokra; vonuljatok mindnyájan a táborba, hogy az ellenséget örökös tartományainkból kiverhessük . . .

Deli legények, megrokkant öreg urak harczias kedvben hallgatták a fejedelem üzenetét. Két hét alatt felfordult az egész ország; békés családapák levetették a polgári ruhát, a rozsdás kardok lekerültek a padlásról,

nehéz, kovás puskákat aggatott le egy-egy ránczos öreg kéz a fegyvertartó posztójáról. Egyszerre katonává lett minden magyar nemes; hogyne, mikor a koronás fejedelem veszélyben forog! A kanczelláriák párnás székei kiürültek, a pipák hidegen pihentek a skartéták között, a megyeház udvarairól minden élő lény elpusztult, kivéve a lánczos kutat huzó rabokat... Mintegy varázsütésre talpra állt a nemesi inzurrekczió, földesurak, püspökök, káptalanok lóra ültettek két-háromszáz legényt, lomha megyei alispánok tetszelegtek az óbesteri méltóságban . . . És üde, rózsásan pirult leányfejek szivdobogva hallgatták hajnalonként a trombita szavát, mely a fölkelők táborba vonulását kisérte... Jó Isten, visszatérnek-e ép testtel, vagy piros vérük öntözi-e a mezei virágokat, melyeket a franczia lovak nehéz patkója letaposott?

A leányajkak imáját ezuttal meghallgatta az ég, mert az inzurgenseknek nem történt semmi bajuk: pár heti táborozás, kalandos élet, vig hadijáték után a nemes urak visszatérhettek családjukhoz, a kovás puskákat fölaggatták a fegyvertartókra, a pipák ismét lekerültek az arkhivum polczairól; Buonapartéval megkötötték a békét s Ferencz király, egész familiástul, visszaköltözhetett a bécsi Burg termeibe. Akkor egy csöppnyi piros inzurgens-vér se öntözte a stájer meg a tiroli pázsitot. De tizenkét év mulva, az 1809-ik esztendő tavaszán, a Gondviselés már nem volt ily kegyelmes hozzánk; Győr alatt sok derék magyar sziv hült ki hazájáért és királyáért . . .

Az 1809-iki inzurrekczió véres hónapjait a magyar história legdicsőbb fejezetei közé czikkelyezte be a történelem múzsája. Az ország, a király egyetlen szavára megmozdult; pennaforgató nyárspolgárok kardot kötöttek az oldalukra, a gazdagok kitárták pénzesszekrényük ajtaját, a szegények utolsó paripájukat vezették ki elszánt szivvel az istállóból. Minden épkézláb férfi odahagyta ősei kuriáját, a poéták verseket irtak a fölkelő nemességhez, régi hadiműveletek dicső emléke támadt föl egyszerre a mult idők ködéből . . . Ki törődött volna azzal, hogy egy-egy svadrony úgy tarkállik, mint a virágos rét: százféle egyenruha, százféle fegyver, kinek csillogó sisak, kinek kócsagtollas kucsma, kinek egyszerü farkasbőrsüveg a feje búbján. Mindenki olyan ruhát öltött, amilyen a levendulás szekrényben akadt, de a szivek egy érzéstől dobogtak: életünket a királyért és a hazáért! Oh gyászos végzet, oh könyörtelen sors, mely ama szomoru napokban fölibénk borult: a dunántúli síkokon franczia lovasok patkója gázolt az inzurgensek vérző fején és sok szerelmes hitves, sok síró anya várta hiába kedvesét a csatatér éjjeléből . . .

A magyar nemzet hűségének alig van szebb példája a történelemben, mint a nemesi inzurrekczió. Valahányszor a koronás fejedelem trónja veszélyben forgott, egy szívvel-lélekkel zúgott végig a kiáltás az országon:

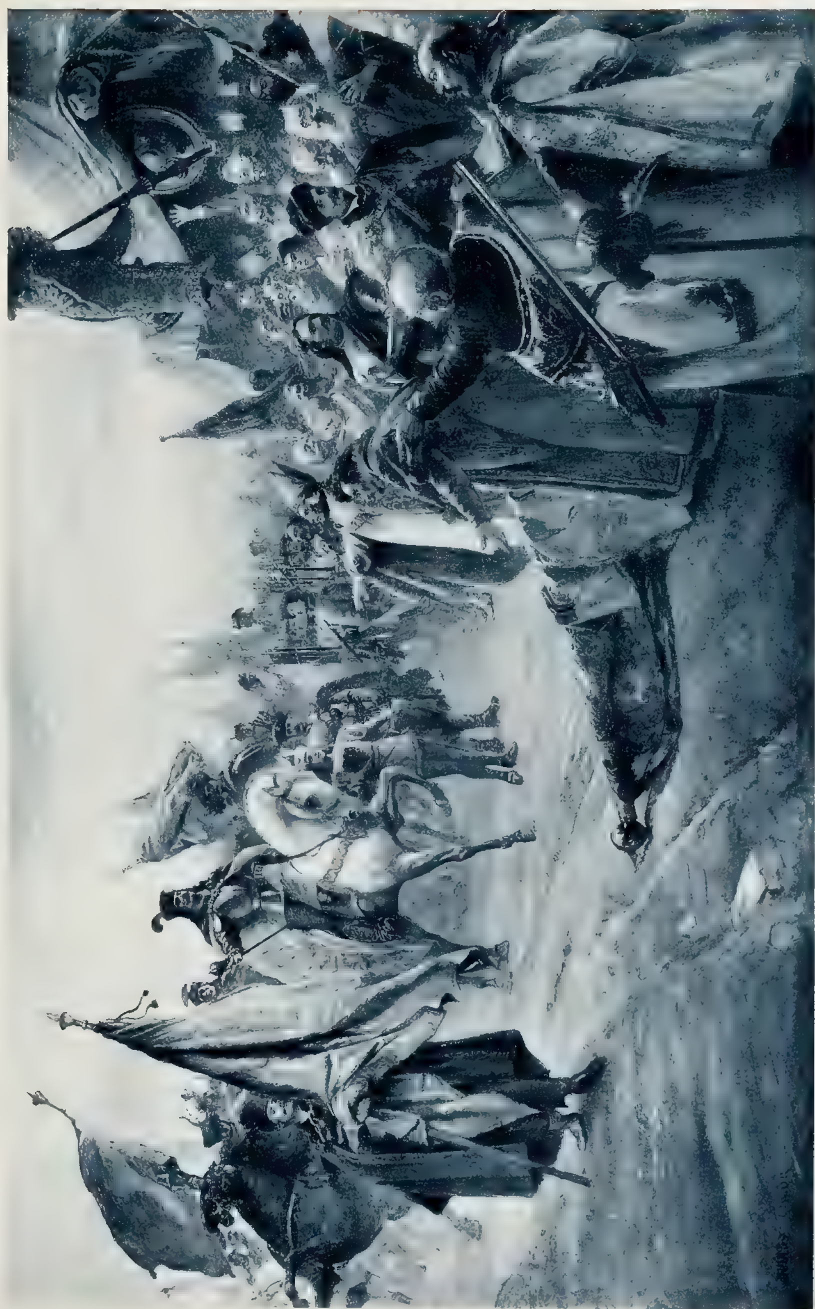
fegyverre! És nemcsak az erőtől duzzadó fiatalság hagyta oda a családi tűzhely kényelmét, hanem az öregek, a betegek, az otthonban meggyökeresedett nyárspolgárok is fölkapaszkodtak a ficzánkoló paripa hátára, hogy a puskák dörgése, a szablyák villogása közben kalandos ifjuságukat még egyszer visszaálmodják. Mindegyik nemesi fölkelés a magyar nemzet trónhoz való igaz hűségének bizonyitéka, de egyik se inkább az, mint az 1809-iki, melynek alkonyán a merész franczia kalandor a furfang és csalafintaság mézes madzagával akarta elszéditeni a meggyöngült országot. Mikor a csatatereken ezerszám feküdtek a temetetlen holtak, a királyi ház bujdosásra kényszerült s a dunántúli falvak nádfedeles viskóiban franczia katonák portyáztak, a diadalmas Napoleon kiáltványt intézett a magyar nemzethez s ebben a Habsburg-ház detronizálását s egy vérbeli magyar király megválasztását ajánlotta a lojális magyaroknak. Soha ily ravasz kisértés nem veszélyeztette még a királyi trón biztosságát. Ha az ország enged a kisértésnek, mily másképp alakult volna az egész századvégi történelem! De a magyar nemesség félredobta a győztes hadvezér proklamáczióját s kardjára ütve, habozás nélkül, igy felelt:

— Utolsó csöpp vérünk is a hazáé és — a királyé!

45

DUDITS ANDOR

AZ ONODI ORSZÁGGYŰLÉS

A KÖLTŐK HATÁSA NEMZETÜNKRE

IRTA
RÁKOSI JENŐ

Ha az lenne itt a feladatom, hogy históriát irjak és nyomról-nyomra bizonyitsam okoskodásomat tényekkel: nem vállalkozhattam volna e sorok megirására. De vázolni egy képet, amely több-kevesebb teljességgel bele rajzolódott minden művelt hazafi lelkébe erről a tárgyról: azt szivesen megkisértem.

A magyar költők hatásáról a nemzetre komolyan csak a gárdistákon innen lehet beszélni. Az előtt való lantosaink a magok hatását csak a táborokra gyakorolták akár a törökvilágban, akár a kuruczdalok idejében. A magyar Géniusz egyik legnagyobb alkotása: A szigeti veszedelem nem gyakorolta hatását senkire.

Ez az éposz, melyet magyar alkotás azóta sem közelitett meg; amely, mint epikai konczepczió, méltó testvére a világirodalom tulajdonává lett nagy, e nembeli műveknek, meghatóbb, megrázóbb, egyetemesebb, mint egyik mintaképe, a latin Aeneas s amelyet a magyar irodalomban csak Vörösmarty Két Szomszédvára közelit meg: ez a mű elhangzott a maga sivár és érzéketlen korában, hallatlan maradva lett halhatatlanná.

Gyöngyösi édeses alexandrinusai és romantikus elbeszélései sokkal közelebb álltak ama kor sikér lelkületéhez és több figyelőre találtak. De a nemzeten hatásuk észrevehető nem volt.

Világos, az egyes, a leghatalmasabb is aléltan hanyatlik el, ha készületlen az ő hallgatósága az ő dalára. A Gondviselés keze munkája az, hosszasabb előkészitése a taljnak, ha mélyebb hatást látunk valahol.

A költő, néha egész költő nemzedék, csak a húr, amelyet a Gondviselés felhúz a már lassan, gondosan elkészitett hegedűre, melynek alkotmánya úgy van összeróva, hogy a húr hangjára rezgésbe jőjjön és a hangokat, erejükben megsokszorozva, messze hallhatóan tovább adja.

Mikor a kedves királyné, Mária Terézia immár lábainál látta a magyar arisztokrácziát, mely hazáját felcserélte az udvarral, nyelvét elhagyta egy idegen, műveltebb nyelvért: akkor észrevette ez a szép, jó és okos koronás asszony, hogy a magyar arisztokráczia még nem Magyarország. Ott van

még töretlenül a magyar középnemesség. Amig ez be nem hódol, addig bizonytalan a hóditás. Kitalálta ennek a megjuhászitására a nemesi testőrséget. Szine-java, a szebbje, daliásabbja felkerült Bécsbe a csábitó testőregyenruhába és iszonyú gyors tempóban kezdődött el a középső nemesség elnémetesedése. Németül tudni annyi lett, mint műveltnek neveztetni. És valóban, annyi is volt. Mert Bécs irodalmi és művészi világa elsugárzott ezen a réven hozzánk, a német czivilizáczió szele megcsapta műveltségre hivatott osztályainkat. Polgárságunk amúgy is német volt. Magyar szellemi élet nem volt. Főváros, magyar, melynek társadalmi igényei, élete, szükségei, hagyományai, izlése lettek volna, — nem volt. A nemzeti műveltség termelésére pedig csak ez alkalmas, ellenben nem alkalmasak az elszórt kuriák, az elszigetelt nemesi udvarok, melyek érintkezni is csak akkor tudtak egymással, ha az időjárás megcsinálta a használható utakat, vagy ha oly módosak voltak, hogy négy, hat, vagy nyolcz ló állott a hintó rendelkezésére és szükség esetén annyi-amennyi vontató ökör, amely elvitte a hintót és a társzekeret ott is, ahol nem volt meg az útja.

Hirt, ujságot, divatot, dalt, minden szellemi táplálékot Bécsből vártak és kaptak. A magyar nyelv a konyhára és az istállóba szorult. A Bécsből táplálkozók erkölcsi bűnüket azzal takarták, hogy a magyar nyelv nem alkalmas felsőbb czélok szolgálatára; azok, akik a parlagi életmódba elmerülve a mult hagyományait mindazonáltal őrizték, azzal leplezték lelki nyomoruságukat, hogy a magyar nem való kóklerságra, az németnek, taliánnak való. És ez az a kor, amelyből ránk maradt a hires mondás: Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita. Mert valóságban igy is volt. A bécsi kormány, amely lassanként elszedte az országtól állami attributumait, meghagyta neki a szabadon beszélő, de semmi erővel és központi hatósággal nem rendelkező országgyülést és föltétlen tiszteletben tartotta a nemesi kiváltságokat, melyek az osztálynak a legféktelenebb egyéni szabadságot biztositották.

Bor, buza volt elég. Mi kell még több, ha hozzá az ember a megyei kongregáczión és az országgyülésen ki is káromkodhatja magát!

De ekkor közbelép a Gondviselés.

A Bécsbe került gárdisták közt akadt egy pár, aki első mámorából kijózanodva meglátja azt a rettentő különbséget, ami a bécsi fény és a hazai sötétség között van s szövetséget alkot hazájának felemelésére.

Mivel?

A világosság eszközeivel: a szóval, a tollal. A magyar nyelv kipallérozásával, a magyar lélek ébresztgetésével, a magyar nemzet költögetésével.

Nem az irói tehetség, nem a költői hivatás itt a vis motrix, hanem az elbúsult hazafi lélek.

Nem is mondhatni azt, hogy ezek a rajongó daliák befolyást gyakoroltak volna a nemzetre. Ezek inkább egymásra gyakoroltak hatást és kevés hasonlelkü kortársukra, akiket elért rajongó szózatuk. És még sokáig tartott úgy, hogy a hazafias poéták egymásnak irták műveiket, egymást lelkesitették, egymással leveleztek. A közönség, vagy mondjuk: a nemzet lelkéhez és tömegeihez hozzá nem fértek, hiába ostromolták kéréssel, panaszszal, segélykiáltásokkal és gúnynyal.

Hiszen a kóbor lángész, aki bebarangolta múzsájával az ország szép részét: Csokonai Vitéz Mihály, szivesen látott és szivesen hallgatott vendége névnapnak, paszitának, disznótornak, — nem mondott ki soha egy szót, melyre a nemzet figyelt volna. Egyes lángjai az összeomlott vulkánnak — disjecta membrae poetae — a debreczeni, csurgói vagy komáromi diákok révén kikerült a közönségbe, hogy mint a lidérczfénye imbolyogva fussa be pályáját hol itt, hol ott lobogván meg mulatozó emberek kedvében.

És avagy Berzsenyi Dániel remekeit nem kiadatlan hagyta volna-e ama kor, ha nem akadnak lelkes kispapok, a pesti központi szemináriumban, akik magok közt összeszedik a kiadásra szükséges összeget?

Három érdekszféra mozgott itt akkor körben, mint egy gépezet három kereke: a bécsieskedők egy; azok, akik Bécsre rossz szemmel néztek, de a mult hagyományain és a lőcsei kalendáriomon túl nem mentek lelki szükségeik dolgában: ez kettő s e két nagy kerék közt őrlődött a harmadik kis kör: az iró hazafiak, apostolok, próféták, fantaszták kis csoportja. És a három élt egymástól függetlenül, egymásra nézve látszólag megközelithetetlenül, egymás nyelvén is alig értően.

De a hit mindig győz a hitetlenségen, a fanatizmus rálép a közömbösség nyakára és a lelkesedés felperzseli az érdekek táborát, hiába vannak a hitetlenek, közömbösök és érdekvadászok sokan, és hiába kicsiny a hivők, a rajongók és lelkesek száma.

A nemzet regenerácziója abból a forrásból fakadt, amelyből a szép királyné a haldokló Magyarországnak a felejtés utolsó poharát nyujtani kivánta.

A bécsi politika ezt a poharat a Lethe vizében meritette meg, de a pohár tartalma a Gondviselés kezében életitallá változott.

A gárdisták mozgalma megtermékenyitette a hivatottakat is és rövid időn, amikor már nemcsak a hazafiság, hanem az Istentől adott ihlet pengette a húrokat: mind tágabb körök kezdenek figyelni az isteni dallamokra. És nem telt bele húsz-harmincz év, már az egész nemzet lelkén átviharzott a dal:

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?

Leirhatatlan az a küzdelem, amelyet névtelenek, ismeretlenek, nemes nagy szivek folytattak a XVIII-ik század végén és a XIX-iknek elején egy magyar irodalom megteremtéseért. Iszonyu vajudása ez egy nemzet megtermékenyült népének. Megható e régi kiadványok tömege naiv elüljáró beszédeivel, ihletett hazafiságával, önfeláldozó buzgalmával, öntudatos szerénységével. Mint névtelen hősök feküsznek eltemetve és elfelejtve a mi irodalmunk talajában. Egy fellegvárat ostromoltak: a nemzet részvételét, érdeklődését, életét és betemették testükkel az árkokat. Mi, késő utódok, gondolunk-e rá, hogy virágos sétálóhelyünk: a mai irodalom földjében a hősök, irodalmi önfeláldozó hősök légiója pihen és porlik!

Való, hogy Gyöngyösit olvasták, való, hogy Kártigám kisasszonynak és testvéreinek volt valamely közönsége. Csokonainak lett országos hive, mert személyesen hordozta meg nevét az országban s csapongó jókedve, ötletes természete és kiváló tehetsége nagy benyomást tett mindenekre, akikkel érintkezésbe jutott. De az elismerés ama mértéke, amely valakinek munkálkodásáért pozicziót biztosit, egyiknek sem jutott és senkinek eladdig. Egymásközt a tollforgatók megbecsülhették egymást, a hazai közönség szemében az sem állás, sem foglalkozás, sem dísz nem volt, még kevésbbé kenyéradó pálya. Még megesett, hogy a városa vagy vármegyéje valahogy portálta az illetőt, de azontul csak komolyabb foglalkozás és hivatás nélküli embernek nézte a világ.

Az első, aki mint költő — használjunk egy egészen modern szót — szenzácziót keltett és lelkesedés tárgya lett országszerte: Kisfaludy Sándor volt. Az ő Himfyje és az ő regéi határkövet állit. Egy kis patak váratlan kicsap a medréből és árvizet csinál. A kor lelkéből szólt és megértetett. Az ő hatásában dobbant meg először a jövendő Magyarország szive, az egész országé. Egy közös öröme és gyönyörüsége volt az országnak. Az óriás, amely szétvetett tagokkal hevert, hogy a tagok az összefüggést nem érezték, föleszmélt és a tagok egyszerre érezték ugyanazt, érezték összetartozandóságukat. Megsejtették az ideált. A költő egyszerre a mienk lett, mindnyájunké, Magyarországé. A német műveltségüek ámultak, a szittyáknak büszkén dagadt a mellük. Széchenyi István leendő Magyarországának tábora megnőtt és megmozdult. A vér hevesebben keringett a nemzet ereiben és pezsgést vitt mindenfelé.

Az irodalom lélekzeni kezdett és keresett magának központot. Néhány iró-ember megtette Pestet az ország fővárosává, mert itt táboroztak, itt ültek össze egy korcsmában, innen leveleztek másokkal, itt keltek versenyre a német szinészettel és a másik Kisfaludy itt birkózott meg vele diadalmasan és innen szerkesztették az Auróra-almanakot. Állandóan nem sokan figyelték meg őket, de az ország minden részében voltak hiveik

s mikor a Zalán futásának megharsantak csodás kürtjei, az új honfoglalás, jobban mondva nemzetalkotás második nagy csatája eldőlt Magyarország javára. E hangokra visszhangképpen egy ország ujjongott s megalakult a közösség, mely nélkül lehetnek irók, de irodalom nincsen: a nemzet és költői közt. A politikai törekvéseknek lélekzetet, tartalmat és szárnyakat költők és irók adtak. Ezek hevitették fel a közönség lelkének hőfokát odáig, amely hőfok nélkül előre fejlődés, nemesebb alakulások proczeszszusa végbe nem mehet.

Immár lehetséges volt a múltnak a közömbösség gyilkos álomporától elhullott nagyságokat sirjukból kiásni és velök (a holt halhatatlanokkal) hatást gyakorolni a fejlődő élőkre.

Kikelt a sirjából Zrinyi, kikelt Katona József és elfoglalta illetékes helyét az elmékben, a szivekben, az irodalom pantheonában.

Széchenyitől átvette a szót Kossuth Lajos, Vörösmartytól és társaitól Petőfi Sándor, Vörösmarty magával ragadta a politikusokat, a politikusok magokkal ragadták Petőfit. Petőfi tragikus bukásba dőlt a politikusokkal; Széchenyi és Vörösmarty tragikuma meg volt pecsételve, amikor az ország elhagyta hatalmukat és más vezetőket ismert. A katasztrófa az őrület sötétségét boritotta megrepedt szivökre.

De a nemzet Géniusza, amely fölötte lebeg minden örömnek és gyásznak és a Gondviselés szárnyainak védelme alatt áll, a romokból ime felvezet egy szegény lantost, akinek szemérmes egyszerüségében, művészi józanságában a magyar megismeri a maga tipusát; aki méla melodiáival vigaszt és reményt csepegtet a megtört nemzet szivébe, a forma tökéletességével, a tartalom tisztaságával lép elejbe, nem bódit, nem ráz meg, nem fanatizál, hanem édes, nemes, tiszta művészi élvezettel edz és erősit, bátorit és felemel és bevezeti a nemzet bölcsének idejét: Arany János, aranyszáju János Deák Ferencz eljövetelének a dalnoka.

Alig van az európai nemzetek közül egynek is fiatalabb irodalma, mint nekünk magyaroknak és nincsen nemzet, amelynek életére nagyobb, fontosabb, döntőbb hatással lettek volna költői, mint a mi nemzetünk. Soha költőben nemzete állapota, helyzete, szelleme és vágya ki nem fejeződött tisztábban, mint a mieinkben, akárhogy észre sem vették, mint Zrinyi Miklóst, akárhogy vállukra vették az emberek mint sorban Vörösmartyt, Petőfit és Arany Jánost.

De mind e hatás, a költők e vázolt hatása, jól megnézve nem annyira a nemzetre, mint inkább a közéletre gyakorolt hatás. Azt a bensőleg nevelő, kialakitó, lélekformáló, jellemképző hatást, mely a költőknek nagyobb és állandóbb hivatása, ezek a költők nem az élet tolongásában, hanem kizárólag az iskolában gyakorolhatják a nemzetre: az irodalom

mint a nemzeti nevelés eszköze. A férfiut meghatja, megrészegiti, tettre ragadhatja a költő, a férfiut és a férfiak sokaságát, egy-egy nemzedéket is. Szellemét, lelkét, érzületét áthatni, jellemmé, nemzetivé nevelni csak a gyermeknek képes.

Az irodalom levegőjében megedzett nemzedék munkája állandóan s önként viseli a nemzeti bélyeget. Nem szükséges, hogy a levegő szélvészszé, viharrá változzék, hogy időszakonkint a maga irányzatába korbácsoljon nemzedékeket, melyek nem az ő anyai keblén nőttek cselekvésre hivatott férfiakká.

SZABADSÁGHARCZUNK TYRTEUSA

IRTA MAKAI EMIL

A forradalom ágyát nálunk is az irodalom vetette meg. Azért is volt oly fönséges, oly tiszta, oly becsületes. Francziaországban a tudomány dobta elsőnek a keztyüt a fennálló rend elé; a mi encziklopédistáink a költők voltak. A klasszikus formák bilincseitől akart szabadulni mindenekelőtt nemzeti költészetünk, amely a „régi dicsőség" után sírt. És csak miután szétvetette az idegen forma pántjait, adta meg a gondolatnak szabadságát.

Neve pedig ennek az irodalomnak: Petőfi.

Petőfi! . . . Hadd olvasom rád, amit te egy helyütt Shakespeare-ről mondasz, az egyetlen lángelméről, akit veled összemérhetek. Változzék e név hegygyé s magasabb lesz a Himalayánál, változzék e név tengerré s mélyebb és szélesebb lesz az atlanti oczeánnál, változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a napnál. Talán a természet kamatra adott valami nagy szellemet még a hajdankorban s a kamatot esztendőnkint a tőkéhez csatolta s miután ez évezredek multával már megszámithatatlan összeggé gyarapodott, terhe alatt leszakadt az ég s e roppant szellemkincs Magyarországnak Kis-Kőrös nevü városába esett le, egy mészáros silány viskójába, éppen mikor e jámbor atyafinak Sándor nevü fia született, ki első lélekzetével beszítta, mi az égből ráomlott . . .

A biblikus kor prófétái óta költőre nem illett úgy a „vates" szó, mint a mi Petőfinkre. Róla irván, banálissá válik a szárnyaló szó és fenségesnek hangzik a közhely. Szégyenkezve magasztaljuk, mint a gyermek, ha apjáról esik szó és a piaczon kérkedünk vele, mint a szülő, mikor fiának dicséretét zengi. Ötven év mult el azóta, hogy égbe ragadtatott: mégse higgadt le itéletünk róla. Olvasva verseit, mámorral telik meg a levegő, mint a tubarózsa illatától és hétköznapi érzelmeink imádsággá tisztulnak tőle. Vajjon lesz-e ez másképp valaha? Jöhet-e kor, annyira anyagiakon csüngő, amelynek Petőfi csak költője lesz és nem apostola, amely dalaiban csak költeményt lát és nem zsoltárt? Ha jöhet: ne jöjjön inkább. Mert nem lesz magyar és nem lesz többé szabad!

A forradalmi költészet szele zsenge szellőként ott fujdogál már Vörösmarty verseiben is. Nem a lirájában, hanem az eposzaiban. Az a harsona, amely az ő ajkán szólalt meg: a feltámadás kürtje már, de még csak a holtakat támasztja fel a multak kriptáiból. Oh azok mindig is tetszhalottak valának. Porrá váltan is serkentői voltak históriánk nagy alakjai csüggedt nemzetünknek. Az igazi halottak itt jártak a földön. Az élőket felrázni ónos álmukból: ez a feladat már Petőfi lantjára várt. A sok fojtott szenvedély, ébredő önérzet, mely apró tűzfolyócskákban ott kigyózott már lába alatt az ingadozó, háborgó földben: belőle mint vulkánból ömlött ki. Viharfelhőkké verődtek össze költészetében a lemondás szelid bárányfelhői, a remény sugaraiból villámot kovácsolt és a kétségbeesés sóhajaiból mennydörgés lett. Ki csalogányként csattogott szerelemről, ki a furulyaszó lágyságával dalolta himnuszát a szülői szeretetnek: a legszilajabb harczi indulókkal lett egy véres forradalom lelke, vezére, éltetője és halottja. Vörösmarty csak egy Szózattal ajándékozta meg nemzetét, Petőfinek minden verse az. A haza olyan, mint az egészség; mig minden rendben, észrevétlen szunnyad ő is tudatunkban. De bontsa meg valami az organizmust, egyszerre felsajog — a hiánya. Mi pedig, magyar nép, más nemzetek fiainál sűrűbben emlegetjük a hazát, mert szerető melege sűrűbben is hiányzik. Ezért örök és ezért elpusztithatatlan hatásu Petőfi költészete. Mint gyermekek fakardot kötöttünk oldalunkra, verseitől részegen, megemberedvén, irigyeljük az öregeket, akik tettre válthatták gondolatait. Petőfi után ki mondja még a betükre, hogy holtak? Izzó élet, perzselő láz hömpölyög bennük, hogy — ki tudja mikor, ha kell — ujra katonák legyenek a gondolat hadseregében. És a te katonáid lesznek ők, világszabadság!

*

Petőfi pedig: mi vagyunk. Shakespeare nem angol, vagy ha az, csak angol. De Petőfi magyar és csak magyar. Mint ahogy mértföldnyi szénrétegekből olvasztó tűzben egy csöppnyi gyémánt válna ki: úgy lett az eredménye ő a magyar faj minden ragyogó tulajdonságának. És az ő gyémántlelkén át pazar pompában szűrődik vissza ránk a dicsőséges ezerév. A magyar paraszt szivéből éppen annyi van benne, mint hadverő vitézeink vakmerőségéből. Még a költészete is olyan, mint országunk. Délibábos rónák verőfénye változik dalaiban marczona hegyek rideg fönségével. Személyes, kiszámithatatlan, de angyali jóságu. Fejét hatalmasak kedvéért meg nem görbiti, de egy szál ibolyáért szivesen hajol a porba.

Ami az igazhitü muzulmánnak a Korán, az nekünk: Petőfi. Benne van minden, amiért élni szép és meghalni dicső — azért pedig, ami

46

THAN MÓR

MÁRIA TERÉZIA KORA

Urbariali
Regulato
1767
instituta

nincs benne, nem kár. Szerelmes lányok, hány féltve őrzött édes titkotokat halászta ő ki a lelketekből! Csüggeteg ifjak, a szó, amit úgy kerestetek szenvedő szerelmetekre: belőle kipattant egyszerüen, nemesen, megvesztegető természetességgel, ahogy bennetek is kóválygott. De ti soha ki nem találtátok volna — mig ő helyettetek is megérezte! Mint az olvasztott arany az izzó kohóból, hömpölyög tova fölséges költészete. A nap mosolyogva szépitgeti magát tükrében és termékenynyé válik a partvidék, amerre hullámai kicsapnak.

*

És meghalt, mint Mózes, akit az Úr maga temetett el, hogy senki élő a sírját meg ne találja. Meteorként hullott szét a tünemény, hogy a millió és millió porszem ezt az egész földet betakarja. Hogy levegőként szivjuk magunkba, mint a napsugárban tánczoló mikrokozmust. Velünk él és velünk hal meg ma is. Ami jóság és nagyszerüség, nemesség és nagyratörés lesz a magyar nemzetben ezentúl: az mind ő lesz. És amikor minden oltárunk ledől, veszve mindaddig nem leszünk, amig egyé áll. Egyé, az egyetlené, a tiéd: szent Petőfink!

*

Érzem, hogy föllengzőbb, rapszodikusabb a hangja e kis czikknek annál is, amit a témám természete megenged. De aki Petőfiről irván, le tudja szegezni a tolla szárnyát, aki festeni tudja őt tudásával és nem érzésével, józan itéletével és nem tuláradó temperamentumával: az dobja rám az első követ.

MINDENT A HAZÁÉRT

IRTA GRACZA GYÖRGY

Az 1848–49-iki szabadságharcz a mi legragyogóbb nemzeti dicsőségünk marad mindörökre. Két nagyhatalom egyesült hadainak óriási túlereje, igaz, végre is letiport bennünket, de e héroszi küzdelem folyamán lángoló hazaszeretetének, páratlanul álló hősiességének oly megragadóan fényes tanujelét adta a magyar nemzet, hogy az egész művelt világ az elismerés csodálatával fordult feléje.

Az 1848–49-iki szabadságharcz nagy jelentőségü volt a mi nemzeti életünkben. Serkentőnk, oktatónk, szabadelvü intézményeink megalkotója, alkotmányos életünk újjáteremtője. Olyan, mint egy kiapadhatlan lángforrás, amelynek tüze, fénye ma is melegit s bizonyára melegiteni fog még hosszu időkön át.

Hiszen ime még most is, egy félszázad mulva, ebben az önző, sivár s rideg korban, még most is a lelkesedés pirja gyúl ki arczunkon, ha a szabadságharcz történetének krónikáit végiglapozzuk. Mily bámulatos hazaszeretet, mennyi megható áldozatkészség, minő legendaszerü vitézség!

A magyar nemzet nem kereste a viszályt. A legcsekélyebb forradalmi szándék nélkül a kor szabadelvü követelményeinek megfelelően akarta berendezni államéletét. Ennyit akart. Ámde a bécsi kamarilla irtózott a szabadság fényétől. Fondorkodni kezdett tehát s lépésről-lépésre a legszörnyübb háboruba sodort. Felbujtogatta nemzetiségeinket, majd a horvátokat uszitá ellenünk, azután az örökös tartományok haderejével tört reánk; végül pedig, mikor látta, hogy a magyart nem oly könnyü leigázni, orosz segélyhez folyamodott.

Az első független felelős miniszterium jóformán még el sem foglalta a helyét, máris megindult nemzetiségeink fölbujtása. Eleintén csak úgy titokban, kéz alatt, de csakhamar egész nyiltan szórták közzéjük a lázitás gyujtogató csóváit. S a tűz lobot vetett. Nemzetiségeink, akiket a hiszékeny magyar csak az imént emelt az alkotmány bástyáiba, forrongani kezdtek. Május elején az Alvidék már lángokban állott; a szerb nép táborokba kezdett gyülekezni s Perlasz, Földvár, Szent-Tamás földsánczainak rejte-

kéből a szerviánok fenyegető handzsárja villogott felénk. Túl a Dráván szintén baj volt. Jellaschich, a pártütő horvát bán fölmondta kormányunknak az engedelmességet s vakmerő kihivással a betörés előkészitéséhez fogott. A látóhatár, mely néhány hét előtt még oly derűs vala, lassanként elsötétedett s mindenfelől villámterhes fekete felhők kezdtek összetornyosulni.

A kormány, megzsibbasztott erejéhez mérve, minden lehetőt elkövetett, hogy a forrongás elnyomassék. Ámde a csillapitó szónál alig állott egyéb rendelkezésére. Épp ezen időtájt igen kevés katonaság volt az országban, az is többnyire idegen. A tisztikar, felsőbb utasitásra, nemhogy segitőkezet nyujtott volna, sőt ellenkezőleg még szította a lázadás tüzét.

Ezekben a nehéz, komor napokban érkezett Pestre az erdélyi rendek tizennégytagu küldöttsége, hogy a kormánynál az unió keresztülvitelét megsürgesse. A küldöttséget, amelynek Wesselényi Miklós báró volt a vezetője, zajos tüntetéssel fogadta a közönség. A „Radical-kör" a küldöttek tiszteletére nagyszabásu lakomát rendezett. A második fogásnál egyszerre csak fölemelkedik az asztalfőn ülő Wesselényi s poharat emelve, szólni kezd:

- Polgártársaim! Fegyverre minden, aki azt csak valamennyire birja!...

A zsibongás hirtelen elnémul, a teremben mély csönd támad. De ez csak egy másodperczig tart. A csatakiáltás sziven ragadja a hallgatókat; a másik pillanatban már fölugrálnak székeikről, odatolongnak Wesselényi köré s kipirult arczczal, fénylő tekintettel visszhangozzák:

— Fegyverre! Fegyverre!

A vak Wesselényi, fájdalom, már nem láthatja a hév tüzétől kigyult arczokat, de hallja a megujuló lelkes kiáltást. S az ősz vezér mozdulatlan sápadt arczát az öröm derüje ragyogja be; szinte úgy tetszik, mintha elhomályosult szemeiben egy fényes sugár villanna meg. Amint a csönd helyreáll, ajkán ismét megered a szó s az egész termet betöltő érczes hangján megrázó szinekkel ecseteli a veszélyt, amely nemzeti létünket fenyegeti.

Fegyverre polgártársak! — igy végzi. Elszánt ember sokat tehet. Engem a balsors megfosztott attól, hogy zászlót ragadva fölkeressem a helyet, hol legtöbb a veszély és legméltóbb a küzdés. De igy is nemzetünknek néhány ellenségét fojtandja meg ez az izmos két kar, mielőtt honomnak még szabad földén elvérzendek. Élet, avagy enyészet vár-e nemzetünkre? — Isten kezében van. De a mi kezünkben van becsületünk és a nemzet becsülete. Azért éljünk, vagy haljunk, de magyarok és szabadok maradjunk véglehelletünkig! . . .

Wesselényi lángragyujtó pohárköszöntője általános, mély benyomást keltett. Szózata, mintha Lehel fújta volna meg csatára hivó kürtjét, végig-

zúgott az egész országon, s fölkelté az ősi harczikedvet. Belátta mindenki, hogy egyértelmü volna az öngyilkossággal, tovább is tétlenül nézni, miként készitik a nemzet számára a máglyát. De belátta maga a kormány is, hogy gyorsan és erélylyel kell cselekednie, hacsak a fondorlatok prédájául nem akarja dobni az országot. S a közvélemény megujuló sürgetésére május 14-ikén elhatározta, hogy sietősen tizezer főnyi „rendes nemzetőrség"-et állit fel. E határozatához képest május 16-ikán Batthyány Lajos gróf, mint ideiglenes hadügyminiszter aláirásával, lelkeshangu szózat jelent meg, amelyben „fölhivatik minden honfi, hogy a királyi trón, haza és alkotmány védelmére seregeljen a zászlók alá".

S néhány nap mulva, május 20-ikán mindenfelé megkezdődött a toborzás. Vidám muzsikaszó verte fel a közönséget. Délczeg huszárok, nyalka nemzetőrök járták a verbungost s magasztaló szóval dicsérték a katonaélet szépségeit.

De a csalogatásra nem volt szükség. A fiatalság maga kereste fel a toborzó helyeket s önként, csupán szive sugallatát követve, lelkes örömmel ajánlotta fel karját a haza védelmére.

Nemes vetélkedés támadt az egyszerü pórfiu és az úriosztály iskolázott gyermeke közt, hogy melyikök öltheti magára hamarább a kávészinü piros zsinóros honvéd atillát. És akik közt még egy pár hónap előtt lebonthatatlannak látszó válaszfal emelkedett: azokat most édes testvérekké avatta a haza szent szerelme.

A főiskolák kapuit legtöbbhelyt be kellett csukni: a diákság a honvédzászlók alá vonult. A toborzás hivó muzsikája még a zárdák rejtekébe is elhatott. Biharban egy kapuczinus szerzetes csapott fel honvédnek; a jászói premontrei-rend növendékei közül pedig egyszerre hatan cserélték fel a szép fehér reverendát a még szebb barna honvéd atillával.

A főváros harcz-vágyó ifjuságából az 1-ső és a 2-ik zászlóalj került ki; Kassán a későbbi nagyhirü veres sipkásokat: a 9-ik honvéd-zászlóaljat toborzották össze, Szeged pedig Damjanich kedves fiainak, a vitéz 3-ik zászlóaljnak szolgált avatóhelyéül. A volt katonatisztek közül szintén sokan ajánlották föl szolgálataikat.

Az ekként összetoborzott honvédség fölszereléséhez azonban sok pénz kellett. Az állampénztár pedig üres volt, kölcsönt ebben a zavaros időben senki sem akart adni. Már csaknem attól lehetett tartani, hogy a pénzügyi zavarok következtében pusztul el az ország. Kossuth lánglelke azonban megtalálta a szabadulás ösvényét. Elhatározta, hogy függetleniti pénzügyeinket Ausztriától s megalkotja az önálló magyar nemzeti bankot. De ehhez legalább öt-hat millió forint értékü érczalap kivántatik. Hol vegyen a kormány ennyi aranyat, ezüstöt? És ujólag a magyar nemzet

kipróbált áldozatkészségéhez és hazaszeretetéhez fordult. Ami ezután következett: egyik legszebb és legmegkapóbb része szabadságharczunknak. Ha nem volna históriai valóság, azt kellene hinnünk, hogy ezeregyéjbeli tündérmese. A kormány segélykiáltása riadó visszhangot vert országszerte s megdobbantá minden magyar háznál a sziveket. És legott megkezdődött az áldozatkészség fenséges búcsujárása. A gazdag kincsét, aranyát ajánlotta fel a hazának, a szegény pedig termékei legjavával zarándokolt az áldozati oltárhoz.

A buzditó példával a főváros járt legelől. A felhivás megjelenése után mindjárt másnap a nemzeti muzeum előtti térségen népgyülés tartatott, amelyen óriási tömeg jelent meg. Eljött a városi tanács élén maga a polgármester, Rottenbiller is.

A népgyülést rövid, ékes beszéddel Vasvári Pál nyitotta meg, a szenvedő haza nevében adakozásra szólitván fel a közönséget. Erre előlépett Rottenbiller. Kivette mellényzsebéből drága aranyóráját, lehúzta ujjáról vastag pecsétgyürüjét s e szavakkal dobta az elnöki asztalra helyezett kosárba:

— Mikor a haza szükségben van, fiainak nem szabad ékszerektől csillogni. Gyürüm, órám legyen a hazáé. Polgártársak, kövessétek példámat!

Azután jött a város főjegyzője, a díszruhás Kacskovics. Leoldá türkiszekkel behintett aranyövét s szintén a kosárba helyezte:

— A hazának!

Az elragadtatás moraja zugott végig a térségen. A tömeg egyszerre megmozdult. Mindenki az oszlopcsarnok felé igyekezett, hogy mielőbb meghozza áldozatát. És tolult, egyre tolult a közönség hosszu, tömött sorokban. Ez lánczát, amaz óráját, a harmadik gyürüit ajánlotta fel. A nők ékszereiket tették le, fülbevalóikat kapcsolták ki. Egy gyermekleány kivonta szűzies kebléből anyjától maradt drága ereklyéjét: az arany amulettet és piruló arczczal, remegő kézzel nyujtotta át Rottenbillernek. Egy czéhbeli öreg iparos ott a helyszinén levagdalta zekéje összes ezüstgombjait s ezeket adta oda. Egy jurátus aranyveretü ősi diszkardját hagyta ott.

A bűvös kosár rövid negyedóra alatt teli volt. Hoztak egy másik kosarat, majd egy harmadikat, negyediket; ezek is csakhamar megteltek mindenféle arany és ezüst drágasággal. Az emberek, mintha templomból jöttek volna ki, oly fölmagasztosult kebellel távozának a honszerelem e megszentelt áldozat-oltárától.

S erre az egész vonalon megindult az adakozás. A pesti nemzeti kaszinó húszezer forintot irt alá s ezenfelül nagyértékü ezüst asztalkészletét ajándékozta a haza fölsegélyezésére. Batthyány Lajos, Széchenyi István, Rhédey Ádám grófok egy-egy mázsa ezüstöt adtak, gróf Zichy

Manó öt mázsányi, remekmivü antik ezüst tárgyat, a gróf Károlyi-család három mázsa aranyat és ezüstöt, Nádasdy Ferencz kalocsai érsek tizezer forint értékü ezüstnemüt, stb.

Magánkörben, társaságokban, egyletekben kézről-kézre keringtek a gyüjtőivek. Aki aranynyal-ezüsttel nem rendelkezett: kisebb-nagyobb pénzösszeget irt alá. A „Radical-kör" ivén mindjárt legelől találjuk Jókai Mórt, aki három éven át havonkinti 5 forint fizetésére kötelezte magát. Petőfi Sándor könyveit árusitotta el s az értök kapott 31 forintot adta oda.

A hitfelekezetek sem maradtak el. Igy, a pesti izraelita hitközség ötvenezer forintot irt alá, a pesti apáczazárda pedig templomának egyetlen drágaköves aranykelyhét ajándékozta oda.

A tisztviselői kar szintúgy kivette a maga részét az áldozatkészségből. A miniszterelnökség személyzete fizetésének három százalékát ajánlotta fel, a nemzetőrség központi irodája egyhavi dijáról mondott le, a kereskedelmi miniszterium tisztviselői 1000 forintot raktak össze.

Voltak olyanok is, még pedig szinte igen sokan, akik a honvédség fölszereléséhez járultak adományaikkal. A példa-adás Károlyi István gróftól eredt, aki előbb száz lovat ajándékozott a tüzérségnek, későbben pedig a saját költségén egy egész huszárezredet alakitott és szerelt fel. Csakhamar akadtak lelkes követői.

Aul József pesti polgár a maga költségén egy honvédet állitott; ő adta a foglalópénzt, ő ruházta fel tetőtől-talpig, sőt még a honvéd zsoldjának a fizetésére is kötelezte magát. Gyenes János szabómester ötven pár egyenruha ingyenes elkészitésére vállalkozott, Torma István pesti szabó munkásai egy hétig dolgoztak dijtalanul a fölszereléseken. Egy Tóth István nevezetü czipészsegéd, akinek alig volt betevő falatja, ötven pár bakkancsot varrt meg egész ingyen. Mikor elkészült a fárasztó munkával, honvédnek csapott fel s a derék fiu ott vérzett el valahol a szerb csatatéren.

De a földmives osztály szivét is megdobbantá a haza esdő kiáltása, ki buzával, ki rozszsal vagy más egyéb könnyen értékesithető terménynyel sietett segélyére. Czegléd népe 400 mérő gabonát, 300 akó bort s 70 mázsa gyapjut gyüjtött össze; Dömsöd 100 pozsonyi mérő rozsot adott, ezenkivül a dézsmaváltságra krajczáronkint összeszedett 1030 pengő forintot; Félegyháza 200 mérő buzát s 40 szép lovat. Egy szoboszlói szegény özvegyasszony egyetlen tehénkéjét hajtotta a gyüjtő-bizottság elé.

Ez csak egy pár kiszakitott részlet az adakozások hosszu lajstromából. Hisz alig volt magyar ember, aki valamelyes alakban, anyagi tehetségéhez mérten, de szivének legnemesebb érzelmei szerint le ne rótta volna honfiui kötelességét.

S a veszélylyel együtt nőve-nőtt a nemzet regeszerü áldozatkészsége is. A lelkesedés áradata, mint egy villanydelejes folyam, újra meg újra végig hömpölygött az országon.

Mikor Kossuth a kétszázezer ujoncz megajánlását kérte, Nyári Pál után nemcsak a nemzetgyűlés, hanem az egész magyarság kitörő lelkesedéssel hangoztatta: „Megadjuk, megadjuk!"

És amikor Kossuth toborzó körútját tette, a haszaszeretet oly megható nyilvánulásaival találkozott mindenfelé, hogy nem egyszer, mint maga irja, köny csillant meg szemében. Az a tanulatlan, egyszerü földmives, akinek keze még sajgott a jobbágyság szolgalánczának szoritásától, mint a gyermek, ha szüléje hivja, repeső örömmel sietett a haza védelmére. Előbb vagyonát adta oda neki, azután életét áldozta fel érte.

Amikor meg a honvédelmi bizottmány felállitotta az ágyuöntő műhelyt s nem volt elegendő érczanyagja, a nép templomharangjait hordta össze. Több mint ezer templomunk vált meg imára hivó díszétől. Marosszék egyetlen járása, a simándi, tizenhét harangot adott át Gábor Áronnak, a vitéz székely ágyuöntőnek.

Amikor pedig a reakczió egész haderejével öt oldalról támadt reánk: az egész ország óriási táborrá változott. Valami csodálatos láz, hasonló a vértanuk szent rajongásához, szállta meg a magyar nemzet kicsinyjét s nagyját: küzdeni, vérezni és meghalni a hazáért. Az anya fiát, a hitves férjét, a menyasszony vőlegényét küldte a Szűzmáriás honvédzászlók alá. Aggok és gyermekek küzdöttek egy sorban.

A honvédzászlóaljak száma úgyszólván hétről-hétre szaporodott. Igazán, mintha a föld talajából nőtt volna a honvéd.

A haza segélykiáltását meghallották messzi idegenben levő katonáink is. A kormány hasztalan sürgette, hogy a magyar huszárság Galicziából, Csehországból és Morvából rendeltessék haza. A bécsi hadügyminiszterium nemhogy meghajolt volna e törvényes kivánalom előtt, de az egyes huszárezredeket még beljebb helyezte az ország határszélétől.

Csakhogy a kamarilla nem számitott a hazaszeretettel, ezzel a csodás érzelemmel, amely megdobbantja a szivet a katonamundér alatt is. Azok a napbarnitott huszárfiuk, akiknek bölcsője a délibábos Alföldön ringott, egyszerre csak hirét veszik az otthoni eseményeknek. Magyar lap téved valamikép a kezükbe, amelyből megtudják, minő szörnyü veszedelem fenyegeti hazájukat. Majd elolvassák a „Talpra magyar"-t, ezt a vérpezsditő riadót, amely úgy hat reájok, mintha édes anyjuk hazahivó csengését hallanák. Arczuk elkomorodik, kezük ökölre szorul s elhatározzák, hogy hazamennek, bármi történjék is. S csakugyan, a galicziai Mariampolból, Lenkey János kapitány és Fiáth Pompejus főhadnagy vezetése alatt

május 20-dikán egy század Würtemberg-huszár szökik meg. Ezer veszély közt, járatlan utakon, a Kárpátok sötét völgyein keresztül négy napig száguldanak, mig végre megcsókolhatják a haza földjét.

A Würtemberg-huszárok vakmerősége nagy riadalmat okozott Bécsben. Mindenféle szigoru intézkedéseket tettek, hogy az eset ne ismétlődjék. Ámde hasztalan. Őszkor megmozdult a Prága mellett táborozó Nádor-huszárezred is, amelynek október 4-ikén egyik legderekabb százada kap lóra s lobogó harczikedvvel szélviharként rohan haza. Sréter Lajos százados és Dessewffy Dénes hadnagy volt a vezetőjük.

Az óvó-intézkedéseket erre megkétszerezték. Ez sem használt. Október 21-ikén Virágh Gedeon és Hollán Hugó főhadnagyok vezetése alatt, Auschauból ismét 211 Nádor-huszár indult útnak. A két huszárszázad mérhetlen veszélyekkel küzdve tört magának utat hazafelé. Keresztül úsztattak az örvényes Moldván, Königseggnél gyalogság állta útjokat, Lusnicz mellett körülkeritették őket. Nyolcz napi bolyongás, harcz, szenvedés után végre mégis beteljesedett szivük legédesebb vágya: október 29-ikén Szakolczánál átlépték a magyar határt.

Az ismétlődő szökések hirére a bécsi hadügyminiszterium tombolt dühében. Egyenes rendeletére az ezred maradványát statárium alá helyezték. A régi törzstisztek helyére ujakat tettek, a fegyelem a legnagyobb fokig szigorittatott. Minden tiz legényre egy külön vasasnémet ügyelt fel, magyarul nem volt szabad beszélni.

De lehet-e megtiltani, hogy a madár ne repkedjék fészke után? Lehet-e megakadályozni, hogy a sziv ne dobogjon a hazáért? És ha sárkányok őrzik vala őket, és ha ezer halál vár reájuk: mégsem maradtak volna veszteg. Soknak sikerült, többnek nem. Udvardy tizedes 114 embert vezetett haza. Negyvenkét huszár pedig polgári ruhában, leberetvált arczczal, gyalog, álutakon közelité meg a határt. Morvából, Szontágh és Zsurmay vezetése alatt, csaknem az egész Vilmos-huszárezred hazatért.

Sokkal nehezebb volt a magyar gyalogezredek helyzete. De ezek sem maradtak illetetlenül. Apró csoportokban: tizével-húszával szökdöstek haza. Vesszőfutás, börtön, tizedelés mind nem használt. Még Radeczky olaszországi főhadiszállásáról: Majlandból is útra kelt Sándor Ferencz vezetése alatt egy tizenhat főnyi csapat. Étlen-szomjan, bujdokolva, mint üldözött vadak, csaknem kétszáz mértföldet gyalogoltak a derék vitézek, mig a határt megközelithették.

Ilyen bátor, elszánt magyar fiukból kerültek ki azok a hősök, akiknek emléke, mint bűbájos legenda: most is ott él népünk regélő ajakán.

De nemzetünk magasztos önfeláldozásáról irván, a magyar hölgyekről sem szabad megfeledkezni. Dicső szerep jutott nekik is szabadsághar-

47

HOLLÓ BARNABÁS

AZ AKADÉMIA MEGALAPITÁSA

czunkban. Mennyi sajgó seb hegedt be puha kezük gyengéd érintésére, mily sok könyet száritott fel vigasztaló, édes szavuk!

Maga Kossuthné állt az élükre. „Mi nem küzdhetünk — úgymond egyik felhivásában — a vitéz férfiak sorában, de beköthetjük a szenvedő honvédek véres sebeit, megszelidithetjük a szenvedő honfiak fájdalmait."

Kossuth hitvesének ez a rövid felhivása nem maradt hatás nélkül. Százszorosan visszadobogta a magyar nők érző szive. Gróf Batthyány Lajosné, gróf Károlyi Györgyné, Damjanich Jánosné, Meszlényiné, Földváry Sándorné, báró Révayné két bájos leányával: Gizellával és Rózsikával; továbbá gróf Teleki Blanka, gróf Forrayné szül. Brunszwik Julia, gróf Nádasdy Lipótné, Pázmándy Dénesné, Pukyné, Nánássyné, Lázár Eszter stb. — mind kivették méltó részüket a szent és magasztos munkából.

Gróf Károlyi Györgyné, ez a dúsgazdag és előkelő főúri hölgy, mikor az első magyar huszár az osztrákok kitakarodása után Pestre érkezett: odament az egyszerü vitézhez és megcsókolta a kezét.

— Köszönöm, hogy a hazáért olyan dicsően harczoltál, — szólt elragadtatással.

Országszerte minden nagyobb városban betegápoló nőegyesületek alakultak. Csaknem valamennyi úri-ház az irgalmasság egy-egy kápolnája lőn. A szalon-asztal hullámos, puha tépéssel telt meg, a nők picziny ujja sebkötők készitésén buzgott. Csak egyedül a szatmármegyei hölgyek negyven mázsa tépést adtak át a kórházaknak s ezenfelül hétezer darab fehérnemüt varrtak meg. Hát a többiek!

Számosan mint betegápolók a csatamezőket keresték fel s ott bolyongtak a harcz förgetegében, segedelmet nyujtva a sebesülteknek és a haldoklóknak. Horváth Anna, Horváth József tábori törzsorvos fiatal neje, a titeli ostromharczokban bámulatos önfeláldozásával annyira kitünteté magát, hogy Perczel Mór tábornok külön napi parancsban emlékezik meg érdemeiről.

Úgy hangzik, mintha regénytöredék volna, pedig históriai valóság, hogy nem egy menyasszony maga küldte jegyesét a csatamezőre. Statisztikai adatok igazolják, hogy ebben az emlékezetes két esztendőben az esküvők száma negyedére csökkent. Lugoson, Lévai Mariska, egy ragyogó szépségü menyecske, elvált a dúsgazdag férjétől, csak azért, mert a gyáva lélek nem akart honvéd lenni.

A hevület annyira elragadta őket, hogy sokan még fegyverrel is szolgálták a hazát. Kolozsvár hölgyei egy egész zászlóaljat akartak összetoborzani csupa nőhonvédből. S mikor ajánlatukat nem fogadták el: több honleány férfiruhát öltött s nemének eltitkolásával csapott fel a honvédek közzé. A sok közül csak Szentpály Jankát, Jagelló Apollóniát s Lebstück

Máriát emlitjük. Lebstück Mária „Károly“ név alatt előbb mint vadász, majd mint huszárhadnagy végigküzdötte az egész szabadságharczot.

A világosi fegyverletétel után pedig ismét a nők valának azok, akik a vigasztalás írját csepegtették fájó szivsebünkre. Szeretetreméltó találékonysággal ezer meg ezer bujdosó hazafi életét mentették meg. Teleki Blanka, Podhorszky Mária a honvédek gyámolitásáért hurczoltattak börtönbe. Maderspachnét nyilvánosan megvesszőztette a véreskezü Haynau, mert üldözött honvédeknek menedékhelyet adott. Bochusné Szögyén Antónia nevét imába foglalták az aradi vár foglyai.

Oh, az 1848—49-iki magyar hölgyek méltán sorozhatók a Perényinék, Rozgonyi Czeczillek, a Széchy Máriák mellé. Önfeláldozó hálás leányai voltak ők a hazának.

A nemzet e rendkivüli lelkesedésének és önfeláldozásának tüze azonban nem csökkent az ellenség előtt sem. Sőt csak itten lobogott fel igazán, szemkápráztató, csodás fényével glóriát vonva küzdő vitézeink homloka köré.

Szuronyt szegezz! Előre! — Ez volt a vezényszó, amely tűzbe vitte a honvédet s amelynek elhangzásakor a poklokon is keresztültört volna. Jellaschich martalóczait, mint a szemetet, úgy seperte ki az országból egy rövid hónap alatt a magyar vitézség. A Hurbanistákkal játszva bánt el felvidéki honvédseregünk egy kicsiny dandára. Az oláh fölkelést negyvenhárom diadalmas ütközetben vertük le. A szászok „hurrah jagerei“ még megállani sem mertek a székely honvédek előtt. A római sánczok elestével a szerbek makacs ellenállása is megtört.

Aztán a támadó osztrákra került a sor, aki szintén megérezte, még pedig nem egyszer, fegyvereink súlyát. Pedig azok az öntelt, kevély, császári generálisok eleintén mennyire lenézték a mi fakó, gyakorlatlan, hiányos felszerelésü honvédeinket! De csakhamar kénytelenek voltak beismerni, hogy úgy tábornokaink, mint csapataink messzi túlszárnyalják az osztrák ármádiát.

A fel-dunai honvédsereg útja a bányavárosokon keresztül, átkelése a húsz foknyi dermesztő hidegben a Sturecz égbenyuló gerinczén, ezután csatlakozása a tiszai sereghez, — oly hadvezéri mestermű, amelyet a hadiiskolákban okulásul ma is emlegetnek.

Bem tábornok viadala Gálfalvától Piskiig igazi hősköltemény. Ha szabadságharczunkból egyéb emlékünk nem maradt volna, mint ez a titáni küzdelem, a szörnyü harczoknak ez a lánczolata, ha egyebünk nem maradt volna: akkor is csodálattal kellene meghajolni az 1848—49-iki honvédek előtt.

Hát a tavaszi hadjárat, ez a mámoritó négy hónap, amikor térdig gázolt a honvéd a babérban! Ahány összecsapás, annyi győzelem, ahány csatamező, annyi diadal.

Az első mindjárt 1849. év február elején: Branyiszkó, ez a fenyőboritott hegycsúcs, amelynek tetejéről vakmerő szuronyrohammal űzte el a császáriakat Guyon.

— Utánam kedves testvéreim, velünk az Isten! — kiáltotta a küzdelem hevében Erdőssy Imre, a Guyon tábori papja s a magasra emelt feszülettel az ellenség legsűrűbb tömege közé rohant. A turóczmegyei honvéd-zászlóalj mint a pusztitó förgeteg utána s miénk lett a győzelem.

Azután jött sorba egymásután: Piski, Szolnok, Nagy-Szeben, Hatvan, Szent-Tamás, Tápió-Bicske, Isaszegh, Vácz, a római sánczok, Komárom, Nagy-Salló, Budavár. Mindmegannyi diadalmas hely, örök hirdetője a honvéd dicsőségnek.

Az egykoru hadi jelentések igazolják, hogy valamennyi csapatunk mindenkor a legnagyobb vitézséggel állta meg helyét. De az a regeszerü hősiesség, amit főkép a 3-ik és a 9-ik honvédzászlóalj kifejtett, páratlanul áll az ujabb kor haditörténetében. S ezt megerősiti több idegen szemtanu is. Egy fogoly osztrák tiszt a 3-ik honvédzászlóalj szolnoki rohamáról ezeket mondotta:

— Olyan rohamot látni, mint Szolnoknál a 3-ik honvédzászlóaljé: irtózatos. Azok a szikrázó szemek, azok a megölő arczok s a szuronyok ellenállhatatlan döfései, leirhatatlanok. Mi tagadás, a magyar honvédeknek nincs párja a világon!

Egy megsebesült lengyel őrnagy pedig igy nyilatkozott róluk:

— Én sok és nagyszabásu ütközetben vettem részt. Ott voltam a lipcsei csatában, résztvettem az oroszországi táborozásban, küzdöttem Osztrolenkánál, de olyat mint a szolnoki roham, nem láttam sehol. Ismertem Napoleon veteránjait, a franczia gárdát, a lengyel dzsidásokat, de a 3-ik és a 9-ik zászlóalj honvédjei túltettek rajtuk. Az valami emberfölötti, valami csodálatos neme a szent dühnek, amelylyel ezek a halál szörnyü pusztitásai közt előre rohantak.

Sőt maga az orosz hadvezérlet is, nem egyszer érezte, többször elismerte honvédcsapataink ritka vitézségét. Vácznál Görgei, akinek alig volt huszonnégyezer elcsigázott embere, ötvenkétezer oroszszal ütközött meg; Nagy Sándor Debreczen mellett hétezer főnyi kimerült hadtestével kilenczvenezer orosz ellen szállott síkra.

Ilyen vala a zöm, a harczoló nemzet, a honvédsereg hősiessége. Hát az egyeseké? Kit emlitsünk meg? Bem apót, ezt a csodálatos öreget, akinek a legkedvesebb muzsikája az ágyuszó volt? Vagy Damjanichot, a hősök hősét, akinek nyomában a győzelem vérrózsái fakadtak? Perczel Mórt-e, aki összetiporta a szerb felkelést, vagy a komáromi vár védőjét: Klapka Györgyöt? Talán az oroszlánszivü Guyont, vagy tán a daliás Kiss

Ernőt, a hidegvérü Leiningent, a vakmerő Pöltenberget, a rettenthetlen Nagy Sándort? Kit emlitsünk?...

S a vezérekhez mindenkép méltó volt a tisztikar is: bátor, képzett, kötelességtudó. Mennyi hős került ki ezek sorából is! Ott van mindjárt a sok közül Földváry Károly, a 3-ik zászlóalj parancsnoka, ez a hadverő félisten, aki zászlót ragadva mindig elsőnek rohant az ellenségre.

Ott van Kiss Sándor ezredes, a temesi szoros védője, a magyar Leonidas, aki mikor már több sebtől vérzett, székre kötteté fel magát és úgy vezényelt tovább.

Sebők Alajos, a vitéz huszárkapitány, aki Tápió-Bicskénél, ott a harczmezőn, a csapatok szemeláttára páros viadalban győzte le a császári lovasság büszkeségét, a Herkules erejü Riedesel őrnagyot.

Beniczky Lajos őrnagy, aki négyszáz főnyi csapatával háromezer osztrákot vert ki Losonczról.

S azután a többiek: Asztalos Sándor, az aradi utczai harcz hőse; Bátori Schulcz Bódog, aki a „bátori" nevet oroszlánbátorságáért kapta; Kosztolányi Mór, a legvakmerőbb huszártiszt; Inczédy Samu, a 11-ik honvédzászlóalj parancsnoka, kinek nevéhez nyolcz győzelem emléke füződik; Gábor Áron, a székely hős, aki a saját öntésü ágyuinak dörgésénél esik el; Bethlen Gergely gróf, a Bem kedveltje, akinek szörnyü csapásai alatt Nagy-Szebennél tizenkét orosz hullott a porba; Inkey Kázmér, aki az első lobogót tűzte fel Budavár ormára; Zeyk, aki a segesvári csatasíkon inkább önkezével vetett véget ifju életének, mintsem megadja magát. De ki tudná őket mind felsorolni! Hisz lapokat kellene teleirnunk, ha csak egy részét emlitenők.

Hát a „névtelen félistenek!" Azok az igénytelen honvédfiuk, akik észrevétetlenül küzdöttek, vérzettek; akiket elsöpört a harcz szörnyü förgetege s akik most ott aluszszák síri álmaikat a különböző csatatereken. Hát ezek nem érdemlik-e meg kegyeletünket és elismerésünk néhány babérlevelét?

S a gyászos emlékü világosi nap után, amidőn reánk borult az önkény rémes éjszakája, midőn előlépett a porkoláb és a bakó, még akkor is nagy volt a magyar. Vértanuinknak utolsó szivdobbanása is a hazáé volt.

– Rajta vadászok! Éljen a haza! — Ezek voltak Batthyány Lajos gróf utolsó szavai.

– Szegény, szegény hazám! — sóhajtott Kiss Ernő, mikor az aradi vár sánczárkában mellének szögezték a gyilkos fegyvert.

– Szép deputáczió megyen az Istenhez a magyarok ügyében reprezentálni, — szólt Pöltenberg, a kivégzés előtt, végigtekintve társain.

Jeszenák János báró, Nyitramegye főispánja, mikor a vesztőhelyre kisérték, e szavakkal fordult a lelkészhez:

Mondja meg azoknak, akiket illet, hogy azt, amit tettem, halálom óráján sem bántam meg. Mondja el, hogy egyet sem tagadtam meg azon elvek közül, melyekért nemzetem annyi áldozattal és vérontással küzdött.

Csányi László, ez a fenkölt lelkü, puritán jellemü hazafi, megcsókolta a hóhérkötelet.

– Hazámért ezt is szivesen, — suttogták ajkai s megdicsőült.

Az agg Perényi Zsigmond báró, a felsőház elnöke büszkén s nyugodtan ment a vesztőhelyre s amidőn a hóhér nyakába vetette a hurkot, bízó hittel rebegte:

– Hazám, föltámadsz még!

Kazinczy Lajos honvédtábornok ezzel az imaszerü fohászszal halt meg:

Isten, ne hagyd el szerencsétlen hazámat!

— Éljen s örökké fog élni a haza! — kiáltotta messzi csengő hangon Gasparits Kilit, a lánglelkü szerzetes s átszellemült arczczal, mintha az Úr asztalához menne, lépett a bitó alá.

S martirjaink végső óhaja beteljesül. A haza, amelynek oly fiai vannak, mint 1848–49-iki szabadsághőseink, élni, örökké élni fog.

KOSSUTH HATÁSA NEMZETÜNKRE

IRTA BARTHA MIKLÓS

Félszázadnyi idő mult el, hogy végig nyargalt hazánkon a viharterhes zápor. Nem felhő tornyosult s nem is viz patakzott a téreken. Emberöltőknek meggyült haragja dördült meg akkor s bátor nemzedéknek kicsordult vérétől lett iszapos az anyaföld.

Ennek a fenséges korszaknak, melyben a halál egyensúlyt vesztett, mert pusztulás helyett megdicsőülés vált belőle, a vezére Kossuth Lajos volt. A merre járt, legendák keltek nyomában s beszédjének hangjára hősköltemények csinált az ifju honvédsereg.

Hol a magyarázata e mondaszerü hatásnak?

Megoldatlan kérdés, mely csak arra való, hogy rejtélyt halmozzon a rejtelmekre. Ki magyarázza meg, hogy miért fakad az alvó rügyekből lombsátor? A nedvkeringés duzzasztó ereje; a harmatcsepp, melylyel teleszivta magát a kis rügy; a napsugár, mely olvaszt, bont, melegit, a fuvallat, mely szárit és elválasztja az egymásra tapadt pikkelylemezt. Okos beszéd mindez nagyon. Tedd hozzá még a hőnek erőműtani szerepét a mozgás által; a gyökérszál végéről kiválott savparányt; a tápszerré feloldott ásványrészeket és mindazt, amit górcsöved felfedez és lombikod megmutat: nos, megkaptad-e, amit ideges mohósággal kerestél? Megtaláltad-e, nem a fejlődés folyamát, hanem a fejlődés okát, az élet nagy rejtelmét?

Mi megy végbe a századok méhében, mikor a hajdankornak képei nemzedékről nemzedékre, valóságukat megtartva, szint és alakot váltanak az idők áramlásai szerint? E képeknek szépsége, dicsősége, tanusága miként változik át a közszellemben hagyománynyá, reménynyé, meggyőződéssé és törekvéssé? Miként gyül meg a szenvedés, mintha egyik korszak elraktározná a másik számára?

Azonban látjuk, hogy a közszükség joggá, az esemény tapasztalattá, az állandó hit cselekvéssé domborodik a történelem folyamatában. Látjuk, hogy a sóhajtás nem mulik el, miként az árnyék; a vágy kebelről-kebelre száll, a remény megedződik a csalódások kohójában és a szeretetnek, az összetartozandóságnak, a bátorságnak és büszkeségnek inponderabiliái,

a maguk vonzó és taszitó működésében villamdelejes áramfeszültségeket hoznak létre s ezzel érlelik, dagasztják, keletik és erkölcsi termékenységre ingerlik a haza földjét.

Mindez nem titka a hatásnak, hanem csak annak tünete.

Mit művel a szőlőmunkás, midőn a földet megforgatja? Felszinre hozza a nyers talajt s ezzel termőképessé teszi az összes rétegeket. Kossuth Lajos is ezt művelte a szónak történelmi értelmében. Felforgatta a múltat és megalkotta a jövendőnek rendjét. Meddőségre kárhoztatott réteget hozott felszinre, hogy ez is termőképessé legyen a szabadságnak napsugarai által. Temetett és teremtett. Megásta a kiváltságok sírját és életre szólitotta a jogegyenlőséget.

Működése a haza földjén tizennyolcz évig tartott. Kezdette mint országgyülési tudósitó szerénységgel, szegénységgel, ismeretlenül. Végezte mint nemzetének kormányzója szerénységgel, szegénységgel, halhatatlanul. Ebből a tizennyolcz évből egyet magánzárkában töltött elhagyatottan, egyedül, könyvek nélkül; négyet súlyos börtönben, mindig tanulva, mindig elmélkedve, soha meg nem törve. Három évig hirlapiró volt, egy évig miniszter, egy félévig diktátor. Azután meghalt hontalanságban és negyvennégy évig tartott számkivetésnek tenger-kínjait elvitte a sírba.

Ebből áll életrajza. Szenvedett és dolgozott. Ennek a végtelen szenvedésekből és határtalan munkásságból álló életnek a tevékenysége három nagy fejezetre oszlik. 1832-től 47-ig tart az agitáczió; 47-től 48 őszéig az alkotás; innen 67-ig a küzdelem az elkobzott alkotmányért. Ezentúl is élt, szenvedett, dolgozott még egy negyedszázadot; de a tevékenység fonalát már ekkor nem tartotta kezében, s nemzetének sorsát mások szőtték ezen idő alatt.

A rügyfakasztó tavasz lehelete a természetet minden évben, a nemzeteket nagy időközökben szokta megérinteni. Ilyen rügyfakasztó lehelet kelt nálunk szárnyakra a század második negyedében. Még rezgett a húr a testőrök lantján, mikor Bercsényi megszólalt s még reszketett a bércz a szivetrázó ódától, hogy romlásnak indult a hajdan erős magyar: mikor édes sejtelmekkel töltötte meg a levegőt Zalán futása a magyar mondavilág nagysága, dicsősége és legyőzhetetlensége felől. Ugyanaz a termő erő, mely nemzeti misszionáriusokká avatta a költőket, egymásután és egymás mellé szólitotta sorompóba Széchenyit, Nagy Pált, Kölcseyt, Deákot, Wesselényit, Beöthy Ödönt.

Mikor aztán Páristól a vármegye házakig hallatszott a juliusi forradalom barikádjainak recsegése: egy ismeretlen ifju ügyvéd ajánlja föl szolgálatát Pozsonyban Kölcseynek és Wesselényinek. Azt igéri, hogy tudósitásokat küld a vármegyékhez az országgyülés tárgyalásairól. Az

ajánlkozó Kossuth Lajos volt. Tervét, igéretét hűvösen fogadják. Burkoltnak vélik a czélt, gyarlónak az eszközt. Azonban nem gátolják a kisérletet.

A Tudósitások megindulnak. Minden tárgy átszürődik a Kossuth Lajos agyán. Minden beszéd nyers anyag az ő kezében, mely ott formálódik, alakot ölt s mint érczbe öntött műalkotás jelenik meg a Tudósitások hasábjain. A vármegyék megújuló reményekkel és nemzeti büszkeséggel olvassák követeik remekléseit. Az országgyülés e Tudósitások által egyszerre beilleszkedik a nemzeti test idegrendszerébe. A diétát és a vármegyéket egymásba olvasztja egy közös vérkeringés, melynek Tudósitás a neve.

Nekünk, kik a sajtószabadság ölén növekedtünk, nem igen van fogalmunk e mozgalom értékéről. De a hatalom jól megértette Kossuthot. Látta, hogy az a fáklya, melyet Kossuth lobogtat, a népszenvedés irtózatos mélységeibe világit be s e közben könnyen porrá égeti a századoknak mindazon hazugságát, fondorlatát és becstelenségét, amelyen az osztrák uralom fölépült. Midőn tehát Kossuth az országgyülés berekesztése után Törvényhatósági tudósitásokat kezdett irni és forgalomba hozni az Országgyülési tudósitások helyett s e vállalattal egygyé kezdte forrasztani a vármegyékre szakadozott nemzeti érdeket: akkor felállitotta a hatalom a tilalomfát.

Kossuth nem engedett. Egy mesteri előterjesztésben, alattvalói illendőséggel, de a szabad polgár férfias önérzetével hivatkozott hazája törvényeire és folytatta művét.

Ekkor a hatalom betiltotta a postai szállitást. A vármegyék lázba jöttek. Dörgött a szó a levelezés szabadságáról s a vármegyék ősi falai a sokat emlegetett Kossuth nevet visszhangozták országszerte. Elhatározták, hogy ezentul is járatni fogják a Tudósitást; azt mint becses levéltári darabot megőrzik és utasitották az alispánokat, hogy a rendelkezésre nem álló postát lovas küldönczökkel pótolják.

A harcz felségsértési pörrel végződött. A hatalom kapott vádlót is, birót is, kik tisztüket a pribék szerepével fölcserélni hajlandók valának s az égbekiáltó igazságtalanság öt évig tartó börtönbüntetésben nyert kifejezést.

Börtöne falai közül Kossuth mint kész államférfiu lépett ki. Meginditja a Pesti Hirlapot, mely a nemzet politikai bibliája lesz. Diadalmasan veszi föl a küzdelmet a nagy és elkényeztetett Széchenyivel. Sorakoztatja a nemzetet a Védegylet lobogója alá. A közgazdasági mozgalom integráns részévé teszi a tengert Fiuméval. Szörnyü csapásokkal döngeti az osztályérdekek bemohosult falait. Földöntúli erővel ostromolja az adminisztrátori rendszert. A nemességet fölbuzditja a közteherviselés elvállalására. Előkésziti a parlamentáris kormányformát.

Hat év múltán, hogy a börtönből kiszabadult, nem kisebb emberek, mint Batthyány Lajos és Teleki László grófok tűznek kortestollat kalapjaikra

48

THAN MÓR

SZÉCHENYI, KOSSUTH, DEÁK

Pestvármegyében a Kossuth követté választása czéljából. A választást erős küzdelem előzi meg. A hatalom, hogy biztos legyen győzelmében, nem a maga emberével próbált szerencsét, hanem a liberális tábortól kölcsönzött jelöltet. A jelölt, bár közhivatalt viselt, azzal a megokolással lépett vissza, hogy ilyen nagy szégyennek nem teheti ki magát. Kossuth egyhangulag választatott meg.

Pozsonyba úgy érkezett, mint a nemzet bevallott vezére. Tudásban, ékesszólásban, munkaképességben senki sem mérkőzhetett vele. Tettereje, akaratszivóssága, csüggedést nem ismerő erélye minden képzeletet felülmult. Első beszédei a királyi előterjesztésekről, a kapcsolt részek viszonyáról, az adminisztrátori rendszer törvénytelenségéről ámulatba ejtették a véneket, tiszteletre gerjesztették a férfiakat, lángba boritották az ifjuságot. Érvei omlottak mint a zuhatag s e zuhatagnak mezőit virágokkal boritotta el nyelvének bája, varázsa, ékessége.

Mit mondjak még? Alkotásait ismeri minden gyermek. Ha valakik vagyunk: ő általa vagyunk. Ha van valamink jogban, szabadságban, dicsőségben: neki köszönjük azt. Ő törte össze a földnek, az embernek, a gondolatnak lánczait. A hatalmat ő fékezte meg a felelősség elvével.

Legyünk igazságosak. A hires feliratot Szentkirályi irta; a közteherviselést Szemere inditványozta, az örökváltságot Lónyay Gábor, az ősiség eltörlését Somsich. Nos, hát ez volna az igazság? Mintha mondanátok: a Szent Péter kupolát nemcsak Michael Angelo épitette, mert ez állványt készitett, amaz rajzolt, ez követ faragott, az vakolt és igy tovább. Ám, ki volt a munka összességének kapcsa, lelke, szelleme vezére? Ki gyujtotta meg az őrtüzeket, ki hozta létre az eszmét, ki sarkalt munkára, ki szervezte a nemzet szétforgácsolt erőit az összpontositott nagy munkára?

A Kossuth korszaka néhány hónap alatt 31 törvényt alkotott. Ez a szám nem csekély, de nem is nagy. Korunk termékenysége a numerusban gyakran fölülmulja ezt. De a kereszténység fölvétele óta volt-e átalakulás, mely megközelithetné a Kossuth korszakát? Úgy néz ki a dolog, mintha tündérmesék óriása kötényébe rakta volna az országot, annak népét, faluját, városát, intézményeit, mindenét, s azt néhány hónap alatt egyik világrészből a másikba, egyik jogrendből a másikba, egyik erkölcsi világból a másikba helyezte volna át. Hol van erre a második példa? Százados bástyák omlottak porba egyetlen hangya megsértése nélkül. Megrögzött szabadalmak semmisültek meg s a nagy temetésen egy könycsepp sem hullott. Mosolyogva dobta le magáról nemességünk a kiváltságok ősi pánczélját s vidám enyelgés közt öltötte magára a közteherviselés zubbonyát. Mert igy kivánta Kossuth. S mikor fegyveres hadak jöttek a régi rend visszaállitására: ugyanaz a nemesség kardot

N

rántott új zubbonyának becsületéért s elpusztult a csatamezőn, az akasztófán, a börtönben és a számüzetésben. Mert igy kivánta Kossuth. Hol van erre a második példa?

Ami ezután következett, azt csak a költészet szárnya birja meg. Az ország táborrá alakult. Lándzsa lett a kaszából, ágyu a harangból, honvéd a főnemesből és a parasztfiuból egyaránt. Vészkiáltással telt meg a levegő; dicsőséggel a történelem. A titánok harcza többé nem rege. Az anya elküldte fiát, a menyasszony vőlegényét, hogy védjék a hazát s haljanak meg érte. A magyar föld izzóvá lett a lelkesedés tüzétől. Ennek a forró lávának nem volt salakja. Tiz hónapig tartott nagy háboruban kevesebbet költött Kossuth Lajos, mint amennyit manapság egy fél év alatt elkölt a kormány.

Aztán jöttek a gyásznak napjai. Sírkövek között némán barangol emlékezetünk. Fojtott keservvel haladunk el mellettük. Ez itt Világos, az ott Arad, ez a Neugebäude, amaz Kufstein, ez Josefstadt, az Kutahia, Widdin, egész Rodostóig, majd Anglia, a meetingek, aztán Amerika a Washington kardjával, később Piemont, még később Al-Baraccone, aztán Turin s végre egy szent koporsó a kerepesi temetőben, melynek lakója utoljára még halott korában is fegyverbe állitotta az osztrák ármádiát.

A NÉVTELEN HŐSÖK

IRTA
RÁKOSI VIKTOR

Ugy érzem magam, mint az Ezeregyéj Aladinja, mikor a varázsló leküldte a földalatti barlangba s felhatalmazta, hogy az ott heverő gyémántokból, drágakövekből hozzon fel annyit, amennyit elbir.

Hova markoljak én, aki ime leszálltam a tündérbarlang kincsei közé, kiválogatni a javát? Mit hozzak fel tinektek magyarok, lelketek ámulására, szivetek gyönyörüségére . . .

Behunyom a szemem, mert káprázik, vakon bele markolok és elétek öntöm.

*

Gyerekkoromban, az én kis szülőfalumban, mely ott rejtőzik a Balaton és a Bakony közt, a szomszédunkban lakott egy Zsupány nevü szegény parasztcsalád. Az öreg Zsupány, a három fiával.

A legidősebbiknek a fél lába fából volt s ez minket gyerekeket borzadálylyal töltött el. A fél lába elvesztését az Isten büntetésének tartottuk s félve kerültük szegény Zsupány Jánost.

Ő csak házi munkával foglalkozott s ezért mindig otthon ült; igy aztán mégse kerülhettük a vele való érintkezést. Ő aztán tréfásan azt bizonyitotta nekünk, hogy sokkal jobb, ha az embernek csak fél lába van, kevesebb baja van a körmeivel. Csak fél csizmára van szüksége, kevesebb háj és subiksz kell neki csizmát kenni. Annyira el tudta nekünk magyarázni, hogy néha szinte csodálkoztunk, hogy miért nem vágatja le a másik fél lábát is.

Egyszer aztán nagy eset történt. Zsupány János kiment fürödni az Ádám-gödörbe, melyet megtöltött az esőlé. Letette a falábát és belement a vizbe. Mi pedig, akik onnan nem messze játszottunk, elloptuk a fél lábát és messziről lestük, hogy mit csinál.

Az lett a vége, hogy négykézláb mászott haza, amin mi szörnyen jól mulattunk. Mikor már közel járt, előrefutottunk és bedobtuk az udvarukba a falábat.

Zsupány bemászott az udvarukba, fogta a falábát, a pitvar sarkába ült és sírt. Jól láttam, hisz a kerités hasadékán keresztül néztem.

Elszégyeltem magamat és valami névtelen szomoruság fogott el. Mikor apám este haza jött, valami rejtélyes erő, belső sugalat arra kényszeritett, hogy odaálljak eléje és mindent elmondjak neki.

Apám komor arczczal végighallgatott. Aztán fogott egy botot és elvert. Végül elvonta tőlem az aznapi vacsorát s éhesen kellett lefeküdnöm.

És én boldogan feküdtem az ágyamban. Szomoruságom teljesen megszünt. Önkénytelenül éreztem, hogy bűnt követtem el és expiáltam. Lelkiismeretem rendben volt. Nyugodtan elaludtam.

Másnap reggel pedig anyámmal átmentem Jánoshoz és bocsánatot kértem tőle. Barátságosan nézett rám s szóla:

— Nem tesz semmit urfi. A gyerekek nem tudják mit cselekesznek. De most megtanulhatta, hogy a szegény nyomorékot nem illik kicsufolni... Majd ha nagy lesz, megtudja, hol vesztettem el az én fél lábamat és akkor majd tisztelettel gondol Zsupány Jánosra...

Sok-sok év mulva megtudtam, megértettem, hogy miért kellett Zsupány Jánosnak falábon járnia s szerettem volna odarohanni hozzá, hogy megcsókoljam a kezét... de Zsupány János akkor már a föld alatt volt s pajkos gyerekek többé nem csufolódtak vele...

Ő is elment, mikor végig zúgott az országon a kiáltás: Veszedelemben a haza!

Mi volt neki a haza? Egy darab fekete kenyér, egy korsó viz. Egy szalmafödeles sárviskó. Nehéz, testemésztő, verejtékfakasztó munka. Kemény ágy, hideg szoba.

Mit védjen rajta? Fordulhat-e rosszabbra a sorsa, ha az ellenség lebirja a hazát?

Nem.

Fordulhat-e jobbra, ha legyőztük az ellenséget?

Nem.

Ő visszatér a kis falu szűk határába s éli tovább régi életét. Húzza tovább a régi nyomoruság igáját.

Vagy elesik a harczmezőn szeretteitől távol s egy közös sírba száll alá névtelen bajtársaival.

Vagy visszatér csonkán, bénán s kolduskenyéren tengeti hátralevő napjait. De ő nem okoskodott. Kigyulladt szivében a tűz, melynek, mint a templom szentélyében az örök tűznek, ott kell égni mindnyájunk keblében és elvonult a harczba.

Oh, én csodálom és becsülöm a nagy urakat, gazdag embereket, akik leszálltak palotáik, kastélyaik magas csarnokaiból és életüket, vagyo-

nukat koczkára tették a veszélyben forgó hazáért. Pompát, jóllétet, gondtalan életet hagytak ott, hogy síkra szálljanak egy nagy eszméért.

Dicsőség, áldás nevükre, mert jó hazafiak voltak.

De engedjék meg, hogy szeretettel melléjük helyezzem az én Zsupány Jánosaimat, kik nem védték kastélyaikat, kikre az ősök, a nagy mult nem róttak kötelességeket, kikre dicsőség, hirnév nem várakozott: és mégis elmentek az első hivásra, feláldozni magukat, megmenteni a haza becsületét.

A hazáét, mely mint eszmény élt szivükben s melyet pozitiv alakban, mint rendet, mint szervezetet, mint társadalmat, mint államot nem is tudtak maguk elé állitani.

S mikor Kossuth dobbantott egyet lábával a földön, egyszerre előbujtak onnan ezrével, tizezrével, százezrével azok, akik inkább akartak meghalni szabad emberül, mint élni békében, de szolgaságban.

Nézzétek a bús özvegyet, aki öreg napjainak egyetlen gyámolát, a fiát harczba küldi.

Nézzétek a gyermekhonvédeket.

Nézzétek az asszonyhonvédeket.

Nézzétek a paphonvédeket.

Az apa otthagyta kis gyermekeit. A felnőtt fiuk otthagyták szüleiket. S e nagy családi szétszakadásokban senkise volt szomoru: csak a nyomorékok és az aggastyánok, akiknek otthon kellett maradniok.

S rohantak előre a hősök. A piski-hidnál átgázolják a jégtől zajló folyót. Futólépésben megmásszák Branyiszkó havas ormát. Kartács-zápor közt rohantak a tápió-bicskei hidra. Szuronyrohammal mennek neki a szolnoki ágyutelepnek. Hetvenketten védik a sztrecsnói tetőt tizezer orosz ellen s ott vesznek mind. Százával hullanak le Budavár haláltokádó ormáról, de végre kitüzik rá a trikolórt.

Együtt mind, egy Istenért, egy hazáért, egy zászló alatt, a szent szabadságért; együtt mind: a szűrös, a kaputos, a szegény, a gazdag, a diák, a paraszt. Szivükben az önfeláldozás érzése ég, a rajongásig hevülve.

Pantheon az én szivem, mely kegyelettel őrzi ezeréves nemzetünk nagy alakjainak emlékét.

De őrzi emlékét a kicsinyeknek, a csaták névtelen halottjainak is, kiknek csontjaiból emelkedtek a diadalivek.

A párisi Père Lachaise-ben van egy obeliszk, ahol halottak napján a nép virággal áldoz az eltüntek, tengerbe veszettek, idegen világrészben meghaltak emlékére.

Ilyen obeliszket emeltem én szivem Pantheonjában a jeltelenül pihenő kicsinyeknek. Akiknek a nevét nem tudom . . . de küzdelmeik, szenvedéseik, hazaszeretetük, önfeláldozásuk eredményeit látom.

A KIEGYEZÉS

IRTA

IFJ. ÁBRÁNYI KORNÉL

A festő néha nemcsak látnok, hanem varázsló s főként olyankor az, mikor történelmi pillanatokat örökit meg. Az a kép, melyen Zichy Mihály Erzsébet királynét festi le Deák Ferencz ravatalánál, szintén ily varázslat. Gyászt, sötét gyászt, komor szineket ábrázol a művész; a képen a halál és bánat hangulata ül. A ravatalon Deák Ferencz fekszik és a nemzet halottját Erzsébet királyné, talpig fekete gyászruhában, sírva koszoruzza meg. Ez a képe a képnek, amint az meg van festve. S mégis a ki e képre néz, nem a halált s nem a gyászt érzi a komor szinekben, hanem az örök tavasz mosolyát és meleg napsugarát. A sziv nem a fájdalomtól roskad a pótolhatatlan veszteség miatt, hanem valami magasztos ihlettől nyer szárnyakat s olyat érez birtokában, ami sohasem halhat meg, sohasem veszhet el. S minél tovább nézi a képet, annál inkább változik át előtte apotheozissá a gyász. A koporsót, ravatalt s gyászfátyolt ábrázoló fekete vászon függöny gyanánt nyilik szét s mögötte egy nagy történelmi korszak szines képei vonulnak el, melyekben a vér, a gyűlölet s a bosszuvágy lassanként szivárványalakot ölt, mely összeköti a multat a jövővel. S ezeket látni nem kellenek többé nyitott szemek; ha a néző szemeit lecsukja, még többet lát ezekből. És nemcsak olyat lát, ami a múltban történt, hanem sok olyat is, ami a jövőben történni fog. Ah, világos! Nem a koporsó, nem a halál kapcsolja össze e két alakot, hanem a remény örök élete és az emlékezés örök ifjusága! A haza bölcsét, aki a legjobb ember volt, de soha a politikában nem hallgatott a szivre; és Erzsébet királynét, aki okosabb volt, mint az egész udvar s aki tanácsot mégsem kért soha mástól, csak a szivtől.

E két lénynek találkozása nélkül sohasem jött volna létre az a mű, melyet 1867-ben, nem tudtak, de nem is mertek másként nevezni, mint „kiegyezésnek", de amelyben már akkor is sokkal többnek kellett rejlenie, mint amennyit a kiegyezési törvények betüivel kifejezni lehetséges és szabad volt. A kiegyezés fogalmában már ott kellett lennie a kiengesztelés és a kibékülés gondolatának. Csakhogy ezekről még hangosan gondolkozni

sem lehetett még akkor! Oly végletek összekötéséről volt ugyanis szó, melyek a hidakat maguk előtt is, maguk mögött is, egyaránt felégették. A nemzet, midőn az uralkodóházra a trónvesztést kimondta, s az uralkodóház, midőn nem állt útjába a vérengző boszuállásnak, mely a magyar szabadsághősöket az ő nevében végezte ki. A politikai észszerüségnek, a világosan fölismert érdekeknek minden sugallata nem volt elég, hogy elfojtsa az emlékezés szavát s félretolja az útból azt a szégyenérzetet, mely mindkét félnek arczába kergette a vért, arra a gondolatra, hogy a másikhoz ő közeledjék. S ebben az útvesztőben minden törekvés, mely kompromisszumot akart létesiteni, kudarczot vallott. A nemzet, noha érezte a vele járó hátrányokat, mindent elutasitott, amit Bécsből kináltak s az uralkodóház környezete semmit sem akart meghallgatni, ami a nemzet óhajtása volt.

E két áthidalhatatlan véglet közt állt az egyik oldalon Deák Ferencz s a másik oldalon Erzsébet királyné. Egy tapasztalásokban megőszült történelmi alak s egy, a tapasztalásoktól elzárt ifju fejedelmi nő. Sohasem álltak egymással összeköttetésben, sohasem beszélték meg egymásközt a „modus procedendit“ s mégis úgy jártak el mindketten, mintha közösen megállapitott tervet hajtottak volna végre. Oda kell visszamenni, ahol a törvényes kapcsok elszakadtak! Ott kell a fonalat fölvenni, ahol azok eldobva hevernek! Ezt követelte Deák Ferencz s ezt cselekedte meg minden tilalom és minden akadály ellenére Erzsébet királyné. Ő nem félt s nem borzadt a multtól. Ő rá nem néztek sötéten a véres árnyak. Ő úgy járt-kelt közöttük, mint a lepkét űző gyermek a rét virágai közt. S a szeretet varázsával vonta magával császári férjét, hogy menjen vele ő is! Hisz azok őt sem bántják! Hisz amit a bosszutállók az ő nevében cselekedtek, azokat nem ő tette! Oly ifju volt még, szinte gyermek! Bátran jöhet! A legigazságosabb, a legbölcsebb és a legjobb magyar ember, Deák Ferencz is azt mondja, hogy: menjen! Igy tartott ez éveken át! De sikertelenül. Bécsben nem akartak tudni a márcziusról, csak az októberről. Az október 6-ikát ott csak az októberi diplomával akarták betakarni. Csak ennyire voltak készek visszafelé menni a deczemberi trónváltozástól. Márcziusig nem! Semmiesetre sem! Mert akkor április 14-ike mellett is el kellene menni!

Deák Ferencz pedig, aki sohasem volt forradalmár, aki, midőn az 1848-iki szeptemberi napokban az országgyülés felszólitotta őt, hogy ő készitse el a nemzethez intézendő proklamácziót, igy felelt: „Ha parancsolják, hogy törvényjavaslatokat készitsek, rendelkezésükre állok; de proklamácziók irásához én nem értek!“ — tehát Deák Ferencz igenis azt követelte, hogy vissza kell menni a márcziusig, ha el is kell haladni április 14-ike mellett. Ahogy a magyar nemzet október 6-ika mellett el tud menni; elmehetnek mások az április 14-ike mellett is!

Ezt kivánta, ezt követelte Deák Ferencz, pedig szivében nem lakott gyűlölet, nem lakott harag. Az ő jelszava az volt, hogy jobban kell szeretnünk a hazát, mint gyűlölnünk ellenségeinket! És legkevésbbé lakhatott szivében gyűlölet és harag az iránt az uralkodó iránt, akit ő a történtekért nem tudott okolni. A látnokok szemével látott már negyven év előtt a Ferencz József lelkébe Deák Ferencz. A divinatió ihletével sejtette s talán a meggyőződés világosságával érezte át, hogy ez a fejedelem, akinek nevében minden rosszat elkövettek, ez van az isteni gondviseléstől arra rendelve, hogy mindent jóvá tegyen. E nélkül a sejtés, e nélkül a meggyőződés nélkül nem haladhatott volna Deák Ferencz oly határozott s oly biztos lépésekkel a kiegyezés felé, ama kiegyezés felé, melyben előtte ott rejlett már akkor is a kibékülés gondolata. Mert kibékülés nélkül egyezni ki, ez csak a rideg érdekek üzletszerüségének hipokrizise lett volna! De kibékülésről szólni sem lehetett még akkor; mert nemzeti gyalázatot, a múltnak megtagadását jelentette ez! Még a puszta, a hideg jogok körében mozgó „kiegyezést“ is nehéz volt a nemzet által elfogadtatni akkor! Csakis annak a paradoxonnak alakjában volt lehetséges ezt megkisérelni, melynek egyik tétele igy hangzott: jogfolytonosság! vagyis visszatérés a múlthoz. Másik tétele pedig igy: vessünk fátyolt a múltra!

Ha Deák Ferenczben nem világosodik meg az a divinatió, mely mikor az Ausztriával való kiegyezés szükségét érezte, ugyanakkor a dinasztiával való kibékülés lehetőségét is előre látta, akkor a nemzet elsenyvedett volna abban a dilemmában, hogy a dinasztiával való harczot sem folytatni, sem abbanhagyni nem volt képes. De viszont, ha Deák Ferenczben, kiben a nemzeti érzések, az alkotmányos jogérzettel kapcsolatpan, épp úgy uralkodtak, mint a legintranzigensebb magyarok bármelyikében, nem élt volna már eleve a bizalom (ámbár csak sejtelmeken alapulhatott), a Ferencz József egyéni korrektsége, nemes lelkülete és férfias jelleme iránt: akkor talán maga Deák Ferencz sem merte volna a kiegyezést abban az alakban ajánlani, amelyben az 1867-ben alaptörvénynyé lett. S nem csoda, hogy amint a kiegyezés előtt már különböző árnyalatokra volt szakadva a nemzet: ez a szakadás megtörtént s fenmaradt a kiegyezés után is. A kiegyezés előtt voltak, akik ki akartak egyezni minden áron, (s ezek közé tartozott életének utolsó évében a nagy Széchenyi is;) voltak, akik ki akartak egyezni az opportunitás alapján, a jogfolytonosságot nem az 1848-iki, hanem az 1847-iki státuszkvóval kötvén össze, ezek voltak az úgynevezett konzervativek, akik aulikusok voltak, de a nemzeti érzésektől nem teljesen idegenek; voltak, akik nem akartak kiegyezni semmi áron, ezek az emigráczió politikusaitól s Európától várták a magyar kérdés megoldását s csak Deák Ferencz és a hozzátartozók voltak azok, akik akarták

49

ZICHY MIHÁLY

ERZSEBET KIRALYNE DEAK FERENCZ RAVATALANAI

a kiegyezést, óhajtották a kibékülést is, de csak az 1848-iki alapon, vagy sehogy.

Deák Ferencznek s a nemzet vele tartó elemeinek tehát nemcsak az udvari párt, hanem a forradalmi párt ellen is küzdeniök kellett és sokáig voltak kisebbségben. Kisebbségben voltak még az 1861-ik országgyülésen is, a felirat és határozat kérdésének mérkőzése alkalmával, csakhogy a többség nem merte a felelősséget elvállalni a jövő előtt s mesterségesen csinálta magát kisebbséggé, a Deák táborával szemben. És mikor a kiegyezés törvénynyé lett s a koronázás megtörtént, ujra ketté szakadt a nemzet és csak a jövő lehetett a biró a nemzet két nagy árnyalata között. S a jövő Deák Ferencznek adott igazat. Mindenben igazat adott neki. A kiegyezés megnyitotta az útat a nemzet és a dinasztia közti őszinte kibéküléshez. És annyi belső és annyi külső ellenség daczára a kibékülés a számos kisértéseket és megpróbáltatásokat mind kiállta. Még azok a pontok is, melyek nem voltak eléggé világosak, az élet és a gyakorlat által oly értelmet és végrehajtást nyertek, melyek az alapgondolatot, a pragmatica sanctio fentartásával és a magyar nemzet alkotmányos önállóságát, mind világosabban és határozottabban tüntették ki.

Mindezt igy, ahogy történt, megcsinálhatta volna-e más, mint Deák Ferencz? Egész Magyarországon senki! Mert ahhoz, hogy valaki, oly időben és e viszonyok közt, mint az 1867-iki kiegyezést megelőzők voltak, a kiegyezési és kibékülési politikát hirdethesse, olyan puritán jellem és olyan Krisztusi önzetlenség kellett, mint amilyen csak Deákban lakott. Csak az, aki sem a hatalomból, sem az udvari kitüntetésekből nem kért s nem fogadott el soha részt, aki tisztességes egyszerüségében megmaradt akkor is, mikor a nemzetnek királyt adott s a királynak koronát ajándékozott: csak ez az ember győzhette meg a dinasztiát arról, hogy a nemzet utógondolat nélkül óhajtja a kiegyenlitést s csak az az ember győzhette meg a nemzetet arról, hogy nincs oka bizalmatlannak lenni koronás királyával szemben.

De még Deák sem egyedül! Még az ő kiegészitő részével, a providentiális Andrássy Gyulával együtt sem, ha nem segitett volna neki Erzsébet királyné. Sohasem történt volna meg a kiegyezés, még Sadova után sem, a Deák és Andrássy javaslata értelmében, ha Erzsébet királyné nem őrködött volna, hogy a mit magyar államférfiak nappal szőttek, azt, mint Penelope vásznát, az udvari párt föl ne fejtse éjjel. Az a költői lelkületü gyermekasszony, aki oly keveset tudott a politikai intrigák művészetéhez, keresztül tudott látni minden szitán, melyen keresztül a konkolyt rázták az uralkodó és a magyar nemzet közé. És amellett, hogy jó volt mint egy angyal, szép is volt, mint egy istennő. Az asszonyi szépség igézetével nem a fejét

N

csavarta ő el annak, akit szeretett, hanem a szemeit nyitotta ki! A Keike bora helyett a Lethe vizéből adott inni a királynak és elfeledtette vele mindazokat a gonosz tanácsokat, melyeket a magyar nemzet ellenségei adtak neki. És mindezeken felül (úgy kell lenni, mert másképpen nem történhetett volna úgy), bizonyosan fölajánlotta magát a nemezisnek, hogy ő lesz, aki a Habsburgok minden bűneiért viselni fogja a kereszt szenvedését. A nemezis elfogadta. És ő, a föld legszebb és legtökéletesebb lénye, végig járta a trónon a kálváriát. Eltemette öngyilkos fiát, a trónörököst! S gyilkos kéztől esett el maga is. Mily könnyü volt őt a gyilkosnak sziven találni! Hisz csupa sziv volt.

Harminczhárom éve már, hogy a kiegyezés megtörtént s épp ez évben ünnepelte az öreg király 70-ik születésnapját a magyar nemzet. Áldva őt és hálaimába foglalván nevét. Nincs már miért fátyolt boritani a multra! És épp ez évben nyilt meg a bécsi kapuczinusok sirboltja, hol a Habsburgok aluszszák örök álmukat; megnyilt azért, hogy a magyar nők márványkoszorúját felavassák Erzsébet királyné emlékére! A Habsburgok sírboltjában tehát a magyar nők koszorúja fonja körül Erzsébet királyné sírüregét s e koszorú, habár márványból van, minden hajnalkor nefelejtseket hajt. Az a mű pedig, melyet oly kezek és oly szivek alkottak, mint Deák Ferenczé és Erzsébet királynéé, szilárdul áll és átéli az idők viharjait. Átéli azért, mert nemcsak „kiegyezés“ volt, hanem „kibékülés“ is. Nemcsak közjogi és közgazdasági viszonylatokat szabályozott, hanem kiindulási pontjává lőn egy őszintén dinasztikus, szabad nemzetnek és egy mindinkább kidomborodó nemzeti dinasztiának!

S ezért száll minden magyar ember szemére hálaköny s ajkára ihlett mosoly, midőn Zichy Mihály képére néz, melyen Deák Ferencz halva fekszik s koporsóját Erzsébet királyné sírva koszorúzza meg.

ALKOTMÁNYUNK ÉS A KIRÁLYSÁG

IRTA
G[R.] ANDRASSY GYULA

Nemzetünk fejlődése főleg két nevezetes tényezőnek: a monarchikus eszmének és az önkormányzatnak összműködésén alapul.

Az utóbbi a régibb keltü. Hivek is maradtunk hozzá mindvégig. Sohasem történt meg, hogy a szabad alkotmánytól elfordultunk. Még Mátyás király ellen is kitört az elégedetlenség, sőt lázadás is támadt, midőn mellőzte az alkotmányos formákat. Hadi tettei és kormányzatának magyarsága, a Hunyadi-név nagy fénye, egyéniségének kitünősége sem felejtették el velünk a szabadság becsét. A francziák szemében a dicsőség felért az alkotmánnyal. Plebiscitum adta meg a Napoleonoknak az egyeduralmat. Nálunk ilyen nem történt és nem is történhetett. Bismarck a porosz nemzeti hagyományok talaján állt, midőn az angol parlamentárizmus kormányformája ellen foglalt állást. Oroszországnak nemzeti eszménye a mindenható czár. Nincs nagyobb állam Európában, mely történelme valamely szakában ne azonositotta volna magát az abszolutizmus eszméjével. Még Angliában, a szabadság hazájában is, erőre kapott Bolinbroke patrióta királyának eszménye; még ott is volt idő, amikor a nemzet többsége a parlamentárizmustól a Stuartok abszolutabb kormányzatához fordult és csak a kisebbség nagyobb intelligencziája és megfeszitett ereje védte meg az alkotmányt. Csak nálunk van a szabadság kultuszának ezredéves szakadatlan tradicziója.

De emellett ugyanazzal a kitartással ragaszkodtunk a monarchikus eszméhez is. Mig sok állam próbálkozott meg a republikával, nálunk a nemzet sohasem akart köztársaságot s midőn egy királytól elpártolt, helyébe mást választott. Midőn Bethlen Gábor és II. Rákóczi Ferencz idején a kuruczok az uralkodót trónvesztesnek nyilvánitották, uj királyt készültek választani. Maga Kossuth sem tartotta a köztársasági államformát nálunk kivihetőnek és helyesnek. Még ő is a királyságnak maradt hive. Jelenleg pedig, úgy hiszem, Magyarország az egyetlen állam, ahol nincs köztársasági párt, sőt talán egyetlenegy politikus sem, aki magát republikánusnak vallaná. Ez onnan van, mert egy királyság, a magyar felfogás

szerint, összes alkotmányunknak, nemzeti létünknek legfelsőbb képviselője, épp úgy mint kifelé hatalmi érdekeinknek és az ország méltóságának legelső őre. Ekként benső összefüggésben és harmóniában van szabadságunkkal. A király jogainak teljességét csak megkoronázása után gyakorolja, a koronázás ténye pedig, az eskünél fogva, amelyet tesz, az alkotmányhoz kapcsolja. A törvényeket és nemzeti jogokat nemcsak tisztelni és megtartani köteles, hanem mint a maga nagy jogainak eredetét, amelytől el nem választhatók, megvédeni is tartozik. Azok az ő jogai is, az ő büszkesége is, ugyanaz a származásuk, törvényességüknek ugyanaz a forrása, úgy, hogy együtt élnek, együtt buknak. Szent István koronájának ezen minden magyar szivében igaz életet élő fogalma, a szabadságnak és a királyságnak azon benső egysége, amely a nemzeti test megoszthatatlanságával együtt politikai felfogásunk lényege, a magyar géniusznak legeredetibb, talán egyetlen igazán eredeti terménye.

Az 1867-iki kiegyezés meghóditotta e felfogásnak királyunkat. A multban is voltak pillanatok, midőn valamelyik király hizelgő szavakkal fordult a nemzethez, midőn méltatni látszott fajunk tipusát és mintha ennek hibái ellenére felismerte és megértette volna a benne rejlő igaz magvat. De ilyenkor mindig ott volt a vészfelhő a láthatáron, vagy talán döngette is az ellenség a kapukat és igy támaszra volt szükség. Most, az ezredéves ünnep alkalmából, a legnagyobb béke közepett, mint egy eseménydús élet megérlelt nagy tapasztalatát hallottuk azt a királyi szót, amely szerint a fejedelem ismeri, érti és magáévá teszi azon szent ereklye jelentőségét, amely fejét ékiti s becsüli a nemzetet, amelynek ő a legfőbb képviselője. Szava értékét hatványozza, hogy harmincz év óta uralkodásának ez az alapgondolata, hogy tetteinek ez az utóhangja.

Azon irányt, amely lehetővé tette, hogy e szó kiejtessék, állandóan és végleg megerősiteni a trón azon magaslatán, ahol annyi és egymással ellentétes érdek verseng az elsőségért s ahol a különböző felfogások támasztotta forró szelek nem állanak el: ez a mi korunk legfőbb feladata.

A politikai művészet első szabálya, hogy minden körülmény mérlegelése után a különböző sok tekintet és érdek közül megállapitsa a legfontosabbat, a döntőt és azután egész erejével, soha nem lankadó kitartással ennek a legfelsőbb czélnak öntudatosan éljen. Igy tegyünk mi is. Fő tennivalónknak rendeljük alá kevésbbé életbevágó érdekeinket, ha vannak olyanok, amelyek e vezető tekintettel meg nem férnek.

Korunknak reánk nézve kedvező konjunkturáját akkép kell kihasználnunk, hogy ennek eredménye egy nagy tanulság legyen, olyan tanulság, mely a tények ellenállhatatlan erejével bizonyitsa be a dinasztiának, hogy mennyire üdvösek reá nézve is annak a következményei, ha egy király

atyai igaz jóakarattal van hozzánk. Semmi sem biztosithatja inkább jövőnket, mintha erős traditió képződik, mely a nemzettel való békében látja a dinasztia nyugalmának és hatalmának forrását.

Ami tőlünk csak kitelik e meggyőződés keltésére és megörökitésére, azt tegyük meg. Ne engedjük, hogy félreértésnek, széthúzásnak, viszálynak komoly jelenségei legyenek láthatók oly király uralkodása idején, aki még minden szavát beváltotta, aki alkotmányunknak hű őre. Annál inkább kell azon lennünk, hogy az állandó harmóniának bizonyságát nyujtsuk, mert erre eddig nem igen volt alkalmunk. Azt nem egyszer kimutattuk, hogy magunkon taposni nem engedünk és hogy az erre irányuló kisérletek balul ütnek ki. A pillanatnyi lelkesedésnek és áldozatkészségnek is módunkban volt próbáját adni. De állandó megbizhatóságot, állandó megférést nem tanusithattunk, mert erre édes-kevés alkalmat adtak. Most megjött ennek is az ideje. A negativ tanulságot egészitsük ki a pozitivval: ellenálló erőnk bizonyitékához illeszszük oda annak is a tanujelét, hogy ha jól bánnak velünk, könnyü velünk meglenni.

Ha a sors mostohasága úgy akarná, hogy később valamikor irántunk más hajlamu fejedelmünk legyen, ne hivatkozhassék az őt csábitó rossz szellem arra, hogy velünk nem lehet megélni, hisz Ferencz Józseffel sem tudtunk meg lenni, azzal a királylyal, aki esküjét megtartotta. Érezze, tudja királyunknak ezen utódja, érezze és tudja a művelt világ egész közvéleménye, hogy a hiba nem a magyarokban van, hanem azon fejedelemben, aki eltért őse példájától.

A bibliai József a hét jó esztendőben figyelmeztetett arra, hogy eledelt kell gyüjteni a hét sovány esztendő számára. Megjósolta a rossz idő bekövetkezését. Mi persze ezt nem tehetjük, nemcsak azért, mert, sajnos, a jóslás mestersége divatját múlta, hanem azért sem, mert a valószinüség arra mutat, hogy jó sorsunk nem pártol el tőlünk a jövőben sem. A tárgyi okok, melyek a jelenlegi okot előidézték, nem szünnek meg működni ezentul sem. Az egész dinasztia magatartása meg azon reménynyel biztat, hogy személyes momentumok sem fogják a harmóniát zavarni. De ki láthatja előre a jövő esélyeit? A rossz időnek már csak a lehetősége is nem elég ok-e arra, hogy ha módunkban van, előre szerezzünk védelmet pusztitó hatása ellen? A kedvező alkalmat sohasem szabad elszalasztanunk. Kötelességünk ez éppen annyira utódaink, mint saját lelkiismeretünk iránt.

Meg is tehetjük ezt anélkül, hogy a szabadságunkkal való élést korlátoznók, anélkül, hogy komoly érdekeink érvényesüléséről lemondanánk, vagy hogy magunkra öltenők az udvaroncz tipusát. Ha nem igy volna, beszélni sem lehetne a kedvező alkalom kinálkozásáról. Alkotmányos

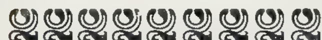
királylyal állunk szemben, ki a nemzet akaratát tiszteletben tartja és a parlamentárizmus követelményei szerint akar és tud uralkodni. Nem követeli, hogy az ő egyéni nézetei legyenek a nemzet magatartására irányadók. Nem egyszer bizonyitotta ezt be. Személyes nézeteit mindig alá tudta rendelni a parlamentárizmus követelményeinek. Ezért nem is az az ára a harmóniának közte és közöttünk, hogy feladjuk politikánk önállóságát, hogy megtagadjuk meggyőződésünket. De másrészt pusztán a hűség és szeretet sem elegendő a harmónia biztositására. Ha ez igy volna, szót sem érdemelne az egész kérdés, mert akkor a Sion hegye sem állna szilárdabban, mint ezen harmónia. Hanem még más is kell hozzá. Szükség van még arra is, hogy a nemzet ne akarjon olyant, amit a király azon tekintetnél fogva, amelylyel mint Ausztriának alkotmányos uralkodója tartozik, meg nem tehet. Mihelyt alkotmányos, fegyveres összes erejével ilyen czélokat szolgálnánk, megbomlanék közöttünk az egyetértés. Ez az egyetlen lehető veszélye a nagynehezen létrehozott áldásos viszonynak, amelyben a fejedelem a nemzettel van. Ezért kell tőle óvakodnunk.

Annál is inkább tehetjük ezt, mivel nemzetünk életbevágó érdekei e nélkül is érvényesülhetnek. Befolyásunk növekedését is igazában csak ezen az úton remélhetjük. Ezen a módon szerezhetünk magunknak minden irányban legtöbb erőt arra, hogy az elért eredményt minden időkre biztositsuk, sőt tekintélyünk növekedése arányában fejleszszük is.

A KIRÁLY

IRTA
IFJ. ÁBRANYI KORNÉL

Minden temető kapuján az van felirva: „Feltámadunk!" De mikor Szeged egy nagy temetővé vált s a romboló árviz utat nem kérve, hanem törve, még kapuit is eltemette, akkor maga a király sietett oda, hogy élő felirás gyanánt hirdesse a halál országának: „Feltámadunk!" S úgy lőn. Pedig mikor a király a romvárost meglátta, a viz, mely Szegedet elboritotta, győzni tudott a király szemein is. De épp ez a győzelem lett az átok után áldása Szegednek. Az a néhány csöpp viz, mely a király szemeiben megjelent, fölitta azt az egész tengert, mely Szegedet agyonnyomta. S a királyi szemek, épp ama könnyeken keresztül, melyek látásukat elhomályositották, tudták a jövőt tisztán látni. S mikor az elcsüggedt, kétségbeesett magyarság sírva térdelt a király lába előtt, a királyi ajkak ily szavakra nyiltak: „Szeged szebb lesz, mint valaha volt!" S beteljesedett.

És az a kép, melyen a művész keze megörökitette azt a pillanatot, mikor Ferencz József király közvetlen a szegedi katasztrófa után sírva vigasztalja a reménytelenek: az a kép nemcsak egy megtörtént ténynek tükre, hanem egy szimbolisztikus élet és jellemrajz. Ki van abban fejezve a királynak egész története. Az örökös küzdelem a balsorssal és a győzelem a balsors felett. De csakis annak folytán, hogy: amit kimondott, megtartotta.

Vajjon hol kezdődött Ferencz Józsefre nézve ez az iskola? és kik voltak ennek az iskolának mesterei? — Metternich? aki még mint gyermeket a „családi politikára" tanitotta; Schwarzenberg, aki „hálátlanságra" tanitotta; Bach? aki az abszolutizmus művészetére tanitotta; Schmerling? aki a czinikus „kibőjtölésre" tanitotta? Mindezek nem lehettek az ő mesterei; mert mindezek előtt az eskü és a kimondott szó nem volt szent. Hát akkor csak Deák Ferencz és gróf Andrássy Gyula lehettek a mesterek; amaz, mert sohasem hazudott, emez, mert „csak igérnie volt nehéz, de megtartani nem." Valóban úgy kell lenni. De én bennem egy titkos sejtelem él, hogy még ezeken kivül is volt egy „mester", aki még ezeknél is erősebb hatást gyakorolt reá. Mert ezektől Ferencz József mindig csak igazat hallott ugyan, de egy dologra nézve, ami pedig

a leglényegesebb volt, talán sohasem hallotta meg a teljes igazságot. Hisz ez a teljes igazság oly iszonyu volt, hogy még Deák Ferencz és Andrássy Gyula is „fátyolt boritottak reá." De mégis, azt hiszem, ezt a „teljes igazságot" Ferencz József, akárhogyan titkolták és rejtegették is előle, valahogy megtudta, megismerte. Meglehet, hogy csakis a „sors könyvéből" olvasta ki; de meglehet, hogy volt egy őrizetlen pillanat, melyben kezébe akadt egy elsárgult papir, melyet valamelyik udvari komornyik felejtett az asztalán (az udvari komornyikok nagyon szeretnek hajmeresztő dolgokat olvasni nagy titokban) s ezen az elsárgult papirlapon Ferencz József a következő sorokat olvasta:

„Háromszáz esztendeje múlt, hogy a magyar nemzet szabad választás által az osztrák házat, kétoldalu kötések alapján, a királyi székbe emelé.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Soha egy dinasztiának hálásabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a Habsburg-Lotheringeni háznak Magyarországon.

Elég lett volna nem akadályoznia természetes fejlődését s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég lett volna nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonositott: s a Habsburg-Lotheringeni ház a magyar nemzetben trónusának rendithetetlen támaszát még sok ideig feltalálhatta volna.

De ezen dinasztia, mely egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét s dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól-fira a hitszegés politikáját követé s vagy nyilt erőszakkal arra dolgozott, hogy az országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságaiból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvaszsza: vagy ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda forditá, hogy Magyarország erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon.

Több izben történt, hogy e zsarnok rendszer ellen, melynek minden lépését egy nyilt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövés bélyegzé, a magyar nemzet önfentartása végett fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan harczolá az igazságos védelem harczait, erejének használatában mindig oly mérsékelt, a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy ujabb alkukötéssel, egy ujabb esküvel biztositották.

De hiába volt minden ujabb kötés; minden ujabb eskü az uralkodóház ajkairól egy ujabb hitszegés kezdete volt s a magyar nemzet országos életének megsemmisitésére intézett politikája sohasem változott háromszáz éven át.

Hiába ontá vérét nemzetünk e házért, valahányszor ez veszélyben forgott; hiába áldozott e dinasztiának családi érdekeiért annyit, mennél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiába felejté, túlzott nagylelküséggel, minden ujabb igéretnél a múltak sebeit; hiába ápolt kebelében oly törhetlen hűséget királyai iránt, mely még a szenvedések között is a vallásosságig emelkedett: a Habsburg s utóbb Habsburg-Lotheringeni ház uralkodása Magyarországon utódról-utódra a folytonos hitszegés históriája maradt."

Mikor Ferencz József az elsárgult papirról ezeket a sorokat leolvasta, arcza kipirulhatott. És eleinte talán maga sem tudta eldönteni, hogy vajjon kipirult-e az arcza, vagy elpirult? Mikor azt érezte, hogy arczán e pir „elpirulás", talán önkénytelenül igy sóhajtott: „Igaz! igy volt!" De mikor megdobbant férfiszive s meggyőződött arról, hogy arczán a pir „kipirulás", büszkén kiáltá: „Nem igaz! nem igy lesz!"

És ezzel a kiáltással kihivta maga ellen a Fátumot, melyről tudva van, hogy magát útjában feltartóztatni nem engedi.

„Hogyan? Te föl akarsz tartóztatni engem? Te ki akarod szabaditani Házadat és birodalmaidat az én hatalmam alól? Te, akit éppen arra szemeltem ki eszközül, hogy munkámat befejezzem? Te, akit bitófákkal és egy vértengerrel vettem körül, hogy soha vissza ne fordulhass, mert bármily iszonyu a jövő, melyet magad előtt látsz, de még borzasztóbb a múlt, mely mögötted áll! Te akarsz velem daczolni? Te akarsz velem harczra kelni? Jó! Hát lássuk, melyikünk az erősebb! A te szived-e, vagy az én körmeim?"

És hogy mily ádáz harcz volt ez eddig! Ki látott a világtörténelemben ehhez hasonlót? Van-e száma a kisértéseknek és megpróbáltatásoknak, melyeknek Golgota útján, apostoli keresztjét hurczolva, végig mennie kellett? Hányszor vált szent koronája töviskoronává? s hányszor kellett kiinnia a keserü poharat az Olajfák hegyén? Hányszor kellett éreznie, hogy ha föl akarja tartóztatni a Fátumot, melyet több, mint háromszáz évnek bűnei és hitszegései fegyvereztek föl, akkor neki egymagának kell átszenvednie mindazt, ami háromszáz év bűneivel fölér. És akkor még a hosszu élet és a hosszu uralkodás is csak azért van neki megadva, hogy egy csöpp se maradjon az ürömpohárban, hanem még több kisértés és megpróbáltatás csaphasson le rá! Már koronázásának örömzajában hallania kellett a puskalövéseket, melyek távol világban testvérét megölték;

aztán el kellett temetnie egyetlen fiát, aki önkezével vetett véget életének s el kellett temetnie őrangyalát, akinek szivét orgyilkos tőre döfte át! De vajjon ezek voltak-e legnagyobb szenvedései? Nem voltak-e még ezeknél is nagyobb szenvedések azok, mikor azt kellett éreznie, hogy tűszúrások alakjában éreztetik vele, hogy nem hisznek neki! Nem hisznek esküjének! Nem hisznek szavának! Vagy még ennél is nem nagyobb szenvedés-e tapasztalnia, hogy azok, akiknek az alkotmányos szabadságot ajándékba adta, azok kényszeritik őt arra, hogy a háromszáz éves mult bűneinek forrásához, a Fátum sárkány barlangjához, az abszolutizmushoz visszatérjen! Ah! a Fátum körmei jól dolgoztak. Mindig oda találtak, ahol legjobban fáj s leggyógyithatatlanabb a seb! De azért Ferencz Józsefet e hosszu ádáz harcz alatt nemcsak inogni nem, de legnagyobb veszteségei alatt sem a Rudolf, sem az Erzsébet ravatalánál még könnyezni sem látták. Csak két nyilvános alkalommal nem birta visszafojtani könnyeit. Egyszer, mikor Szeged romjait látta, ahol ezrek sírtak s máskor, mikor Magyarország ezredéves jubileumát látta, ahol milliók lelkesedtek és örültek.

És annak az elsárgult papirnak irója: Kossuth Lajos, nyugodtan alhatik már itthon!

Van végre egy Habsburg, aki átérzi, hogy „soha egy dinasztiának hálásabb feladat nem jutott, mint jutott a Habsburg-Lotheringeni háznak Magyarországon."

Van végre egy Habsburg, aki „nem akadályozza Magyarország természetes fejlődését s nem irigyli a (most már nem is „mérsékelt", hanem széles alapon nyugvó) alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen őrizgedett."

Van végre egy Habsburg, aki „népei szabadságában keresi erejét s dicsőségét."

S van végre egy Habsburg, akinél a „folytonos hitszegés históriája" megszakadt.

Jól megirta Kossuth Lajos azon az elsárgult papiron a „teljes igazságot." S nem hiába irta. Talán ő volt a Ferencz József iskolájában az a láthatatlan Mester, aki mindig ott állt, mint párbajsegéd, a Fátummal küzdő Habsburg párviadalában; ott állt, ámbár még a nevét sem volt szabad kiejteni! De csak az udvari lakájok féltek tőle, a király nem! S mikor egy képkiállitáson találkozott az arczképével, ő maga kérdezte a kalauzoló minisztertől: „Ugy-e ez Kossuth!" S aztán megállt az arczkép előtt s büszke öntudattal és tiszta lelkiismerettel nézett az arczkép szemébe.

NEMZETI JÖVŐNK

IRTA
HOCK JÁNOS

Ha kezembe veszem nemzetem történelmét, mindig olyan meghatottság vesz erőt rajtam, mintha egy megszentelt temető kapuján lépnék be. Szinte szorongó szivvel járok az évszázadok homályos csarnokaiban, a sírokkal berakott boltozatok alatt. Könnyes szemmel tapogatódzom a hideg emlékköveken, amelyekről porrá hervadt szivek síriratát betüzgetem. Mennyi hit, mennyi remény, mennyi áldozatkészség szól hozzám az elfakult irásból!? Hősök és vértanuk hazaszeretete, akik egykor lobogó vérük melegségével hevültek a legszentebb égi eszményért: az Istenért s a legtisztább földi ideálért: a hazáért! Félve teszek meg a történelmi múltnak megszentelt csarnokában minden lépést, nehogy a néma árnyaknak pihenését megzavarjam. Csak egyetlen sóhajjal verem föl néha a letünt századok titokzatos csendjét. De ez a fohász megindulástól remegő lelkem mélységéből tör elő és talán megértik azt a sírok mélységében is. Megértik, bizonyára megértik; mert hiszen a hazaszeretetnek nyelvén beszél aggodalmaival az élő utód a megdicsőült elődökhöz! A jövő kérdésén tépelődöm s feleletet kérek a múlttól: Mi vár e nemzetre? Mi lesz a jövendő?!

Visszhang támad e kérdésre a sírokból s ott remeg lelkem mélyében a sejtelem: a kinyilatkoztatás! Minő fény az, amely egyszerre előtör az idők homályából? Minő hang szól hozzám a porladozó csontok emlékeiből!?

— Nyisd fel szemedet, te gyarló porszülött! Nézz bele lelkeddel a múlt tanuságaiba s azokból merits okulást a jövőre. Vizsgáld, kutasd; tied a múltnak minden kincse, tapasztalata és gazdagsága. Tied a múlt, tied egészen; de a jövő, — oh ezt ne bolygasd — mert a jövő... a jövő az Istené!

S én látom kibontakozni a múltnak tanuságaiból a jövőt. Látom ott ragyogni a történelem pantheonján az örök igazság jelszavát: „Nincs véletlen! Törvények szerint vezet egy láthatatlan erkölcsi erő czéljához minden élőt. Egyént, nemzetet, emberiséget!“

Valamint minden embernek életczélja és hivatásos rendeltetése a folytonos és fokozatos tökéletesedés, úgy a nemzeteknek és társadalmaknak is van egy isteni törvénynyel megszabott útjuk: a haladás!

Miben áll ez a haladás?! Mindig az eszményeknek nagyobb világosságában és az érzéseknek mélyebb tisztaságában.

Az eszmények teljesebb világossága mindig közelebb visz bennünket egy-egy lépéssel az igazsághoz. Az érzések tisztulása pedig az önzetlen, tökéletes szeretethez. Igazság és szeretet! ez tehát az a kettős végczél, amely felé emelkedni tartozunk. Minthogy pedig ezek az eredmények csak az isteni eszménynek emberileg is felfogható elvont tulajdonságai, tehát az egyéni, nemzeti és emberi haladásnak sem lehet más végső czélja, mint az Isten. A történelem világosan megmutatja, hogy csak azok a nemzetek boldogultak, amelyek nagyságuk alapjává az Isten tiszteletét és félelmét tették. E nélkül sem egyesek, sem nemzetek fel nem virágozhatnak.

De megtanit még más igazságokra is! Nincs olyan nagy tett, vagy alkotás, amelyet valaha az önzés, a tagadás, vagy a kétely tudott volna létrehozni. Csak azok az igazi nagyságok, akik keblükben hittel és az önfeláldozásig elmenő önzetlenséggel fognak munkához. Hitetlen nemzetek mindig hanyatlanak. Az Istentől elfordulva letérnek lassankint az igazság ösvényéről és a nemzeti élet minden nyilvánulását a hazugság mételyezi meg. De letérnek a szeretet ösvényéről is és erőt vesz rajtuk az a gyűlölködés és sorvasztó önzés, amely bomlasztó erő: nemzetre, társadalomra egyaránt.

Minden hatalom — állott légyen bár világuralmának magaslatán — lebukott a sárba, a vérbe, mihelyt Istenben való hitében megrendülve elveszitette erkölcsi egyensúlyát. Fényes és lélekemelő minden korszak, amelyben eszmények uralkodtak; sivár és szomoru ellenben az istentelenségnek minden silány diadala.

A mindenségnek anyagi és erkölcsi fentartó ereje az Isten. Ő az élet forrása. Ő az egyetemes élet-alap. Belőle és Általa lőnek mindenek s mihelyt Ő fentartó erejét megvonja valamitől, kipusztul abból az élet és rögtön beáll a hanyatlás. Virág lehull, fa elhervad, a test elemeire bomlik, nemzet elpusztul, sőt még a társadalmi szervezetekben is zavarok lépnek fel és rögtön felüti fejét az anarkia. Istennel együtt törik össze a lelkeket összetartó erkölcsi kapocs is; a fékevesztett világot pedig rögtön nagy bűnöknek szomjusága gyötri.

Az igazságnak és a szeretetnek ösztöne kialszik a szivekből s mint a prédára leső vadállat, úgy csap le a remegő emberiségre a hazugság és a gyűlölködés, hogy Istennek országát egy időre felváltsa Beliál hatalma a földön.

Ilyenkor az emberiség mindig szenved, mint a kigyómarásos beteg. Mérgezett vér kering ereiben és kiütnek testén a fekélyek. Egy nagy erkölcsi járvány lép föl ragályszerüleg s a gyenge nemzetek elpusztulnak, de még az erősebbek is szenvednek bele.

50

PATAKY LÁSZLÓ

A KIRÁLY A SZEGEDI ÁRVÍZNÉL

Az állami és társadalmi intézmények belső rendjében pedig következetesen beleszivárog a hazugság, képmutatás és gyűlölködés. Ezzel kezdődik meg a rothadás! Felbomlik az erkölcsi közösség s az emberiség belebukik abba a posványba, ahol a sárral ma még csak a köny, de holnap talán már a vér is összevegyül.

Boldogtalan lesz az egyén, mert lelkének összhangját durván megzavarták. Hiszen csak az az ember nem érzi a földi élet töviseit, aki még szenvedéseiben is csak a jóságos Isten atyai kezét látja! Ilyen hittel minden édes, ami teher; minden jó, ami fáj; mindaz világos, ami megérthetetlen a többi gyarló halandónak. Boldogtalan lesz a nemzet, mert erkölcsi rendet erkölcsi tartalom nélkül fentartani nem lehet. Ilyenkor pusztulnak ki a szivekből a nemzetfentartó erények; a hit, lojalitás, lelkesedés és a nagy alkotásoknak önzetlensége. Épp ily boldogtalan lesz az emberiség is, amely anarkiára kezd szervezkedni és lázong, fenyegetődzik. Miért is türne, ha nem látja többé az isteni Gondviselésnek bölcs végzését és nem tiszteli az Ő megérthetetlen útjait?! Ime, ezek a tagadás ős-szellemének hitvány gyümölcsei. Ezek azok a dicstelen, siralmas korszakok, amelyekben nagy szerencsétlenség halandó embernek megszületni!

A nemes önzetlenség lélekemelő példái ilyenkor mind kipusztulnak s életre ébred minden gazság, minden piszkos vágy, minden önző szenvedély. Kiönt az árviz, mert mesterségesen döntögették le a védőgátokat!

Hála a Gondviselés kegyelmének, hogy ezek a meddő és szomoru korszakok az emberiség életében mindig csak átmeneti jelentőségüek. A pusztitó vihar lassankint elvonul s újra emelkedni kezd a földig letarolt mezőség. Az erősebb szervezetek és életképesebb nemzetek — akik a járványt kibirják — lassankint magukhoz kezdenek térni a végzetes szélhűdésből. Mint Noé egykor a vizözön után, az elpusztult világ romjain emelt tiszta oltárt, úgy épiti fel koronkint újra az emberiség is a hitnek szentélyét egy-egy szerencsétlen beszennyezett korszaknak omladékain. Az eszmények szent oltárát, amit egy önző és érzéki nemzedék nevetve rombolt szét, az utódok gyakran könnyezve állitják vissza.

Mert ne higyje senki, hogy mivel az igazság rendjét néha-néha látszólag a Gondviselő egy kis időre felfüggeszti, azért a hazugság győzedelmeskedhetik is a földön. Örök igazság érvényesül a történelemben, bár sokszor emberöltőkön keresztül jut is a hullámvonal mélyéből a csúcsra. Néha századokat ugrik át s csak az utódok látják és élvezik az istenileg előkészitett igazságnak végső győzedelmét. De ez a végső diadal oly bizonyosan eljön és megérkezik, mint a halál. Isteni erő vezeti mindenkor az ő igazságát, vagy szeretetét diadalra, előkészitvén ezzel a népek lelkét új hitre, új tisztaságra és ujabb eszményekre.

Kétségtelen, hogy az igazságnak és szeretetnek eme isteniteg újjáteremtő munkájához a Gondviselés kiszemeli és megválasztja az ő földi eszközeit is. Ezek a nemzetek hősei, vezérei: az emberiségnek pedig vértanui és prófétái!

Ezek rázzák fel életre a nemzeteknek elalélt lelkét és az emberiség szunnyadó lelkiismeretét. Sokszor egy-egy jelentéktelen eseménynyel, melyben az isteni igazság egy halandó emberélet sorsában teszi próbára a nemzetek szivét. Megméri az Úr, mennyi a gyűlölet, a hazugság a szivekben és kiválasztja a jókat, hogy nemes gerjedésre inditsák újra az erkölcsileg megromlott emberanyagot. Sokszor egy-egy igazságtalanul elnyomott nemzet véres tusájával rázza fel az Úr a világ lelkiismeretét és ujjászületik az emberiség az igazságban, jóságban és lelki nemességben.

Érdekes megfigyelni, hogy a nemzetek és társadalmak benső rendjében hogyan megy végbe az erkölcsi kibontakozásnak s vele a haladásnak eme isteni törvénye. Sohasem a tömeg mélye emelkedik, hanem itt is a szellemi kiválás törvénye lép előtérbe. Szóval a nemesebb rész befolyásolja az egészet.

Isten magasabb adományokkal kiválaszt egyeseket s ezek lesznek a romlott társadalmaknak tisztitó anyagaivá. Ezek vagy az igazságot látják tisztábban, vagy mélyebben és nemesebben tudnak érezni a nagy tömeg átlagánál. Két irányban indithatják meg tehát a megtisztulás korszakainak eszme-mozgalmait. Vagy az értelmet vezetik tisztább igazságok által az Istenhez vissza; vagy az érzéseket nemesitik és teszik fogékonynyá mélyebb szeretettel az Isten iránt. Az előbbiek a teremtő tudósok, bölcsészek, kutatók és feltalálók; az utóbbiak a művészek.

Ők képezik a nemzet erkölcsi gazdaságának legdrágább kincseit, mert a szivekben visszaállitják a megingott hitet s az emberiséget vagy az igazság, vagy a szeretet által Istenéhez visszavezetik. Ők a nemesitő galyak, amiket Istenkéz olt be időnként az emberiség eldurvult törzsökének fattyuhajtásaiba, hogy megnemesitsék az emberfaj termőfáján a gyümölcsöt. A teremtés Ura pedig vár néha egy-egy aratást, de ha a fa jó gyümölcsöt teremni még sem akar, kivágatik és a tűzre vettetik!

A történelmi bölcseletnek eme tanuságai igy vezetnek bennünket nemzeti jövőnk útjának megválasztásához.

Elérkezett az idő, hogy újjászülessünk mi is a hitben, eszményiségben, igazságban és szeretetben. Nem politikai rendszerek változására, hanem mélyreható erkölcsi átalakulásra van szüksége nemzetünknek. Jellemeket kell nevelnünk. Igazságra és a szeretet önfeláldozására képes nemzedéket. A sziveket kell megtisztitanunk a földi salaktól. A hitvány anyagiság és önzés penészétől, hogy lelkesedni tudjunk mint őseink. Hinni az Istenben, az ő igazságában és nemzetfentartó gondviselésében!

De hogy ily nemessé és emelkedetté tehessük lelkünkben gyermekeinket, akiknek karjára és szivére akarjuk reá bizni egykor ezt a hősök vérével megszerzett és vértanuk halálával fentartott szent hazát, tanitsuk meg ifjuságunkat jó korán ideálizmusra és a szépnek, jónak, nemesnek kultuszára. Hadd tisztitsa meg szivüket, hadd világositsa meg elméjüket az isteni művészet erejéből előtörő égi fény, amely izlést, lelki finomságot, eszményiséget vihet bele egy fogékony nemzedékbe.

Egykor a csatamezőn véreztünk a keresztény eszmények védelmében Európáért. Most a művészet terén szolgálhatjuk az isteni eszményeket az egész emberiség lelkének megtisztitásáért. S e legszentebb kulturmunkában nagy hivatás vár Magyarországra. Ez a mi nemzeti jövőnk s ez lesz a mi világraszóló dicsőségünk. Az anyagiasságban elmerült Európát kell a művészileg szépnek hatásaival felfrissitenünk s visszavezetnünk a legfőbb eszményhez. Erre nyertünk hivatást, mert az a bölcs alkotó, aki czél nélkül semmit sem teremt, nem árasztotta volna el különben a művészi teremtőképességnek annyi zseniálitásával ezt az érzéssel, hangulattal, poézissal megáldott magyar fajt.

A történelem tanit rá, hogy a népfajok idővel úgy elvénülnek, mint ahogy a föld is elsatnyul és elveszti termőerejét. Évszázadokig kell újra pihenniök, hogy valaha ismét erőre kapjanak.

Kétségtelen, hogy egykor eljön az az idő, mikor a kimerült nyugotot egy új népvándorlás fogja felfrissiteni. Ez a népfaj, amely tömegével, szaporodásával közvetetlen fenyeget bennünket, minden valószinüség szerint a szláv elem lesz. Két hatalmas népfaj fog összeroppanni élet-halálküzdelemre: a germán és a szláv. Irtózatos harcz lesz ez, amely teljesen megváltoztatja Európa térképét. Egy új népvándorlás özöne kezdődik meg éjszakról s emez új népvándorlás levonulásának útja dél felé első sorban hazánkba vezet. Faji ellenállásról, fegyveres összemérkőzésről akkor mi közöttünk nem lehet szó. Az a vihar, amely talán még a germán tölgyet is törzsökben töri ketté, tömegerejével el fog seperni bennünket, mint az áradás a porból rakott védgátokat. De szó lehet kulturai ellenállásról. A magasabb műveltség beolvasztó hatásairól, mely a nyers erővel szemben a végső győzelmet — a haladás isteni törvénye szerint — mindig a kulturailag fejlettebb és erkölcsileg tisztább elemnek biztositja.

Azért kell mielőbb a tulfinomuló nyugoti czivilizáczió kezéből átvennünk az egészséges kulturai vezetést, hogy e népvándorlás sodró árja ellen majdan nemzeti egyéniségünket torlaszul odaállithassuk. Igy fenmaradhatunk. Különben eltününk nyomtalanul.

De hát a kulturának minő ágazatában csikarhatjuk ki a vezérszerepet az évszázados művelődéssel rétegezett Európa kezéből?! Semmi

más téren, csak a művésziben. Miért?! Nagyon egyszerü és természetes okoknál fogva.

A művészet virágzása sohasem függ egy nemzet általános értelmi, vagy tudományos fejlettségétől. Ezt egy külön teremtő erő, a művészi zseni produkálja. Ennek a teremtő erőnek pedig az a sajátsága, hogy erkölcsileg tiszta, lelkileg romlatlan népeknek törzséből sarjadzik fel, akik még hinni, szeretni, lelkesedni tudnak. Eszményiség, érzés, tisztaság és naivitás kell a művészethez!

Művészileg szépet csak a művelődés forrásában, erjedésében alkothat a nemzeti erő. Ezért nevezzük a művészetet a kultura virágzásának, mert a túlérett műveltség lenézi a szűzi érzések tisztaságát, a poézist, az ideálizmust és hasznot hajtó gyakorlati térre veti erejét. Megállapodott formákkal dolgozik és megöli báját, naivitását a sablon.

Azért alkalmas a mi mai művelődési érettségünk a művészi termelésre. A világot átalakitó nagy faji mérkőzés még kulturális forrásunkban fog reánk szakadni.

A mi bontakozó kulturánkban tehát ott lesz még akkor az a szűzi hamv, amelylyel a művészetet adhatjuk az új világnak. A művészetet, képzőművészeti és iparművészeti gazdagságában, amelyek csak egy közös törzsnek hajtásai s egyaránt hatnak finomitólag az emberiség lelkületére. A szépség kultuszával, a nemes izléssel fogjuk majd bámulatba ragadni azt az új hóditó elemet, mely elözönli a mi hazánkat is. A magyar zseni alkotásai akkor épp úgy fel fogják tartóztatni a nyers erőt, mint ahogy Athén megállitotta egykor Rómát, az ő virágzó művészetével. És minél mélyebben fognak a nyugati nemzetek sülyedni a vallástalanságban és az érzékiség kicsapongásaiban, annál jobban ki fog veszni művészi ösztönük is; mert művészileg szépet és tisztát csak tiszta lélek alkothat. Már is fenyegeti őket az a dekadens irány, amely a lélekre ható egyszerü igazságok helyett az érzékekre ható rikító formákat és szineket keresi, — rajzban, képben, irodalomban egyaránt.

Igy fog kipusztulni lassankint a túlérett nyugati kulturából végleg a művészi teremtő erő.

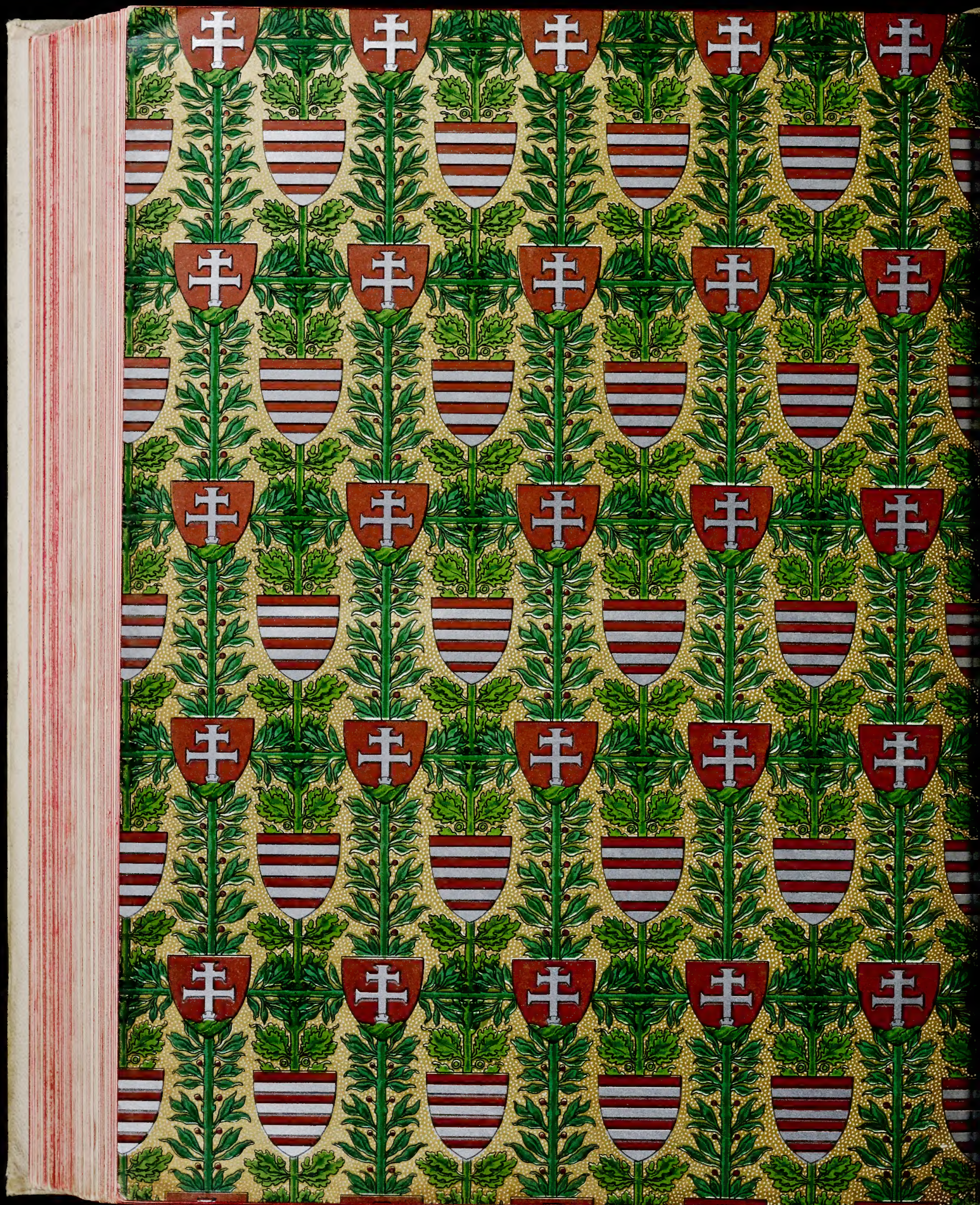
Ekkor jövünk mi!

Hazánk lesz az új világ alakulásában a művészet isteni szépségeinek mentő bárkája. Ez a bárka a szép, a jó, az igaz, a nemes csiráit fogja hordozni magában, hogy megmenthesse ezt az isteni kincset a vizözönből. Fényben, hirnévben és dicsőségben új korszakot fogunk nyithatni a következő kornak s hazánk lesz a jövendő világ modern Athénje! Átadjuk az új világnak kulturális erőnknek és gazdagságunknak még eddig be nem váltott kincseit: a művészi zsenit! A szépnek kultuszával tanitjuk meg

hitre, eszményekre, boldogságra a világot. Megtanitjuk arra a lelki összhangra, amely legnagyobb kincse az embernek a földön, isteni jutalma az égben!

Hozzád emelem fel szivemet mindenható Isten, vezesd e népet a te ösvényed igazságára és szeretetére, hogy a művészetnek pázsitos útján emelkedjék Feléd, aki a tisztaságnak, szépségnek és szabadságnak örök eszménye vagy!

RÉVAI ÉS SALAMON KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST.

GOTTERMAYER N. KÖNYVK. MÜINT. BUDAPEST.